

Εκθέσεις 57

ΛΟΥΚΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΦΑΝΗ ΖΕΡΒΟΥ
ΑΓΑΠΟΥΛΑ ΚΩΤΣΗ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

**ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ
ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ
ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟΥ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ**

Εκθέσεις 57

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Λουκή Αθανασίου
Φανής Ζερβού
Αγαπούλας Κώτση
Ερευνητών ΚΕΠΕ

Αθήνα 2009

Copyright 2009
του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
Αμερικής 11, 106 72 Αθήνα
www.kepe.gr

ISBN: 978-960-341-085-0

ISSN: 1108-5797

Οι γνώμες και κρίσεις που περιέχει η εργασία αυτή
είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαίως
γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού
και Οικονομικών Ερευνών.

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) είναι το μεγαλύτερο ερευνητικό ίδρυμα για την οικονομική επιστήμη στη χώρα μας. Ιδρύθηκε το 1959 ως μία μικρή ερευνητική μονάδα με την επωνυμία «Κέντρον Οικονομικών Ερευνών», με βασικό σκοπό την επιστημονική μελέτη των οικονομικών προβλημάτων της Ελλάδος, την ενθάρρυνση των οικονομικών ερευνών και τη συνεργασία με άλλα επιστημονικά ιδρύματα.

Το 1964 το ΚΕΠΕ πήρε τη σημερινή του ονομασία. Τότε του ανατέθηκαν οι εξής πρόσθετες αρμοδιότητες: πρώτον, η κατάρτιση σχεδίων για βραχυχρόνια, μεσοχρόνια και μακροχρόνια προγράμματα ανάπτυξης, η εκπόνηση σχεδίων προγραμμάτων περιφερειακής και χωροταξικής ανάπτυξης, καθώς και προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της κυβέρνησης· δεύτερον, η παρακολούθηση και ανάλυση της βραχυπρόθεσμης και μεσοπρόθεσμης εξέλιξης της ελληνικής οικονομίας, καθώς και η διαμόρφωση προτάσεων για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων· και τρίτον, η επιμόρφωση νέων οικονομολόγων, ιδιαίτερα σε θέματα προγραμματισμού και οικονομικής ανάπτυξης.

Σήμερα το ΚΕΠΕ επικεντρώνεται στη διεξαγωγή εφαρμοσμένων οικονομικών ερευνών που ενδιαφέρουν την ελληνική οικονομία και με την ιδιότητα του συμβουλευτικού οργάνου του Υπουργού Οικονομίας και Οικονομικών, από τον οποίο εποπτεύεται, παρέχει στην κυβέρνηση τεχνικές υπηρεσίες σε θέματα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων αυτών εντάσσεται και η δημοσίευση των σειρών: (α) Μελέτες, που είναι επιστημονικές μονογραφίες, (β) Εκθέσεις, που είναι κείμενα εφαρμοσμένης ανάλυσης με προτάσεις πολιτικής σε επίπεδο κλάδων, περιφερειών και άλλων οικονομικών θεμάτων, (γ) Στατιστικές Σειρές, που παρουσιάζουν με επεξεργασμένη μορφή πρωτογενή στατιστικά δεδομένα, καθώς και (δ) Εργασίες για Συζήτηση, που είναι σχέδια εργασιών σε προχωρημένο στάδιο προσκεκλημένων επιστημόνων ή μελών του ερευνητικού προσωπικού του Ιδρύματος. Επίσης δημοσιεύονται (ε) Ερευνητικές Συνεργασίες, οι οποίες εκπονούνται από κοινού με άλλα ερευνητικά ιδρύματα ή συναφείς οργανισμούς. Οι εκδόσεις του ΚΕΠΕ από την ίδρυσή του έως σήμερα υπερβαίνουν τις 650.

Το ΚΕΠΕ βρίσκεται σε επικοινωνία με αντίστοιχα επιστημονικά ιδρύματα του εξωτερικού και ανταλλάσσει εκδόσεις, όπως και απόψεις και πληροφορίες, πάνω σε θέματα τρεχουσών οικονομικών εξελίξεων και μεθόδων οικονομικής έρευνας, συμβάλλοντας και με αυτόν τον τρόπο στην προαγωγή της οικονομικής επιστήμης στη χώρα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η κάμψη της γεννητικότητας και η συνακόλουθη γήρανση του πληθυσμού, η τάση αύξησης του προσδόκιμου ζωής και η προϊούσα ωρίμανση του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος στη χώρα μας απειλούν τη χρηματοοικονομική βιωσιμότητά του και καθιστούν αναγκαία την αναθεώρηση των ρυθμίσεών του με στόχο την περιφρούρησή της.

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται μια συστηματική εξέταση των μακροχρόνιων προοπτικών για βασικές κοινωνικοασφαλιστικές παραμέτρους, όπως το εργατικό δυναμικό και οι συνταξιούχοι, με αφετηρία τα αποτελέσματα της Απογραφής πληθυσμού του 2001 και τις δημογραφικές προβλέψεις της Eurostat και της ΕΣΥΕ. Επίσης διερευνάται η σημασία τους για την οικονομική ανάπτυξη, μέσα από τις πιθανές εξελίξεις στο εργατικό δυναμικό.

Με βάση εναλλακτικές υποθέσεις για τις πιθανές εξελίξεις στα σχετικά μεγέθη, προκύπτει το συμπέρασμα ότι έως και τα μέσα περίπου του αιώνα η σχέση εργαζομένων προς συνταξιούχους, κατά πάσα πιθανότητα, θα τείνει να μεταβληθεί επί το δυσμενέστερον.

Τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων μπορεί να αποβούν χρήσιμα στην προσπάθεια που πρέπει να καταβληθεί για τη σωστή διάγνωση των αιτιών και της φύσης των προβλημάτων που αντιμετωπίζονται και για τη διαμόρφωση αποτελεσματικής κοινωνικοασφαλιστικής πολιτικής.

Οι απόψεις και οι γνώμες που διατυπώνονται δεν δεσμεύουν το ΚΕΠΕ και την ευθύνη γι' αυτές φέρουν οι συντάκτες.

Καθηγητής ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ Π. ΠΡΟΔΡΟΜΙΔΗΣ
Πρόεδρος του Δ.Σ. και
Επιστημονικός Διευθυντής

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Ιούλιος 2009

Στόχοι της παρούσας εργασίας ήταν, από τη μία πλευρά, η αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της Απογραφής πληθυσμού του 2001, στα οποία περιλαμβάνονταν και ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών, για την εκτίμηση των πιθανών μακροχρόνιων εξελίξεων σε βασικά δεδομένα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος όπως ο πληθυσμός και το εργατικό δυναμικό και, από την άλλη, μια περισσότερο συστηματική εξέταση της σημασίας των δημογραφικών δεδομένων για την οικονομική ανάπτυξη, μέσα από την επιρροή που ασκούν στο εργατικό δυναμικό.

Με βάση τις πιθανές εξελίξεις, όπως προκύπτουν μέσα από εναλλακτικά σενάρια, η κάμψη της γεννητικότητας, ιδίως από το 1980 και μετά, και η συνακόλουθη γήρανση του πληθυσμού θα οδηγήσουν στις προσεχείς δεκαετίες σε προοδευτική χειροτέρευση της σχέσης εργαζομένων προς συνταξιούχους, απειλώντας έτσι σοβαρά τη χρηματοοικονομική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος.

Η ανάλυση, τα δεδομένα και οι εκτιμήσεις που παρουσιάζονται στην παρούσα εργασία είναι χρήσιμα για την κατανόηση του χαρακτήρα και της έκτασης του προβλήματος, η οποία αποτελεί προϋπόθεση για τη χάραξη της αναγκαίας πολιτικής.

Ευχαριστούμε τους κριτές για τα εποικοδομητικά σχόλια και τις παρατηρήσεις τους και τη φιλόλογο κα Ελένη Σουλτανάκη για την επιμέλεια του κειμένου και της έκδοσης. Η ευθύνη όμως για το περιεχόμενο και τυχόν λάθη ή παραλείψεις βαρύνουν αποκλειστικά εμάς.

ΛΟΥΚΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΦΑΝΗ ΖΕΡΒΟΥ
ΑΓΑΠΟΥΛΑ ΚΩΤΣΗ

Απρίλιος 2009

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	15
ΣΥΝΟΨΗ	20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΞΙΟΔΟΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

1.1. Γενικά	35
1.2. Τα μέτρα πολιτικής την τελευταία 25ετία	37
1.3. Οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας του συστήματος	41
1.3.1. Η εξέλιξη των δαπανών του συνταξιοδοτικού συστήματος	43
1.4. Η σχέση “ασφαλισμένοι ανά συνταξιούχο” συνεχώς χειροτερεύει	47
1.5. Η εξέλιξη των εσόδων του συστήματος των συντάξεων	49
1.6. Εισφοροδιαφυγή	54
1.7. Οι οφειλές του Δημοσίου προς το ΙΚΑ	58
1.8. Το κόστος ευκαιρίας των αποθεματικών για τη χρονική περίοδο 1950-2000	60

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ

2.1. Οι πιθανές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας σε απασχολούμενους	61
2.1.1. Γενικά	61
2.1.2. Οι μακροχρονιότερες τάσεις στην απασχόληση	62
2.1.3. Οι πιθανές εξελίξεις στην απασχόληση	65
2.1.4. Οι μακροχρονιότερες τάσεις	68
2.1.5. Παραδοχές εργασίας	74
2.2. Οι δυνατότητες δεδομένης πληθυσμιακής πυραμίδας να δώσει απασχολούμενους	78
2.2.1. Ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό	78
2.2.2. Υποθέσεις εργασίας	84

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΩΝ ΠΡΟΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ ΕΩΣ ΤΟ 2050

3.1. Γενικά	90
3.2. Επιλογή δημογραφικών προβολών για την περίοδο έως το 2050	91
3.3. Εναλλακτικές εκτιμήσεις για το εργατικό δυναμικό έως το 2050	107

3.3.1. Εναλλακτικές εκτιμήσεις για το εργατικό δυναμικό έως το 2050 με βάση τα δημογραφικά σενάρια	107
3.3.2. Πρόσθετες πηγές εργατικού δυναμικού	124
3.4. Εναλλακτικές εκτιμήσεις για το πλήθος των συνταξιούχων έως και το 2050	140
3.5. Εναλλακτικές εκτιμήσεις για τη σχέση συνταξιούχων προς εργαζόμενους έως το 2050	148

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΞΙΟΔΟΤΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

4.1. Γενικά	153
4.2. Η Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης	154
4.3. Παραμετρικές και δομικές μεταρρυθμίσεις	157
4.3.1. Παραμετρικές μεταρρυθμίσεις	157
4.3.2. Δομικές μεταρρυθμίσεις	165
4.4. Η πρόταση της Διεθνούς Τράπεζας: Σύστημα τριών πυλώνων	168
4.4.1. Η μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος της Πολωνίας	172
4.5. Μεταρρυθμίσεις συστημάτων καθορισμένων συντάξεων σε καθορισμένων εισφορών	174
4.5.1. Η μεταρρύθμιση της κοινωνικής ασφάλειας της Σουηδίας	174
4.5.2. Η μεταρρύθμιση συνταξιοδοτικών συστημάτων κρατών - μελών της Ε.Ε. - Ιταλία, Αυστρία και Τσεχία	176
4.6. Σκέψεις για τη μεταρρύθμιση του ελληνικού συνταξιοδοτικού συστήματος	178
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	183

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η προβληματική για τη μακροχρονιότερη χρηματοοικονομική βιωσιμότητα του ισχύοντος κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος στη χώρα μας άρχισε με μελέτες που εκπονήθηκαν από τη Διεθνή Τράπεζα και τον ΟΟΣΑ, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν από τον σύμβουλο του τότε πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη Ι. Σπράο, σε σχετική έκθεσή του. Στη συνέχεια υπήρξαν και άλλες σχετικές εργασίες, με τελευταία τη μελέτη που εκπονήθηκε από την αναλογιστική υπηρεσία του Ηνωμένου Βασιλείου ύστερα από σχετική ανάθεση του ελληνικού κράτους, η οποία αποτέλεσε τη συστηματικότερη και λεπτομερέστερη έως τώρα προσπάθεια εκτίμησης των μακροχρονιότερων χρηματοοικονομικών προοπτικών του εν ισχύ κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος στη χώρα μας, σε αναλογιστική βάση και κατά Ταμείο (για τα κυριότερα Ταμεία) και αποτέλεσε εισροή για την κοινωνικοασφαλιστική μεταρρύθμιση που επιβλήθηκε επί υπουργίας Γιαννίτση, η οποία τόσο κοινωνικό σάλο προκάλεσε.

Βασικό χαρακτηριστικό των περισσότερων μελετών που έγιναν εδώ και αρκετά χρόνια σχετικά με τις προοπτικές και τη χρηματοοικονομική βιωσιμότητα του ισχύοντος κοινωνικοασφαλιστικού μας συστήματος είναι η κατά κύριο λόγο δημογραφική οπτική τους. Εκτιμήσεις με βάση την Απογραφή Πληθυσμού του 1991 έδειχναν έναν ταχέως γηράσκοντα πληθυσμό της χώρας, που οδηγούσε σε φθίνουσα σχέση εργαζομένων προς συνταξιούχους. Κάτω από τέτοιες συνθήκες τα έσοδα του αναδιανεμητικού κοινωνικοασφαλιστικού μας συστήματος από τις εισφορές των εργαζομένων θα υπολειπόντουσαν σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό των αναγκαίων κονδυλίων για την καταβολή των συντάξεων και των λοιπών ασφαλιστικών παροχών, όπως αυτές προσδιορίζονται από τις ισχύουσες κοινωνικοασφαλιστικές ρυθμίσεις. Σε προοπτική χρόνου η έκταση των πιθανών ελλειμμάτων σε σύγκριση με τα λοιπά βασικά μακροοικονομικά μεγέθη θα ελάμβανε εξόχως σοβαρές διαστάσεις.

Η υπόθεση όμως ότι ο αριθμός των εργαζομένων στη χώρα θα προσδιορίζεται από τις δημογραφικές παραμέτρους του πληθυσμού της με βάση την τελευταία απογραφή είναι απλουστευτική. Αυτό έγινε σαφές και από τις μεταναστευτικές εξελίξεις στην περίοδο μετά το 1990 και τη μαζική εισροή εργατικού δυναμικού στη χώρα. Ο αριθμός των εργαζομένων στη χώρα συναρτάται όχι μόνο με τα δημογραφικά δεδομένα αλλά και με την αναπτυξιακή πορεία της ελληνικής οικονομίας και τα χαρακτηριστικά της. Ως εκ τούτου, η διερεύνηση των χρηματοοικονομικών προοπτικών του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος στις προσεχείς δεκαετίες πρέπει να στηριχθεί σε μια συνεξέταση

τόσο των δημογραφικών παραμέτρων, με βάση βέβαια την Απογραφή του 2001, κάτι που δεν έχει γίνει έως τώρα, όσο και των προοπτικών της ελληνικής οικονομίας και της απασχόλησης. Από το συγκερασμό των δύο αυτών προσεγγίσεων θα προκύψει σαφέστερη εικόνα της πιθανής έκτασης καθώς και της πιθανής χρονικής κλιμάκωσης του προβλήματος και θα μπορούν να συναχθούν βασιμότερα και δυσκολότερα αμφισβητήσιμα συμπεράσματα για την αναγκαία πολιτική.

Διευκρινίζεται ότι η παρούσα μελέτη δεν είναι αναλογιστική. Αποτελεί όμως προϋπόθεση για τη σύνταξη αξιόπιστης αναλογιστικής μελέτης κατά ασφαλιστικό ταμείο. Από τα μεγέθη για τα οποία πρέπει να γίνουν μελλοντικές προβλέψεις, προκειμένου να προκύψει εικόνα για τη μελλοντική οικονομική πορεία του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος, ορισμένα μπορεί να εκτιμηθούν με υψηλό βαθμό αξιοπιστίας, ενώ άλλα, και κυρίως τα οικονομικά, υπόκεινται σε αυξημένη αβεβαιότητα. Ο μελλοντικός αριθμός των συνταξιούχων για 3-4 δεκαετίες μπορεί να εκτιμηθεί με μικρό περιθώριο σφάλματος με δημογραφικές μεθόδους. Οι μελλοντικοί συνταξιούχοι ήδη ευρίσκονται εν ζωή και το προσδόκιμο ζωής κάθε ηλικίας μπορεί να υπολογιστεί με σχετική ακρίβεια. Ο μελλοντικός αριθμός όμως των εργαζομένων, η κατανομή τους κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και η ως εκ τούτου πιθανολογούμενη κατανομή τους κατά ασφαλιστικό ταμείο, ο ρυθμός ανόδου του ΑΕΠ και της παραγωγικότητας, η αποταμίευση και άλλα συναφή μεγέθη, για τα οποία χρειάζεται να γίνουν υποθέσεις για μια πλήρη αναλογιστική μελέτη, είναι δυσκολότερο να εκτιμηθούν και οι εκτιμήσεις υπόκεινται σε σχετικά αυξημένο περιθώριο σφάλματος. Στις μελέτες που έχουν εκπονηθεί έως τώρα, συμπεριλαμβανομένης και εκείνης από την αναλογιστική υπηρεσία του Ηνωμένου Βασιλείου που προαναφέρθηκε, τα θέματα αυτά αντιμετωπίστηκαν συνοπτικά και δίχως την πρέπουσα εισροή οικονομικής ανάλυσης. Η συνοπτικότερη αυτή αντιμετώπιση της οικονομικής πλευράς των προοπτικών του ελληνικού κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος, σε αντιδιαστολή με τη δημογραφική, στην εν λόγω μελέτη, φαίνεται να μην θεωρείται ως σοβαρή αδυναμία ή παράλειψη, με το αιτιολογικό ότι οι μεταβολές στις οικονομικές παραμέτρους επηρεάζουν με τρόπο αντίρροπο και τις δύο πλευρές της εξίσωσης. Ειδικότερα αναφέρεται ότι η αύξηση λ.χ. της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και η συνακόλουθη αύξηση της απασχόλησης αυξάνει μεν τα έσοδα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος, επηρεάζει όμως, με βάση πάντοτε τα ισχύοντα, αυξητικά και τις δαπάνες. Αυτό διότι τα επίπεδα των συντάξεων είναι αύξουσα συνάρτηση του αριθμού των ημερομισθίων ή των ετών απασχόλησης. Και

αν ακόμη αποδεικνυόταν από μια λεπτομερή μελέτη ότι η απλουστευτική αυτή υπόθεση ευσταθεί, το γεγονός ότι δεν έχει τεκμηριωθεί την καθιστά αμφιβόλου αξίας για τη θεμελίωση πολιτικής.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση των πιθανών τάσεων για το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα ως σύνολο. Οι συνέπειες από τα συνολικότερα προβλήματα οξύνονται και από επιμέρους αδυναμίες και δυσλειτουργίες, που συνδέονται με τη δομή και τους συσχετισμούς ανάμεσα στις επιμέρους συνιστώσες του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος. Τα πολύ σημαντικά όμως αυτά θέματα –τα οποία, σε κάθε περίπτωση, μπορεί να εξεταστούν και να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας ορθής διάγνωσης για την προβληματική του συστήματος ως συνόλου και τη χάραξη αντίστοιχης πολιτικής– δεν αποτελούν αντικείμενο συστηματικής εξέτασης στην παρούσα μελέτη.

Στο *Κεφάλαιο 1* παρουσιάζονται συνοπτικά οι σχετικά πρόσφατες εξελίξεις στο κοινωνικοασφαλιστικό μας σύστημα και στα κοινωνικοασφαλιστικά δεδομένα, τόσο από τη θεσμική όσο και από τη χρηματοοικονομική άποψη και επισημαίνονται οι τάσεις που εγκυμονούν προβλήματα. Έτσι μπορεί ο αναγνώστης να σχηματίσει μια αδρή εικόνα για την πορεία και την προβληματική του συστήματος.

Αντικείμενο του *Κεφαλαίου 2* είναι, πρώτον, η εξέταση των πιθανών μακροχρονιότερων εξελίξεων στα οικονομικά δεδομένα, από τις οποίες θα εξαρτηθεί ο αριθμός των απασχολουμένων στο μέλλον, από τη σκοπιά των δυνατοτήτων της οικονομίας να δημιουργήσει θέσεις απασχόλησης – και όχι από τη σκοπιά των δυνατοτήτων του πληθυσμού, με αφετηρία τα δημογραφικά δεδομένα της Απογραφής Πληθυσμού του 2001, να αποδώσει εργατικό δυναμικό. Ειδικότερα εξετάζονται οι μακροχρονιότερες προοπτικές ως προς το ρυθμό ανόδου του πραγματικού ΑΕΠ, της παραγωγικότητας και της απασχόλησης, λαμβάνοντας υπόψη το στάδιο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας και τις μακροχρονιότερες τάσεις των μεγεθών αυτών τόσο στη χώρα μας όσο και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Στη συνέχεια, στο κεφάλαιο αυτό εξετάζονται οι παράμετροι που θα προσδιορίσουν τις δυνατότητες του πληθυσμού της χώρας –με αφετηρία τα δεδομένα της Απογραφής Πληθυσμού του 2001– να αποδώσει εργατικό δυναμικό στις προσεχείς δεκαετίες. Οι δυνατότητες αυτές εξετάζονται με βάση τις μακροχρονιότερες τάσεις των ποσοστών συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό κατά πενταετή ομάδα ηλικιών και κατά φύλο στη χώρα μας και τις αντίστοιχες εξελίξεις σε περισσότερο ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες, με τη λογική ότι οι εξελίξεις στο παρελθόν σε

τέτοιου είδους χώρες συνήθως αποτελούν πρόκριμα για το τι θα επακολουθήσει και στη δική μας με υστέρηση χρόνου.

Επειδή ο χρονικός ορίζοντας των εκτιμήσεων είναι ιδιαίτερα εκτεταμένος και ως προς τη μελλοντική εξέλιξη μερικών τουλάχιστον από τις μεταβλητές υπάρχει αβεβαιότητα, ακολουθείται η μέθοδος των εναλλακτικών σεναρίων, τόσο στο παρόν κεφάλαιο όσο και στο Κεφάλαιο 3. Ειδικότερα, για την κάθε βασική μεταβλητή που επηρεάζει τα κοινωνικοασφαλιστικά δεδομένα κατασκευάζεται ή υιοθετείται ένα σενάριο αναφοράς που στηρίζεται στις τάσεις και που επιδιώκει να απεικονίσει, ως προς κάθε μεταβλητή, την πιθανότερη μελλοντική της πορεία. Ένθεν και ένθεν του σεναρίου αναφοράς υιοθετούνται δύο άλλα σενάρια, το αισιόδοξο και το απαισιόδοξο ή το υψηλότερο και το χαμηλότερο, με την απόσταση μεταξύ τους να καλύπτει το φάσμα των πιθανών τιμών. Τιμές εκτός φάσματος δεν μπορεί να αποκλειστούν. Με βάση όμως τις τάσεις και τη σχετική εμπειρία η πιθανότητα για κάτι τέτοιο θεωρείται πολύ μικρή.

Στο *Κεφάλαιο 3* γίνονται εναλλακτικές εκτιμήσεις για τη σχέση συνταξιούχων προς εργαζόμενους έως το 2050. Προϋπόθεση γι' αυτό αποτελεί η διαμόρφωση εναλλακτικών εκτιμήσεων για τις πιθανές εξελίξεις στα δημογραφικά δεδομένα έως και το έτος 2050, πράγμα που αποτελεί αντικείμενο του πρώτου τμήματος του παρόντος κεφαλαίου.

Στη συνέχεια –στο δεύτερο τμήμα του Κεφαλαίου 3– από το συνδυασμό των δημογραφικών προβολών και εκτιμήσεων με τις εναλλακτικές υποθέσεις εργασίας που διαμορφώθηκαν στο Κεφάλαιο 2, σχετικά με τα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό κατά ομάδα ηλικίας και φύλο, προκύπτουν εναλλακτικές εκτιμήσεις για το εργατικό δυναμικό έως το έτος 2050 και, επομένως, και για το ανώτατο όριο των τιμών που μπορεί να λάβει η απασχόληση. Ως γνωστόν, η απασχόληση μπορεί να υπολείπεται του εργατικού δυναμικού, μέρος του οποίου μπορεί να παραμένει άνεργο, δεν μπορεί όμως να το υπερβεί, αφού κάθε απασχολούμενος λογίζεται ως μέτεχων στο εργατικό δυναμικό.

Η αβεβαιότητα ως προς την εξέλιξη του κλάσματος “συνταξιούχοι προς εργαζόμενους” εντοπίζεται κυρίως στον παρονομαστή, ο οποίος και επηρεάζεται περισσότερο από τις οικονομικές δυνάμεις. Επειδή, όπως θα φανεί από τις εκτιμήσεις που ακολουθούν, είναι πιθανόν να παρουσιαστεί αύξουσα υστέρηση των δυνατοτήτων του πληθυσμού της χώρας να αποδώσει εργατικό δυναμικό σε σύγκριση με τις δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας να δημιουργ-

γήσει θέσεις απασχόλησης, διερευνώνται στο τμήμα αυτό με ιδιαίτερη προσοχή οι τρόποι αύξησης του εργατικού δυναμικού.

Στο τρίτο τμήμα του Κεφαλαίου 3, με αφετηρία και πάλι τα δημογραφικά δεδομένα και τις εκτιμήσεις, γίνονται εναλλακτικές εκτιμήσεις για το πλήθος των συνταξιούχων έως το 2050 και ακολουθούν εναλλακτικοί υπολογισμοί για τη σχέση συνταξιούχων προς εργαζόμενους έως και το 2050.

Στο *Κεφάλαιο 4* παρουσιάζονται συνοπτικά οι εξελίξεις και οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες και αντιλήψεις σε ό,τι αφορά τα κοινωνικοασφαλιστικά συστήματα άλλων χωρών, οι οποίες είχαν στόχο να αντιμετωπίσουν προβλήματα συναφή με εκείνα που αντιμετωπίζει και το δικό μας σύστημα. Όπως προκύπτει από τους υπολογισμούς και τις αναλύσεις της παρούσας μελέτης, με την πάροδο των ετών είναι πλέον ή βέβαιον ότι τα προβλήματα του ισχύοντος κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος θα οξύνονται προοδευτικά. Κάτω από την πίεση αυτών των προβλημάτων η ελληνική κοινωνία θα αναγκαστεί να δεχθεί πολύ ουσιώδεις μεταβολές στο ισχύον σύστημα και τους τρόπους λειτουργίας του. Η κατανόηση των εμπειριών άλλων χωρών που επιχείρησαν ήδη να δώσουν λύσεις στο κοινωνικοασφαλιστικό πρόβλημα θα είναι από την άποψη αυτή ιδιαίτερα χρήσιμη.

Στο *Κεφάλαιο 4* διατυπώνονται επίσης και ορισμένες πρώτες σκέψεις για τις κατευθύνσεις προς τις οποίες θα πρέπει να αναζητηθούν λύσεις κάτω από τις συνθήκες που επικρατούν στη χώρα μας.

Του κυρίως κειμένου προτάσσεται *Σύνοψη* με έμφαση στα συμπεράσματα της μελέτης και τη σημασία τους.

ΣΥΝΟΨΗ

Κρίσιμος παράγοντας για τη χρηματοοικονομική βιωσιμότητα του ισχύοντος αναδιανεμητικού κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος καθορισμένων παροχών είναι η σχέση συνταξιούχων προς εργαζόμενους. Μέχρι και σχετικά πρόσφατα η σχέση αυτή είχε διατηρηθεί σε σχετικά ικανοποιητικά επίπεδα για δύο κυρίως λόγους:

- Ακόμη αρκετοί από τους εργαζόμενους που συνεισέφεραν είχαν ηλικιωμένους προγόνους που δεν είχαν θεμελιώσει δικαίωμα συνταξιοδότησης, κάτι που επιδρούσε μειωτικά στον αριθμό των συνταξιούχων.
- Η γεννητικότητα ήταν ακόμη σχετικά ικανοποιητική και τροφοδοτούσε αντίστοιχα το εργατικό δυναμικό με αυξανόμενους αριθμούς νεοεισερχόμενων σε αυτό.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές, τα εκάστοτε έσοδα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος από τις εισφορές των εργαζομένων επαρκούσαν –σε γενικές τουλάχιστον γραμμές– για την κάλυψη των δαπανών του. Οι σχετικά άνετες ταμειακές αυτές συνθήκες επέτρεπαν στις διάφορες κοινωνικές ομάδες να απαιτούν βελτιώσεις στις κοινωνικοασφαλιστικές παροχές και στην πολιτική εξουσία να τις ικανοποιεί, χωρίς να δημιουργούνται άμεσα προβλήματα. Με την πάροδο όμως του χρόνου, καθώς όλο και μεγαλύτερο κλάσμα του ηλικιωμένου πληθυσμού θεμελιώνει δικαίωμα για συνταξιοδότηση και καθώς οι δυσμενείς συνέπειες της κάμψης της γεννητικότητας στους νεοεισερχόμενους στο εργατικό δυναμικό γίνονται όλο και πιο έντονες, η σχέση συνταξιούχων προς εργαζόμενους τείνει σε συνεχή αύξηση και προσλαμβάνει τιμές που οδηγούν σε διευρυνόμενα χρηματοοικονομικά ελλείμματα. Έτσι λ.χ. για το ΙΚΑ και για τον ΟΓΑ –τα δύο πολυπληθέστερα ταμεία– η σχέση αυτή από 0,25 και 0,42 το 1980 αυξήθηκε σε περίπου 0,46 και 1,2, αντίστοιχα, το 2005. Οι προσπάθειες που αναλήφθηκαν την τελευταία δεκαπενταετία, και ιδίως στις αρχές της δεκαετίας του 1990, για την αντιμετώπιση του χρηματοοικονομικού προβλήματος, κυρίως με τη μεταβολή των ασφαλιστικών ρυθμίσεων για τους εισερχόμενους στο σύστημα μετά το 1992 επί το ολιγότερον γενναιόδωρο, και ορισμένες προβλέψεις για κλιμακωτή αύξηση των ορίων ηλικίας συνέβαλαν μεν σε κάποια απάμβλυσή του, χωρίς όμως να το επιλύουν. Σε σύγκριση με την ισχύ των εγγενών τάσεων όξυνσης του προβλήματος, κυρίως λόγω της δημογραφικής δυναμικής, η εμβέλεια των μεταβολών που επιχειρήθηκαν ήταν σαφώς ανεπαρκής για την αντιμετώπιση του προβλήματος.

Η διατήρηση της σχέσης συνταξιούχων προς εργαζόμενους μέσα σε ορισμένα όρια δεν εγγυάται τη χρηματοοικονομική υγεία του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος, αφού αυτό μπορεί να πάσχει και εξαιτίας προβλημάτων που συνδέονται με την ελαττωματική αρχιτεκτονική του ή την αναποτελεσματική λειτουργία του. Όταν όμως η σχέση αυτή υπερβεί ορισμένα όρια, η χρηματοοικονομική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος απειλείται εκ βάθρων. Και το πρόβλημα δεν μπορεί να λυθεί με επιμέρους παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων αδυναμιών ή προβλημάτων. Απαιτείται συνολικότερη μεταρρύθμιση.

Με βάση τα *δημογραφικά δεδομένα* της Απογραφής του 1991 –που αποτέλεσαν και τη βάση για τους υπολογισμούς προηγούμενων μελετών καθώς και της πιο πρόσφατης αναλογιστικής μελέτης που καταρτίστηκε από την αναλογιστική υπηρεσία του Ηνωμένου Βασιλείου με ανάθεση από το ελληνικό κράτος– ο αριθμός των συνταξιούχων θα εξακολουθούσε να αυξάνει με σχετικά γρήγορους ρυθμούς για δεκαετίες. Αυτό διότι όσοι εξέρχονται του εργατικού δυναμικού και συνταξιοδοτούνται στην τρέχουσα δεκαετία, στη μεγάλη πλειονότητά τους, γεννήθηκαν στη δεκαετία της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου (1940-1950), τα δεινά των οποίων είχαν αναπόφευκτα περιορίσει τη γεννητικότητα και αυξήσει τη βρεφική θνησιμότητα. Αυτοί όμως που θα εξέλθουν του εργατικού δυναμικού και θα συνταξιοδοτηθούν στις προσεχείς τρεις δεκαετίες –έως και το 2040– γεννήθηκαν στις δεκαετίες του 1950, του 1960 και του 1970, οπότε η γεννητικότητα ήταν σχετικά υψηλή και ο αριθμός των γεννήσεων αυξανόταν συνεχώς. Ως εκ τούτου και τα κλιμάκια αυτά του πληθυσμού είναι πολυπληθέστερα. Ήδη όμως στην τρέχουσα δεκαετία εισερχόμεθα σε περίοδο όπου στο εργατικό δυναμικό εισρέουν κλιμάκια πληθυσμού που γεννήθηκαν μετά το 1980 και ο αριθμός τους είναι σχετικά μικρός, λόγω της μεγάλης και κρίσιμης κάμψης της γεννητικότητας προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Για τους λόγους αυτούς, για δεκαετίες θα εισέρχεται κάθε χρόνο στη χορεία των συνταξιούχων σχετικά μεγάλος αριθμός ατόμων, ενώ στο εργατικό δυναμικό, συγκριτικά με το παρελθόν, θα εισέρχεται μικρότερος αριθμός ατόμων. Ως εκ τούτου, η σχέση συνταξιούχων προς εργαζόμενους θα τείνει σε συνεχή αύξηση. Επιπρόσθετα, η σχέση αυτή θα επαυξάνεται και διότι το προσδόκιμο ζωής θα τείνει σε αύξηση, με επακόλουθο την τάση μείωσης του αριθμού των εξερχομένων από τον πληθυσμό των συνταξιούχων λόγω θανάτου. Καθώς σε πολύ λίγα ακόμη έτη η αγαθή, σε ό,τι αφορά το υπό εξέταση πρόβλημα, επίδραση της σχετικά χαμηλής γεννητικότητας τη δεκαετία του 1940 –η οποία,

προς το παρόν, περιορίζει τον αριθμό των νεοεξερχόμενων σε σύνταξη– θα εξαντληθεί, οι παράγοντες που μόλις αναφέρθηκαν θα οδηγήσουν αναπόδραστα σε περαιτέρω διεύρυνση των χρηματοοικονομικών ελλειμμάτων του συστήματος, η χρηματοδότηση των οποίων από ένα σημείο και μετά θα καταστεί πρακτικά ανέφικτη. Οι βεβαρημένες δημοσιονομικές συνθήκες στη χώρα και οι δύσκολες προοπτικές σε ό,τι αφορά τη μελλοντική εξέλιξη τους θέτουν σαφή όρια ως προς το ύψος των χρηματοοικονομικών ελλειμμάτων του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος που θα είναι σε θέση να φέρει ο κρατικός προϋπολογισμός.

Το θέμα όμως εκτός από τη δημογραφική του πλευρά, η οποία έχει μελετηθεί αρκετές φορές και η οποία είναι ιδιαίτερα σημαντική, έχει και μια αξιόλογη οικονομική πλευρά. Ως προς τον αριθμητή του κλάσματος “συνταξιούχοι προς εργαζόμενους” η μελλοντική πορεία για τις προσεχείς δεκαετίες είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό δημογραφικά προδιαγεγραμμένη –αφού αυτοί που θα συνταξιοδοτηθούν στην περίοδο αυτή ζουν ήδη και εργάζονται ανάμεσά μας και ο αριθμός τους είναι γνωστός. Ο παρονομαστής όμως επηρεάζεται σε αρκετά μεγάλο βαθμό από οικονομικές δυνάμεις. Ειδικότερα ο αριθμός των θέσεων απασχόλησης που δημιουργείται σε μια οικονομία –και άρα και ο εκάστοτε αριθμός των εργαζομένων σε αυτήν, που συνεισφέρουν στο κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα– εξαρτάται από το δυναμισμό και τις προοπτικές της και, όπως μας δείχνει η πείρα, δεν δεσμεύεται απόλυτα από τα εγχώρια δημογραφικά δεδομένα.

Με δεδομένα τα εκάστοτε εγχώρια δημογραφικά στοιχεία, υπάρχουν τρεις πηγές αύξησης του εργατικού δυναμικού, δηλ. του παρονομαστή του κλάσματος “συνταξιούχοι προς εργαζόμενους”, οι εξής:

- Η αύξηση των ποσοστών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό.
- Η μείωση της ανεργίας.
- Η εισροή οικονομικών μεταναστών.

Τα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό δεν αποτελούν καθαρά οικονομική μεταβλητή αφού, εκτός από τους δημογραφικούς, επηρεάζονται και από κοινωνικούς παράγοντες. Τα οικονομικά κίνητρα όμως, με τη μορφή του πλήθους και της ποιότητας των ευκαιριών απασχόλησης που προσφέρονται, αποτελούν βασική παράμετρο στη διαμόρφωσή τους. Στην απόφαση του ατόμου να εργαστεί αντί να παραμείνει άνεργο, παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο οι οικονομικές απολαβές από την εργασία, οι συνθήκες και οι όροι απασχόλησης και η ευχέρεια πρόσβασης σε επιθυμητές

θέσεις εργασίας. Η δε ανεργία και η εισροή μεταναστών επηρεάζονται σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό από τις οικονομικές συνθήκες.

Βασικός σκοπός αυτής της μελέτης –με αφετηρία τα ευρήματα και τα συμπεράσματα προηγούμενων μελετών για το θέμα, και περισσότερο της πιο πρόσφατης αναλογιστικής μελέτης από την αναλογιστική υπηρεσία του Ηνωμένου Βασιλείου που προαναφέρθηκε– είναι η διερεύνηση των ενδεχόμενων επιδράσεων του οικονομικού παράγοντα στην απασχόληση, έτσι ώστε να μπορεί να κριθεί η πιθανή έκταση στην οποία ο παράγοντας αυτός θα ήταν δυνατό να συμβάλει αυξητικά στη διαμόρφωση του παρονομαστή του κλάσματος “συνταξιούχοι προς εργαζόμενους” και έτσι να απαμβλύνει την έκταση του κοινωνικοασφαλιστικού προβλήματος, όπως αυτή διαγράφεται ότι θα διαμορφωθεί με βάση τις δημογραφικές τάσεις. Μια τέτοια απάμβλυνση και η κλιμάκωσή της στο χρόνο έχει ιδιαίτερη σημασία από την άποψη της κοινωνικής αποδοχής λύσεων στο κοινωνικοασφαλιστικό πρόβλημα.

Από τις εξελίξεις, συμπεριλαμβανομένης και της έκτασης και της έντασης των αντιδράσεων στην προσπάθεια της τότε κυβέρνησης, στις αρχές της δεκαετίας του 2000, να επιφέρει ουσιώδεις αλλά όχι ευπρόσδεκτες από τους ασφαλισμένους μεταβολές στο ισχύον κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα, είναι φανερό ότι η ελληνική κοινωνία, και ιδίως οι συνταξιούχοι καθώς και εκείνοι που πλησιάζουν την ηλικία συνταξιοδότησης, δεν θα δεχθούν εύκολα δυσμενείς γι’ αυτούς μεταβολές στο ισχύον κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα. Η τακτική της άνισης και κατά περίπτωση μεταχείρισης των διάφορων κοινωνικών ομάδων σε ό,τι αφορά το ασφαλιστικό για μακρό χρονικό διάστημα και η μεγάλη ανομοιογένεια που έχει προκύψει από αυτήν, μαζί και με την αδυναμία να εξευρεθούν αξιόπιστοι τρόποι ενημέρωσης της κοινής γνώμης για την τρέχουσα προβληματική, δυσχεραίνουν σε πολύ μεγάλο βαθμό την επίτευξη κοινωνικής συναίνεσης για μια κοινωνικοασφαλιστική μεταρρύθμιση. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, οι δυνατότητες που μπορεί να προέλθουν από την πλευρά της αναπτυξιακής δυναμικής για απάμβλυνση του προβλήματος μέσα από τη δημιουργία απασχόλησης έχουν μεγάλη σημασία.

Σε ό,τι αφορά την επίδραση της μεταναστευτικής εισροής στη δεκαετία 1991-2001, τα αποτελέσματα από την άποψη της σχέσης συνταξιούχων προς εργαζόμενους είναι μάλλον απογοητευτικά.

Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της Απογραφής Πληθυσμού του 2001, η πολύ δυσμενής εικόνα σε ό,τι αφορά την πιθανή εξέλιξη του κλάσματος “συνταξιούχοι προς εργαζόμενους” με βάση την Απογραφή του 1991 δεν βελτιώθηκε στη συνέχεια, στο βαθμό που ίσως θα ανέμενε κανείς, ύστερα

από τη μαζική εισροή μεταναστών και την τεκμαιρόμενη σχετικά ευνοϊκή από την εδώ εξεταζόμενη άποψη ηλικιακή της σύνθεση. Η μεταναστευτική εισροή στη δεκαετία 1991-2001 συνέβαλε αυξητικά στον πληθυσμό των οικονομικά ενεργών ομάδων ηλικιών, χωρίς να έχει συμβάλει, στο μεταξύ, αυξητικά στον πληθυσμό των ηλικιωμένων ομάδων. Έτσι ενισχύθηκε ο παρονομαστής του κλάσματος “συνταξιούχοι προς εργαζόμενους”, χωρίς να επηρεαστεί εκ του λόγου αυτού αυξητικά ο αριθμητής. Η ευνοϊκή όμως από την άποψη της πυραμίδας του πληθυσμού –και ως εκ τούτου και από την άποψη της χρηματοοικονομικής υγείας του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος– επίδραση της εισροής μεταναστών, στη δεκαετία 1991-2001, αντισταθμίστηκε σε μεγάλο βαθμό από τη συνέχιση των δυσμενών δημογραφικών τάσεων του εγχώριου πληθυσμού, καθώς και από το γεγονός ότι πολύ σημαντικό μέρος των μεταναστών δεν έχει νομιμοποιηθεί και δεν συνεισφέρει κοινωνικοασφαλιστικά. Όπως καθίσταται απόλυτα σαφές από την πυραμίδα του πληθυσμού του 2001 και από το βαθμό στον οποίο τα δεδομένα της οριοθετούν τις εξελίξεις για τις προσεχείς δεκαετίες, η έως τώρα μεταναστευτική εισροή μετέθεσε μεν σε κάποιο βαθμό το χρονικό σημείο από το οποίο και εφεξής το εργατικό δυναμικό της χώρας θα παύσει να αυξάνει και είναι πολύ πιθανόν να αρχίσει να συρρικνώνεται σε απόλυτους όρους, χωρίς όμως να έχει επαρκέσει για την ουσιαστική μεταβολή της δημογραφικής προοπτικής, όπως αυτή διαμορφώνεται από τη συμπεριφορά του εγχώριου πληθυσμού. Με άλλα λόγια η αναπαραγωγική λειτουργία του εγχώριου πληθυσμού έχει ατονήσει σε τέτοιο βαθμό, ώστε η μεγάλη κατά τα άλλα μεταναστευτική εισροή της περιόδου 1991-2001 δεν ήταν σε θέση να αναπληρώσει το κενό και να διαφοροποιήσει αποφασιστικά τις δημογραφικές προοπτικές. Στο βαθμό που μέρος της ευνοϊκής επίδρασης της εισροής μεταναστών στην πυραμίδα του πληθυσμού θα καταγραφεί στο μέλλον, καθώς αυξανόμενο μέρος τους θα νομιμοποιείται, η επίδραση αυτή δεν είναι καθόλου πιθανόν να επαρκέσει για να μεταβάλει ουσιαστικά τις προοπτικές.

Η εξέταση των οικονομικών προοπτικών, σε συνδυασμό και με την εξέταση της δημογραφικής δυναμικής, έδειξε ότι η δημογραφική δυναμική, και ιδιαίτερα η κάμψη της γεννητικότητας, θα αποτελέσει μείζον πρόσκομμα στην αξιοποίηση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων της ελληνικής οικονομίας. Η δυσμενής δημογραφική δυναμική θα αποστερήσει από την αναπτυξιακή διαδικασία τον πιο κρίσιμο συντελεστή της, δηλαδή το ανθρώπινο δυναμικό. Ζώντας ακόμη όλοι σε μια οικονομία με υψηλή ανεργία και με μια πολύ μακρά

ιστορία δημογραφικών πλεονασμάτων, μπορεί να είναι δύσκολο να πεισθούμε ότι επίκειται ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Οι αριθμοί όμως δεν αφήνουν αμφιβολία. Για πρώτη φορά στη νεοελληνική ιστορία η ελληνική οικονομία, που δεν μπορούσε να απορροφήσει το εγχώριο ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο αναγκάζταν να στραφεί στη μετανάστευση, θα αναγκαστεί να περιοριστεί σε απραπό χαμηλών σε σύγκριση με τις δυνατότητές της οικονομικών επιδόσεων, ελλείψει ανθρώπινου δυναμικού. Για την επίτευξη δε και αυτών των συγκριτικά χαμηλών αναπτυξιακών επιδόσεων θα χρειαστεί έντονη κινητοποίηση των ανθρώπινων πόρων και συνέχιση ισχυρής μεταναστευτικής εισροής.

Στον Πίνακα 1 συγκεντρώνονται τα πορίσματα της μελέτης σχετικά με την πιθανή μελλοντική εξέλιξη:

- της προσφοράς εργατικού δυναμικού με βάση τις δημογραφικές τάσεις και
- της ζήτησης εργατικού δυναμικού με βάση τις αναπτυξιακές δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Εναλλακτικές εκτιμήσεις εργατικού δυναμικού, 2050

Προσφορά εργατικού δυναμικού με βάση τις δημογραφικές εκτιμήσεις				
Δημογραφικό σενάριο	Υπόθεση για τα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό			
	Υπόθεση Α		Υπόθεση Β	
	Αριθμός ατόμων	% εργ. δυναμικού 2004	Αριθμός ατόμων	% εργ. δυναμικού 2004
ΥΡ (νεανικότερου πληθυσμού)	4.807.683	99,8	5.015.476	104,1
ΒΛ (σενάριο αναφοράς)	4.350.226	90,3	4.549.249	94,4
ΟΡ (γηραιότερου πληθυσμού)	3.678.306	76,3	3.864.967	80,2
Ζήτηση εργατικού δυναμικού με βάση τις αναπτυξιακές δυνατότητες				
Σενάριο	Αριθμός απασχολουμένων	% απασχόλησης 2005		
Αισιόδοξο	6.837.000	156,4		
Ενδιάμεσο	5.980.000	136,8		
Απαισιόδοξο	5.468.000	125,1		

Όπως φαίνεται στον πίνακα αυτό, η υψηλότερη εκτίμηση για την προσφορά εργατικού δυναμικού συνεπάγεται μικρή αύξησή του –κατά 4% περίπου σε σύγκριση με το 2004– στα 5.015.000 άτομα το 2050. Ειδικότερα, το εργατικό δυναμικό από 5.047.804 το 2005 αναμένεται να αυξηθεί σε 5.264.998 το 2015 και στη συνέχεια να ακολουθήσει πτωτική πορεία. Η εν λόγω εκτίμηση λαμβάνεται με βάση την ευνοϊκότερη –από τη σκοπιά του εξεταζόμενου θέματος– δημογραφική προβολή κατά Eurostat και αυξημένα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, στο βαθμό που αυτό είναι ενδεχόμενο να συμβεί με βάση τις τάσεις που έχουν διαμορφωθεί στη χώρα μας και την εμπειρία άλλων ευρωπαϊκών χωρών με συγκριτικά υψηλά ποσοστά συμμετοχής. Ειδικότερα, η εν λόγω δημογραφική προβολή λαμβάνεται με βάση την υπόθεση ότι:

- Η γεννητικότητα θα τείνει σε αύξηση για να διαμορφωθεί το 2050 σε 1,75 γεννήσεις ανά μητέρα από περίπου 1,3 γεννήσεις στα πρόσφατα χρόνια.
- Η καθαρή μεταναστευτική εισροή θα συνεχιστεί έως και το 2050 με ρυθμούς που θα οδηγήσουν σε ένα σωρευτικό μέγεθος εισροής, στην περίοδο 2005-2050, 2.270-3.080 χιλ. ατόμων, ανάλογα με το σενάριο.

Σε ό,τι αφορά τα ποσοστά συμμετοχής οι αυξήσεις που θεωρούνται εφικτές, αλλά όχι εύκολο να επιτευχθούν, δίνονται στον Πίνακα 2.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό

Έτος	Ομάδα ηλικιών							
	16-19	20-24	25-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65+
Ανδρών								
2003	15,4	57,3	94,0	96,9	92,6	74,0	45,2	7,4
2050	30,0	76,0	94,0	97,0	92,0	75,0	50,0	13,0
Γυναικών								
2003	9,5	47,9	76,3	72,2	58,0	33,5	21,8	2,1
2050	25,0	63,0	78,0	80,0	75,0	55,0	25,0	7,0

Στο δεύτερο τμήμα του Πίνακα 1 δίνεται η πιθανή εξέλιξη στη ζήτηση εργατικού δυναμικού με βάση την ανάλυση των προοπτικών της ελληνικής οικονομίας, υπό τον όρο ότι αυτές δεν θα ακυρωθούν από την έλλειψη εργατικού δυναμικού. Ας σημειωθεί ότι το αισιόδοξο σενάριο βρίσκεται πλησιέστερα προς τις τάσεις του δεύτερου ημίσεος του 20ού αιώνα, με τα άλλα δύο

σενάρια να αποκλίνουν προς βραδύτερους ρυθμούς ανόδου σε σύγκριση με τις μακροχρονιότερες τάσεις. Από τη σύγκριση των μεγεθών στα δύο τμήματα του Πίνακα 1 γίνεται σαφές ότι η προσφορά εργατικού δυναμικού, ακόμη και στην ευνοϊκότερη περίπτωση, δεν επαρκεί για την ικανοποίηση μικρών αυξήσεων στην απασχόληση – της τάξης των 20-25 χιλ. θέσεων σε ετήσια βάση κατά μέσο όρο ή 0,5% στην περίοδο 2005-2050– που θα απαιτηθούν για να καταστεί δυνατός ένας μακροχρόνιος μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας της τάξης του 2%. Για το σκοπό αυτό η απασχόληση θα πρέπει να φθάσει τις 5.470 χιλ. άτομα το 2050, έναντι προσφοράς εργατικού δυναμικού η οποία στην ευνοϊκότερη περίπτωση δεν θα υπερβαίνει τις 5.015 χιλ. άτομα.

Για να πληρωθεί το κενό αυτό των 450 περίπου χιλ. εργαζομένων και να υπάρξει σημείο επαφής μεταξύ των κατ' ελάχιστο αναγκών της οικονομικής ανάπτυξης σε ανθρώπινο δυναμικό και των δυνατοτήτων του πληθυσμού να αποδώσει εργατικό δυναμικό, πρέπει να εξαντληθούν στο μέγιστο βαθμό τα όρια αύξησης των ποσοστών συμμετοχής και να αυξηθεί ταυτόχρονα και η καθαρή μεταναστευτική εισροή σε σύγκριση με τις παραδοχές των δημογραφικών προβολών κατά Eurostat.

Περιθώρια αύξησης των ποσοστών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, πέρα από εκείνα που αναφέρονται στον Πίνακα 2, υπάρχουν μόνο για τις ηλικίες 55 ετών και άνω. Για τις νεότερες ηλικίες οποιαδήποτε ουσιαστική αύξηση πέρα από τα μεγέθη του Πίνακα 2 δεν φαίνεται πιθανή, είτε διότι τα εν λόγω ποσοστά είναι ήδη υψηλά (προσεγγίζουν τα φυσικά όρια για τις ηλικίες 25-55), είτε διότι να μην δεν είναι υψηλά, αλλά θα είναι δύσκολο να αυξηθούν περαιτέρω, λόγω της τάσης αύξησης του μέσου όρου των ετών εκπαίδευσης (ηλικίες κάτω των 25). Για τις ηλικίες 55 ετών και άνω υπάρχουν δυνατότητες διαφοροποίησης προς τα άνω, χωρίς όμως να είναι βέβαιο ότι αυτές θα καταστεί δυνατό να αξιοποιηθούν. Αυτό δε διότι αναπτύσσονται έντονες αντιδράσεις για ρυθμίσεις που θα οδηγούσαν σε αύξηση των ποσοστών συμμετοχής, ενώ και οι έως τώρα τάσεις, αν δεν κινούνται προς την αντίθετη κατεύθυνση, πάντως δεν παρουσιάζουν σημάδια αναστροφής. Επειδή όμως τα ποσοστά συμμετοχής επηρεάζονται αποφασιστικά από τις κοινωνικοασφαλιστικές ρυθμίσεις (ελάχιστη ηλικία συνταξιοδότησης) και επειδή η δημογραφική πραγματικότητα θα ασκήσει στην ελληνική κοινωνία εντονότερες πιέσεις για μεταβολή των εν λόγω ρυθμίσεων με τρόπους που θα ευνοούν την αύξηση των ποσοστών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, αξίζει να διερευνηθούν οι συνέπειες από μια ευ-

νοϊκότερη εξέλιξη ως προς τα ποσοστά συμμετοχής για τις ηλικίες 55 ετών και άνω σε σύγκριση με τον Πίνακα 2. Οι εναλλακτικές υποθέσεις εμφανίζονται στον Πίνακα 3 και τα αποτελέσματα των υπολογισμών με βάση τις υποθέσεις αυτές οδηγούν σε αύξηση του εργατικού δυναμικού το 2050 –σε σύγκριση με το σενάριο ΥΡ του Πίνακα 1– της τάξης των 70.000 χιλ. ατόμων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Αυξημένα ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, 2050

Έτος	Ηλικίες 55-59 ετών		Ηλικίες 60-65 ετών	
	Όπως ο Πίνακας 2	Ύστερα από αύξηση	Όπως ο Πίνακας 2	Ύστερα από αύξηση
Άνδρες				
2004	74,4	74,4	46,0	46,0
2050	75,0	80,0	50,0	55,0
Γυναίκες				
2004	32,3	32,3	20,7	20,7
2050	55,0	60,0	25,0	30,0

Για να εξασφαλιστεί το υπόλοιπο, δηλαδή 380 χιλ. περίπου, θα χρειαστεί η καθαρή μεταναστευτική εισροή να αυξηθεί περαιτέρω σε σύγκριση με τις ευνοϊκότερες υποθέσεις κατά Eurostat. Μεγάλο μέρος του αριθμού που μόλις αναφέρθηκε εξασφαλίζεται εάν, αντί της ευνοϊκότερης υπόθεσης για την καθαρή μεταναστευτική εισροή κατά Eurostat, γίνει δεκτή η αντίστοιχη ευνοϊκότερη υπόθεση σύμφωνα με τις δημογραφικές προβολές κατά την ΕΣΥΕ.

Στον Πίνακα 4 δίνεται η καθαρή σωρευτική μεταναστευτική εισροή στην περίοδο 2005-2050 κατά Eurostat και κατά την ΕΣΥΕ. Δίνεται επίσης η επιπλέον των προβλέψεων της ΕΣΥΕ μεταναστευτική εισροή που θα χρειαστεί για να εξασφαλιστεί το αναγκαίο εργατικό δυναμικό για την πραγματοποίηση του απαισιόδοξου αναπτυξιακού σεναρίου (Πίνακας 1).

Σε σχέση με τα μεγέθη που μόλις αναφέρθηκαν προκύπτουν δύο καιρία ερωτήματα: Πρώτον, αν είναι εφικτή μια καθαρή εισροή μεταναστών της τάξης που φαίνεται ότι θα απαιτηθεί για τη μικρή αύξηση του εργατικού δυναμικού που είναι αναγκαία έως το 2050 για την πραγματοποίηση του απαισιόδοξου αναπτυξιακού σεναρίου και, δεύτερον, αν μια τέτοια εισροή είναι επιθυμητή.

Η εφικτότητα είναι θέμα προσφοράς μεταναστών αφενός και κοινωνικών αντοχών απορρόφησης τους αφετέρου. Σε ό,τι αφορά την προσφορά, τα

ΠΙΝΑΚΑΣ 4
Καθαρή μεταναστευτική εισροή, 2005-2050

Έτος	Σενάρια συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό							
	ΥΡ	ΕΣΥΕ	Πρόσθετη μετανάστευση			Συνολική μετανάστευση		
			Σενάριο A	Σενάριο B	Σενάριο B1	Σενάριο A	Σενάριο B	Σενάριο B1
2005	55.013	52.200	22.501	21.821	21.559	74.701	74.021	73.759
2010	321.787	313.200	123.750	119.777	118.239	436.950	432.977	431.439
2015	586.778	574.200	222.577	215.333	212.528	796.777	789.533	786.728
2020	847.330	887.400	263.177	252.716	248.666	1.150.577	1.140.116	1.136.066
2025	1.098.555	1.200.600	291.112	277.549	272.298	1.491.712	1.478.149	1.472.898
2030	1.337.896	1.513.800	302.910	286.391	279.997	1.816.710	1.800.191	1.793.797
2035	1.572.234	1.827.000	307.913	288.501	280.986	2.134.913	2.115.501	2.107.986
2040	1.805.179	2.140.200	311.026	288.739	280.110	2.451.226	2.428.939	2.420.310
2045	2.037.290	2.453.400	313.005	287.852	278.114	2.766.405	2.741.252	2.731.514
2050	2.268.705	2.766.600	314.040	286.030	275.186	3.080.640	3.052.630	3.041.786

απόλυτα μεγέθη που απαιτούνται σε σχέση με την παγκόσμια προσφορά είναι συγκριτικά μικρά, λόγω και του μικρού μεγέθους της χώρας μας και ως εκ τούτου, σε γενικό ποσοτικό επίπεδο, δεν πρέπει να αναμένεται φραγμός από την πλευρά αυτή. Διαφοροποιήσεις όμως επί το δυσμενέστερον μπορεί να υπάρξουν από άλλες απόψεις. Οι γειτονικές βαλκανικές χώρες είτε ήδη έχουν χαμηλή γεννητικότητα είτε ταχέως φθίνουσα. Και καθώς οι οικονομίες τους αναπτύσσονται, από κάποιο χρονικό σημείο και μετά δεν θα έχουν πλέον σημαντικά πλεονάσματα εργατικού δυναμικού. Έτσι η χώρα μας μπορεί να βρεθεί στην ανάγκη να απορροφήσει μετανάστες από άλλες περιοχές, οι οποίοι θα είναι λιγότερο πρόσφοροι από την άποψη της κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Σε ό,τι αφορά τις κοινωνικές αντοχές, είναι εξαιρετικά δύσκολο να κάνει κανείς εκτιμήσεις. Η απορροφητικότητα μιας κοινωνίας σε μετανάστες εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Όμως, για τη συναρτησιακή σχέση πολλών από αυτούς με το αποτέλεσμα οι γνώσεις μας είναι περιορισμένες. Τα όρια αντοχής εξαρτώνται τόσο από τα χαρακτηριστικά των μεταναστών, όσο και από τα χαρακτηριστικά και τις συνθήκες της αναδόχου κοινωνίας και οι εμπειρίες ποικίλλουν. Πρόσθετος λόγος για τον οποίο η εκτίμηση των αντοχών μιας κοινωνίας, και εν προκειμένω της ελληνικής, να απορροφήσει με ομαλό τρόπο μετανάστες είναι εξαιρετικά δύσκολη είναι η έλλειψη προηγούμενου. Η αναμενόμενη έκταση της γήρανσης του πληθυσμού στις περισσό-

τερες ευρωπαϊκές χώρες είναι πρωτοφανής και ενδεχομένως πρωτοφανείς και δίχως προηγούμενο θα είναι και οι τρόποι με τους οποίους οι νέες συνθήκες θα οδηγήσουν τις κοινωνίες να την αντιμετωπίσουν.

Σε τελευταία ανάλυση εναπόκειται στην ελληνική κοινωνία να αποφασίσει είτε να δεχθεί περισσότερους μετανάστες, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, είτε να αλλάξει πρότυπα συμπεριφοράς που έχουν υιοθετηθεί σχετικά πρόσφατα και να δεχθεί εντονότερη κινητοποίηση του εγχώριου πληθυσμού στην παραγωγική διαδικασία και αύξηση της γεννητικότητας.

Κάθε ασφαλιστικό ταμείο διαθέτει στοιχεία για τον αριθμό των συνταξιούχων του. Επειδή όμως είναι αρκετοί εκείνοι που έχουν θεμελιώσει σχετικό δικαίωμα και αντλούν σύνταξη από περισσότερα του ενός ασφαλιστικά ταμεία, αθροίζοντας τον αριθμό των συνταξιούχων κατά ταμείο, λαμβάνει κανείς τον αριθμό των συντάξεων μάλλον παρά των συνταξιούχων. Επειδή δεν έχει δημιουργηθεί συνολική τράπεζα στοιχείων για όλο τον συνταξιοδοτούμενο πληθυσμό, που να επιτρέπει να προσδιοριστεί ο αριθμός των ατόμων με πολλαπλή σύνταξη, ο αριθμός των συνταξιούχων δεν μας είναι επακριβώς γνωστός.

Με την επιφύλαξη αυτή σε ό,τι αφορά το ακριβές νόημα των διαθεσιμων στοιχείων, από αυτά προκύπτει ότι εδώ και αρκετά χρόνια ο αριθμός των συντάξεων ισοδυναμεί με τον αριθμό των ατόμων των ηλικιών 60 ετών και άνω. Κανονικά, επειδή ιδίως μεταξύ του γυναικείου πληθυσμού είναι σημαντικός ο αριθμός των ατόμων των ομάδων αυτών ηλικιών που δεν συνταξιοδοτείται, θα ανέμενε κανείς ο αριθμός των συνταξιούχων να υπολείπεται αισθητά του πληθυσμού των ηλικιών 60 ετών και άνω. Η ισοδυναμία όμως μεταξύ των δύο αυτών μεγεθών οφείλεται σε δύο κυρίως γεγονότα:

- Στο γεγονός ότι είναι αρκετοί οι συνταξιούχοι των ηλικιών κάτω των 60 ετών, ο αριθμός των οποίων διογκώνει το σύνολο.
- Στο φαινόμενο της πολλαπλής συνταξιοδότησης.

Από το σύνολο των χορηγούμενων συντάξεων ποσοστό της τάξης του 12% αφορά άτομα νεότερα των 60 ετών. Στο μέλλον η σχετική βαρύτητα της κατηγορίας αυτής συνταξιούχων, καθώς θα αυξάνουν τα ποσοστά συμμετοχής, θα τείνει σε μείωση. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε μετάθεση της ηλικίας συνταξιοδότησης και, επομένως, σε κάποια μεσοχρόνια επιβράδυνση του ρυθμού αύξησης του πλήθους των συνταξιούχων. Δεν θα οδηγήσει όμως τελικά σε μείωση του αριθμού των συνταξιούχων, ενώ παράλληλα θα οδηγήσει και σε αυξημένες συντάξεις λόγω επιμήκυνσης του ενεργού βίου. Είναι επίσης πιθανό σε μείωση να τείνει και ο αριθμός των ατόμων με πολλαπλή σύνταξη, καθώς η έκταση του παραδοσιακού τομέα της οικονομίας, με τον

οποίο κυρίως συνδέεται το φαινόμενο, θα συρρικνώνεται. Σε αντιστάθμισμα όμως της μείωσης του πλήθους των συντάξεων εκ του λόγου αυτού, το ύψος της σύνταξης κατά μέσο όρο θα αυξηθεί. Εκτιμάται ότι το μεγαλύτερο μέρος των ατόμων με πολλαπλή σύνταξη συνταξιοδοτούνται από το ΙΚΑ και το ΤΕΒΕ, λαμβάνοντας και από τα δύο ταμεία μειωμένη ή και την ελάχιστη σύνταξη. Πρόκειται για άτομα που κατά διαστήματα παρείχαν εξαρτημένη εργασία και κατά άλλα λειτουργούσαν ως ελεύθεροι επαγγελματίες. Φαίνεται ότι στη μελλοντική εξέλιξη της σχέσης αριθμού συντάξεων προς μέση σύνταξη θα επενεργούν αντίρροποι παράγοντες, οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό είναι πιθανόν να εξουδετερώνουν την επίδραση της ενδεχόμενης μεταβολής των δύο όρων του γινομένου (μέση σύνταξη προς αριθμό συντάξεων) στο αποτέλεσμα, το οποίο αντανάκλα τη συνταξιοδοτική δαπάνη του συστήματος.

Για την εκτίμηση όμως του πιθανού αριθμού των συντάξεων, από τον εκάστοτε πληθυσμό των ηλικιών 60 ετών και άνω, πρέπει από τον πληθυσμό αυτό να αφαιρεθούν τα άτομα ηλικίας 60 ετών και άνω που θα προέρχονται από μεταναστευτική εισροή στην περίοδο 2005-2050, διότι τα άτομα αυτά δεν θα είναι σε θέση να θεμελιώσουν δικαίωμα συνταξιοδότησης στη χώρα μας παρά μόνο μετά από τουλάχιστον τρεις δεκαετίες. Υπολογισμοί για το πλήθος αυτής της κατηγορίας ατόμων στην περίοδο 2005-2050 είναι δυνατόν να γίνουν με βάση την πυραμίδα του μεταναστευτικού πληθυσμού σύμφωνα με τις δημογραφικές προβολές κατά Eurostat. Με βάση τους υπολογισμούς αυτούς και τις εκτιμήσεις για την εξέλιξη του εργατικού δυναμικού που προαναφέρθηκε, δίνεται στον Πίνακα 5 η πιθανή μελλοντική εξέλιξη της σχέσης συντάξεων προς εργαζόμενους που αντιστοιχεί στα επιλεγμένα δημογραφικά σενάρια.

Το φάσμα των πιθανών εξελίξεων στη σχέση αριθμός συντάξεων προς εργατικό δυναμικό, όπως φαίνεται στον Πίνακα 5, είναι ευρύ. Αυτό είναι αναπόφευκτο, αν ληφθεί υπόψη ο μακρός χρονικός ορίζοντας στον οποίο αναφέρονται και η κρίσιμη καμπή στις δημογραφικές εξελίξεις που αυξάνει την αβεβαιότητα. Αν στο φάσμα αυτό η τρέχουσα σχέση συντάξεων προς εργαζόμενους (περίπου 0,5) κατείχε ενδιάμεση θέση, θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει ότι οι χρηματοοικονομικές συνθήκες του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος δεν αναμένεται να χειροτερεύσουν αποφασιστικά στην περίοδο έως και το 2050. Καθώς όμως το εν λόγω φάσμα καλύπτει τιμές του λόγου συντάξεων προς εργαζόμενους από αρκετά έως και πολύ υψηλότερες από την τρέχουσα, μπορεί να θεωρηθεί πρακτικά βέβαιο ότι το χρηματοοικονομικό πρόβλημα του ισχύοντος κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος θα βαίνει οξυνόμενο. Και μπορεί να θεωρηθεί πολύ πιθανό ότι το πρόβλημα δεν θα βραδύνει να λάβει έκτα-

ΠΙΝΑΚΑΣ 5
Σχέση συντάξεων προς εργατικό δυναμικό

Έτος	Συντάξεις/εργατικό δυναμικό			
	ΥΡ	ΥΡ με αύξηση του εργατικού δυναμικού	ΒΛ	ΟΡ
Σενάριο Α				
2005	0,51	0,51	0,51	0,51
2010	0,52	0,52	0,53	0,53
2015	0,55	0,54	0,56	0,57
2020	0,58	0,56	0,59	0,61
2025	0,61	0,59	0,64	0,67
2030	0,66	0,63	0,70	0,75
2035	0,71	0,67	0,76	0,84
2040	0,74	0,70	0,81	0,93
2045	0,75	0,70	0,85	1,01
2050	0,72	0,66	0,83	1,04
Σενάριο Β				
2005	0,51	0,51	0,51	0,51
2010	0,52	0,52	0,53	0,53
2015	0,54	0,53	0,55	0,56
2020	0,57	0,55	0,59	0,61
2025	0,60	0,58	0,63	0,66
2030	0,64	0,62	0,68	0,73
2035	0,69	0,65	0,74	0,81
2040	0,72	0,67	0,79	0,90
2045	0,72	0,68	0,81	0,97
2050	0,69	0,64	0,80	0,99
Σενάριο Β1				
2005	0,51	0,51	0,51	0,51
2010	0,52	0,52	0,53	0,53
2015	0,54	0,53	0,55	0,56
2020	0,57	0,55	0,58	0,60
2025	0,60	0,58	0,62	0,65
2030	0,64	0,61	0,67	0,72
2035	0,68	0,64	0,73	0,80
2040	0,71	0,67	0,78	0,89
2045	0,71	0,67	0,80	0,96
2050	0,68	0,63	0,79	0,98

ση που δεν θα είναι δυνατό να αντιμετωπιστεί, χωρίς να χρειαστεί εκτεταμένη μεταρρύθμιση του ισχύοντος συστήματος.

Στη χειρότερη περίπτωση οδεύουμε προς σχέση συντάξεων προς εργαζόμενους που θα τείνει στη μονάδα. Είναι προφανές ότι με τέτοια σχέση όχι μόνο το ισχύον κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα, αλλά και οποιοδήποτε άλλο παρόμοιας μορφής, δεν είναι δυνατόν να επιβιώσει. Δεν είναι δυνατόν ο μέσος εργαζόμενος να μοιράζεται τις αποδοχές του με ένα συνταξιούχο και, αν ήταν δυνατό, αυτό θα οδηγούσε σε έντονο υποβιβασμό του βιοτικού επιπέδου και των δύο. Αν η ελληνική κοινωνία τηρήσει απέναντι στο πρόβλημα παθητική στάση και αφεθούν οι δημογραφικές εξελίξεις να λάβουν την τροπή του σεναρίου OP-γηράσκοντος πληθυσμού ή σε μικρότερο βαθμό του σεναρίου BL-πιθανότερης εξέλιξης, σύντομα θα εισέλθουν τα κοινωνικοασφαλιστικά πράγματα σε μια μακρά φάση όπου η κοινωνικοασφαλιστική πραγματικότητα όπως την γνωρίζουμε θα αποτελεί παλιό καλό καιρό.

Στο άλλο άκρο, που δεν είναι το πιθανότερο αλλά δεν είναι και αδύνατο να συμβεί, η σχέση συντάξεων προς εργατικό δυναμικό θα τείνει από 0,5 περίπου που είναι σήμερα στο 0,65-0,70. Πρόκειται και πάλι για μια πολύ ουσιαστική και προϊούσα χειροτέρευση, η οποία όμως θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με παραμετρικές μεταβολές (λ.χ. αύξηση ορίων ηλικίας και μείωση ποσοστών αναπλήρωσης), χωρίς να είναι απαραίτητο να εγκαταλειφθεί το ισχύον κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα. Αυτό όμως προϋποθέτει πλήρη συνειδητοποίηση από την πλευρά της ελληνικής κοινωνίας της έκτασης και της φύσης του προβλήματος που έχει δημιουργηθεί με τις μεταβολές στα πρότυπα συμπεριφοράς των τελευταίων 25-30 ετών και ετοιμότητα για να ληφθούν τα αναγκαία μέτρα. Ειδικότερα, προϋποθέτει αναστροφή στην κάμψη της γεννητικότητας, πλήρη παραγωγική κινητοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και την υιοθέτηση μιας πολιτικής για αυξημένη απορρόφηση μεταναστών.

Για λόγους παρόμοιους με εκείνους που ισχύουν στην ελληνική περίπτωση, προβλήματα επερχόμενης οικονομικής ασφυξίας αντιμετωπίζουν και τα κοινωνικοασφαλιστικά συστήματα αρκετών άλλων ευρωπαϊκών χωρών, και ιδίως εκείνων που δεν έχουν ήδη προβεί σε ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις για την αντιμετώπισή τους.

Είτε διότι αυτό είναι αρκετό είτε διότι ελλείπει η σχετική κοινωνική βούληση για περισσότερο ριζικές λύσεις, σε αρκετές περιπτώσεις η μεταρρύθμιση λαμβάνει κατά κύριο λόγο παραμετρικό χαρακτήρα. Κατά βάση αυξάνουν τα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης και μειώνονται τα ποσοστά αναπλήρωσης, χωρίς όμως κατά τα άλλα να μεταβάλλεται σε μεγάλο βαθμό ο χαρακτήρας

του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος. Η αύξηση των ορίων ηλικίας επιδρά μειωτικά στον αριθμό των συνταξιούχων, ενώ η μείωση των ποσοστών αναπλήρωσης οδηγεί σε μείωση της σύνταξης σε σύγκριση με τις εν ενεργεία απολαβές. Και με τους δύο τρόπους μειώνονται οι δαπάνες του συστήματος. Με τον πρώτο τρόπο μπορεί να αυξάνουν και τα έσοδά του, ιδίως αν οι αναπτυξιακές δυνατότητες επιτρέπουν τη δημιουργία αυξημένου αριθμού θέσεων απασχόλησης. Έτσι επιδιώκεται να περιοριστούν τα χρηματοοικονομικά ελλείμματα σε ανεκτά όρια.

Σε μερικές άλλες όμως περιπτώσεις, με διαφορετικό τρόπο σε κάθε μία, μεταβάλλεται ο χαρακτήρας του συστήματος. Όπου το σύστημα ήταν αναδιανεμητικό ορισμένων παροχών όπως το ελληνικό, ουσιαστικά επιχειρείται η ριζική μεταβολή του και η αντικατάστασή του με άλλα συστήματα, που γενικά θεωρείται ότι είναι προσφορότερα από την άποψη της χαλιναγώγησης των δαπανών αλλά και της κοινωνικοασφαλιστικής δικαιοσύνης, ιδιαίτερα μεταξύ γενεών.

Το αναδιανεμητικό σύστημα ορισμένων παροχών που ισχύει στη χώρα μας εγγυάται την καταβολή στους συνταξιούχους συντάξεων το μέγεθος των οποίων προσδιορίζεται με βάση προκαθορισμένους κανόνες και δεν συναρτάται προς την κεφαλαιοποίηση των εισφορών τους κατά τη διάρκεια του ενεργού βίου τους. Πρόκειται ασφαλώς για την ευνοϊκότερη για τους εκάστοτε συνταξιούχους ρύθμιση εξ ου και οι έντονες αντιδράσεις σε κάθε σκέψη μεταβολής του. Τα νέα συστήματα αποκλίνουν από τις αρχές του αναδιανεμητικού συστήματος ορισμένων παροχών, με την έννοια ότι δίδουν μεγαλύτερη σημασία στην κεφαλαιοποίηση των εισφορών κατά τον προσδιορισμό των συντάξεων (συστήματα καθορισμένων εισφορών σε αντιδιαστολή με τα συστήματα καθορισμένων παροχών) και στηρίζονται στην αρχή ότι, από ένα σημείο και μετά, αν το άτομο επιθυμεί να λάβει, όταν συνταξιοδοτηθεί, μεγαλύτερες παροχές, πρέπει να το φροντίσει το ίδιο με τη δημιουργία, μέσα από ασφαλιστικές ή άλλες ρυθμίσεις, αποθέματος αποταμιεύσεων για το σκοπό αυτό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΞΙΟΔΟΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

1.1. Γενικά

Το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της χώρας μας είναι συνταγματικά (άρθρο 22, παρ. 5) κατοχυρωμένο και καλύπτει, σύμφωνα με την 103 Διεθνή Σύμβαση Εργασίας, τους ασφαλιστικούς κινδύνους – γήρατος, αναπηρίας και θανάτου, της ασθένειας και μητρότητας, του εργατικού ατυχήματος και της επαγγελματικής νόσου. Λειτουργεί με βάση το διανεμητικό σύστημα (pay as you go), με αυτόνομους και αυτοδιοικούμενους ασφαλιστικούς φορείς υπό την εποπτεία κυρίως του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας. Χορηγεί παροχές σε είδος ή σε χρήμα περιοδικά (μηνιαία) ή εφάπαξ.

Το ελληνικό συνταξιοδοτικό σύστημα είναι δημόσιο ως προς τη διαχείριση, αναγκαστικό ως προς τη νομική του μορφή, ορισμένων παροχών ως προς τη δομή και ασφαρίζει κυρίως την εργασία. Περιλαμβάνει τρία επίπεδα ασφαλιστικής κάλυψης: ασφάλιση για κύρια σύνταξη, για επικουρική σύνταξη και για εφάπαξ παροχές κατά το χρόνο συνταξιοδότησης.

Η κύρια ασφάλιση είναι σχεδόν καθολική και παρέχεται από το Δημόσιο και τα Ταμεία – Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου. Η επικουρική ασφάλιση καλύπτει όλους τους εργαζόμενους με εξαρτημένη εργασία και ένα σχετικά μικρό ποσοστό των αυτοτελώς απασχολούμενων. Στο μεγαλύτερο μέρος της παρέχεται από ΝΠΔΔ και σε ένα μικρό μέρος από ΝΠΙΔ και αλληλοβοηθητικά σωματεία.

Το συνταξιοδοτικό σύστημα χαρακτηρίζεται από την αλληλεγγύη μεταξύ των ατόμων μιας γενιάς αλλά και μεταξύ των γενεών, από την πολυδιάσπαση και τον κατακερματισμό τόσο στο οργανωτικό επίπεδο όσο και στο επίπεδο των παροχών.

Ο κατακερματισμός του συστήματος εξειδικεύεται σε τρεις διαστάσεις:

- Διαφοροποιήσεις ανά τομέα απασχόλησης. Η συνταξιοδοτική προστασία ποικίλλει ανάλογα με την εργασία ή το επάγγελμα.
- Διαφοροποιήσεις ανάλογα με το επίπεδο προστασίας – κύρια σύνταξη, επικουρική σύνταξη και εφάπαξ παροχές – και το ύψος προστασίας μεταξύ των φορέων ασφάλισης.
- Διαφοροποιήσεις ανάλογα με το χρόνο αρχικής ασφάλισης. Βασική διαφοροποίηση δημιούργησε ο Νόμος 2084/92 μεταξύ αυτών που ασφαλίστηκαν για πρώτη φορά πριν και μετά την 1/1/1993.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1
Το ελληνικό σύστημα συντάξεων

Κατηγορία πληθυσμού	Βαθμίδες προστασίας	Οργάνωση	Πηγή χρηματοδότησης
1. Ανασφάλιστοι 65+	Καθολική σύνταξη (θα αποσυρθεί σταδιακά για τους αγρότες)	ΟΓΑ	Κρατική επιχορήγηση (κάλυψη εσόδων)
Αγρότες	Εισφορές, κρατική συμμετοχή (Κύρια σύνταξη ΟΓΑ 1997)		Εισφορές, κρατική συμμετοχή (% εισφορών), επιχορήγηση
2. (Α) Δημόσιοι υπάλληλοι	Κύρια, επικουρική (συχνά διπλή), εφάπαξ	Υπ. Οικονομικών	Κρατικός Προϋπολογισμός
Στρατιωτικοί		α) ΤΕΑΔΥ β) Μετοχικά Ταμεία	Εισφορές Κοινωνικοί πόροι
(Β) Ειδικό καθεστώς ΙΚΑ (π.χ. ΕΟΤ)	Κύρια, επικουρική, εφάπαξ	ΙΚΑ για την κύρια	
3. Εργαζόμενοι ιδιωτικού τομέα (Α) ΙΚΑ: (i)	Κύρια	ΙΚΑ	Εισφορές + τριμερής χρηματοδότηση + χρηματοδότηση ελλειμμάτων
(ii)	Κύρια + επικουρική	ΙΚΑ + ΤΕΑΜ ΙΚΑ + άλλο επικουρικό	Εισφορές Εισφορές + Κοινωνικοί πόροι
(iii)	Κύρια+επικουρική+εφάπαξ	+Ταμεία Πρόνοιας	Εισφορές
(Β) Ναυτικοί	Κύρια+ επικουρική+εφάπαξ	NAT, ΚΑΑΝ κλπ.	Εισφορές+ Επιχορήγηση+ Κοινωνικοί πόροι
4. Εργαζόμενοι δημοσίου τομέα (δημόσιες επιχειρήσεις, ΔΕΗ, Τράπεζες)	Κύρια+ επικουρική+εφάπαξ	«Ειδικά Ταμεία» (για κάθε επιχείρηση) ΙΚΑ + Ειδικά Ταμεία για Επικουρική ΟΑΠ - ΔΕΗ	Εισφορές (μεγαλύτερο μέρος από τον εργοδότη) Χρηματοδότηση ελλειμμάτων από τον εργοδότη
5. Αυτοαπασχολούμενοι	Κύρια	ΟΑΕΕ (πρώην ΤΕΒΕ, ΤΑΕ, ΤΣΑ)	Εισφορές (Ευρώ ανά κλάση)
	Κύρια + επικουρική	Όπως ανωτέρω + επικουρικό Ταμείο	Επιχορηγήσεις από Δημόσιο - Κοινωνικοί πόροι
6. Ελεύθεροι επαγγελματίες	Κύρια	Νομικοί, Υγειονομικοί, Μηχανικοί	Κοινωνικοί πόροι Εισφορές Πρόσοδοι περιουσίας
(Α) Αυτοαπασχολούμενοι	Κύρια + επικουρική	Όπως παραπάνω + τοπικά Ταμεία δικηγόρων	
(Β) Μισθωτοί	Συχνά 2 βασικές συντάξεις		

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΝΕΟΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΩΝ (ΝΟΜΟΣ 2084/92): Κοινό όριο ηλικίας (65), εισφορές όπως του ΙΚΑ, τριμερής χρηματοδότηση, μέγιστη αναπλήρωση 60%* βασική, 20% επικουρική. Συμμετοχή σε κλαδικά Ταμεία (δεν προούνται ξεχωριστοί λογαριασμοί)

ΕΚΑΣ (Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων): Καταβάλλεται μετά από έλεγχο πόρων σε όλους τους χαμηλοσυνταξιούχους του αστικού τομέα, ηλικίας μεγαλύτερης από τα όρια του ΙΚΑ (ανεξαρτήτως Ταμείου)

Τιμητικές συντάξεις: Πολεμικές, Εθνικής Αντίστασης, Τοπικής Αυτοδιοίκησης, προσωπικές κλπ.

Πηγή: Η Ελληνική Έκθεση Στρατηγικής για τις Συντάξεις, Παράρτημα, Σεπτέμβριος 2002.

* Το % αναπλήρωσης άλλαξε με το Νόμο 3029/2002 και είναι 70%.

Οι ρυθμίσεις συνταξιοδότησης (όρια ηλικίας, ποσοστά αναπλήρωσης, κατώτατες συντάξεις) και χρηματοδότησης (εισφορές, κρατική συνεισφορά, πρόσοδοι περιουσίας) ποικίλλουν μεταξύ και εντός των ταμείων.

Μια εικόνα της ασφαλιστικής κάλυψης και της πολυδιάσπασης δίνεται στον Πίνακα 1.1, με τη σημείωση ότι το ποσοστό αναπλήρωσης για τους νεοεισερχόμενους είναι σήμερα 70%.

Το συνταξιοδοτικό σύστημα, όπως έχει διαμορφωθεί ιστορικά από τη δεκαετία του 1950, περιλαμβάνει την κύρια και επικουρική δημόσια ασφάλιση, ενώ ο δεύτερος και ο τρίτος πυλώνας ασφάλισης δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένοι σε σχέση με την εφαρμογή τους σε άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το σύστημα επαγγελματικής ασφάλισης θεσμοθετήθηκε πρόσφατα με το Ν. 3029/02 και διέπεται από την οδηγία 2003/41/ΕΚ για τις δραστηριότητες και την εποπτεία των ιδρυμάτων επαγγελματικών συνταξιοδοτικών παροχών, παρέχει συμπληρωματική προαιρετική ασφάλιση πέραν της υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης, λειτουργεί με βάση το κεφαλαιοποιητικό σύστημα, χρηματοδοτείται από τακτικές και έκτακτες εισφορές ασφαλισμένων και εργοδοτών, προσόδους περιουσίας, και αποδόσεις κεφαλαίων και αποθεματικών.

1.2. Τα μέτρα πολιτικής κατά την τελευταία 25ετία

Η δεκαετία του 1980 ξεκίνησε με ανασφάλιστο ή με περιορισμένο επίπεδο ασφάλισης για ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού και με χαμηλές συντάξεις για την πλειονότητα των συνταξιούχων. Στη δεκαετία αυτή παρατηρείται μια ποσοτική και ποιοτική επέκταση της κοινωνικής ασφάλισης, στην οποία συνέβαλαν κυρίως τα παρακάτω μέτρα:

α) Η ασφαλιστική κάλυψη για κύρια σύνταξη όλων των απασχολούμενων στον μη αγροτικό τομέα μετά την επέκταση του ΙΚΑ σε όλη την χώρα, η πρόσθετη ασφάλιση (Ν. 1745/87) –πέραν της βασικής σύνταξης– των αγροτών από τον ΟΓΑ και η ασφάλιση για επικουρική σύνταξη όλων των εργαζομένων με εξαρτημένη εργασία, που είχαν ως αποτέλεσμα την κάλυψη των κενών ασφάλισης.

β) Οι μεγάλες αυξήσεις των συντάξεων, κυρίως των κατώτατων, που περιορίσαν τη φτώχεια των ηλικιωμένων, αφού σχεδόν το 70% των δικαιούχων του ΙΚΑ εισέπρατταν την κατώτατη σύνταξη ανεξάρτητα από τις εισφορές που είχαν καταβάλει.

Τα μέτρα αυτά συνέβαλαν στην αύξηση των δαπανών για συντάξεις γήρατος στην Ελλάδα κατά 11,3% σε σταθερές τιμές, κατά τη χρονική περίοδο

1980-1985, όταν ο μέσος όρος στην Ε.Ε. ήταν μόνο 1,6 (European Commission, 1995).

Η δεκαετία του 1990 άρχισε με έντονο πρόβλημα ρευστότητας του ασφαλιστικού συστήματος, που ήταν το επιστέγασμα ευρύτερων δημοσιονομικών προβλημάτων. Από τις αρχές της δεκαετίας, ξεκίνησαν θεσμικές παρεμβάσεις με στόχο την αντιμετώπιση των τριών σημαντικών προβλημάτων: δημογραφικής γήρανσης του ελληνικού πληθυσμού, χρηματοδότησης του ασφαλιστικού συστήματος και οργανωτικής ανεπάρκειας λόγω της πληθώρας ασφαλιστικών φορέων.

Οι παρεμβάσεις στις αρχές της δεκαετίας του '90 επικεντρώθηκαν σε ζητήματα οργάνωσης, χρηματοδότησης και χορήγησης των συνταξιοδοτικών παροχών.

Οι δύο ασφαλιστικοί νόμοι (Ν. 1902/90 και Ν. 2084/92), με τους σημαντικούς περιορισμούς στα ασφαλιστικά δικαιώματα και τις αυξήσεις των εισφορών, συνέβαλαν στην τόνωση της βιωσιμότητας του συστήματος. Ο Νόμος 2084/92 οδήγησε στη δημιουργία ενός νέου συστήματος ασφάλισης, λιγότερου γενναιόδωρου αλλά με τριμερή χρηματοδότηση για κύρια σύνταξη και ασθένεια με συμμετοχή των εργαζομένων, των εργοδοτών και του Κράτους, κατά την αναλογία 2/9, 4/9, και 3/9 αντίστοιχα, το οποίο καλύπτει τους νεοασφαλιζόμενους από 1/1/1993, ανεξάρτητα από τομέα απασχόλησης και φορέα ασφάλισης. Το σύστημα αυτό καλύπτει ουσιαστικά ομοιόμορφα τον μη αγροτικό τομέα με ενιαίες προϋποθέσεις σχετικά με την ηλικία συνταξιοδότησης, τα ποσοστά αναπλήρωσης, τις κατώτερες εγγυημένες συντάξεις και την επιβολή εισφορών.

Το πρόγραμμα που εφαρμόζεται από το 1996 περιλαμβάνει μέτρα στρατηγικής, όπως:

- Τη θεσμοθέτηση συμπληρωματικών παροχών για τους συνταξιούχους χαμηλού εισοδήματος μέσω της εισαγωγής του Επιδόματος Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων (ΕΚΑΣ), που συνέβαλε στην καταπολέμηση της ένδειας των ηλικιωμένων και κατοχύρωσε, ως εργαλείο κοινωνικής πολιτικής, την αρχή της επικέντρωσης στις ανάγκες.
- Τη δημιουργία ενός νέου ασφαλιστικού καθεστώτος για τους αγρότες -του νέου ταμείου κύριας ασφάλισης (Ν. 2458/97) του ΟΓΑ- ώστε να ολοκληρωθεί η κάλυψη του πληθυσμού με ένα συμμετοχικό σύστημα ασφάλισης.
- Τη συνένωση των ταμείων κύριας ασφάλισης των αυτοτελώς απασχολούμενων και των ταμείων επικουρικής ασφάλισης των δημοσίων υπαλ-

λήλων και πολλών επικουρικών ταμείων το 1999, που μείωσε σημαντικά τον αριθμό των ταμείων σχεδόν στο μισό.

- Τη νομιμοποίηση μεγάλου αριθμού μεταναστών το 1998/99 που τόνωσε τα οικονομικά του ΙΚΑ.

Επίσης στον περιορισμό του κατακερματισμού και της πολυδιάσπασης του συνταξιοδοτικού συστήματος συμβάλλει η υλοποίηση των παρακάτω ρυθμίσεων του Νόμου 3029/2002:

α) Δημιουργείται ενιαίος φορέας ασφάλισης για κύρια σύνταξη όλων των μισθωτών, το ΙΚΑ-Ενιαίο Ταμείο Μισθωτών (ΙΚΑ-ΕΤΑΜ), βασικός κορμός του οποίου είναι το ΙΚΑ και ορίζεται η διαδικασία εθελούσιας ένταξης ταμείων κύριας ασφάλισης μισθωτών στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ ως το 2008. Στο ενιαίο ταμείο εντάσσονται υποχρεωτικά από το 2008 οι κλάδοι ασφάλισης 9 φορέων κύριας ασφάλισης μισθωτών (όπως των υπαλλήλων τραπεζών, ΔΕΗ, ΟΤΕ). Από τους κλάδους αυτούς μπορεί να εξαιρεθεί μόνο αυτός ο κλάδος σύνταξης που θα εξασφαλίζει βιωσιμότητα για 30 χρόνια.

β) Διαχωρίζεται οργανωτικά και λειτουργικά η κύρια ασφάλιση ΙΚΑ από την επικουρική ΙΚΑ-ΤΕΑΜ με τη δημιουργία ξεχωριστού επικουρικού ταμείου μισθωτών, του ΕΤΕΑΜ, στο οποίο εντάσσονται τόσο οι κλάδοι όσο και οι λογαριασμοί επικουρικής ασφάλισης.

γ) Καθορίζονται ενιαίοι κανόνες, όροι και προϋποθέσεις συνταξιοδότησης, που επιτυγχάνονται μέσα σε μια δεκαετή πορεία μεταβατικής προσαρμογής, όπως:

- «... η σύνταξη ορίζεται σε 79% για όσους αποχωρήσουν το έτος 2008 μειούμενο κατά 1% για καθένα από τα επόμενα έτη αποχώρησης του υπαλλήλου και καταλήγει σε 70%, για όσους αποχωρούν από το έτος 2017 και μετά».
- «Για συνολική συντάξιμη υπηρεσία, η οποία διανύεται από 1^{ης} Ιανουαρίου 2008 και μετά ως συντάξιμος μισθός, με βάση τον οποίο κανονίζεται η σύνταξη, λαμβάνεται υπόψη: το ποσοστό του ηλικίου της διαιρέσεως του συνόλου των μηνιαίων ασφαλιστικών αποδοχών, που έλαβε ... κατά τα πέντε τελευταία χρόνια χωρίς των δώρων εορτών ... και επιδόματος αδειάς δια του αριθμού των μηνών υπηρεσίας,... εντός της χρονικής αυτής περιόδου».

δ) Διαμορφώνεται, για πρώτη φορά, ενιαίο θεσμικό πλαίσιο για την εθελούσια δημιουργία ΝΠΙΔ, με αντικείμενο την ανάπτυξη ταμείων επαγγελματικής ασφάλισης.

ε) Θεσπίζεται η Εθνική Αναλογιστική Αρχή, ως ανεξάρτητη διοικητική αρχή, με κύριο σκοπό τη γνωμοδότηση, την αναλογιστική αποτίμηση όλων

των ασφαλιστικών οργανισμών, την υποβολή προτάσεων για τη βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης και την πλήρη διασφάλιση της βιωσιμότητάς τους, τον καθορισμό ενιαίων προδιαγραφών για την εκπόνηση των αναλογιστικών μελετών και τη διενέργεια τακτικών και έκτακτων ελέγχων σε όλους τους ασφαλιστικούς οργανισμούς.

στ) Διαμορφώνονται κανόνες κρατικής χρηματοδότησης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ με στόχο την πλεονασματική οικονομική λειτουργία του μέχρι το 2030. Κατά την περίοδο 2003-2008 χρηματοδοτείται κατ' έτος με κυμαινόμενα ποσά που αντιστοιχούν κατά μέσο όρο σε 1% του ΑΕΠ και από το 2009-2032 με ποσό ίσο προς το 1% του ΑΕΠ.

Οι σημαντικότερες παρεμβάσεις κατά τη χρονική περίοδο 2004-2007

- Ο κλάδος Σύνταξης του Ταμείου Ασφάλισης Προσωπικού Ιονικής-Λαϊκής Τράπεζας συγχωνεύτηκε στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ (ΚΥΑ 1732/2004).
- Ο Ν. 3232/04 αναφέρεται στην απλούστευση των διαδικασιών για την ταχύτερη απονομή των συντάξεων και την εφαρμογή της διαδοχικής ασφάλισης, την αξιοποίηση της περιουσίας των ασφαλιστικών οργανισμών και την επιμόρφωση του προσωπικού.
- Ο Ν. 3385/05 παρέχει το δικαίωμα αναγνώρισης χρόνου ασφάλισης με εξαγορά στους μισθωτούς κύριας και επικουρικής ασφάλισης, με αποκλειστικό σκοπό τη συμπλήρωση των ελάχιστων προϋποθέσεων συνταξιοδότησης λόγω γήρατος, αναπηρίας και θανάτου, και επαναρρυθμίζει με ενιαίο τρόπο τη χορήγηση σύνταξης λόγω θανάτου και καταργεί το ηλικιακό όριο των 40 ετών, για να έχει δικαίωμα σύνταξης ο χήρος ή η χήρα.
- Με το άρθρο 57 του Ν. 3371/2005 επιχειρείται η αναδιάρθρωση της κοινωνικής ασφάλισης του προσωπικού των Πιστωτικών Ιδρυμάτων, σε προαιρετική βάση.

«Οι κλάδοι σύνταξης των ταμείων κύριας ασφάλισης εντάσσονται, μέχρι 31.12.2005, στο Ι.Κ.Α.-Ε.Τ.Α.Μ., εφόσον μέχρι τότε τα ταμεία επικουρικής ασφάλισης έχουν ενταχθεί στο Ενιαίο Ταμείο Ασφάλισης Τραπεζοϋπαλλήλων (Ε.Τ.Α.Τ.)». Οι εργαζόμενοι και ασφαλιζόμενοι για πρώτη φορά από 1-1-1993 υπάγονται στις διατάξεις του Ν.2084/1992 όσον αφορά τις παροχές, τις εισφορές και τις προϋποθέσεις συνταξιοδότησης. Τα ποσοστά ασφαλιστικών εισφορών μειώνονται στα αντίστοιχα του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ για τους ασφαλισμένους άμεσα από 1.1.2006, για τους εργοδότες σταδιακά και ισόποσα μέσα σε πέντε χρόνια από 1.1.2006.

Στην ασφάλιση του ΕΤΕΑΜ υπάγονται υποχρεωτικά οι προσλαμβανόμενοι τραπεζοϋπάλληλοι από 1.1.2005 και οι ασφαλισμένοι και συνταξιούχοι

των ταμείων επικουρικής ασφάλισης προσωπικού τραπεζών, με προϋποθέσεις και τρόπο υπολογισμού της σύνταξης, ποσοστό ασφαλιστικών εισφορών και αύξηση συντάξεων αυτές του ΕΤΕΑΜ.

Η οικονομική επιβάρυνση του ΕΤΕΑΜ από την ένταξη των συνταξιούχων και ασφαλισμένων τραπεζοϋπαλλήλων θα καλυφθεί, πέρα από τις ασφαλιστικές εισφορές (3% εργοδότη και 3% ασφαλισμένου) που πληρώνουν όλοι, από το μέρος του ποσοστού των ασφαλιστικών εισφορών που υπερβαίνει το 3% και που πλήρωναν οι μέχρι 31.12.1992 ασφαλισμένοι τραπεζοϋπάλληλοι –εάν τα ποσοστά αυτά εισφοράς που πλήρωναν κάποιοι τραπεζοϋπάλληλοι είναι μεγαλύτερα του 4,5%, προσαρμόζονται στο ποσοστό αυτό εντός μιας τριετίας– και από ένα ποσό εργοδοτικής εισφοράς που θα καθορισθεί με νόμο μετά την εκπόνηση ειδικής οικονομικής μελέτης και θα καταβληθεί μέσα σε δέκα χρόνια.

Επίσης, ιδρύεται Ενιαίο Ταμείο Ασφάλισης Τραπεζοϋπαλλήλων (ΕΤΑΤ), το οποίο είναι ΝΠΔΔ υπό την εποπτεία του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, με σκοπό την καταβολή της διαφοράς των ποσών των συντάξεων.

- Νομοθετείται η εθελούσια έξοδος εργαζομένων στον ΟΤΕ και η συνταξιοδότησή τους, καθώς επίσης
- η τμηματική επιστροφή των παρακρατηθεισών εισφορών από τους συνταξιούχους υπέρ του Λογαριασμού Αλληλεγγύης Φορέων Κοινωνικής Ασφάλισης (ΛΑΦΚΑ)¹. Σύμφωνα με στοιχεία του Κοινωνικού Προϋπολογισμού 2005, οι επιχορηγήσεις στους φορείς κοινωνικής ασφάλισης από τον ΛΑΦΚΑ ανέρχονται σε 543.708 εκατ. ευρώ για τη χρονική περίοδο 1993-30/6/2005.

1.3. Οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας του συστήματος²

Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα (Οκτώβριος 2005) στοιχεία ESSPROS (ευρωπαϊκό σύστημα των ενσωματωμένων στατιστικών κοινωνικής προστα-

1. Επισημαίνεται ότι ορισμένοι συνταξιούχοι, πριν τη θεσμοθέτηση της τμηματικής επιστροφής των παρακρατηθεισών εισφορών, είχαν προσφύγει κατά της παρακράτησης εισφορών υπέρ του ΛΑΦΚΑ και είχαν δικαιωθεί στα δικαστήρια.

2. Στη χώρα μας, τα στατιστικά στοιχεία της κοινωνικής προστασίας δεν συγκεντρώνονται και δεν παρουσιάζονται με ενιαίο τρόπο, γι' αυτό η ΕΣΥΕ στην προσπάθειά της να ξεπεράσει το πρόβλημα έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην επανάκριση, συλλογή, προετοιμασία και δημοσίευση των στατιστικών στοιχείων που αφορούν τα

σίας), οι δαπάνες για κοινωνική προστασία στην Ε.Ε.-25 αντιστοιχούσαν το 2002, κατά μέσο όρο, στο 27,7% περίπου του ΑΕΠ (μειώθηκαν από 29% το 1993). Οι συντάξεις γήρατος και η υγειονομική περίθαλψη είναι οι μεγαλύτερες συνιστώσες της κοινωνικής προστασίας στην Ένωση –περίπου 2/3 των συνολικών εξόδων. Οι διαφορές στις μέσες δαπάνες κοινωνικής προστασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι σημαντικές μεταξύ των κρατών μελών –η υψηλότερη αναλογία ήταν στη Σουηδία (32,5%) και η χαμηλότερη στην Ιρλανδία (16,0%) το 2002. Στη χώρα μας, το ποσοστό αυτό, που ήταν 25,5% το 1999, αυξήθηκε σε 27,1% το 2001 (μόλις λίγο μικρότερο από το μέσο όρο 27,3% της Ε.Ε.-25) και περιορίστηκε στο 26,6% το 2002. Οι διαφορές αυτές, που απεικονίζουν τις διαφορές στο βιοτικό επίπεδο, είναι ενδεικτικές της ποικιλομορφίας των εθνικών συστημάτων κοινωνικής προστασίας και των συγκεκριμένων δημογραφικών, οικονομικών, κοινωνικών συνθηκών και θεσμικών δομών κάθε χώρας. Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1998-2002, οι κατά κεφαλήν δαπάνες κοινωνικής προστασίας αυξήθηκαν σε πραγματικές τιμές και στις 19 χώρες μέλη για τις οποίες έχουμε διαθέσιμα στοιχεία. Η Ελλάδα κατέχει τη δεύτερη θέση με τα υψηλότερα ποσοστά αύξησης (+6,4% το χρόνο κατά μέσον όρο), μετά την Ιρλανδία (+8,7%), ενώ η Μάλτα (+0,7%) και η Φινλανδία (+0,8%) είχαν τη μικρότερη αύξηση.

Οι συντάξεις αποτελούν το σημαντικότερο μέρος των παροχών κοινωνικής προστασίας σε όλα τα κράτη μέλη εκτός από την Ιρλανδία. Οι δαπάνες για τις συντάξεις κατά μέσον όρο στην Ε.Ε.-25 ανέρχονταν στο 48% των κοινωνικών παροχών το 2002 και στη χώρα μας ήταν μόλις λίγο κάτω από το μισό (48,9%).

έσοδα και τις δαπάνες της κοινωνικής προστασίας σύμφωνα με τις αρχές και τους κανόνες του Ευρωπαϊκού Συστήματος Ολοκληρωμένων Στατιστικών Κοινωνικής Προστασίας (ESSPROS), από το έτος 1990 και για τα επόμενα χρόνια. Παρά τη σημαντικότερη αυτή προσπάθεια της ΕΣΥΕ, τα στατιστικά στοιχεία της κοινωνικής ασφάλισης, που παρέχουν τα ασφαλιστικά ταμεία και το Δημόσιο, συνεχίζουν να παρουσιάζουν σημαντικά προβλήματα (π.χ. αριθμός συνταξιούχων είναι ο αριθμός των συντάξεων) και η ποιότητά τους δεν είναι ικανοποιητική (π.χ. στο ποσό των κοινωνικών πόρων δεν γνωρίζουμε τα επιμέρους ποσά που συμπεριλαμβάνονται). Στην παρούσα εργασία γίνεται προσπάθεια να αξιοποιηθούν κατά το καλύτερο δυνατό τρόπο, λόγω ελλείψεως εγκυρότερων στοιχείων, τα υπάρχοντα στοιχεία.

Οι πηγές στατιστικών στοιχείων για την κοινωνική ασφάλιση είναι: η Γενική Γραμματεία Κοινωνικών Ασφαλίσεων, *Κοινωνικός Προϋπολογισμός* και η ΕΣΥΕ, *Ετήσια Έρευνα των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης*.

Το ποσοστό των συντάξεων προς το ΑΕΠ στην Ε.Ε.-25 ήταν 12,5% το 2001 και κατά μισή μονάδα μεγαλύτερο (13%) στην Ελλάδα.

1.3.1. Η εξέλιξη των δαπανών του συνταξιοδοτικού συστήματος

Στις δεκαετίες 1960 και 1970, το ποσοστό των δαπανών για συντάξεις υστερεί του μέσου όρου των χωρών του ΟΟΣΑ (Πίνακας 1.2). Μετά από την αλματώδη αύξηση των δαπανών για συντάξεις, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, το ποσοστό αυτό υπερκαλύπτει το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ και συνεχίζει να είναι μεγαλύτερο στη χώρα μας, 13,4% το έτος 2001, ενώ ο μέσος όρος των χωρών του ΟΟΣΑ ήταν 8%.

Το ποσοστό των δαπανών κοινωνικής προστασίας ως προς το ΑΕΠ, παρά τη σημαντική αύξηση των δαπανών για συντάξεις, λόγω υστέρησης των λοιπών κοινωνικών παροχών υπολείπεται του μέσου όρου των χωρών του ΟΟΣΑ μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1990 (Πίνακας 1.2), ενώ το 1998 αυξάνεται στο 22,73% του ΑΕΠ και υπερκαλύπτει το μέσο όρο (22,19%) του ΟΟΣΑ και συνεχίζει να είναι μεγαλύτερο (Ελλάδα 24,3% και μέσος όρος χωρών ΟΟΣΑ 20,9%) το έτος 2002.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2

Δαπάνες για συντάξεις και κοινωνική προστασία ως % του ΑΕΠ

Έτη	% Δαπανών για συντάξεις		% Δαπανών για κοινωνική προστασία	
	Ελλάδα	Μ.Ο. ΟΟΣΑ	Ελλάδα	Μ.Ο. ΟΟΣΑ
1962	3,8	4,9	7,1	10,8
1972	4,9	6,5	8,7	14,8
1982	9,9	8,4	16,2	19,0
1992	11,6	9,7	20,0	22,7
1998	13,4	9,8	22,7	22,2
2002*	13,4	8,0	24,3	20,9

* Στοιχεία δαπανών για συντάξεις έτους 2001.

Πηγή: Στοιχεία ΟΟΣΑ.

Σύμφωνα με στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος, παρατηρείται μια συνεχής, μακροχρόνια, αλλά όχι ομοιόμορφη στις επιμέρους περιόδους, αύξηση του μεριδίου του ΑΕΠ για κύριες και επικουρικές συντάξεις. Δηλαδή, στη μεγαλύτερη χρονική περίοδο, οι συντάξεις αυξάνονται ταχύτερα από το εθνικό προϊόν. Ιδιαίτερα μεγάλη αύξηση παρατηρείται

στις αρχές της δεκαετίας του '80 λόγω των μεταρρυθμίσεων, των μέτρων πολιτικής της περιόδου αυτής και της φυσικής ωρίμανσης του συστήματος συντάξεων.

Οι μεταρρυθμίσεις του 1990-1992 λειτούργησαν προς την αντίθετη κατεύθυνση, με αποτέλεσμα να αμβλύνουν τις μελλοντικές αυξήσεις των δαπανών για κύριες συντάξεις και στις αρχές της δεκαετίας του '90 η συνταξιοδοτική δαπάνη ως ποσοστό του ΑΕΠ να μειωθεί λόγω της μείωσης των συντάξεων σε πραγματικές τιμές. Από το 1995 και μέχρι το 2002 παρατηρείται αύξηση του ποσοστού των δαπανών για συντάξεις ως προς το ΑΕΠ (από 11% σε 13,4%, αντίστοιχα), ενώ φαίνεται να μειώνεται (στο 12,8%) το 2003 και να αυξάνεται (στο 13%) το 2004 (Διάγραμμα 1.1).

Από τους βασικούς λόγους οι οποίοι ασκούν μεγάλες επιδράσεις στο σύστημα συντάξεων, και λόγω κατακερματισμού του, θεωρούνται:

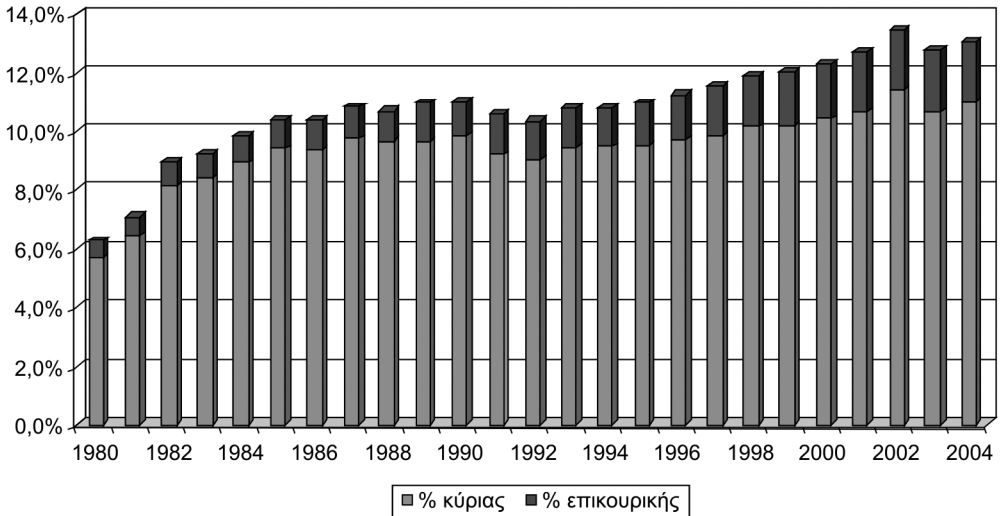
- Η ωρίμανση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας.
- Η ποσοτική και ποιοτική επέκταση της κοινωνικής ασφάλισης, κυρίως των κατώτατων συντάξεων.
- Η μετακίνηση πληθυσμού από τον ανασφάλιστο γεωργικό τομέα προς τα αστικά κέντρα και η ασφάλισή τους στο ΙΚΑ.
- Η μείωση της μέσης ηλικίας συνταξιοδότησης, παρά την αύξηση του μέσου όρου ζωής, λόγω της αύξησης –μετά την καταχρηστική εφαρμογή της σχετικής νομοθεσίας– των συντάξεων αναπηρίας και λόγω της επέκτασης των βαρέων και ανθυγιεινών επαγγελμάτων.
- Η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό και η ασφάλισή τους με ευνοϊκότερες προϋποθέσεις συνταξιοδότησης.
- Η ασφαλιστική κάλυψη των παλιννοστών ομογενών από τις ανατολικές χώρες και των επαναπατρισθέντων μεταναστών.
- Η αναπροσαρμογή των συντάξεων και η θεσμοθέτηση του Επιδόματος Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων το 1996.

Οι Κοινωνικοί Προϋπολογισμοί δίνουν πιο πρόσφατα στοιχεία (προϋπολογιστικά), από τα αντίστοιχα στοιχεία (απολογιστικά) της ΕΣΥΕ, για τις συντάξεις. Από τα στοιχεία του Κοινωνικού Προϋπολογισμού 2006 παρατηρείται μια συνεχής ανοδική τάση του ποσοστού των δαπανών για συντάξεις ως προς το ΑΕΠ (από 11,4% σε 12,8%) για τη χρονική περίοδο από το 1998 και μέχρι το 2004 (Διάγραμμα 1.2). Το παραπάνω ποσοστό μειώνεται το 2005 (12,5%), ενώ προβλεπόταν να αυξηθεί λίγο (στο 12,6%) το 2006.

Σύμφωνα με προβλέψεις της Επιτροπής Οικονομικής Πολιτικής (ΕΟΠ) της Ε.Ε., οι οποίες βασίζονται στην αναλογιστική μελέτη που πραγματοποιή-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1

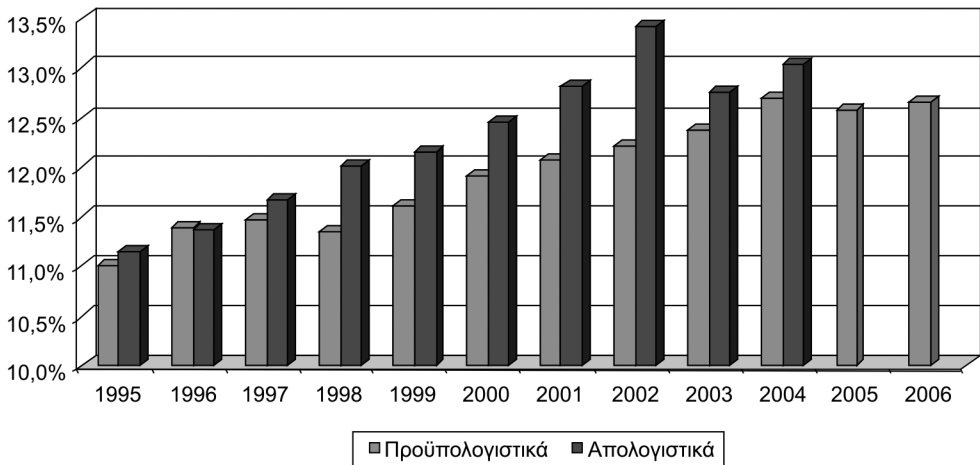
Δαπάνες κύριας και επικουρικής σύνταξης ως % του ΑΕΠ, 1980-2004

Πηγή: ΕΣΥΕ, Ετήσια Έρευνα Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης (ΟΚΑ) και Εθνικοί Λογαριασμοί.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2

Δαπάνες για συντάξεις ως % του ΑΕΠ, 1995-2006*

* Για τα έτη 2005 και 2006 δεν υπάρχουν απολογιστικά στοιχεία.

Πηγή: Κοινωνικός Προϋπολογισμός 2006 και Έρευνες ΟΚΑ της ΕΣΥΕ.

θήκε το 2000 (με βάση στοιχεία του 1998), οι δαπάνες για τις συντάξεις στην Ελλάδα δεν δείχνουν τάση επιδείνωσης μέχρι το 2010 και μάλιστα με την εκτίμηση του Τμήματος Κυβερνητικού Αναλογιστή (ΤΚΑ) της Μεγάλης Βρετανίας δείχνουν βελτίωση το 2010 (Πίνακας 1.3). Στη βελτίωση ή σταθεροποίηση συμβάλλει το γεγονός ότι οι τότε συνταξιούχοι θα προέρχονται από τη γενιά του 1940, η οποία είναι σχετικά μικρή. Επίσης εκτιμάται ότι η συνεχιζόμενη επίδραση των μέτρων του 1992 και η επίδραση από την υλοποίηση των μέτρων του 2002 θα είναι σημαντική και θα περιορίσει το ρυθμό αύξησης των δαπανών για συντάξεις σε σχέση με το ΑΕΠ.

Επειδή οι πιο πρόσφατες εξελίξεις των δαπανών για συντάξεις προκαλούν ερωτηματικά στο εάν θα επαληθευθούν οι προβολές της αναλογιστικής μελέτης του 2000, την απάντηση θα πρέπει να δώσει μια νέα αναλογιστική μελέτη που πρέπει να γίνει και η οποία είναι απαραίτητη, διότι το συνταξιοδοτικό σύστημα είναι πολύ σύνθετο και οι πιο αξιόπιστες προβολές εξαρτώνται από πρόσφατα λεπτομερή στοιχεία.

Επίσης, σύμφωνα με τις προβολές της Επιτροπής Οικονομικής Πολιτικής, η επιδείνωση είναι μεγάλη μετά το 2010 –λιγότερο μεγάλη, σύμφωνα με την εκτίμηση του ΤΚΑ– και οι δαπάνες ως ποσοστό επί του ΑΕΠ θα είναι πολύ μεγαλύτερες (17,3%) από το μέσο όρο (13,0) της Ε.Ε. μετά το 2030. Στην επι-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3

Προβολές των δημοσίων δαπανών για τις συντάξεις ως % στο ΑΕΠ

Έτη	Προβολές ΕΟΠ - Ε.Ε.		Εκτίμηση ΤΚΑ-Μ.Β. ³
	Ε.Ε.-15	Ελλάδα	
2000	10,4	12,6	12,6*
2010	10,4	12,6	12,2
2020	11,5	15,4	13,8
2030	13,0	19,6	17,3
2040	13,6	23,8	21,4
2050	13,3	24,8	22,6

* Έχουν ληφθεί υπόψη τα αποτελέσματα της Απογραφής Πληθυσμού 2001.

Πηγή: Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 2002.

3. Η εναλλακτική προβολή πληθυσμού βασίσθηκε στη μεθοδολογία που έχει δημοσιευτεί: Κ. Τσίμπος, «Η σημασία της μετανάστευσης στην εκτίμηση του μεγέθους και της κατά ηλικία δομής του πληθυσμού της Ελλάδος», σε Η. Κικίλιας κ.ά., *Δημογραφική Γήρανση, Αγορά Εργασίας και Κοινωνική Προστασία*, Ε.Ι.Ε., Αθήνα, 2001, σελ. 51-68.

δείνωση αυτή συμβάλλει ο δημογραφικός μας δείκτης, που θα έχει τη χειρότερη επιδείνωση στην Ε.Ε. μετά την Ιταλία καθώς και η συνεχιζόμενη ωρίμανση των προγραμμάτων επικουρικής ασφάλισης και του ΟΓΑ.

1.4. Η σχέση «ασφαλισμένοι ανά συνταξιούχο» συνεχώς χειροτερεύει

Οι αλλαγές στους δημογραφικούς και οικονομικούς παράγοντες –κυρίως στους παράγοντες που αφορούν την αγορά εργασίας– συνέβαλαν σημαντικά στις αυξήσεις του ποσοστού των δαπανών για συντάξεις ως προς το ΑΕΠ.

Οι επιδράσεις των δημογραφικών και οικονομικών παραγόντων στις δαπάνες για συντάξεις προσδιορίζονται από το δείκτη εξάρτησης (αριθμό συνταξιούχων ανά ασφαλισμένο) και από το δείκτη μεταβίβασης (μέση σύνταξη προς μέσο εισόδημα).

Ο δείκτης εξάρτησης, που είναι το αντίθετο του λόγου «ασφαλισμένοι ανά συνταξιούχο», αυξάνεται προοδευτικά από το 1984 για την κύρια και από το 1983 για την επικουρική ασφάλιση.

Σύμφωνα με απολογιστικά στοιχεία των Κοινωνικών Προϋπολογισμών (Πίνακας 1.4), ο αριθμός των ασφαλισμένων ανά συνταξιούχο, μετά την αφαίρεση των ασφαλισμένων και συνταξιούχων του ΟΓΑ, μειώθηκε για την κύρια σύνταξη από το 3,11 το 1980 στο 2,48 το 1990 και περιορίστηκε μόλις στο 2,06 το έτος 2005.

Επίσης μείωση του αριθμού των ασφαλισμένων που αντιστοιχούν σε κάθε συνταξιούχο, και μάλιστα με εντονότερο ρυθμό, παρατηρείται στην επι-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4

Ασφαλισμένοι προς συνταξιούχο κατά κλάδο ασφάλισης*

Έτη	Κύρια σύνταξη			Επικουρική σύνταξη		
	Ασφαλισμένοι	Συνταξιούχοι	Α/Σ	Ασφαλισμένοι	Συνταξιούχοι	Α/Σ
1980	2.279.743	732.101	3,11	966.251	194.942	4,96
1985	2.413.519	681.787	3,54	1.946.397	278.655	6,98
1990	3.147.683	1.270.237	2,48	2.125.328	434.825	4,89
1995	3.313.387	1.442.676	2,30	2.362.109	612.793	3,85
2000	3.421.782	1.640.855	2,09	2.544.075	746.974	3,41
2005	3.681.489	1.790.612	2,06	2.749.498	916.368	2,99

* Δεν συμπεριλαμβάνονται οι ασφαλισμένοι και συνταξιούχοι της κύριας, βασικής και πρόσθετης ασφάλισης του ΟΓΑ.

Πηγή: Κοινωνικοί Προϋπολογισμοί ετών 1981, 1986, 1991, 1996, 2001 και 2006.

κουρική σύνταξη (Πίνακας 1.4). Η σχέση σχεδόν επτά ασφαλισμένοι προς ένα συνταξιούχο το 1985 περιορίζεται σε κάτι λιγότερο από 3 ασφαλισμένους ανά συνταξιούχο το έτος 2005.

Επισημαίνεται ότι στο NAT η σχέση ασφαλισμένων προς συνταξιούχους εξελίσσεται με πολύ δυσμενείς ρυθμούς (Πίνακας 1.5), με αποτέλεσμα από 3,7 που ήταν το 1980, να μειωθεί στο 1,3 και 0,6 το 1990 και 2000, αντίστοιχα, και να περιορισθεί μόλις στο 0,35 το 2005.

Στα μεγαλύτερα ασφαλιστικά ταμεία ΙΚΑ και ΟΓΑ όλο και λιγότεροι ασφαλισμένοι αντιστοιχούν σε κάθε συνταξιούχο –από τέσσερις ασφαλισμένους, που ήταν το 1980 στο ΙΚΑ, είναι λίγο περισσότεροι από δύο το 2005 και στον ΟΓΑ η σχέση αυτή είναι μικρότερη του ενός προς ένα (0,83 το 2005).

Στους φορείς Κύριας Ασφάλισης Τραπεζών και Δημοσίων Επιχειρήσεων παρατηρείται μείωση της αναλογίας ασφαλισμένοι προς συνταξιούχους, ενώ παρατηρείται αύξηση (από 3,8 το 1980 σε 4,3 το 1990) και στη συνέχεια μείωση (σε 2,99 το 2005) στους φορείς που ασφαλίζουν τους ανεξάρτητους επαγγελματίες. Στους φορείς των ελευθέρων επαγγελματιών η σχέση αυτή παραμένει αρκετά υψηλή, πάνω από πέντε ασφαλισμένοι προς ένα συνταξιούχο το έτος 2005.

Η σχέση των Δημοσίων Υπαλλήλων που ασφαλίζονται για κύρια σύνταξη από το Δημόσιο προς τους συνταξιούχους του Δημοσίου είναι 1,2 το 2005,

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.5
Ασφαλισμένοι/Συνταξιούχοι στα μεγαλύτερα ταμεία και φορείς κύριας ασφάλισης

	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Ταμεία						
ΙΚΑ	4,0	3,4	2,8	2,4	2,2	2,17
NAT	3,7		1,3	0,8	0,6	0,35
ΟΓΑ	2,4	2,3	1,7	1,6	0,9	0,83
ΙΚΑ - TEAM ή ΕTEAM	–	112,4	9,3	5,1	3,7	3,09
Φορείς κύριας ασφάλισης						
Τραπεζών	1,8	2,0	1,6	1,3	1,2	0,90
Δημοσίων Επιχειρήσεων	5,8	5,8	3,8	1,7	1,3	0,94
Ανεξάρτητων Επαγγελματιών	3,8	3,7	4,3	4,0	3,1	2,99
Ελευθέρων Επαγγελματιών	4,3	4,8	5,0	4,8	4,8	5,29
Σύνολο κύριας ασφάλισης	3,2	2,9	2,9	2,3	1,8	1,77

Πηγή: Κοινωνικοί Προϋπολογισμοί.

ενώ παρέμενε κάτω της μονάδας για μεγάλη χρονική περίοδο – από το 1980 και μέχρι το 1997.

Στο μεγαλύτερο επικουρικό ταμείο το ΙΚΑ-TEAM, το σημερινό ΕΤΕΑΜ, που κάλυψε για επικουρική σύνταξη όλους τους εργαζόμενους με εξαρτημένη εργασία στην αρχή της δεκαετίας του '80, ο αριθμός των συνταξιούχων ήταν μικρός στις αρχές της δεκαετίας του '90. Γι' αυτό η σχέση ασφαλισμένοι προς συνταξιούχους είναι μεγάλη, 9,3 το 1990, με την ωρίμανση όμως της επικουρικής ασφάλισης η σχέση αυτή περιορίστηκε στο 1/3, δηλαδή 3,09 το έτος 2005 (Πίνακας 1.5).

Σε μελέτη του ΚΕΠΕ (Φ. Ζερβού, *Η Χρηματοδότηση του συνταξιοδοτικού συστήματος 1981-2000*) αναφέρεται ότι ο δείκτης εξάρτησης αυξάνεται προοδευτικά, τόσο για την κύρια όσο και για την επικουρική σύνταξη, λόγω της γήρανσης του πληθυσμού, της μεγάλης αναλογίας των ηλικιωμένων ως προς τον πληθυσμό στις εργάσιμες ηλικίες, της επέκτασης της ασφαλιστικής κάλυψης και της αύξησης της παραοικονομίας, συμβάλλοντας έτσι πολύ σημαντικά στην αύξηση του ποσοστού των δαπανών για συντάξεις επί του ΑΕΠ.

Επίσης, αναφέρεται ότι οι προοπτικές για μείωση ή περιορισμό της αύξησης του ποσοστού των δαπανών ως προς το ΑΕΠ μέσω της μείωσης της μέσης σύνταξης σε σχέση με το μέσο εισόδημα είναι περιορισμένες, διότι ο δείκτης μεταβίβασης, που μετράει τη γενναιοδωρία του συστήματος συντάξεων, μετά από σημαντική αύξηση, λόγω αύξησης της γενναιοδωρίας στις αρχές της δεκαετίας του '80, μειώθηκε αρκετά τόσο για την κύρια όσο και για την επικουρική ασφάλιση.

Στη δεκαετία του '90 ο δείκτης μεταβίβασης σταθεροποιήθηκε σε χαμηλά επίπεδα, δηλαδή σε επίπεδα αντίστοιχα του τέλους της δεκαετίας του '70, κατά την οποία η κοινωνική προστασία και η γενναιοδωρία του συστήματος ήταν περιορισμένη, με αποτέλεσμα τα περιθώρια να είναι ιδιαίτερα στενά για περαιτέρω μείωση της γενναιοδωρίας του συστήματος.

1.5. Η εξέλιξη των εσόδων του συστήματος των συντάξεων

Το συνταξιοδοτικό μας σύστημα πρωτολειτούργησε με κάποιο βαθμό αυτοβοήθειας και μάλιστα ως κεφαλαιοποιητικό σύστημα τότε που οι κλάδοι συντάξεων ακόμη και στα μεγάλα ταμεία ΙΚΑ και ΝΑΤ ήταν πλεονασματικοί, αλλά ο κεφαλαιοποιητικός του χαρακτήρας σταδιακά εγκαταλείπεται και προσλαμβάνει τον καθαρά διανεμητικό χαρακτήρα που έχει σήμερα.

Ο ρυθμός της οικονομικής μεγέθυνσης και η αύξηση της απασχόλησης στις δύο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες επέτρεψαν την αύξηση των εσό-

δων. Όμως, προς το τέλος της δεκαετίας του '70, το ελληνικό συνταξιοδοτικό σύστημα παρουσιάζει επιβράδυνση των εσόδων με βαθμιαία συρρίκνωση του πλεονάσματος και τη δημιουργία ελλειμμάτων στη συνέχεια. Το 1986 το συνολικό οικονομικό ισοζύγιο των ασφαλιστικών οργανισμών μετατράπηκε σε ελλειμματικό, ενώ τα συνολικά τους έσοδα για συντάξεις υπολείπονται των συνολικών εξόδων για συντάξεις στη χρονική περίοδο 1981-1988. Τα έσοδα από ασφαλιστικές εισφορές συν τις επιχορηγήσεις, που ξεπερνούν στο 2,5% του ΑΕΠ⁴, καλύπτουν τις δαπάνες για συντάξεις από το 1989 και μετά. Τα συνολικά έσοδα των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης για την κύρια και επικουρική σύνταξη μείον τις επιχορηγήσεις συνεχίζουν να υπολείπονται κατά πολύ των συνολικών δαπανών και το χάσμα παραμένει πολύ σημαντικό στη δεκαετία του '90.

Στα συνολικά έσοδα των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης για σύνταξη παρατηρείται υστέρηση, ειδικά στα έσοδα του κλάδου ασφάλισης για κύρια σύνταξη (κυρίως του ΙΚΑ και ΝΑΤ), που αντιπροσωπεύουν το 80% των συνολικών εσόδων, ενώ ο τομέας της επικουρικής ασφάλισης για σύνταξη ήταν και συνεχίζει να είναι πλεονασματικός.

Στην εξέλιξη αυτή συνέβαλαν, πέραν της δυσμενούς οικονομικής συγκυρίας και των χρόνιων διαρθρωτικών ανεπαρκειών του συστήματος, η ωρίμανση των ταμείων, η γήρανση του πληθυσμού και οι δεσμεύσεις στη διαχείριση της περιουσίας του συστήματος. Οι ασφαλιστικοί φορείς ήταν υποχρεωμένοι (Α.Ν.1611/50) να καταθέτουν τα διαθέσιμα στην Τράπεζα της Ελλάδος με επιτόκιο μηδαμινό ή πολύ χαμηλότερο από το επιτόκιο ταμειευτηρίου των Εμπορικών Τραπεζών. Η σταδιακή αποδέσμευση των αποθεματικών ξεκίνησε μόλις το 1975.

Επίσης, η επέκταση της ασφαλιστικής προστασίας, με καθαρά κοινωνικά κριτήρια και χωρίς προηγούμενη πρόβλεψη για ταμειευτική κάλυψη, είχαν ως αποτέλεσμα τη διόγκωση του χρηματοδοτικού ανοίγματος των μεγάλων ασφαλιστικών ταμείων ΙΚΑ και ΝΑΤ. Τα ελλείμματα καλύφθηκαν σε πρώτη φάση κυρίως με τραπεζικό δανεισμό και αργότερα με επιχορηγήσεις από τον τακτικό προϋπολογισμό. Το 1987 ξεκινάει η επιχορήγηση του ΙΚΑ, με αποτέλεσμα το 1989 η συμμετοχή των κοινωνικών πόρων και επιχορηγήσεων να ξεπεράσει το 43% των συνολικών εσόδων.

Στη δεκαετία 2000-2010, σύμφωνα με τις προβλέψεις της αναλογιστικής μελέτης του 2000, η επιβάρυνση του Δημοσίου για τις συντάξεις αναμένεται να είναι σταθερή. Την πενταετία 2001-2005 όμως, οι επιχορηγήσεις από

4. Φ. Ζερβού (2004), *Η χρηματοδότηση του συνταξιοδοτικού συστήματος 1981-2000*, Πίνακας Π.18, σελίδα 153.

τον κρατικό προϋπολογισμό των ασφαλιστικών οργανισμών και η επιδότηση στη μορφή της τριμερούς χρηματοδότησης –όπως ορίζεται στο “νέο σύστημα του 1992”– ως ποσοστό του ΑΕΠ (Πίνακας 1.6) αυξάνει από 2,2% το έτος 2001 σε 3,5% το 2005, και προβλεπόταν να περιορισθεί στο 3,3% το 2006.

Οι κρατικές επιχορηγήσεις χρηματοδοτούν τα μεγάλα ταμεία ΙΚΑ (28,5%) και ΟΓΑ (52,1%) και το ελλειμματικό NAT με το 13,4% επί των συνολικών επιχορηγήσεων της εξαετίας 2001-2006, τον ΟΑΕΕ (ΤΕΒΕ, ΤΑΕ και ΤΣΑ) με 5,6% και με το 0,5% τα λοιπά ταμεία (Πίνακας 1.6).

Το κράτος, επιπλέον των επιχορηγήσεων, συνεισφέρει στο ασφαλιστικό σύστημα με εισφορές υπέρ τρίτων –κοινωνικοί πόροι– και έμμεσα με τη μορφή επιδοτήσεων από τις δημόσιες επιχειρήσεις. Το σύνολο των κοινωνικών εισφορών και κρατικών επιχορηγήσεων στα ταμεία κύριας και επικουρικής ασφάλισης αρμοδιότητας της Γενικής Γραμματείας Κοινωνικών Ασφαλίσεων προϋπολογίζονται σε 9.222,1 χιλ. ευρώ το 2006 (Πίνακας 1.7), από τα οποία το 98,66% προορίζεται για τους φορείς κύριας ασφάλισης. Το 84,19% των επιχορηγήσεων και κοινωνικών πόρων της κύριας ασφάλισης χρηματοδοτούν τα τρία ταμεία ΟΓΑ (50,83%), ΙΚΑ (25,02%) και ΟΑΕΕ (8,35%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.6

Κρατική επιχορήγηση Ασφαλιστικών Οργανισμών 2001-2006

Έτη	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
Σύνολο κρατικής επιχορήγησης	2.913	3.081	3.927	4.511	6.266	6.501	
ΑΕΠ	131.317	141.669	153.472	165.280	181.080	194.458	
% Κρατικής επιχορήγησης/ΑΕΠ	2,2	2,2	2,5	2,7	3,5	3,3	
Κρατική επιχορήγηση ανά Ταμείο							2001-06
Ταμείο	%						Μ.Ο.
ΙΚΑ	27,2	25,1	35,0	32,1	25,5	26,2	28,5
ΟΓΑ	50,9	53,4	45,8	49,5	57,3	55,4	52,1
NAT	15,5	15,2	13,1	12,0	12,0	12,5	13,4
ΟΑΕΕ-ΤΕΒΕ	5,0	3,7	3,8	4,6	3,4	3,9	4,1
ΟΑΕΕ-ΤΑΕ	0,9	1,0	0,8	1,0	0,8	1,0	0,9
ΟΑΕΕ-ΤΣΑ	0,4	0,6	0,6	0,5	0,8	0,9	0,6
Λοιπά Ταμεία	0,2	1,0	0,8	0,3	0,2	0,2	0,5
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγή: Κοινωνικός Προϋπολογισμός και Εθνικοί Λογαριασμοί 2001-2006.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.7

Κοινωνική εισφορά και συμμετοχή του κράτους το 2006

(σε χιλ. €)

1. Ταμεία κύριας ασφάλισης		
		%
1 ΟΓΑ	4.625	50,83%
2 ΙΚΑ	2.276,4	25,02%
3 ΟΑΕΕ-ΤΕΒΕ	516,7	5,68%
4 ΟΑΕΕ-ΤΑΕ	105,146	1,16%
5 ΟΑΕΕ-ΤΣΑ	137,0	1,51%
<i>Μερικό Σύνολο</i>	<i>7.660,285</i>	<i>84,19%</i>
6 ΤΣΠ-Εθνικής	3,5	0,04%
7 ΤΣΠ-Αγροτικής	32,1	0,35%
8 ΤΑΠ-ΟΤΕ	359,0	3,95%
9 ΟΑΠ-ΔΕΗ	424,4	4,66%
10 Ταμείο Νομικών	232,1	2,55%
11 ΤΣΑΥ	209,2	2,30%
12 ΤΣΜΕΔΕ	59,2	0,65%
13 ΤΣΠ Εφημερίδων	39,1	0,43%
14 Τ.Α. Συντ. Ιδιοκτ. Υπ. Τύπου	26,2	0,29%
15 ΤΣΕΥ Πρακτ. Αθηνών	11,6	0,13%
16 Τ.Α. Τεχνικών Τύπου Αθηνών	20,9	0,23%
18 Λοιπά Ταμεία	20,9	0,23%
Σύνολο	9.098,7	(98,66%) 100,00%
2. Ταμεία επικουρικής ασφάλισης		
1 ΕΤΕΑΜ	71,3	57,79%
2 ΤΕΑ Εταιρ. Πετρελαιοειδών	11,0	8,91%
3 ΤΕΑ Εταιρ. Τσιμέντων	5,5	4,42%
4 Τ.Α. Δημοτικών Κοινοτ. Υπαλλ.	1,9	1,53%
5 ΤΕΑΠ - ΕΡΤ, Τουρισμού	13,9	11,26%
6 ΤΕΑΔΥ	1,4	1,10%
7 Ε.Τ. Ελλ. Χωροφυλακής	1,0	0,81%
8 Μ.Τ. Υπ. Τράπεζας Ελλάδος	14,8	11,98%
9 Λοιπά Ταμεία	2,7	2,20%
Σύνολο	123,4	(1,34%) 100,00%
3. Σύνολο κύριας και επικουρικής ασφάλισης		
Σύνολο	9.222,1	(100,00%)

Πηγή: Κοινωνικός Προϋπολογισμός 2006.

Το ποσοστό των κοινωνικών πόρων της επικουρικής ασφάλισης είναι μόλις 1,34% του συνολικού ποσού κοινωνικής εισφοράς και συμμετοχής του κράτους το 2006 (Πίνακας 1.7), και αυτό γιατί η χρηματοδότηση της επικουρικής ασφάλισης με κοινωνικούς πόρους ή/και η κρατική επιχορήγηση δεν είναι ο τρόπος χρηματοδότησης που συμφωνεί με τις αρχές κοινωνικής ασφάλισης. Η επικουρική ασφάλιση δεν έχει κρατικές επιχορηγήσεις και οι κοινωνικοί πόροι έχουν παγώσει στο ποσό του 1992 για τα επόμενα έτη. Το μεγαλύτερο ποσοστό των κοινωνικών πόρων της επικουρικής ασφάλισης, 57,79% το έτος 2006, ήταν πόροι του ΕΤΕΑΜ.

Οι κοινωνικοί πόροι και οι επιχορηγήσεις ανά ασφαλισμένο, που ήταν προνόμιο ορισμένων μόνο κατηγοριών ασφαλισμένων κατά τη δεκαετία του '80, αυξήθηκαν πολύ σημαντικά στη δεκαετία του '90 και συνεχίζουν να αυξάνονται στα μεγαλύτερα ταμεία (Πίνακας 1.8). Στο ΙΚΑ από 1,3 ευρώ ανά ασφαλισμένο και 53 στον ΟΓΑ το έτος 1981, αυξήθηκαν σε 1.135,8 και 4.161 ευρώ, αντίστοιχα, το έτος 2006.

Στον Πίνακα 1.8 περιλαμβάνονται ενδεικτικά και τέσσερα ταμεία κύριας ασφάλισης, από τα χαρακτηριζόμενα ως "ευγενή" όσον αφορά τον τρόπο χρηματοδότησης. Από τη σύγκριση του ΙΚΑ με τα ταμεία αυτά προκύπτει

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.8

Κοινωνικοί πόροι και ειδικές εισφορές ανά ασφαλισμένο

(σε €)

Ταμεία κύριας ασφάλισης	1981	1991	2001	2006
1. ΙΚΑ	1,3	304,8	451,5	1.135,8
2. ΟΓΑ	52,8	453,7	1.456,4	4.161,0
3. ΤΣΠ Αγροτικής Τράπεζας	531,2	1.422,1	5.601,7	5.028,4
4. Τ.Α. Ιδιοκτ. και Συντ. Τύπου	228,9	1.079,1	3.204,1	2.817,3
5. Τ.Α. Τεχν. Τύπου Αθηνών	123,3	2.414,3	6.230,4	5.204,8
6. Ταμείο Νομικών	146,7	1.213,9	5.543,3	2.637,1
	<i>Σε σχέση με το ΙΚΑ</i>			
1. ΙΚΑ	1,0	1,0	1,0	1,0
2. ΟΓΑ	42,3	1,5	3,2	3,7
3. ΤΣΠ Αγροτικής Τράπεζας	424,9	4,7	12,4	4,4
4. Τ.Α. Ιδιοκτ. και Συντ. Τύπου	183,1	3,5	7,1	2,5
5. Τ.Α. Τεχν. Τύπου Αθηνών	98,6	7,9	13,8	4,6
6. Ταμείο Νομικών	117,4	4,0	12,3	2,3

Πηγή: Κοινωνικός Προϋπολογισμός έτους 1981, 1991, 2001 και 2006.

ότι το έτος 1981 οι κοινωνικοί πόροι και οι επιχορηγήσεις ήταν σχεδόν 425 φορές μεγαλύτερες στο Ταμείο της Αγροτικής Τράπεζας, 183 φορές στο Ταμείο των Ιδιοκτητών και Συντακτών Τύπου, 99 στο Ταμείο Τεχνικών Τύπου Αθηνών και 117 στο Ταμείο Νομικών, σε σχέση με αυτές του ΙΚΑ. Το 2006, τα ταμεία αυτά είχαν 2-5 φορές περισσότερους κοινωνικούς πόρους και επιχορηγήσεις από αυτές του ΙΚΑ.

Στον ΟΓΑ οι κοινωνικοί πόροι και επιχορηγήσεις ανά ασφαλισμένο είναι περισσότεροι από τους αντίστοιχους του Ταμείου των Ιδιοκτητών και Συντακτών Τύπου και του Ταμείου Νομικών το 2006 και συγκλίνουν συνεχώς προς αυτούς του Ταμείου της Αγροτικής Τράπεζας και του Ταμείου Τεχνικών Τύπου Αθηνών.

Η χρηματοδότηση από τον κρατικό προϋπολογισμό του ΙΚΑ και ΟΓΑ περιόρισε σημαντικά τις ανισότητες –κοινωνικών πόρων και επιχορηγήσεων ανά ασφαλισμένο– μεταξύ των ταμείων. Όμως οι ανισότητες παραμένουν αλλά σε μικρότερο βαθμό, γι' αυτό προτείνεται, σύμφωνα και με τις κοινωνικο-ασφαλιστικές αρχές, η σταδιακή εξάλειψή τους. Ορισμένοι, ενώ πιστεύουν ότι είναι κοινωνικά δίκαιη η εξάλειψη των ανισοτήτων αυτών, παράλληλα ισχυρίζονται ότι ο περιορισμός των κοινωνικών πόρων στα λεγόμενα «ευγενή» ταμεία δεν θα συμβάλει ιδιαίτερα στην επίλυση του προβλήματος της βιωσιμότητας του συνταξιοδοτικού συστήματος, αφού το μεγαλύτερο ποσοστό κοινωνικών πόρων και επιχορηγήσεων χρηματοδοτούν τα μεγάλα ασφαλιστικά ταμεία. Η απάντηση είναι ότι πολλά μαζί μέτρα, με έστω μικρή συμβολή, θα εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος.

1.6. Εισφοροδιαφυγή

Η εισφοροδιαφυγή, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία και ελεγκτική διαδικασία και πρακτική, νοείται ως το ύψος των εισφορών που δεν βεβαιώνονται και δεν εισπράττονται και αφορούν τους ανασφάλιστους εργαζόμενους και την πλημμελή ασφάλιση των ήδη ασφαλισμένων. Η εισφοροδιαφυγή διαφέρει από την εισφοροαπαλλαγή και δεν σχετίζεται με τις καθυστερούμενες εισφορές που επιδιώκεται η είσπραξή τους με διοικητικά και αναγκαστικά μέτρα.

Η εισφοροδιαφυγή είναι περιορισμένη όταν η αποτελεσματικότητα, δηλαδή η ικανότητα του ασφαλιστικού συστήματος να εισπράξει τις ασφαλιστικές και εργοδοτικές εισφορές, είναι μεγάλη, επομένως, τα έσοδα από εισφορές αυξάνουν όσο περισσότερο αυξάνεται η αποτελεσματικότητα του συστήματος.

Η αποτελεσματικότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος μετρείται από το ποσοστό των εισφορών επί το δείκτη συνέπειας, ο οποίος δείκτης είναι τα πραγματικά έσοδα των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης για σύνταξη ως ποσοστό των «εν δυνάμει εσόδων», δηλαδή αυτών που θα εισέπρατταν οι ασφαλιστικοί οργανισμοί εάν όλοι οι εργαζόμενοι πλήρωναν τουλάχιστον τις ελάχιστες εισφορές.

Ο δείκτης συνέπειας για τον κλάδο κύριας (εκτός από τους αγρότες και τους δημοσίου υπαλλήλους που δεν πλήρωναν εισφορές) και επικουρικής σύνταξης (εκτός τους ασφαλισμένους της πρόσθετης ασφάλισης του ΟΓΑ) έχει εκτιμηθεί για τα έτη 1981-2000 σε μελέτη του ΚΕΠΕ. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις αυτές, ο δείκτης συνέπειας αυξήθηκε πολύ σημαντικά το 1982 λόγω της σημαντικής αύξησης του αριθμού των ασφαλισμένων. Από το 1983 ξεκινάει μια μικρή αλλά σταθερή μείωση της συνέπειας του συστήματος, παρά το γεγονός ότι ο αριθμός των ασφαλισμένων συνεχίζει να αυξάνει, που σημαίνει ότι ο μέσος ασφαλιστέος μισθός μειώνεται ή/και ότι οι ασφαλισμένοι δεν πληρώνουν εισφορές για όλες τις ημέρες απασχόλησής τους.

Στις αρχές της δεκαετίας του '90 έχουμε μια μικρή αλλά σταθερή αύξηση της αποτελεσματικότητας του συστήματος, λόγω της μεταρρύθμισης του 1992 που περιλαμβάνει και την αύξηση των ποσοστών των εισφορών. Επίσης κάποια μικρή αύξηση του δείκτη συνέπειας παρατηρείται και προς το τέλος της δεκαετίας αυτής λόγω της ασφαλιστικής κάλυψης των οικονομικών μεταναστών. Όμως ο δείκτης συνέπειας για τον κλάδο κύριας ασφάλισης παραμένει σε χαμηλά επίπεδα, δηλαδή σε πολύ χαμηλότερα από τα αντίστοιχα επίπεδα της πενταετίας 1982-1987, που σημαίνει ότι τα πραγματικά έσοδα είναι μικρότερα από αυτά που θα έπρεπε να εισπραχθούν, με αποτέλεσμα η εισφοροδιαφυγή να παραμένει μεγάλη.

Η αποτελεσματικότητα του συστήματος είναι μη ικανοποιητική όχι μόνο για τον κλάδο ασφάλισης για κύρια σύνταξη αλλά και για τον κλάδο ασφάλισης για επικουρική σύνταξη.

Το ύψος της εισφοροδιαφυγής: κατά καιρούς, έχουν πραγματοποιηθεί εμπειρικές εκτιμήσεις του ποσού της εισφοροδιαφυγής, οι οποίες δεν συνοδεύτηκαν από στοιχεία ανάλυσης και προσδιορισμού της και αυτό γιατί ήταν και είναι δύσκολο να προσδιορισθεί. Η πρώτη αξιόπιστη εκτίμηση του μεγέθους της εισφοροδιαφυγής έγινε σε μελέτη του ΚΕΠΕ σχετική με τα προβλήματα του ΙΚΑ (Δελτίο ΙΚΑ, Φεβρουάριος 1976), όπου προσδιορίστηκε σε 15% επί του συνόλου των εσόδων του ΙΚΑ. Επίσης, το 1984, σε επερώτηση στη Βουλή αναφέρεται ότι, παρά τις σοβαρές δυσκολίες αντικειμενικού και ορθού

προσδιορισμού της εισφοροδιαφυγής, το ποσό της εισφοροδιαφυγής εκτιμάται περίπου στο 15% των εσόδων του ΙΚΑ.

Το 1992 συγκροτείται Επιτροπή στο ΙΚΑ με σκοπό την προσέγγιση του προβλήματος της εισφοροδιαφυγής και του μεγέθους της. Η Επιτροπή στο πόρισμά της αναφέρει ότι, μετά από συγκεκριμένες παραδοχές, η εισφοροδιαφυγή ανέρχεται στο ποσό των 88,850 δις δραχμών σε τιμές 1992, αφού ελήφθη υπόψη και η αύξηση των ασφαλιστρών του Ν. 2084/92. Επίσης αναφέρει ότι το ποσοστό της εισφοροδιαφυγής είναι 12,7% των ετήσιων εσόδων (701 δις δραχμών) από εισφορές του ΙΚΑ.

Το 2001 επιχειρείται μια αναπροσαρμογή, μετά και από επανεκτίμηση ορισμένων μεγεθών, του παραπάνω ποσού της εισφοροδιαφυγής. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, η εισφοροδιαφυγή εκτιμάται στο ποσό των 322 δις δραχμών και με έσοδα από εισφορές στο ποσό των 2.183 δις δραχμών, το ποσοστό της εισφοροδιαφυγής εκτιμάται στο 14,8% των εσόδων από εισφορές του ΙΚΑ.

Εάν υποθέσουμε ότι το ποσοστό (περίπου 15%) της εισφοροδιαφυγής παραμένει το ίδιο μέχρι το 2005, τότε με έσοδα από εισφορές 8,747 δις ευρώ, το ποσό της εισφοροδιαφυγής εκτιμάται σε 1,3 δις ευρώ το 2005. Η εκτίμηση της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Προσωπικού Οργανισμών Κοινωνικής Πολιτικής (ΠΟΠΟΚΠ) είναι ότι η εισφοροδιαφυγή στο ΙΚΑ είναι μεγαλύτερη και ανέρχεται στο 1,8 δις ευρώ.

Η ΠΟΠΟΚΠ εκτιμά ότι τα τελευταία τρία χρόνια η εισφοροδιαφυγή χρόνο με το χρόνο αυξάνει (από το 16% στο 20% επί των εσόδων της ίδιας περιόδου) και αναφέρουν ότι 4 δις ευρώ ετησίως χάνονται όχι από την μη καταβολή εισφορών που έχουν βεβαιωθεί, αλλά από το γεγονός ότι περισσότεροι από ένα εκατομμύριο εργαζόμενοι δεν είναι ασφαλισμένοι.

Σύμφωνα με την έρευνα της ΠΟΠΟΚΠ⁵, οι ανασφάλιστοι που ανήκουν στην αρμοδιότητα του ΙΚΑ υπολογίζονται σε 450.000-500.000, του ΟΓΑ σε 350.000-400.000, των ταμείων των αυτοαπασχολούμενων σε 130.000-150.000 και των λοιπών ταμείων σε 100.000-130.000, και ο “τύπος” του ανασφάλιστου εργαζόμενου βρίσκεται στις εξής κατηγορίες:

- εργαζόμενοι σε οικοδομικές εργασίες, κυρίως επισκευές, ελαιοχρωματισμούς, καθαρισμούς κτιρίων κλπ.,
- εργαζόμενοι συνταξιούχοι του δημοσίου αλλά και του ιδιωτικού τομέα,
- εργαζόμενοι σε δεύτερη εργασία,

5. Έρευνα στο Περιοδικό Μαΐου - Ιουνίου 2005, σελίδες 10-15.

- εργαζόμενοι περιστασιακά σε επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών κυρίως εποχικές (εστιατόρια, μπαρ, καφετέριες, κλπ.),
- εργαζόμενοι στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας (γεωργικές, κτηνοτροφικές, αλιευτικές κλπ. εργασίες),
- αυτοαπασχολούμενοι, κυρίως όσοι έχουν την έδρα της επιχείρησης σε κωμοπόλεις και χωριά κάτω των 2000 κατοίκων,
- εργαζόμενοι σε βιοτεχνίες τόσο στο κέντρο όσο και στην περιφέρεια.

Η ΠΟΠΟΚΠ εκτιμά ότι, εάν όλοι οι ανασφάλιστοι και άνεργοι είχαν ενταχθεί στο ασφαλιστικό σύστημα, η αναλογία συνταξιούχων προς ασφαλισμένους θα είχε βελτιωθεί από 1:1,18 σε 1:2,8 και ότι η είσπραξη του 20% των εσόδων που είναι η εισφοροδιαφυγή θα βελτίωνε κατά 7 χρόνια τη βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος. Επίσης αναφέρει ότι, από τις 6.090 επιχειρήσεις που ήλεγξε η ειδική υπηρεσία του ΙΚΑ τους 4 πρώτους μήνες του 2005, οι 870 επιχειρήσεις δεν ασφάλιζαν κανένα εργαζόμενο και οι υπόλοιπες απασχολούσαν περίπου 15 χιλιάδες άτομα από τα οποία περίπου το 11% ήταν ανασφάλιστοι και εκτιμά ότι οι τρεις στους τέσσερις εργαζόμενους που δεν έχουν ασφαλιστική κάλυψη είναι Έλληνες και, τέλος, ότι στο ΙΚΑ λειτουργούν 4 μόνο ελεγκτικά κέντρα – 13 προέβλεπε ο Νόμος 2557/1997.

Η άποψή μας είναι ότι ολόκληρο το ποσό της εισφοροδιαφυγής είναι παρά πολύ δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να εισπραχθεί και ότι οι επιχειρήσεις που συνήθως ελέγχονται είναι αυτές που κατά κανόνα φοροδιαφεύγουν, γι' αυτό και το παραπάνω δείγμα είναι δύσκολο να θεωρηθεί ως αντιπροσωπευτικό. Το φαινόμενο της εισφοροδιαφυγής είναι αρκετά εκτεταμένο και οφείλεται στην έλλειψη ασφαλιστικής συνείδησης, στην αναποτελεσματική οργάνωση και λειτουργία των υπηρεσιών των ταμείων και των μηχανισμών ελέγχου, καθώς και στο μεγάλο αριθμό παράνομα απασχολούμενων στην χώρα μας οικονομικών μεταναστών.

Στο πόρισμά της η Επιτροπή του ΙΚΑ αναφέρει μέτρα που αποσκοπούν στον εκσυγχρονισμό του συστήματος ελέγχου, βεβαίωσης και είσπραξης των εισφορών, που είναι μέτρα οργανωτικού και λειτουργικού χαρακτήρα. Από αυτά άλλα έχουν υλοποιηθεί, ενώ σε ορισμένα καθυστερεί η ολοκλήρωσή τους και επιβάλλεται η επίσπευσή τους. Γενικά μπορούμε να πούμε ότι τα μέτρα αυτά παραμένουν πάντα επίκαιρα, εάν και έχει γίνει σημαντική πρόοδος.

Ιδιαίτερη επισήμανση επιβάλλεται στα αίτια της εισφοροδιαφυγής που εντοπίζονται στην αρνητική συμπεριφορά των ασφαλισμένων, την οποία προκαλούν η μη ανταποδοτικότητα των συστημάτων παροχών και η ύπαρξη αντικινήτρων ασφάλισης – παρακάτω αναφέρεται συγκεκριμένο παράδειγμα.

Ασφαλισμένος χωρίς ανήλικα ή ανάπηρα παιδιά, με 4.500 ημερομίσθια, ασφαλισμένος σε μια μέση ασφαλιστική κλάση (ενδεικτικά παίρνουμε την 14^η κλάση που είναι η πλέον πολυπληθής κλάση), που έχει το ελάχιστο όριο ηλικίας συνταξιοδότησης για πλήρη σύνταξη, δικαιούται 608 ευρώ το μήνα (383 ευρώ κύρια και 225 επικουρική σύνταξη), δεν δικαιούται ΕΚΑΣ, και έχει ένα έστω μικρό κίνητρο να ασφαλισθεί για επιπλέον χρόνια για να εισπράξει το επιπλέον 1% (για κάθε 300 ημέρες ασφάλισης) της σύνταξης που θα έπαιρνε κατά το ελάχιστο όριο ηλικίας συνταξιοδότησης. Ο ασφαλισμένος όμως, με τα παραπάνω ίδια χαρακτηριστικά και ίδιες ασφαλιστικές προϋποθέσεις, που είναι ασφαλισμένος στην 8η ασφαλιστική κλάση, που αντιστοιχεί στο κατώτατο ημερομίσθιο, δικαιούται σύνταξη και ΕΚΑΣ 621 ευρώ το μήνα (289 ευρώ κύρια + 172 επικουρική σύνταξη + 160 ΕΚΑΣ), και δεν έχει κανένα κίνητρο να ασφαλισθεί για περισσότερες ημέρες, αφού η αύξηση της σύνταξης (1% για κάθε 300 ημέρες ασφάλισης) θα συνοδευθεί από αντίστοιχη μείωση του ΕΚΑΣ και το συνολικό ποσό σύνταξης και ΕΚΑΣ δεν πρόκειται να αυξηθεί, αντίθετα σε ορισμένες ακραίες περιπτώσεις μπορεί και να μειωθεί.

Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι τα μέτρα πολιτικής για αύξηση των εσόδων από εισφορές θα πρέπει να στοχεύουν κυρίως στην είσπραξη και όχι στην αύξηση των ποσοστών εισφορών, διότι έτσι μόνο δεν θα πληρώσουν περισσότερα αυτοί που ήδη πληρώνουν αρκετά και δεν θα δημιουργηθούν προβλήματα στην οικονομική ανάπτυξη, και ότι η ασφαλιστική συμπεριφορά των εργαζομένων θα βελτιωθεί όταν υπάρχουν κίνητρα για ασφάλισή τους σε υψηλότερη ασφαλιστική κλάση και για μεγαλύτερο ασφαλιστικό βίο. Τέτοια κίνητρα δεν εξασφαλίζει, όπως είδαμε με το παραπάνω παράδειγμα, το σημερινό συνταξιοδοτικό μας σύστημα, αλλά μπορεί να τα εξασφαλίσει μόνο ένα περισσότερο ανταποδοτικό σύστημα, το οποίο θα μπορούσε και να περιορίσει πολύ σημαντικά την εισφοροδιαφυγή.

1.7. Οι οφειλές του Δημοσίου προς το ΙΚΑ

Η κοινωνικοοικονομική πολιτική που άσκησαν οι εκάστοτε κυβερνήσεις όσον αφορά τους ασφαλισμένους και συνταξιούχους συνήθως δεν χρηματοδοτήθηκε από έσοδα του κρατικού προϋπολογισμού, αλλά επιβάρυνε τα ασφαλιστικά ταμεία. Το 2001, έγινε μια αξιολογή προσπάθεια για να εκτιμηθούν οι οικονομικές επιβαρύνσεις του ΙΚΑ από τα κατώτατα όρια συντάξεων, από τις συγχωνεύσεις άλλων ταμείων ή κλάδων άλλων ταμείων στο ΙΚΑ, από τις ευνοϊκές ασφαλιστικές προϋποθέσεις στους ομογενείς και σε ειδικές κατηγορίες

ασφαλισμένων (παραπληγικοί, τυφλοί), από τις μειωμένες ασφαλιστικές εισφορές σε ειδικές περιοχές (όπως σεισμόπληκτες) και γενικά από μέτρα κοινωνικής πολιτικής που χρηματοδοτήθηκαν από έσοδα του ΙΚΑ.

Σημειώνεται ότι το σύνολο των οφειλών του Δημοσίου προς το ΙΚΑ μέχρι 31/12/2000, μετά την αφαίρεση των οφειλών του ΙΚΑ προς το Δημόσιο από τις καταπτώσεις εγγυήσεων, συμφωνήθηκε μεταξύ των δύο φορέων στο ποσό των 1.300 δις δραχμών (άρθρο 51 Ν. 2972/2001) και το ποσό αυτό αποδόθηκε στο ΙΚΑ.

Οι υποχρεώσεις του Δημοσίου προς το ΙΚΑ για τον κλάδο σύνταξης:

- Για τα έτη 2001 και 2002, η χρηματοδότηση από τον Κρατικό Προϋπολογισμό του ποσού της διαφοράς των κατώτατων ορίων σύνταξης από το αντίστοιχο των οργανικών διατάξεων και η καταβολή της κρατικής εισφοράς (ποσοστό 10%) για τους νεοασφαλιζόμενους από 1/1/1993.
- Για τα έτη 2003-2006 η χρηματοδότηση κατ' έτος από τον Κρατικό Προϋπολογισμό με κυμαινόμενα ποσά που αντιστοιχούν κατά μέσο όρο σε 1% του ΑΕΠ.

Τα ποσά που έχουν δοθεί από το Δημόσιο στον κλάδο κύριας σύνταξης από το 2001 και μετά είναι μικρότερα από αυτά που προβλέπονται από τις ισχύουσες διατάξεις. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα παρακάτω στοιχεία που αναφέρονται στα ποσά που έχουν δοθεί ή προϋπολογισθεί για τον κλάδο σύνταξης του ΙΚΑ και τα ποσά του ΑΕΠ για τα έτη 2003-2006.

(εκατ. €)

Έτη	2003	2004	2005	2006
ΑΕΠ	157.000	167.189	181.088	194.458
Επιχορηγήσεις ΙΚΑ	1.373	1.450	1.600	1.700
% Επιχορηγήσεων ΙΚΑ/ΑΕΠ	0,875%	0,867%	0,884%	0,874%

Οι επιχορηγήσεις του Δημοσίου προς το ΙΚΑ είναι μικρότερες κατά μέσο όρο από το 1% ετησίως του ΑΕΠ για τη χρονική αυτή περίοδο.

Οι υποχρεώσεις του Δημοσίου προς τον κλάδο ασθένειας του ΙΚΑ από το 2001 και μέχρι σήμερα είναι η κρατική εισφορά 3,8% επί των αποδοχών των νεοασφαλιζόμενων από 1/1/1993, οι οποίοι (από τη Στατιστική Υπηρεσία του ΙΚΑ) εκτιμώνται ότι ανέρχονται στο 55% του συνόλου (2.120.000) των ασφαλισμένων του ιδρύματος το έτος 2005.

Το Δημόσιο δεν έχει καταβάλει εισφορές στον κλάδο ασθένειας του ΙΚΑ για τα έτη 2001-2006. Τα ποσά που οφείλει το Δημόσιο είναι αρκετά μεγάλα. Αναφέρουμε ότι, ενδεικτικά για ένα μόνο έτος, το 2005, οι εισφορές του Δη-

μοσίου ανέρχονται σε περίπου 500 εκατ. ευρώ, (1.160.000 νεοασφαλιζόμενοι x 240 ημέρες μέσης απασχόλησης x 49 € μέσο ημερομίσθιο x 3,8% ασφάλιστρο = 518 εκατ. €).

Επομένως, το συνολικό ποσό που οφείλει το Δημόσιο στο ΙΚΑ είναι μεγάλο και έπρεπε, σύμφωνα και με τις ισχύουσες διατάξεις, να είχε αποδοθεί. Η εξόφληση των οφειλών του Δημοσίου στους κλάδους κύριας σύνταξης και ασθένειας είναι αναγκαία για την εύρυθμη λειτουργία του ΙΚΑ και γενικά για την ενίσχυση της βιωσιμότητας του συνταξιοδοτικού συστήματος.

1.8. Το κόστος ευκαιρίας των αποθεματικών για τη χρονική περίοδο 1950-2000

Τα αποθεματικά των ασφαλιστικών οργανισμών, λόγω του σχετικά χαμηλού επιπέδου εισφορών μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '80, δεν ήταν ικανοποιητικά, γι' αυτό και η διαφορά μεταξύ των αποθεματικών των ασφαλιστικών ταμείων με την υπάρχουσα διαχείριση και των αποθεματικών με εναλλακτική διαχείριση στη χρηματαγορά (τίτλοι σταθερών αποδόσεων) δεν αξιολογείται ότι είναι σημαντική, όπως αναφέρεται στη διατριβή του Θ. Ρούπα *Το ασφαλιστικό σύστημα στην Ελλάδα, Διοικητική Λειτουργία, Οργάνωση και Χρηματοοικονομική Διαχείριση*. Επίσης, εκτιμάται ότι «το συνολικό κόστος ευκαιρίας από αποδοτικότερη επενδυτική πολιτική (στην κεφαλαιαγορά) κυμαίνεται μεταξύ 2,5-3 τρις δραχμές και κρίνεται ότι η αποτελεσματική διαχείριση των αποθεματικών μπορεί να αποφέρει με βεβαιότητα πρόσθετα έσοδα. Σε καμία περίπτωση όμως δεν θεωρείται ότι αποτελεί απάντηση στο τεράστιο χρηματοδοτικό έλλειμμα των ασφαλιστικών ταμείων ούτε μπορεί να επιλύσει το πρόβλημα του ασφαλιστικού (όπως αυτό διαμορφώθηκε από τη διαχείριση που υπήρξε μέχρι σήμερα), ακόμη και αν τα ταμεία επιτύχουν τις καλύτερες αποδόσεις. Το εισόδημα από τη διαχείριση της περιουσίας αποτελεί όμως εναλλακτική πηγή εσόδων. Η αναμόρφωση λοιπόν του σημερινού γραφειοκρατικού πλαισίου διαχείρισης των αποθεματικών (στο βαθμό που συμβάλλει στην αύξηση των εσόδων διαχρονικά) πρέπει να είναι συστατικό στοιχείο της νέας μορφολογίας του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ

2.1. Οι πιθανές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας σε απασχολούμενους

2.1.1. Γενικά

Το ελληνικό κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα έχει χαρακτήρα αναδιανεμητικό. Αυτό σημαίνει ότι, κατά βάση, οι συντάξεις των εκάστοτε συνταξιούχων χρηματοδοτούνται από τις κοινωνικοασφαλιστικές εισφορές των εκάστοτε εργαζομένων. Οι πρόσοδοι από την περιουσία των ασφαλιστικών ταμείων μπορεί, ανάλογα και με τη διαχείριση της οποίας τυγχάνει η εν λόγω περιουσία, να ενισχύουν λιγότερο ή περισσότερο τα έσοδά τους. Ούτε όμως επαρκούν για να καλύψουν τις δαπάνες, ούτε και το σύστημα είναι σχεδιασμένο με βάση μια τέτοια λογική. Αυτό συμβαίνει ή προβλέπεται να συμβαίνει μόνο στα κεφαλαιοποιητικά κοινωνικοασφαλιστικά συστήματα, στα οποία ο συνταξιούχος δικαιούται ως σύνταξη τις προσόδους των οικονομικών πόρων που σωρεύτηκαν όσο ήταν εργαζόμενος, από τις εργατικές και εργοδοτικές εισφορές. Οι πρόσοδοι αυτές κυμαίνονται ανάλογα με την απόδοση του κεφαλαίου, με αποτέλεσμα να μην είναι προσδιορισμένες εκ των προτέρων οι κοινωνικοασφαλιστικές απολαβές. Γι' αυτό και γίνεται λόγος για συστήματα με προσδιορισμένες εκ των προτέρων μόνο τις κοινωνικοασφαλιστικές εισφορές, σε αντιδιαστολή με συστήματα όπως το ελληνικό, στα οποία είναι εκ των προτέρων προσδιορισμένες οι παροχές.

Λόγω του αναδιανεμητικού χαρακτήρα του κοινωνικοασφαλιστικού μας συστήματος, μια από τις πιο κρίσιμες μεταβλητές που προσδιορίζουν την οικονομική του βιωσιμότητα είναι η εκάστοτε σχέση μεταξύ του αριθμού των εργαζομένων που συνεισφέρουν και των συνταξιοδοτούμενων που εισπράττουν. Σε ένα αμιγώς κεφαλαιοποιητικό σύστημα η σχέση αυτή δεν έχει κρίσιμη σημασία, διότι, όσο πολλοί και να είναι οι συνταξιούχοι, το σύνολο των καταβαλλόμενων συντάξεων προσδιορίζεται από την οικονομική απόδοση των εισφορών που συνεισέφεραν όταν ήταν εργαζόμενοι και δεν σχετίζεται άμεσα με τον αριθμό των εργαζομένων σε δεδομένη στιγμή. Όπως προκύπτει από τις έως τώρα μελέτες για τις οικονομικές προοπτικές του συστήματος αυτού, ο κυριότερος λόγος που απειλεί την οικονομική του βιωσιμότητα είναι η διαγραφόμενη σταδιακή μείωση της σχέσης μεταξύ του αριθμού των εργαζομέ-

νων που συνεισφέρουν και του αριθμού των συνταξιοδοτούμενων. Αυτό εκτιμάται ότι θα προκύψει λόγω:

- της κάμψης της γεννητικότητας τις τελευταίες δεκαετίες, που μπορεί να συνεπάγεται, για το προσεχές μέλλον, αντίστοιχη κάμψη του αριθμού των εκάστοτε νεοεισερχομένων στην αγορά εργασίας·
- των αυξητικών τάσεων του αριθμού όσων μέλλουν να συνταξιοδοτηθούν, αφού αυτοί γεννήθηκαν σε περιόδους υψηλότερης γεννητικότητας στο παρελθόν και ο αριθμός τους είναι συγκριτικά μεγαλύτερος και
- των αυξητικών τάσεων του προσδοκίμου ζωής, οι οποίες, με δεδομένες τις λοιπές παραμέτρους, αυξάνουν τον αριθμό των συνταξιούχων.

Η εξέλιξη του αριθμού των συνταξιοδοτούμενων τις προσεχείς δεκαετίες μπορεί να προσδιοριστεί με σχετική ακρίβεια, διότι οι μελλοντικοί συνταξιοδοτούμενοι είναι οι σημερινοί εργαζόμενοι, των οποίων ο αριθμός είναι γνωστός. Από την παρούσα ηλικιακή πυραμίδα των εργαζομένων μπορεί να υπολογιστεί με αρκετά καλή προσέγγιση ο πιθανός αριθμός των ατόμων που θα συνταξιοδοτούνται κάθε χρόνο για τα προσεχή 30-40 χρόνια και από τους πίνακες επιβίωσης ο αριθμός των συνταξιούχων που θα εξέρχονται του συστήματος κάθε χρόνο λόγω θανάτου.

Η μελλοντική όμως εξέλιξη του αριθμού των εργαζομένων, οι οποίοι θα συνεισφέρουν, δεν εξαρτάται μόνο από δημογραφικά ή οικονομικά δεδομένα ή από συγκριτικά πολύ αξιόπιστες τάσεις, όπως τα ποσοστά επιβίωσης (που παρουσιάζουν υψηλό βαθμό προβλεψιμότητας). Ο αριθμός αυτός μπορεί να επηρεαστεί σε αρκετά μεγάλο βαθμό και από τις οικονομικές εξελίξεις, και ειδικότερα από τις μελλοντικές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας σε απασχολούμενους ή τις μελλοντικές της δυνατότητες να δημιουργεί θέσεις απασχόλησης.

2.1.2. Οι μακροχρονιότερες τάσεις στην απασχόληση

Η σημασία των οικονομικών εξελίξεων ως παράγοντα που επηρεάζει τα δημογραφικά δεδομένα και το μέγεθος της απασχόλησης – που, όπως αναφέρθηκε, είναι κρίσιμες μεταβλητές για την οικονομική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού μας συστήματος – γίνεται σαφής και από την ελληνική εμπειρία στο δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα – για να μην αναφερθεί κανείς και σε προγενέστερες περιόδους. Η αδυναμία της ελληνικής οικονομίας να απορροφήσει το εν δυνάμει εργατικό δυναμικό, σε συνδυασμό με την υψηλή ζήτηση εργασίας στην Ευρώπη, οδήγησε, κυρίως στη δεκαετία του 1960, σε

μεγάλη πληθυσμιακή έξοδο από τη χώρα. Στη δεκαετία του 1990, οι δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας με συγκριτικά χαμηλά επίπεδα αμοιβών, σε συνδυασμό με την πενία και τη δυσκολία εξεύρεσης εργασίας σε γειτονικές κυρίως χώρες, οδήγησε στη μεγάλη εισροή οικονομικών μεταναστών. Ακόμη, όπως φαίνεται και από τους Πίνακες 2.1 και 2.2, η πληθυσμιακή έξοδος στη δεκαετία του 1960 οδήγησε σε πολύ ουσιαστική αύξηση των ποσοστών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό. Ειδικότερα, το ποσοστό συμμετοχής επί του πληθυσμού 15-65 ετών το 1971 ήταν κατά 10 σχεδόν εκατοστιαίες μονάδες υψηλότερο σε σύγκριση με το 1961. Η έξοδος αυτή οδήγησε επίσης και σε μείωση της ανεργίας, με τον αριθμό των ανέργων να μειώνεται στην περίοδο 1961-1971 κατά 7% ετησίως κατά μέσο όρο. Την εποχή εκείνη οι μεταβολές αυτές δεν είχαν μεγάλη πρακτική σημασία για την οικονομική ευρωστία του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος, διότι αυτό διήνυε ακόμη τότε το μεταβατικό του στάδιο, με τον αριθμό των συνταξιούχων να παραμένει μικρός σε σχέση με τον αριθμό των εργαζομένων. Σε μια άλλη όμως περίοδο, κάτω από συνθήκες ωριμότητας του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος, όπου σχεδόν όλος ο ηλικιωμένος πληθυσμός συνταξιοδοτείται, μια τέτοια μεταβολή –αποτέλεσμα των οικονομικών εξελίξεων– θα μπορούσε να έχει μεγάλη σημασία για την οικονομική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος.

Η οικονομική δυναμική προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό τις δυνατότητες μιας οικονομίας να δημιουργήσει νέες θέσεις απασχόλησης, με αποτέλεσμα ο εκάστοτε αριθμός των εργαζομένων και συνεισφερόντων να μην εξαρτάται

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1
Μέσοι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής

Περίοδος	Πληθυσμού	Πληθυσμού 15-65 ετών	Εργατικού δυναμικού	Απασχόλησης	Ανεργίας
1951-1961	0,95	0,98	2,51	2,55	1,83
1961-1971	0,44	0,23	-1,14	-0,85	-7,22
1971-1981	1,06	1,03	0,89	0,75	4,32
1981-1991	0,52	1,09	0,93	0,53	7,30
1991-2001	0,67	0,80	1,75	1,41	5,06
1995-2005			1,34	1,37	1,18
1951-2001	0,73	0,83	0,98	0,87	2,13
1971-2001	1,18	0,97	1,19	0,90	5,55

Πηγή: ΕΣΥΕ, Δικτυακός τόπος, Στατιστικές Επετηρίδες, Αποτελέσματα Ερευνών Εργατικού Δυναμικού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2

Ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό

Έτος	Στον πληθυσμό 15 ετών και άνω	Στον πληθυσμό 15-65 ετών
1951	51,9	57,3
1961	58,4	62,8
1971	49,6	58,1
1981	47,7	57,2
1991	46,9	56,3
2001	49,7	61,9
2005	53,0	

Πηγή: Όπως ο Πίνακας 2.1.

μόνο από τις δημογραφικές τάσεις δεδομένης πληθυσμιακής μάζας αλλά και από τις οικονομικές εξελίξεις. Σε περιόδους όπου η προσφορά εργασίας σε μια χώρα οριοθετείται από τις δημογραφικές εξελίξεις του ημεδαπού πληθυσμού και η μετανάστευση δεν αφήνεται ή δεν τείνει να λάβει ουσιώδεις διαστάσεις, ο συντελεστής εργασία, όπως αυτός προσδιορίζεται από τα δημογραφικά δεδομένα, μπορεί, ως αποτέλεσμα υπογεννητικότητας, να καταστεί περιοριστικός παράγων της οικονομικής ανάπτυξης, με τους ρυθμούς μεταβολής της απασχόλησης και του εθνικού προϊόντος να περιορίζονται αντίστοιχα. Με βάση όμως τη σύγχρονη πραγματικότητα, δεν διαγράφεται προοπτική η χώρα μας να αποβεί κλειστό δημογραφικό σύστημα στο προσεχές μέλλον. Οι εξελίξεις στη μεταναστευτική κίνηση έχουν ασφαλώς τα όριά τους. Αν όμως ο δυναμισμός της οικονομίας μας δεν μπορεί να τροφοδοτηθεί με το αναγκαίο εργατικό δυναμικό από τον εγχώριο πληθυσμό, τότε, ως ένα βαθμό, το έλλειμμα θα μπορεί να καλυφθεί από εισροή μεταναστών. Εκτός του ότι πιέσεις για την εισδοχή μεταναστών προκύπτουν και όταν ακόμη αυτό δεν πηγάζει από τις ανάγκες της οικονομίας μας αλλά μάλλον από τις ανάγκες των μεταναστών, όπως έγινε τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια. Με δεδομένη τη δημογραφική πυραμίδα και το πλήθος των συνταξιούχων, μπορεί επίσης, ως συνάρτηση των οικονομικών εξελίξεων, να μεταβληθεί, σε ουσιώδη βαθμό, ο αριθμός των απασχολουμένων, λόγω αντίστοιχων μεταβολών στα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό ή και λόγω μείωσης της ανεργίας.

Για τους λόγους αυτούς γεννάται το ερώτημα πώς είναι πιθανόν να εξελιχθούν οι δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας να δημιουργεί νέες θέσεις απασχόλησης στις προσεχείς δεκαετίες.

2.1.3. Οι πιθανές εξελίξεις στην απασχόληση

Οι προοπτικές ανάπτυξης μιας οικονομίας –και ως εκ τούτου και οι δυνατότητές της να δημιουργεί θέσεις απασχόλησης– επηρεάζονται από εξωγενείς και ενδογενείς παράγοντες. Οι ενδογενείς παράγοντες, που αναφέρονται στα τεκταινόμενα εντός μιας οικονομίας, διαμορφώνουν το μέγεθος και τα χαρακτηριστικά της αναπτυξιακής προσπάθειας που καταβάλλεται σε δεδομένη περίοδο και οριοθετούν την αναπτυξιακή της δυναμική. Οι εξωγενείς παράγοντες, που αναφέρονται κυρίως στις εξελίξεις στο εξωτερικό, ανάλογα με την τροπή που λαμβάνουν, επηρεάζουν το αναπτυξιακό αποτέλεσμα της προσπάθειας αυτής, άλλοτε ευνοϊκά και άλλοτε δυσμενώς.

Ο ρόλος των εξωγενών παραγόντων ποικίλλει κατά περίπτωση. Στην περίπτωση της χώρας μας, λ.χ., στο δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα εξωγενείς παράγοντες μετέτρεψαν φυσικούς παράγοντες, οι οποίοι παλαιότερα δυσχέραιναν την ανάπτυξη και την παραγωγή, και δεν αποτελούσαν πλεονέκτημα αλλά μειονέκτημα, δηλ. το ξηροθερμικό κλίμα και τον γεωγραφικό κατακερματισμό της νησιωτικής χώρας, σε στηρίγματα της ανάπτυξης. Η άνοδος των εισοδημάτων στις πλουσιότερες χώρες και οι εξελίξεις στους τρόπους ζωής και στις προτιμήσεις των καταναλωτών εκεί δημιούργησαν ζήτηση τουριστικών υπηρεσιών και απέδωσαν αξία στους πόρους αυτούς. Παλαιότερα πολύ σημαντικός εξωγενής παράγων για την ελληνική οικονομία αποδείχθηκαν οι εξελίξεις στο διεθνή συσχετισμό προσφοράς και ζήτησης σταφίδας ή καπνών ανατολικού τύπου.

Διεθνώς, πολύ περισσότερο κρίσιμη εξωγενής μεταβολή αποδείχθηκε για τις χώρες των ερημικών περιοχών της Μέσης Ανατολής η μεγάλη αύξηση της ζήτησης για τα αποθέματά τους σε αργό πετρέλαιο, αποτέλεσμα μεταβολών στην τεχνολογία και της ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας.

Αν και σε ορισμένες περιπτώσεις οι εξωγενείς παράγοντες αποδεικνύονται κρίσιμοι, είναι σαφές, από την εξέταση της εμπειρίας των ανεπτυγμένων χωρών, ότι η ατμομηχανή της ανάπτυξης ήταν κατά βάση ενδογενής. Η ανάπτυξη, ιδίως όταν εξετάζεται σε μακροχρονιότερη περίοδο, ήταν κατά κύριο λόγο αποτέλεσμα διεργασιών στο εσωτερικό της κάθε χώρας, με τη δημιουργία ή την ενίσχυση των προϋποθέσεων που «παράγουν» ανάπτυξη. Τα όποια οφέλη από ευνοϊκές εξωγενείς συγκυρίες έτειναν να αναστρέφονται, στις περιπτώσεις εκείνες που οι οικονομίες δεν είχαν στο μεταξύ κατορθώσει να αξιοποιήσουν την ευνοϊκή εξωγενή συγκυρία προς την κατεύθυνση της δημιουργίας βιώσιμων συστημάτων στήριξης της ανάπτυξης. Χαρακτηριστικά

παραδείγματα είναι η Αργεντική και η Ουρουγουάη, που πριν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συγκαταλέγονταν μεταξύ των σχετικά πλούσιων χωρών, λόγω της υψηλής ζήτησης των γεωργικών προϊόντων που παρήγαν και στη συνέχεια η σχετική τους θέση χειροτέρευσε σε μεγάλο βαθμό.

Σε μακροχρόνια βάση η αναπτυξιακή προσπάθεια που καταβάλλεται από μια κοινωνία θεωρείται, σε γενικές γραμμές, ως συνάρτηση:

- της αύξησης των ποσοτήτων των συντελεστών της παραγωγής (εργασίας και κεφαλαίου),
- της βελτίωσης της ποιότητάς τους (π.χ. εκπαίδευση και κατάρτιση εργατικού δυναμικού, ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών στον κεφαλαιουχικό εξοπλισμό),
- των τρόπων με τους οποίους τα παραγωγικά αυτά μέσα οργανώνονται και αξιοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία (οργάνωση και διοίκηση των παραγωγικών μονάδων, καινοτομία, επιχειρηματικότητα, αποτελεσματική λειτουργία των αγορών, ενίσχυση ανταγωνισμού, κίνητρα, κλπ.).

Σχετικά, είναι χρήσιμο να τονιστεί ότι η εμπειρική έρευνα για τις πηγές της ανάπτυξης σε πολλές χώρες, που αποσκοπεί στην ερμηνεία των εξελίξεων και στον εντοπισμό της συμβολής του καθενός από τους γενεσιουργούς παράγοντες της ανάπτυξης στην αύξηση του προϊόντος, δείχνει ότι, σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό, το αποτέλεσμα κρίνεται από ποιοτικά και άυλα στοιχεία όπως η τεχνολογία, η οργάνωση της παραγωγής, η καινοτομία, η γνώση, η ικανοποιητική λειτουργία του κράτους, η διαφύλαξη του ανταγωνισμού στις αγορές, κλπ., και λιγότερο από την αύξηση των ποσοτήτων των πρωτογενών συντελεστών παραγωγής.

Βραχυχρονιότερα, το αναπτυξιακό αποτέλεσμα μπορεί να επηρεάζεται αποφασιστικά και από τον παράγοντα της ζήτησης, που δεν αναφέρθηκε πιο πάνω και ο οποίος προσδιορίζει την έκταση της παραγωγικής αξιοποίησης συντελεστών που, στην αρχή της περιόδου που εξετάζεται, παραμένουν αχρησιμοποίητοι.

Το αναπτυξιακό όμως αποτέλεσμα που εκάστοτε προκύπτει από την αναπτυξιακή προσπάθεια δεν αποτελεί εξολοκλήρου εξαρτημένη μεταβλητή. Ως ένα βαθμό συμποσοδορίζεται με τις άλλες «ανεξάρτητες» μεταβλητές, διότι, με υστέρηση χρόνου, το εκάστοτε αναπτυξιακό αποτέλεσμα, ως ερέθισμα ζήτησης και πρόκριμα προοπτικών, επηρεάζει τις μετέπειτα εξελίξεις μέσα από την επιρροή του στα οικονομικά κίνητρα και στην ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών.

Η ισχύς και η κατεύθυνση των αλληλεξαρτήσεων ανάμεσα στις βασικές μεταβλητές που εκφράζουν το φαινόμενο της ανάπτυξης μεταβάλλεται ανάλογα με τις συνθήκες και τη χρονική περίοδο στην οποία αναφέρεται κανείς. Η πλήρης χαρτογράφηση του πλέγματος των παραγόντων που προσδιορίζουν την ανάπτυξη δεν μας είναι γνωστή. Όχι μόνο δεν είμαστε σε θέση να προβλέψουμε το μέλλον, αλλά ούτε και μπορούμε να ερμηνεύσουμε μονοσήμαντα και πέρα από αμφισβήτηση το παρελθόν. Μπορούμε όμως, ως ένα σημείο, να κατανοήσουμε το παρελθόν και να πιθανολογήσουμε το μέλλον.

Αν και, όπως αναφέρθηκε, τα οικονομικά μεγέθη αλληλεξαρτώνται, συχνά, ανάμεσα στους εμπλεκόμενους παράγοντες, ορισμένοι αποκτούν μια δική τους δυναμική, που μπορεί να επηρεάσει αποφασιστικά την πορεία της ανάπτυξης: τεχνολογικές εξελίξεις με βαρυσήμαντες οικονομικές εφαρμογές και προεκτάσεις, όπως παλαιότερα η μηχανή εσωτερικής καύσης και ο ηλεκτρισμός και πιο πρόσφατα οι τεχνολογίες πληροφορικής, κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις που διανοίγουν αγορές, όπως μέτρα απελευθέρωσης του διεθνούς εμπορίου, ή μέτρα και ρυθμίσεις που συμβάλλουν στη χρηματοοικονομική ευστάθεια και τον περιορισμό των επιχειρηματικών κινδύνων, οικονομικοί συσχετισμοί και οικονομικές πολιτικές που δημιουργούν ισχυρά κίνητρα για επενδύσεις, κ.ά. Τέτοιου είδους παράγοντες μπορεί, για μια περίοδο, να λειτουργούν ως «ατμομηχανή», όπως λέγεται, της ανάπτυξης. Αντίστροφα, δυσμενής τροπή σε κάποιο κρίσιμο παράγοντα μπορεί να οδηγήσει σε εξάρθρωση της αναπτυξιακής δυναμικής κάτω από συνθήκες όπου πολλές άλλες, από τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για τη στήριξή της, πληρούνται.

Όταν μπορεί κανείς εύλογα να διαπιστώσει ότι για συγκεκριμένη οικονομία και για δεδομένη περίοδο λειτουργεί μια αποτελεσματική «ατμομηχανή» ανάπτυξης, μπορεί ευκολότερα να κάνει προβλέψεις για το μέλλον. Ιδιαίτερα αν η ατμομηχανή λειτουργούσε για αρκετό καιρό και στο παρελθόν, αποδίδοντας μια αξιόπιστη τάση και αν αυτή φαίνεται να διαθέτει άνετα περιθώρια περαιτέρω ανέλιξης.

Γενικότερα η πρόβλεψη διευκολύνεται και πείθει, όταν συμβαίνει οι τάσεις του παρελθόντος να παρουσιάζουν ευστάθεια. Μια ισχυρή μακροχρόνια τάση, και όταν ακόμη δεν μπορεί να ερμηνευθεί πλήρως, αποτελεί ένδειξη για τη λειτουργία αντίστοιχα ισχυρών δυνάμεων που την προσδιορίζουν. Αν δεν συντρέχουν σοβαροί λόγοι να πιστεύει κανείς ότι η δυναμική μιας τέτοιας τάσης εγγίζει την εξάντληση, είναι εύλογο να δεχθεί τη συνέχισή της στο μέλλον.

2.1.4. Οι μακροχρονιότερες τάσεις

Εξετάζοντας το ρυθμό ανόδου του ΑΕΠ στο δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα στη χώρα μας, δεν διαπιστώνουμε την ύπαρξη σαφούς τάσης στην ανάπτυξη αλλά περισσότερο έντονη διαφοροποίηση με το πέρασμα του χρόνου. Τους σχετικά γρήγορους ρυθμούς ανόδου στην περίοδο από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1950 έως και τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1970 (άνω του 6% κατά μέσο όρο ετησίως για την περίοδο 1951-1971), διαδέχθηκαν, για μια σχετικά βραχεία περίοδο, μέτριοι ρυθμοί ανόδου (3,8% για τη δεκαετία του 1970), για να ακολουθήσουν στη συνέχεια, από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και για μια εικοσαετία σχεδόν, χαμηλοί ρυθμοί ανόδου ή και στασιμότητα (Πίνακας 2.3). Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται και πάλι ανάκαμψη των ρυθμών ανόδου (3,7% περίπου κατά μέσο όρο ετησίως για τη δεκαετία 1995-2005). Για την περίοδο 1950-2005 προκύπτει βέβαια ένας μέσος ρυθμός ανόδου (γύρω στο 4,2% κατά μέσο όρο ετησίως), η στατιστική όμως αξιοπιστία του ως βάσης για να κάνει κανείς μακροχρόνιες προβλέψεις είναι περιορισμένη.

Ακόμη μεγαλύτερες μεταπτώσεις παρατηρούνται για το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα και σε ό,τι αφορά τους ρυθμούς μεταβολής της παραγωγικότητας (Πίνακας 2.3). Παρατηρήθηκαν υψηλοί ρυθμοί αύξησης της παραγωγικότητας στις δεκαετίες του '50 και '70, πάρα πολύ υψηλοί ρυθμοί στη δεκαετία του 1960 και χαμηλοί ρυθμοί στις δεκαετίες του '80 και '90. Ειδικότε-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.3

Μέσοι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής στο ΑΕΠ, την απασχόληση και την παραγωγικότητα στην Ελλάδα και την Ε.Ε.-15

Περίοδος	Απασχόληση		Παραγωγικότητα		ΑΕΠ	
	Ελλάδα	Ε.Ε.-15	Ελλάδα	Ε.Ε.-15	Ελλάδα	Ε.Ε.-15
1951-1961	2,55		3,52		6,16	
1961-1971	-0,85	0,30	8,12	4,50	7,20	4,80
1971-1981	0,75	0,30	3,03	2,60	3,81	3,00
1981-1991	0,53	0,70	0,61	1,70	1,14	2,40
1991-2001	1,41	0,50	1,04	1,70	2,46	2,10
1995-2005	0,89	0,96	2,87	1,20	3,67	2,13
1971-2001	0,89	0,50	1,55	2,00	2,46	2,50

Πηγή: OECD, *Historical Statistics*, 1970-99, 1960-80, *National Accounts* 1950-68, *European Economy* No. 6, 2003, No. 6, 2004.

ρα, στη δεκαετία του 1980 παρατηρήθηκαν αρνητικές μεταβολές στην παραγωγικότητα για πέντε από το σύνολο των δέκα ετών και στη δεκαετία του 1990 για τρία από το σύνολο των δέκα ετών. Στα πρόσφατα χρόνια παρατηρούνται και πάλι σχετικά υψηλοί ρυθμοί αύξησης της παραγωγικότητας.

Ο πολύ υψηλός αυτός βαθμός μεταβλητότητας των ρυθμών μεταβολής της παραγωγικότητας αποτελεί σοβαρή ένδειξη ότι οι μηχανισμοί μακροχρονιότερης ενίσχυσης της παραγωγικότητας στη χώρα μας, με την έννοια της δημιουργίας καινοτομίας, είναι ασθενικοί. Αυτό τεκμαίρεται και από το γεγονός ότι, σε περιόδους χαμηλών ρυθμών ανόδου, η παραγωγικότητα τείνει να παραμένει ουσιαστικά στάσιμη, κάτι που δεν συμβαίνει σε χώρες με ισχυρές δομές δημιουργίας καινοτομίας. Η γρήγορη αύξηση της παραγωγικότητας σε περιόδους ταχείας οικονομικής ανόδου, εξάλλου, φαίνεται να συνδέεται σε αρκετά μεγάλο βαθμό με διαρθρωτικές μεταβολές και εντατικότερη αξιοποίηση του εργατικού δυναμικού και όχι μόνο με τις μακροχρονιότερες διεργασίες δημιουργίας καινοτομίας. Εξαιτίας και της δομής της οικονομίας μας, με τη σχετικά υψηλή συμμετοχή αυτοαπασχολουμένων και μικρών επιχειρήσεων στην παραγωγή, φαίνεται ότι ενδημεί τάση αποθησαυρισμού εργατικού δυναμικού, που εν μέρει λαμβάνει και τη μορφή συγκαλυμμένης ανεργίας. Έτσι, σε περιόδους ταχείας ανόδου επιτυγχάνεται εντατικότερη αξιοποίηση των εν δυνάμει παραγωγικών δυνατοτήτων των ήδη απασχολουμένων, με αποτέλεσμα τη γρήγορη αύξηση της παραγωγικότητας. Παλαιότερα, η αύξηση της παραγωγικότητας ήταν αποτέλεσμα και της συρρίκνωσης του χαμηλής παραγωγικότητας αγροτικού τομέα με αντίστοιχη διεύρυνση των λοιπών.

Αντίθετα με το ρυθμό ανόδου και το ρυθμό μεταβολής της παραγωγικότητας, σχετικά μακροχρονιότερη ευστάθεια παρουσιάζει η τάση σε ό,τι αφορά την απασχόληση. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όπως φαίνεται από τον Πίνακα 2.1, δεν υπάρχει ουσιώδης διαφορά στο μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης της απασχόλησης για την πενήκονταετία 1951-2001 σε σύγκριση με την τριακονταετία 1971-2001. Αυτό παρά το γεγονός ότι ως προς την παραγωγικότητα και το ΑΕΠ οι περίοδοι αυτές διαφορίζονται, όπως προκύπτει από τον Πίνακα 2.3, σε μεγάλο βαθμό. Το εύρημα αυτό δεν είναι εύκολο να ερμηνευθεί με βάση τις συνήθεις παραδοχές ως προς τη θεωρία της ανάπτυξης. Σύμφωνα με τα κρατούντα, η απασχόληση είναι σε γενικές γραμμές εξαρτημένη μάλλον παρά ερμηνευτική μεταβλητή, συνάρτηση, σε αρκετά μεγάλο βαθμό, των μεταβολών στο ΑΕΠ και στην παραγωγικότητα.

Μπορεί να σκεφτεί κανείς ότι, στην περίοδο που εξετάζεται εδώ, υπήρξε μια συνεχής τάση για αύξηση του εργατικού δυναμικού, τόσο για λόγους

δημογραφικούς όσο και για λόγους κοινωνικοοικονομικούς, κυρίως με τη μορφή της διευρυνόμενης συμμετοχής των θηλέων στο εργατικό δυναμικό. Η πίεση αυτή οδηγούσε στην αύξηση των θέσεων απασχόλησης όσο μεν ο ρυθμός ανόδου ήταν σχετικά υψηλός μαζί και με αύξηση της παραγωγικότητας, όταν δε ο ρυθμός ανόδου ήταν χαμηλός με μείωση των ρυθμών ανόδου ή και αρνητικές τιμές στη μεταβολή της παραγωγικότητας. Είναι γνωστό ότι τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, οπότε και επιβραδύνθηκε η ανάπτυξη, ασκήθηκε μια πολιτική συνεχούς επέκτασης του δημόσιου τομέα και δημιουργίας αυξημένων θέσεων απασχόλησης σε αυτόν, παρά το γεγονός ότι οι ρυθμοί ανόδου δεν ήταν ικανοποιητικοί. Αυτό ίσως επέτρεψε στην απασχόληση να συνεχίσει την αυξητική της πορεία, με αρνητικές όμως επιπτώσεις στην παραγωγικότητα, σε αρκετές περιπτώσεις.

Σε ό,τι όμως αφορά την απασχόληση, η συγκριτική ευστάθεια στη μακροχρονιότερη τάση δεν μπορεί να αποτελέσει βάση για προβλέψεις. Αυτό διότι οι συνθήκες που ίσως να επέτρεψαν στην απασχόληση στο παρελθόν να κινηθεί όπως κινήθηκε έχουν ήδη μεταβληθεί και δεν είναι πιθανόν να επικρατήσουν στο μέλλον. Οι δυνατότητες του ευρύτερου δημόσιου τομέα να δημιουργεί θέσεις εργασίας έχουν σε μεγάλο βαθμό εξαντληθεί, ενώ και η έκταση του αποθησαυρισμού εργασίας στον ιδιωτικό τομέα τείνει σε συνεχή μείωση, καθώς περιορίζεται ο ρόλος των μικρών παραδοσιακού τύπου οικονομικών μονάδων και ο ανταγωνισμός εντείνεται.

Πρωτογενή ετήσια στοιχεία για την απασχόληση πριν το 1981 δυστυχώς δεν υπάρχουν. Έτσι χρήσιμοι υπολογισμοί σε ετήσια βάση για την παραγωγικότητα δεν είναι δυνατοί. Αυτός είναι και ο λόγος που στους Πίνακες 2.1-2.3 τα δεδομένα αναφέρονται σε δεκαετίες, με βάση τα αποτελέσματα των απογραφών πληθυσμού, που καλύπτουν και την απασχόληση.

Από τα ετήσια στοιχεία της περιόδου 1981-2004 για την απασχόληση, την παραγωγικότητα και το ΑΕΠ, προκύπτουν τα εξής:

- Η μεταβλητότητα στην εξέλιξη της παραγωγικότητας είναι πολλαπλάσια από τη μεταβλητότητα στο ρυθμό ανόδου του ΑΕΠ και αρκετά υψηλότερη από τη μεταβλητότητα της απασχόλησης. Επιβεβαιώνεται δηλ. η εικόνα που προκύπτει από τον Πίνακα 2.3 με βάση τους μέσους όρους δεκαετιών.
- Δεν φαίνεται να υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των ετήσιων μεταβολών στην απασχόληση και στο ΑΕΠ (ο συντελεστής συσχέτισης είναι ουσιαστικά μηδενικός).

- Στατιστικά αξιόπιστη συσχέτιση δεν προκύπτει ούτε μεταξύ των μεταβολών στο ΑΕΠ και την παραγωγικότητα, κάτι αναμενόμενο, αν λάβουμε υπόψη τις αναγκαίες αλγεβρικές σχέσεις μεταξύ ΑΕΠ, παραγωγικότητας και απασχόλησης. Ενώ όμως ο συντελεστής συσχέτισης μεταξύ των μεταβολών στο ΑΕΠ και στην παραγωγικότητα φαίνεται ότι είναι θετικός, είναι εντούτοις αρνητικός και πολύ υψηλότερος ως προς τις μεταβολές απασχόλησης και παραγωγικότητας.
- Οι ετήσιες μεταβολές στην απασχόληση δεν παρουσιάζουν καμιά χρονοτάση.
- Θετική αλλά όχι στατιστικά αξιόπιστη είναι η χρονοτάση των μεταβολών στο ΑΕΠ και την παραγωγικότητα.

Τα δεδομένα αυτά ενισχύουν την εντύπωση που δημιουργείται από τα στοιχεία των Πινάκων 2.1-2.3, ότι η απασχόληση σε ολόκληρη την περίοδο 1951-2001 είχε μια δική της δυναμική, σε αρκετά μεγάλο βαθμό ανεξάρτητη από τις εξελίξεις στο ΑΕΠ, με αποτέλεσμα τις μεγάλες κυμάνσεις στην εξέλιξη της παραγωγικότητας. Στην περίοδο δηλ. που εξετάζεται, στη χώρα μας οι μεταβολές στην παραγωγικότητα σε σύγκριση με τις μεταβολές στο ΑΕΠ και την απασχόληση παρουσιάζονται ως υπολειμματικό, εξαρτημένο, μέγεθος.

Η απουσία ισχυρών μακροχρονιότερων τάσεων στο δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα σε ό,τι αφορά την παραγωγικότητα και σε μικρότερο βαθμό και στο ΑΕΠ θα αναμενόταν, αν λάβει κανείς υπόψη την έντονη διαφοροποίηση των συνθηκών ανάπτυξης με το πέρασμα του χρόνου.

Το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου που ακολούθησε τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο βρήκε την ελληνική οικονομία σε αυξημένη υστέρηση σε σύγκριση με τις ανεπτυγμένες χώρες. Οι μεγάλες δυνατότητες εισαγωγής τεχνολογίας μεταξύ άλλων και στον αγροτικό τομέα, τα ευρύτατα περιθώρια μεταφοράς εργατικού δυναμικού από τον χαμηλής παραγωγικότητας αγροτικό τομέα στους λοιπούς, η άσκηση συνετής μακροοικονομικής πολιτικής, η ισχυρή προσπάθεια δημιουργίας οικονομικής υποδομής, η ταχέως αυξανόμενη διεθνής ζήτηση και η εισροή κεφαλαίου από το εξωτερικό, επέτρεψαν τη γρήγορη άνοδο έως και τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Η έξοδος εργατικού δυναμικού τη δεκαετία του 1960 και η μείωση της απασχόλησης δεν εμπόδισαν τους υψηλούς ρυθμούς ανόδου που συμβάδισαν τότε με πάρα πολύ υψηλούς ρυθμούς ανόδου της παραγωγικότητας (Πίνακας 2.3).

Η δεκαετία του 1970 αποτέλεσε μεταβατική περίοδο. Ήδη από τις αρχές της εγκαταλείφθηκε η συνετή μακροοικονομική πολιτική και ο πληθωρισμός αφέθηκε να φθάσει το 30% σχεδόν το 1973-74. Η ενεργειακή κρίση

επέτεινε το φαινόμενο, αλλά δεν ήταν ο κυριότερος λόγος, αφού από την εξέταση των μεγεθών προκύπτει σαφώς ότι το πρόβλημα εκκολαπτόταν ήδη από τα προηγούμενα χρόνια. Συντελέστηκαν όμως στην περίοδο αυτή και άλλες κρίσιμες μεταβολές: η μεταπολίτευση και ό,τι αυτή συνεπαγόταν σε όρους κοινωνικοπολιτικών συνθηκών και οικονομικής πολιτικής, το κλείσιμο του κύκλου της πληθυσμιακής εξόδου από τη χώρα με την αντιστροφή του ρεύματος, ο περιορισμός των περιθωρίων μετακίνησης πληθυσμού από τον αγροτικό τομέα στους λοιπούς, η επίτευξη με βάση την πρόοδο των δύο προηγούμενων δεκαετιών ενός σχετικά ικανοποιητικού επιπέδου ζωής, που επηρεάζει τις οικονομικές συμπεριφορές, κλπ. Στην περίοδο αυτή στην οποία τα μεγέθη εξελίχθηκαν με ρυθμούς που προσέγγιζαν τους μέσους όρους της πεντηκοταετίας 1951-2001, παρουσιάστηκε και μια περισσότερο ομαλή σχέση ανάμεσα στις μεταβολές του ΑΕΠ, της παραγωγικότητας και της απασχόλησης.

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα ακολουθήθηκε συνειδητά μια πολιτική αναδιανομής και παροχών, κάτω και από την πίεση της κοινής γνώμης. Όπως συμβαίνει σχεδόν πάντοτε, η πολιτική αυτή συμβάδισε με χαμηλούς ρυθμούς ανόδου. Παράλληλα η χώρα εντάχθηκε στην Ε.Ε. και η προσαρμογή της εγχώριας αγοράς, που ως ένα σημείο ευνοούσε την εγχώρια παραγωγή, σταδιακά εξαφανίστηκε. Η προσαρμογή στις νέες συνθήκες είχε το κόστος της σε όρους ανάπτυξης, κόστος που δεν ήταν δυνατό ή δεν μπορούσαμε να αντισταθμίσουμε με βάση την οικονομική βοήθεια από την Ε.Ε. Όπως ήδη σημειώθηκε, στην περίοδο αυτή η απασχόληση δεν αφέθηκε να προσδιοριστεί από τις εξελίξεις στο ΑΕΠ. Καταβλήθηκε συνειδητή προσπάθεια δημιουργίας θέσεων στο Δημόσιο με αποτέλεσμα η παραγωγικότητα να μεταβληθεί πράγματι σε υπολειμματικό μέγεθος.

Είναι αρκετά σαφές ότι, με βάση τα σημερινά δεδομένα, οι μελλοντικές συνθήκες κάτω από τις οποίες θα λειτουργήσει η ελληνική οικονομία τις προσεχείς δεκαετίες θα είναι πολύ διαφορετικές από εκείνες που επικράτησαν κατά περιόδους έως και το πρόσφατο παρελθόν. Για το λόγο αυτό η διερεύνηση του οικονομικού μέλλοντος με βάση την προέκταση τάσεων του παρελθόντος, που μπορεί να είναι σχετικά αξιόπιστο εργαλείο στην περίπτωση άλλων χωρών, προσφέρεται σε μικρότερο βαθμό στην ελληνική περίπτωση. Οι μελλοντικές συνθήκες είναι πιθανόν να παρομοιάζουν με αυτές που επικρατούν τα τελευταία χρόνια. Η βραχεία όμως αυτή περίοδος δεν επαρκεί για τη διαπίστωση μακροχρονιότερων τάσεων.

Ένας παράγοντας που στην περίπτωση της χώρας μας μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει τη δική του δυναμική και θα προσδιορίσει σε μεγάλο βαθμό τις

μελλοντικές εξελίξεις είναι η μελλοντική πορεία των ευρωπαϊκών οικονομιών, σε συνδυασμό και με την υστέρηση που χαρακτηρίζει τη δική μας οικονομία σε σχέση με αυτές αλλά και την οργανική πλέον διασύνδεση της οικονομίας μας με το ευρωπαϊκό εγχείρημα. Η οικονομία μας αποτελεί πλέον, σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό, οργανικό τμήμα της ευρωπαϊκής οικονομίας. Όλο και περισσότερο, το πλέγμα των σχέσεων της οικονομίας μας με την ευρωπαϊκή πυκνώνει και διευρύνεται, ενώ και οι πολιτικές, στο βαθμό που αποφασίζονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο ή σε επίπεδο Ευρωζώνης, είναι κοινές. Εκτός από αυτό, στο βαθμό που η κοινωνική πολιτική, οι κοινωνικές ευαισθησίες και οι κοινωνικές αξίες επηρεάζουν το οικονομικό γίγνεσθαι, η ελληνική πραγματικότητα από τις απόψεις αυτές συγγενεύει περισσότερο με την ευρωπαϊκή. Με αυτά τα δεδομένα και οι προοπτικές της οικονομίας μας συνδέονται σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό με τις προοπτικές για την ευρωπαϊκή.

Η οικονομία μας αναπτύσσεται αφομοιώνοντας, με υστέρηση χρόνου άλλοτε μεγαλύτερη και άλλοτε μικρότερη, την πρόοδο που συντελείται στις ανεπτυγμένες χώρες και εν προκειμένω, περισσότερο, στις ευρωπαϊκές. Άλλωστε η επιδίωξη να φθάσουμε την Ευρώπη αποτέλεσε για αιώνες κομβικό προσανατολισμό της συλλογικής μας προσπάθειας. Ο προσανατολισμός αυτός, τον οποίον ενστερνίζεται και σήμερα μεγάλη μερίδα των Ελλήνων πολιτών, διευκολύνει, όπως έδειξε και η πρόσφατη εμπειρία σχετικά με την εκπλήρωση των προϋποθέσεων για την ένταξη στην Ευρωζώνη, την αποδοχή ή την ανοχή πολιτικών που ευνοούν την ανάπτυξη μακροχρονιότερα και οι οποίες υπό άλλες συνθήκες μπορεί να μη γίνονταν ανεκτές λόγω του βραχυχρόνιου κόστους που συνεπάγονται.

Σε σύγκριση με την ελληνική οικονομία, η ευρωπαϊκή οικονομία διαθέτει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό τους μηχανισμούς που παράγουν την οικονομική άνοδο. Μπορεί από την άποψη αυτή να υστερεί σε σύγκριση με τις ΗΠΑ. Είναι όμως προφανές ότι η Ευρώπη ως σύνολο διαθέτει αρκετά δοκιμασμένους μηχανισμούς προώθησης της γνώσης στο επίπεδο της έρευνας και αξιοποίησης της γνώσης στο πλαίσιο της δράσης των μεγαλύτερων της οικονομικών μονάδων. Οι μεγάλες οικονομικές μονάδες μπορούν να επιμηκύνουν τον κύκλο ζωής τους πολύ πέρα από τον κύκλο δεδομένου προϊόντος ή προϊόντων με τη συστηματική διάθεση σημαντικών οικονομικών πόρων προς την κατεύθυνση της καινοτομίας και της επέκτασης της δράσης τους σε νέους τομείς. Και το χρηματοοικονομικό σύστημα είναι εξοικειωμένο με τη χρηματοδότηση της καινοτομίας. Με τους τρόπους αυτούς μπορεί να συντηρείται μια βιώσιμη διαδικασία αύξησης της παραγωγικότητας, οι τάσεις της οποίας στο παρελθόν μπορεί να αποτελέσουν βάση για χρήσιμες προβλέψεις.

Η εικόνα αυτή επιβεβαιώνεται και από τις ετήσιες μεταβολές στο ΑΕΠ, την απασχόληση και την παραγωγικότητα για την Ε.Ε.-15 στην περίοδο 1980-2004. Σε αντίθεση με τη χώρα μας όπου οι εξελίξεις στην παραγωγικότητα είναι, όπως ήδη αναφέρθηκε, υπολειμματικό μέγεθος που παρουσιάζει μεγάλη κύμανση, στην Ε.Ε.-15 οι εξελίξεις στην παραγωγικότητα παρουσιάζουν υποπενταπλάσια μεταβλητότητα σε σύγκριση με την απασχόληση και υποτριπλάσια σε σύγκριση με το ΑΕΠ. Είναι σαφές ότι, σε αντίθεση με τη χώρα μας αλλά σε συμφωνία με ό,τι θα ανέμενε κανείς με βάση τη θεωρία, οι δυνάμεις που τείνουν να αυξάνουν την παραγωγικότητα μακροχρόνια για την Ε.Ε.-15 έχουν μια δική τους δυναμική και συγκαταλέγονται μεταξύ των βασικών προσδιοριστικών παραγόντων της οικονομικής ανόδου. Με δεδομένη αυτή τη δυναμική, οι μεταβολές στην απασχόληση τείνουν να συσχετίζονται στενά με τις μεταβολές στο ΑΕΠ, όπως και πάλι θα ανέμενε κανείς με βάση τη θεωρία. Με βάση τα ετήσια δεδομένα για την περίοδο 1980-2004 φαίνεται να προκύπτει στατιστικά αξιόπιστη συσχέτιση μεταξύ των μεταβολών στο ΑΕΠ και την απασχόληση, ενώ η συσχέτιση μεταξύ μεταβολών στο ΑΕΠ και των μεταβολών στην παραγωγικότητα είναι ασθενής.

Εκείνο που δυσχεραίνει τη χρησιμοποίηση των μακροχρονιότερων τάσεων για την Ε.Ε.-15 ως βάσης για προβλέψεις δεν είναι η αξιοπιστία τους αλλά το γεγονός ότι ο ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας αλλά και του ΑΕΠ παρουσιάζει τάσεις κάμψης την τελευταία τριακονταετία (Πίνακας 2.3). Και είναι δύσκολο να εκτιμήσει κανείς σε ποιο βαθμό οι τάσεις αυτές θα συνεχιστούν και στο μέλλον, δεδομένου μάλιστα ότι τα μεγέθη κυμαίνονται πλέον γύρω από επίπεδα τα οποία, σε σύγκριση με τις μακροχρονιότερες τάσεις, είναι χαμηλά. Ιδιαίτερα προβληματίζει το γεγονός ότι, ενώ σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη οι ρυθμοί ανόδου της παραγωγικότητας στις ΗΠΑ τείνουν σε αύξηση, στην Ε.Ε.-15 συμβαίνει το αντίθετο.

2.1.5. Παραδοχές εργασίας

Στην προσπάθεια να πιθανολογήσει κανείς το μέλλον, δεν ωφελεί να στηρίζεται σε υποθέσεις που δεν μπορούν μεν, ως ενδεχόμενα, να αποκλειστούν, η πιθανότητα όμως πραγματοποίησης των οποίων είναι μικρή. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν εν προκειμένω παραδοχές που καλύπτονται από μια ψαλίδα που συγκεντρώνει υψηλή πιθανότητα να περιλαμβάνει και την αληθή τιμή.

Με βάση τα πιο πάνω, οι μελλοντικές εξελίξεις στη χώρα μας θα είναι συνάρτηση:

- των εξελίξεων στην Ευρώπη και

- των εξελίξεων στη χώρα μας, με την έννοια του βαθμού στον οποίο η ελληνική οικονομία θα δυνηθεί να αξιοποιήσει τόσο τις ευρωπαϊκές εξελίξεις όσο και τις δικές της αναπτυξιακές δυνατότητες.

Σε ό,τι αφορά τις ευρωπαϊκές εξελίξεις, μπορεί να λεχθεί ότι τα όρια της ψαλίδας που θα καλύψουν τις αληθείς τιμές για το μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας, του ΑΕΠ και της απασχόλησης στην περίοδο 2005-2050 θα διαμορφωθούν όπως φαίνεται στον Πίνακα 2.4.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4

Παραδοχές για το μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής στην περίοδο 2005-2050 για την Ε.Ε.-15

Μέγεθος	Άνω όριο	Κάτω όριο
Παραγωγικότητα	2,10	1,50
ΑΕΠ	2,75	2,00
Απασχόληση	0,60	0,40

Σε ό,τι αφορά την παραγωγικότητα, το άνω όριο εξισώνεται περίπου με την τάση της τριακονταετίας 1971-2001, κάτι που προϋποθέτει αντιστροφή της πτωτικής τάσης που επικράτησε στην περίοδο αυτή. Δεδομένου ότι στην 20ετία 1981-2001 ο σχετικός ρυθμός ήταν 1,7 και στην περίοδο 1995-2005 έπεσε στο 1,2, η παραδοχή αυτή είναι αισιόδοξη. Η πιθανότητα υπέρβασης του μεγέθους αυτού είναι μικρή. Το κάτω όριο εξάλλου είναι σαφώς απαισιόδοξο, δεδομένου ότι στο παρελθόν και σε μακροχρόνια βάση ο ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας σαφώς υπερέβαινε την τιμή αυτή (Πίνακας 2.3).

Σε ό,τι αφορά την απασχόληση, το κάτω όριο είναι ελαφρά χαμηλότερο από την τάση της τριακονταετίας 1971-2001, ενώ το άνω όριο ελαφρά υψηλότερο. Σε παλαιότερες εποχές –πριν το 1970– η παραγωγικότητα αυξανόταν με υψηλούς ρυθμούς, επιτρέποντας έτσι τη σχετικά γρήγορη αύξηση του ΑΕΠ με πολύ χαμηλές αυξήσεις στην απασχόληση. Αυτό είχε συμβεί τόσο στη χώρα μας όσο και στην Ε.Ε.-15. Όπως όμως ήδη αναφέρθηκε, οι συνθήκες που επικρατούσαν τότε ήταν πολύ διαφορετικές από εκείνες που επικράτησαν πιο πρόσφατα και είναι πιθανόν να χαρακτηρίσουν και το μέλλον. Ειδικότερα, υπήρχαν τότε ακόμη σχετικά μεγάλα περιθώρια μετακίνησης εργατικού δυναμικού από κλάδους χαμηλής παραγωγικότητας (όπως ο πρωτογενής) σε κλάδους υψηλής παραγωγικότητας και αυτό επέτρεπε τη γρηγορότερη αύξηση της παραγωγικότητας. Εκτός από αυτό, η άνοδος στηριζόταν παλαιότερα περισσότερο στη μεταποίηση, όπου τα περιθώρια αύξησης της

παραγωγικότητας είναι συγκριτικά μεγαλύτερα απ' ό,τι στον τομέα των υπηρεσιών, ο ρόλος των οποίων γίνεται όλο και σημαντικότερος στη σύγχρονη εποχή. Έτσι, όπως φαίνεται και από τις πιο πρόσφατες τάσεις, η συνέχιση ουσιαστικών ρυθμών ανόδου στο μέλλον με πολύ χαμηλές αυξήσεις στην απασχόληση δεν είναι πιθανή.

Σε ό,τι αφορά την ελληνική οικονομία, μπορεί να λεχθεί ότι τα όρια της ψαλίδας που θα καλύψουν τις αληθείς τιμές για το μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας, του ΑΕΠ και της απασχόλησης στην περίοδο 2005-2050 θα διαμορφωθούν ως εξής:

- Ως κάτω όριο μπορεί να θεωρηθεί το ενδεχόμενο η μεν Ε.Ε. να ακολουθήσει πορεία με βάση το κάτω όριο που προαναφέρθηκε, η δε ελληνική να μην κατορθώσει να επιτύχει ουσιαστική πρόοδο από την άποψη της πραγματικής σύγκλισης.
- Ως άνω όριο μπορεί να θεωρηθεί το ενδεχόμενο, η μεν Ε.Ε. να ακολουθήσει πορεία με βάση το άνω όριο που προαναφέρθηκε, η δε ελληνική όχι μόνο να παρακολουθήσει την πρόοδο σε επίπεδο Ε.Ε. αλλά να επιτύχει και ουσιαστική περαιτέρω πραγματική σύγκλιση.

Μπορεί, αρκετά εύλογα, να διατυπωθεί ο ισχυρισμός ότι το κάτω όριο, όπως μόλις ορίστηκε, βρίσκεται έξω από τα όρια του πιθανού, με την έννοια ότι δεν συντρέχουν λόγοι να πιστεύει κανείς ότι η χώρα μας θα αποτύχει να επιτύχει πρόοδο από την άποψη της πραγματικής σύγκλισης, ακόμη και στην περίπτωση που η Ε.Ε. θα ακολουθήσει βραδεία πορεία ανόδου. Σίγουρα το κάτω όριο αυτό βρίσκεται έξω από τα όρια του επιθυμητού.

Είναι όμως σκόπιμο για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης να εξετάσει κανείς τις συνέπειες ενός τέτοιου ενδεχόμενου για δύο κατηγορίες λόγων:

- Πρώτον, διότι αυτό που θα ήθελε κανείς να γνωρίζει περισσότερο απ' όλα είναι τι θα συνέβαινε στο κοινωνικοασφαλιστικό μας σύστημα αν οι οικονομικές εξελίξεις λάβουν δυσμενή τροπή. Θα θέλαμε όλοι να έχουμε ένα κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα "παντός καιρού". Μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα να γνωρίζουμε αν θα μπορέσει να αντέξει σε μια "οικονομική κακοκαιρία". Από την άποψη αυτή, ενώ ενδιαφέρουν λιγότερο ενδεχόμενα ως προς τις οικονομικές εξελίξεις ευνοϊκά για το κοινωνικοασφαλιστικό μας σύστημα, ενδιαφέρουν περισσότερο ενδεχόμενα λιγότερο μεν πιθανά αλλά σημαντικά λόγω της σοβαρότητας των προβλημάτων που αυτά μπορεί να συνεπάγονται.
- Δεύτερον, διότι η οικονομία μας αντιμετωπίζει πολλά σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα που μπορεί κατά περιόδους στο μέλλον να επιβραδύνουν σοβαρά την ανάπτυξη.

Το άνω όριο αποτελεί στόχευση της χώρας μας και δεν ευρίσκεται έξω από τις δυνατότητές μας.

Με βάση τη λογική αυτή προκύπτουν, όπως φαίνεται από τον Πίνακα 2.5, τρία σενάρια, δηλ. το Αισιόδοξο, το Ενδιάμεσο και το Απαισιόδοξο. Το Ενδιάμεσο είναι δίδυμο και προκύπτει είτε στην περίπτωση που η Ε.Ε. θα πάει καλά και θα μας συμπαρασύρει, είτε στην περίπτωση που η Ε.Ε. δεν θα πάει τόσο καλά, αλλά εμείς θα επιτύχουμε περαιτέρω πραγματική σύγκλιση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.5

Παραδοχές για το μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής στην περίοδο 2005-2050 για την Ελλάδα

Μέγεθος	Άνω όριο Ευρώπης		Κάτω όριο Ευρώπης	
	Με σύγκλιση	Χωρίς σύγκλιση	Με σύγκλιση	Χωρίς σύγκλιση
	<i>Αισιόδοξο σενάριο</i>	<i>Ενδιάμεσο σενάριο</i>	<i>Αισιόδοξο σενάριο</i>	<i>Ενδιάμεσο σενάριο</i>
Παραγωγικότητα	2,5	2,0	2,0	1,5
ΑΕΠ	3,5	2,7	2,7	2,0
Απασχόληση	1,0	0,7	0,7	0,5

Με βάση τις παραδοχές αυτές στον Πίνακα 2.6 δίνονται τα αντίστοιχα μεγέθη απασχόλησης ανά πενταετία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6

Πιθανές εξελίξεις στην απασχόληση στην Ελλάδα 2005-2050

(άτομα σε χιλ.)

Έτος	Αισιόδοξο σενάριο	Ενδιάμεσο σενάριο	Απαισιόδοξο σενάριο
2005	4.369	4.369	4.369
2010	4.592	4.524	4.479
2015	4.826	4.685	4.592
2020	5.072	4.851	4.708
2025	5.331	5.023	4.827
2030	5.603	5.201	4.949
2035	5.889	5.386	5.074
2040	6.189	5.577	5.202
2045	6.505	5.775	5.334
2050	6.837	5.980	5.468

2.2. Οι δυνατότητες δεδομένης πληθυσμιακής πυραμίδας να δώσει απασχολούμενους

Η ικανοποίηση των αναγκών της οικονομίας σε απασχολούμενους με δεδομένη την πληθυσμιακή πυραμίδα είναι συνάρτηση των ποσοστών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό και των επιπέδων της ανεργίας. Η παρούσα κατάσταση στη χώρα μας είναι τέτοια ώστε, και από τις δύο αυτές απόψεις, τα περιθώρια αύξησης της απασχόλησης να είναι, εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον, ευρέα. Το επίπεδο ανεργίας είναι υψηλό και τα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό συγκριτικά χαμηλά.

2.2.1. Ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό

Στον Πίνακα 2.7 δίνονται οι εξελίξεις στα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό στην περίοδο 1951-2001.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.7

Το εργατικό δυναμικό και η απασχόληση ως ποσοστό % του πληθυσμού, 1951-2001

Έτος	Εργατικό δυναμικό		Απασχόληση	
	% πληθυσμού 15 ετών και άνω	% πληθυσμού 15-65 ετών	% πληθυσμού 15 ετών και άνω	% πληθυσμού 15-65 ετών
1951	51,87	57,35	48,60	53,72
1961	59,22	66,67	55,72	62,73
1971	49,58	58,07	48,03	56,25
1981	47,68	57,22	45,59	54,72
1991	46,91	56,33	43,11	51,78
2001	49,71	61,90	44,17	55,01

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφές Πληθυσμού.

Όπως φαίνεται από τον πίνακα αυτόν, το εργατικό δυναμικό ως ποσοστό του πληθυσμού 15 ετών και άνω και 15-65 ετών παρουσίασε ανοδικό άλμα στη δεκαετία 1951-61. Στη δεκαετία 1961-71 το ποσοστό συμμετοχής παλινδρόμησε σε επίπεδα παραπλήσια με εκείνα του 1951 και κυμάνθηκε στην τριακονταετία 1971-2001 σε παρόμοια επίπεδα. Η κάμψη της δεκαετίας 1961-71 συνδέεται και με το ισχυρό ρεύμα εξωτερικής μετανάστευσης που απαρτιζόταν κατά κύριο λόγο από άτομα των ενεργών ηλικιών, το οποίο συνδυά-

στηκε και με κάμψη της απασχόλησης, κυρίως λόγω και της εξόδου από τον πρωτογενή τομέα. Η στασιμότητα που παρατηρήθηκε την τελευταία τριακο-νταετία στα επίπεδα των ποσοστών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό είναι σύνθετο φαινόμενο που θα εξεταστεί λεπτομερέστερα στη συνέχεια.

Πάντως, όπως γίνεται σαφές από τον Πίνακα 2.8, και ήδη αναφέρθηκε, το ποσοστό συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό στη χώρα μας παραμένει σε συγκριτικά χαμηλά επίπεδα. Υπολειπόταν το 2001 κατά 7 περίπου εκατοστιαίες μονάδες σε σχέση με την Ευρωζώνη, κατά 8 περίπου εκ. μονάδες σε σύγκριση με την Ε.Ε.-15 και κατά πολύ περισσότερο σε σύγκριση με τις χώρες που παρουσιάζουν τα υψηλότερα επίπεδα στον ΟΟΣΑ και αναφέρονται στον πίνακα. Αυτό μαρτυρεί ότι υπάρχουν ευρέα περιθώρια αύξησης του ποσοστού συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό στη χώρα μας, με την έννοια ότι ένας μεγάλος αριθμός υγιών και ακμαίων ατόμων δεν επιζητούν να συμμετάσχουν στην παραγωγική διαδικασία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.8

Εργατικό δυναμικό ως ποσοστό του πληθυσμού 15-65 ετών

Χώρα ή περιοχή	1981	2001
ΟΟΣΑ	–	71,13
Ευρωζώνη	64,27	68,41
Ε.Ε.-15	66,46	69,87
Δανία	80,06	80,30
Φινλανδία	76,88	75,64
Σουηδία	81,18	77,59
Ελβετία	75,93	87,15
Ελλάδα	58,69	61,47

Πηγή: OECD, *Labour Force Statistics*, 2005.

Σε ό,τι αφορά τις εξελίξεις των ποσοστών συμμετοχής κατά φύλο και ομάδες ηλικιών στη χώρα μας στην πεντηκονταετία 1951-2001 (Πίνακες 2.9-2.11) προκύπτουν κυρίως τα εξής:

- Στις ηλικίες 15-19 ετών τα ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό τείνουν σε κάμψη και για τα δύο φύλα, κυρίως λόγω της παραμονής των ατόμων στην εκπαιδευτική διαδικασία για μακρύτερο χρόνο. Αυτό είναι πανευρωπαϊκό φαινόμενο.
- Στις ηλικίες 20-24 ετών παρατηρείται, ιδίως από το 1971 και μετά, σαφής ανοδική τάση και για τα δύο φύλα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.9

Ποσοστά συμμετοχής της ομάδας ηλικιών, κατά φύλο, στο εργατικό δυναμικό

Έτος	15-19		20-24	
	Άρρενες	Θήλεις	Άρρενες	Θήλεις
1951	69,65	24,17	95,10	26,29
1961	66,05	46,76	55,69	52,20
1971	46,36	27,76	48,49	36,48
1981	35,02	23,24	54,47	39,02
1991	22,32	17,43	67,61	48,79
2001	19,50	11,78	66,60	52,07

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφές Πληθυσμού.

- Στις ηλικίες 25 έως και 44 ετών παρατηρείται στασιμότητα στα ποσοστά συμμετοχής των ανδρών και αυξητική τάση στα ποσοστά των γυναικών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.10

Ποσοστά συμμετοχής της ομάδας ηλικιών, κατά φύλο, στο εργατικό δυναμικό

Έτος	25-29		30-34		35-39		40-44	
	A	Θ	A	Θ	A	Θ	A	Θ
1951	88,81	18,39	87,74	15,92	99,57	15,39	95,01	14,89
1961	95,00	43,63	97,19	38,64	96,60	37,51	95,80	36,73
1971	89,12	33,43	95,51	31,94	96,38	31,99	95,86	32,58
1981	91,49	37,50	96,88	33,56	96,99	30,82	96,40	30,64
1991	91,50	54,48	97,08	51,29	97,24	48,42	96,18	40,81
2001	90,00	67,04	94,77	64,31	94,93	61,99	93,09	58,38

Πηγή: Όπως ο Πίνακας 2.9.

- Στην ομάδα ηλικιών 45-54 ετών φθίνει το ποσοστό συμμετοχής για τους άνδρες, ενώ αυξάνει εκείνο για τις γυναίκες.
- Στην ομάδα ηλικιών 55-65 φθίνει πλέον έντονα το ποσοστό συμμετοχής για τους άνδρες και, σε μικρότερο βαθμό, εκείνο για τις γυναίκες.
- Για τις ηλικίες άνω των 65 ετών τα ποσοστά φθίνουν έντονα και για τα δύο φύλα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.11

Ποσοστά συμμετοχής της ομάδας ηλικιών, κατά φύλο, στο εργατικό δυναμικό

Έτος	45-54		55-64		65+	
	A	Θ	A	Θ	A	Θ
1951	94,17	13,75	85,32	9,89	59,96	4,84
1961	93,25	34,48	81,46	24,28	43,71	9,92
1971	91,74	29,72	77,69	20,59	33,98	7,23
1981	92,15	27,27	72,21	16,90	26,20	4,96
1991	89,18	29,40	56,01	13,68	9,66	1,91
2001	87,40	45,68	51,52	18,86	7,42	2,01

Πηγή: Όπως ο Πίνακας 2.9.

Από αυτά είναι σαφές ότι, ιδίως στην περίοδο μετά το 1971, βρίσκονται σε εξέλιξη αντίρροπες τάσεις. Από τη μια πλευρά τείνουν να μειωθούν:

- τα ποσοστά συμμετοχής των ανδρών στις νεότερες ηλικίες, λόγω αύξησης του μέσου αριθμού ετών εκπαίδευσης,
- τα ποσοστά συμμετοχής των ανδρών στις μεγαλύτερες ηλικίες πιθανώς λόγω του συνταξιοδοτικού συστήματος και της νοοτροπίας,
- τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών άνω των 55 ετών.

Από την άλλη πλευρά, τείνουν σε αύξηση τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών των ηλικιών 20-55 ετών.

Ιδιαίτερα ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι η δυσμενής τάση για τους άνδρες άνω των 55 ετών δεν έχει παρουσιάσει έως και το 2001 ενδείξεις σταθεροποίησης ή ανάσχεσης.

Όπως συνάγεται από τον Πίνακα 2.12, τα συγκριτικά χαμηλά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών το 2003 στη χώρα μας δεν είναι αντιπροσωπευτικά όλων των ηλικιών αλλά των μεγαλύτερων. Ενώ, όπως προκύπτει από τη στήλη (4), για τις ηλικίες 25-34 ετών το ποσοστό συμμετοχής στην Ελλάδα το 2003 δεν υπολείπεται παρά μόνο σε μικρό βαθμό του αντίστοιχου ποσοστού σε άλλες χώρες, η υστέρηση για τις ηλικίες 15-65 ήταν πολύ μεγαλύτερη.

Σαφέστερη εικόνα προκύπτει από τον Πίνακα 2.13, όπου συγκρίνονται τα ποσοστά συμμετοχής κατά ομάδα ηλικιών μεταξύ της χώρας μας και της Γερμανίας, η οποία γενικά κατέχει μια ενδιάμεση θέση από την άποψη του επιπέδου των ποσοστών συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Όπως φαίνεται από τον πίνακα αυτόν, ενώ το ποσοστό συμμετοχής για τις ηλικίες 25-34 ετών έχει σχεδόν εξισωθεί με το αντίστοιχο της Γερμανίας, τα ποσοστά για την Ελλάδα υπολείπονται προοδευτικά περισσότερο των γερμανικών,

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.12
Ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό

Χώρα	Γυναίκες 15-65 ετών		Γυναίκες 25-34 ετών		Άνδρες 15-65 ετών
	1983	2003	1983	2003	2003
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Σουηδία	78,0	76,9	86,1	82,2	80,8
Δανία	71,9	74,8	88,1	79,8	84,0
Φινλανδία	72,2	72,1	84,0	78,8	76,1
Ην. Βασίλειο	61,7	69,2	61,2	74,5	83,9
Πορτογαλία	57,1	65,6	73,1	85,5	78,5
Γαλλία	55,1	63,7	71,5	78,9	75,5
Γερμανία	51,7	64,5	61,9	74,5	78,0
Ελλάδα	39,2	51,0	46,7	72,0	77,0
Ιταλία	39,3	48,3	56,2	65,0	74,8

Πηγή: OECD, Labour Force Statistics 2004.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.13
Ποσοστά συμμετοχής γυναικών στο εργατικό δυναμικό
κατά ομάδα ηλικίας, 2003

Κλιμάκιο ηλικίας	Γερμανία	Ελλάδα	
	(1)	(2)	(1)/(2)
20-24	51,1	65,0	78,62
25-34	72,0	74,5	96,64
35-44	67,9	81,2	83,62
45-54	54,4	80,1	67,92
55-59	32,3	58,6	55,12
60-64	20,7	16,0	129,38

Πηγή: Όπως ο Πίνακας 2.6.

όσο αυξάνει η ηλικία. Αυτό σημαίνει ότι είναι ζήτημα χρόνου η εξίσωση των ελληνικών ποσοστών με τα γερμανικά, καθώς εξέρχονται από την ενεργό δράση οι μεγαλύτερες ηλικίες που μετείχαν στο εργατικό δυναμικό σε μικρό ποσοστό και αντικαθίστανται από νεότερες που έχουν άλλη συμπεριφορά. Υπάρχει δηλαδή ήδη ενσωματωμένη στις εξελίξεις μια συνέχιση της τάσης αύξησης των ποσοστών συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, η οποία όμως, σε ένα βαθμό, αντισταθμίζεται από την ισχυρή τάση μείωσης των ποσοστών συμμετοχής τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών για τις μεγαλύτερες ηλικίες.

Από τον Πίνακα 2.11 φαίνεται η μεγάλη κάμψη των ποσοστών συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό του πληθυσμού των ηλικιών 65 ετών και άνω στη χώρα μας. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 2.14, η τάση αυτή αποτελεί γενικό ευρωπαϊκό φαινόμενο με λίγες εξαιρέσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.14
Ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό του πληθυσμού
65 ετών και άνω

Χώρα	Γυναίκες		Άνδρες	
	1983	2003	1983	2003
Σουηδία	4,1	6,2	12,0	14,5
Δανία	3,6	3,3	12,7	7,0
Φινλανδία	4,7	2,0	13,0	7,6
Ην. Βασίλειο	3,1	3,7	8,7	8,9
Πορτογαλία	17,6	13,7	28,1	26,0
Γαλλία	2,2	0,7	5,3	1,7
Γερμανία	3,3	2,9	5,8	4,4
Ελλάδα	7,6	2,5	19,8	8,1
Ιταλία	2,6	1,6	6,3	5,9

Πηγή: Όπως ο Πίνακας 2.12.

Η κάμψη των ποσοστών συμμετοχής των μεγαλύτερων ηλικιών στο εργατικό δυναμικό φαίνεται να λαμβάνει χώρα ενώ για τα άτομα των ηλικιών 55-70 ετών στη χώρα μας η προσδοκώμενη ζωή τείνει σε συνεχή αύξηση (Πίνακας 2.15). Μόνο από την αύξηση του προσδοκίμου ζωής στην περίοδο 1960-90 οι επιβαρύνσεις για την καταβολή συντάξεων αυξήθηκαν κατά 20% περίπου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.15
Αύξηση προσδοκώμενων ετών ζωής στην Ελλάδα, 1960-1990

Ηλικία αναφοράς	Έτη		Αύξηση % 1960-90	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
55	2,72	4,04	13,1	17,8
60	2,53	3,68	15,0	19,8
65	2,29	3,17	17,1	21,5
70	1,96	2,53	19,0	22,3

Πηγή: ΕΣΥΕ, Στατιστική της Φυσικής Κίνησης του Πληθυσμού 1996.

2.2.2. Υποθέσεις εργασίας

Εν όψει όσων αναφέρθηκαν, φαίνεται εύλογο να υποθεθεί ότι τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό της χώρας μας θα τείνουν σε αύξηση, προσεγγίζοντας στο μέλλον τους αντίστοιχους μέσους όρους στις ευρωπαϊκές χώρες, όπως ήδη συμβαίνει για τις γυναίκες των νεότερων ηλικιών.

Η αύξηση των ποσοστών συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό συνδέεται κατά κύριο λόγο με τις μεταβολές που συντελούνται στη νοοτροπία και στις οικονομικές συνθήκες. Οι γυναίκες συμμετέχουν πλέον στην εκπαιδευτική διαδικασία επί ίσοις όροις με τους άνδρες, αποκτώντας έτσι συγκρίσιμα τυπικά προσόντα. Στόχος, μεταξύ άλλων, είναι, προφανώς, και η αύξηση της απασχολησιμότητας και το ξεπέραςμα της οικονομικής εξάρτησης των γυναικών από τους άνδρες. Παράλληλα, τα καταναλωτικά πρότυπα που φαίνεται να επικρατούν δεν μπορούν πλέον να συντηρηθούν με βάση μόνο τις αμοιβές του συζύγου και χωρίς τη συμβολή και της συζύγου.

Ο κύκλος της σύγκλισης των ποσοστών συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό στην Ελλάδα προς τα επίπεδα των νέων σήμερα ηλικιών θα τείνει να ολοκληρωθεί όταν οι νέες σήμερα γυναίκες – για τις οποίες όπως ήδη αναφέρθηκε τα ποσοστά συμμετοχής είναι σχεδόν συγκρίσιμα με τα ευρωπαϊκά – φθάσουν την ώριμη ηλικία, δηλ. σε 30 έως 35 χρόνια. Για τη σύγκλιση προς τα ευρωπαϊκά επίπεδα, τα οποία παρουσιάζουν ακόμη κάποια αυξητική τάση, ο κύκλος δεν είναι πιθανόν να κλείσει πριν τη λήξη του χρονικού ορίζοντα αυτής της μελέτης.

Όπως φαίνεται από τα προηγούμενα, με εξαίρεση τους νέους, τα ποσοστά συμμετοχής των ανδρών στη χώρα μας είναι συγκρίσιμα με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Για το λόγο αυτό αλλά και διότι για τις νεότερες και μεσαίες ηλικίες τα εν λόγω ποσοστά δεν απέχουν σημαντικά από τα ανώτατα φυσικά τους όρια (Πίνακες 2.9-2.11), δεν πρέπει να αναμένονται εκτεταμένες αλλαγές.

Η μεταβλητή για την οποία τα περιθώρια αβεβαιότητας εμφανίζονται συγκριτικά υψηλότερα είναι τα ποσοστά συμμετοχής των ώριμων ηλικιών. Όπως αναφέρθηκε, στα πρόσφατα χρόνια επικράτησε τάση μείωσης των ποσοστών συμμετοχής των ηλικιών αυτών σε πολλές χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, παρά το γεγονός ότι στο μεταξύ το προσδόκιμο ζωής

τείνει σε αύξηση. Η τάση αυτή αποτελεί έναν από τους λόγους για τους οποίους παρουσιάζονται προβλήματα στην κάλυψη των κοινωνικοασφαλιστικών δαπανών.

Η αντιστροφή των τάσεων μείωσης της συμμετοχής των ωριμότερων ηλικιών στο εργατικό δυναμικό με δεδομένα τα κοινωνικοασφαλιστικά συστήματα δεν φαίνεται πιθανή. Σε ευρέα στρώματα του πληθυσμού η προσδοκία να σταματήσει κανείς να εργάζεται ενόσω ακόμη είναι υγιής και ακμαίος και να “ζήσει”, κατά το κοινώς λεγόμενο, είναι όνειρο ζωής. Είτε όμως διότι στο μεταξύ θα σημειωθούν αλλαγές στα ισχύοντα σε ό,τι αφορά τις ηλικίες αποχώρησης από την εργασία, είτε διότι το “όνειρο” μπορεί να ξεθωριάσει, ιδίως όταν και τα οικονομικά των συνταξιούχων δεν θα είναι ανθηρά, είτε και για το είδος εκείνο των λόγων που προσδιορίζουν τις μακροχρονιότερες τάσεις στη νοοτροπία και δεν μας είναι εύκολα κατανοητοί, μπορεί σε κάποια φάση να παρουσιαστεί αναστροφή της τάσης πρόωρης απόσυρσης από την παραγωγική δράση. Για το λόγο αυτό σε σχέση με την κατηγορία αυτή είναι σκόπιμο να γίνουν δεκτές εναλλακτικές υποθέσεις.

Στον Πίνακα 2.16 παρέχονται συγκριτικά στοιχεία για τα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό κατά ηλικία και φύλο το 2003, προκειμένου να διευκολυνθεί η υιοθέτηση εναλλακτικών παραδοχών εργασίας ως προς την πιθανή εξέλιξή τους στο μέλλον στη χώρα μας. Ειδικότερα για κάθε ομάδα ηλικιών και κατά φύλο δίνονται οι υψηλές και χαμηλές τιμές που παρατηρήθηκαν στην Ε.Ε.-15 το 2003 καθώς και η τιμή για την Ελλάδα. Στις δύο τελευταίες στήλες του πίνακα δίνονται οι εναλλακτικές υποθέσεις εργασίας, λαμβάνοντας υπόψη και όσα προαναφέρθηκαν.

Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 2.16, στους Πίνακες 2.17-2.20 δίνονται τα κατά ομάδα ηλικίας, φύλο και έτος ποσοστά συμμετοχής για κάθε μια από τις δύο υποθέσεις εργασίας Α και Β. Οι αριθμοί έχουν προκύψει από γραμμική παρεμβολή με στρογγυλοποιήσεις.

Στο βαθμό που στο μέλλον η ελληνική οικονομία θα δημιουργεί προοδευτικά περισσότερες θέσεις εργασίας η ικανοποίησή τους μέσα από τη μείωση της ανεργίας θα επακολουθήσει φυσιολογικά, αφού το μόνο πράγμα που εμποδίζει την απασχόληση όσων αναζητούν εργασία είναι η έλλειψη θέσεων απασχόλησης, ή τουλάχιστον θέσεων απασχόλησης με αποδεκτά χαρακτηριστικά. Βέβαια η ανεργία δεν μπορεί να αναμένεται να μειωθεί στο μηδέν. Ανάλογα και με την ευελιξία στην αγορά εργασίας, ένα επίπεδο ανεργίας τριβής πάντοτε θα υπάρχει για τους γνωστούς λόγους. Δεν είναι όμως λογικό

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.16
Ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, Ε.Ε.-15

Ηλικίες/ φύλο	Τιμές 2003			Υποθέσεις για το 2050	
	Υψηλή	Χαμηλή	Ελληνική	A	B
16-19 ετών					
Άνδρες	54,9(UK)	13,1(GR)	13,1	25	30
Γυναίκες	57,8(UK)	8,5(GR)	8,5	20	25
20-24 ετών					
Άνδρες	80,5(UK)	60,5(I)	61,6	72	76
Γυναίκες	71,3(D)	45,1(I)	51,1	60	63
25-34 ετών					
Άνδρες	93,9(GR)	88,5(GER)	93,9	94	94
Γυναίκες	85,5(P)	72,0(GR)	72,0	78	78
35-44 ετών					
Άνδρες	96,6(GR)	91,4(S)	96,6	97	97
Γυναίκες	87,3(S)	63,6(I)	67,9	80	80
45-54 ετών					
Άνδρες	93,7(GER)	87,1(FIN)	91,8	92	92
Γυναίκες	86,9(S)	53,2(I)	54,4	75	75
55-59 ετών					
Άνδρες	84,9(D)	57,3(I)	74,4	75	75
Γυναίκες	74,1(D)	28,9(I)	32,3	45	55
60-64 ετών					
Άνδρες	54,8(UK)	15,2(F)	46,0	46	50
Γυναίκες	34,9(P)	10,3(I)	20,7	21	25
65+ ετών					
Άνδρες	28,1(P)	5,3(F)	8,1	10	13
Γυναίκες	13,7(P)	0,7(F)	2,5	4	7

Πηγή: Στοιχεία έτους 2003 από OECD, *Labour Statistics* 2005.

να υποθέσουμε ότι η λεγόμενη φυσική ανεργία στη χώρα μας είναι της τάξης του 10%, έτσι ώστε να μην μπορεί να μειωθεί κάτω από τα σημερινά της επίπεδα σε βιώσιμη βάση.

Γίνεται δεκτή η υπόθεση εργασίας ότι η ανεργία θα τείνει σε μείωση και το επίπεδό της, υποχωρώντας σταδιακά, θα μειωθεί στο 3,5-5% το 2035.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.17

Ποσοστά συμμετοχής ανδρών στο εργατικό δυναμικό κατά ομάδες ηλικιών:
Υπόθεση Α

Έτος	Ομάδες ηλικιών							
	16-19 ετών	20-24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-59 ετών	60-64 ετών	65+ ετών
2003	13,1	61,6	93,9	96,6	91,8	74,4	46,0	8,1
2004	13,4	61,8	93,9	96,6	91,8	74,4	46,0	8,1
2005	13,6	62,0	93,9	96,6	91,8	74,4	46,0	8,2
2010	14,9	63,1	93,9	96,7	91,8	74,5	46,0	8,4
2015	16,1	64,3	93,9	96,7	91,9	74,6	46,0	8,6
2020	17,4	65,4	93,9	96,7	91,9	74,6	46,0	8,8
2025	18,7	66,5	93,9	96,8	91,9	74,7	46,0	9,0
2030	19,9	67,6	94,0	96,8	91,9	74,7	46,0	9,2
2035	21,2	68,7	94,0	96,9	91,9	74,8	46,0	9,4
2040	22,5	69,8	94,0	96,9	92,0	74,9	46,0	9,6
2045	23,7	70,9	94,0	97,0	92,0	74,9	46,0	9,8
2050	25,0	72,0	94,0	97,0	92,0	75,0	46,0	10,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.18

Ποσοστά συμμετοχής γυναικών στο εργατικό δυναμικό κατά ομάδες ηλικιών:
Υπόθεση Α

Έτος	Ομάδες ηλικιών							
	16-19 ετών	20-24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-59 ετών	60-64 ετών	65+ ετών
2003	8,5	51,1	72,0	67,9	54,4	32,3	20,7	2,5
2004	8,7	51,3	72,1	68,2	54,8	32,6	20,7	2,5
2005	9,0	51,5	72,3	68,4	55,3	32,8	20,7	2,6
2010	10,2	52,4	72,9	69,7	57,5	34,2	20,7	2,7
2015	11,4	53,4	73,5	71,0	59,7	35,5	20,8	2,9
2020	12,7	54,3	74,2	72,3	61,9	36,9	20,8	3,0
2025	13,9	55,3	74,8	73,6	64,0	38,2	20,8	3,2
2030	15,1	56,2	75,4	74,9	66,2	39,6	20,9	3,4
2035	16,3	57,2	76,1	76,1	68,4	40,9	20,9	3,5
2040	17,6	58,1	76,7	77,4	70,6	42,3	20,9	3,7
2045	18,8	59,1	77,4	78,7	72,8	43,6	21,0	3,8
2050	20,0	60,0	78,0	80,0	75,0	45,0	21,0	4,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.19

Ποσοστά συμμετοχής ανδρών στο εργατικό δυναμικό κατά ομάδες ηλικιών:
Υπόθεση Β

Έτος	Ομάδες ηλικιών							
	16-19 ετών	20-24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-59 ετών	60-64 ετών	65+ ετών
2003	13,1	61,6	93,9	96,6	91,8	74,4	46,0	8,1
2004	13,5	61,9	93,9	96,6	91,8	74,4	46,1	8,2
2005	13,8	62,2	93,9	96,6	91,8	74,4	46,2	8,3
2010	15,6	63,7	93,9	96,7	91,8	74,5	46,6	8,8
2015	17,4	65,3	93,9	96,7	91,9	74,6	47,0	9,4
2020	19,2	66,8	93,9	96,7	91,9	74,6	47,4	9,9
2025	21,0	68,3	93,9	96,8	91,9	74,7	47,9	10,4
2030	22,8	69,9	94,0	96,8	91,9	74,7	48,3	10,9
2035	24,6	71,4	94,0	96,9	91,9	74,8	48,7	11,4
2040	26,4	72,9	94,0	96,9	92,0	74,9	49,1	12,0
2045	28,2	74,5	94,0	97,0	92,0	74,9	49,6	12,5
2050	30,0	76,0	94,0	97,0	92,0	75,0	50,0	13,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.20

Ποσοστά συμμετοχής γυναικών στο εργατικό δυναμικό κατά ομάδες ηλικιών:
Υπόθεση Β

Έτος	Ομάδες ηλικιών							
	16-19 ετών	20-24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-59 ετών	60-64 ετών	65+ ετών
2003	8,5	51,1	72,0	67,9	54,4	32,3	20,7	2,5
2004	8,9	51,4	72,1	68,2	54,8	32,8	20,8	2,6
2005	9,2	51,6	72,3	68,4	55,3	33,3	20,9	2,7
2010	11,0	52,9	72,9	69,7	57,5	35,7	21,3	3,2
2015	12,7	54,1	73,5	71,0	59,7	38,1	21,8	3,6
2020	14,5	55,4	74,2	72,3	61,9	40,5	22,3	4,1
2025	16,2	56,7	74,8	73,6	64,0	42,9	22,7	4,6
2030	18,0	57,9	75,4	74,9	66,2	45,3	23,2	5,1
2035	19,7	59,2	76,1	76,1	68,4	47,8	23,6	5,6
2040	21,5	60,5	76,7	77,4	70,6	50,2	24,1	6,0
2045	23,2	61,7	77,4	78,7	72,8	52,6	24,5	6,5
2050	25,0	63,0	78,0	80,0	75,0	55,0	25,0	7,0

Η χρονική κλιμάκωση που προκύπτει με βάση την υπόθεση αυτή δίνεται με τη μορφή δύο εναλλακτικών υποθέσεων στον Πίνακα 2.21. Η λιγότερο ευνοϊκή υπόθεση Α είναι σκόπιμο να συνδυαστεί με την αντίστοιχη υπόθεση Β για τα ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, και η Β με τη Β. Με τον τρόπο αυτό θα προκύψει ένα φάσμα τιμών που είναι πιο πιθανό να εμπεριέχει την αληθή τιμή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.21
Ποσοστό ανεργίας

Έτος	Υπόθεση Α	Υπόθεση Β
2003	10,0	10,0
2010	9,0	8,5
2015	8,2	7,5
2020	7,4	6,5
2025	6,6	5,5
2030	5,8	4,5
2035	5,0	3,5
2040	5,0	3,5
2045	5,0	3,5
2050	5,0	3,5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΩΝ ΠΡΟΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ ΕΩΣ ΤΟ 2050

3.1. Γενικά

Με αφετηρία τις υποθέσεις εργασίας που διαμορφώθηκαν με βάση την ανάλυση του προηγούμενου κεφαλαίου, τελικός σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι η εκτίμηση της πιθανής εξέλιξης της σχέσης συνταξιούχων προς εργαζόμενους μέχρι και το 2050. Εν προκειμένω, η σημασία της σχέσης αυτής είναι θεμελιώδης. Πρώτον, διότι με τις ισχύουσες κοινωνικοασφαλιστικές ρυθμίσεις –και γενικότερα σε αναδιανεμητικά κοινωνικοασφαλιστικά συστήματα καθορισμένων παροχών– η σχέση συνταξιούχων προς εργαζόμενους αποτελεί κύριο προσδιοριστικό παράγοντα του συσχετισμού εσόδων και δαπανών του συστήματος. Στο βαθμό που ο συσχετισμός αυτός οδηγεί σε διαχειριστικά ελλείμματα που υπερβαίνουν τις αντοχές της οικονομίας και θέτουν σε σοβαρό κίνδυνο τη δημοσιονομική ισορροπία, η σχέση αυτή και η πιθανή εξέλιξή της προσδιορίζουν την έκταση στην οποία θα είναι ανάγκη να μεταβληθούν οι βασικές παράμετροι και γενικότερα η δομή του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος, προκειμένου να επιτευχθεί βιώσιμος συσχετισμός κοινωνικοασφαλιστικών δαπανών προς τα αντίστοιχα έσοδα. Αξίζει επίσης εδώ να σημειωθεί ότι βασικές κοινωνικοασφαλιστικές παράμετροι, όπως τα επίπεδα των κοινωνικοασφαλιστικών εισφορών, η ηλικία συνταξιοδότησης και τα ποσοστά αναπλήρωσης, και γενικότερα ολόκληρο το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα, μπορεί μεν να είναι δύσκολο να μεταβληθούν, λόγω κοινωνικών αντιδράσεων, είναι όμως πλάσματα του νόμου. Δεν υπάγονται σε αδήριτους νόμους. Ως εκ τούτου είναι νομικά εφικτό να μεταβληθούν. Η σχέση όμως συνταξιούχων προς εργαζόμενους σε μεγάλο βαθμό προσδιορίζεται από οικονομικές και δημογραφικές δυνάμεις μακράς πνοής, που δεν μπορεί εύκολα να επηρεαστούν από μέτρα πολιτικής. Σε πολύ μεγάλο βαθμό αποτελούν αντικειμενικό δεδομένο. Για τους λόγους αυτούς η εκτίμηση των πιθανών εξελίξεων στη σχέση αυτή αποτελεί προϋπόθεση για τη διαμόρφωση κοινωνικοασφαλιστικής πολιτικής.

Για τον υπολογισμό της σχέσης συνταξιούχων προς εργαζόμενους αποτελεί προϋπόθεση η διαμόρφωση εναλλακτικών εκτιμήσεων για τις πιθανές εξελίξεις στα δημογραφικά δεδομένα έως και το έτος 2050. Αυτό απο-

τελεί αναγκαίο όρο για την εκτίμηση της πιθανής εξέλιξης στον αριθμό τόσο των εργαζομένων όσο και των συνταξιούχων και θα αποτελέσει αντικείμενο του πρώτου τμήματος του παρόντος κεφαλαίου.

Στη συνέχεια –στο δεύτερο τμήμα του παρόντος κεφαλαίου– από το συνδυασμό των δημογραφικών προβολών και εκτιμήσεων με τις εναλλακτικές υποθέσεις εργασίας που διαμορφώθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο σχετικά με τα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό κατά ομάδα ηλικίας και φύλο προκύπτουν εναλλακτικές εκτιμήσεις για το εργατικό δυναμικό έως το έτος 2050 και, επομένως, και για το ανώτατο όριο των τιμών που μπορεί να λάβει η απασχόληση. Ως γνωστόν, η απασχόληση μπορεί να υπολείπεται του εργατικού δυναμικού, μέρος του οποίου μπορεί να παραμένει άνεργο, δεν μπορεί όμως να το υπερβεί, αφού κάθε απασχολούμενος λογίζεται ως μετέχων στο εργατικό δυναμικό.

Όπως αναφέρθηκε και στην Εισαγωγή, η αβεβαιότητα ως προς την εξέλιξη του κλάσματος “συνταξιούχοι προς εργαζόμενους” εντοπίζεται κυρίως στον παρονομαστή, ο οποίος και επηρεάζεται περισσότερο από τις οικονομικές δυνάμεις. Επειδή, όπως θα φανεί από τις εκτιμήσεις που ακολουθούν, είναι πιθανόν να παρουσιαστεί αύξουσα υστέρηση των δυνατοτήτων του πληθυσμού της χώρας να αποδώσει εργατικό δυναμικό σε σύγκριση με τις δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας να δημιουργήσει θέσεις απασχόλησης, διερευνώνται στο τμήμα αυτό με ιδιαίτερη προσοχή οι τρόποι αύξησης του εργατικού δυναμικού.

Στο τρίτο τμήμα του κεφαλαίου, με αφετηρία και πάλι τα δημογραφικά δεδομένα και τις εκτιμήσεις, γίνονται εναλλακτικές εκτιμήσεις για το πλήθος των συνταξιούχων έως το 2050 και ακολουθούν εναλλακτικοί υπολογισμοί για τη σχέση συνταξιούχων προς εργαζόμενους έως και το 2050.

3.2. Επιλογή δημογραφικών προβολών για την περίοδο έως το 2050

Εναλλακτικές δημογραφικές προβολές για το μέλλον έχουν πραγματοποιηθεί τόσο από την ΕΣΥΕ όσο και από την Eurostat. Επειδή η σκοπιά της παρούσας μελέτης είναι περισσότερο οικονομική και επειδή το φάσμα των παραδοχών με τις οποίες έχουν γίνει οι προβολές με βάση καθεμία από τις δύο αυτές πηγές είναι ευρύ και καλύπτει πλήρως τις ανάγκες της παρούσας μελέτης, δεν συντρέχει λόγος να επιχειρηθούν εδώ δημογραφικές προβολές διαφορετικές από αυτές που μόλις αναφέρθηκαν.

Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας επιλέγεται να χρησιμοποιηθούν οι δημογραφικές προβολές της Eurostat για την Ελλάδα για τους εξής λόγους:

- Σε σύγκριση με τις δημογραφικές προβολές της ΕΣΥΕ, το φάσμα τους είναι ευρύτερο και περιέχει σενάρια που προσφέρονται περισσότερο για τη διερεύνηση των επιπτώσεων των δημογραφικών εξελίξεων στο εργατικό δυναμικό και το πλήθος των συνταξιούχων.
- Σε γενικές γραμμές τα αποτελέσματα κατά Eurostat καλύπτουν εκείνα της ΕΣΥΕ. Μεταξύ των δύο πηγών δεν παρατηρείται διαφοροποίηση σε βαθμό που να καθιστά χρήσιμη ή αναγκαία τη χρησιμοποίηση δημογραφικών σεναρίων και από τις δύο πηγές.
- Για πληρέστερη συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων προς άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Οι βασικές μεταβλητές στις οποίες δίδονται εναλλακτικές τιμές προκειμένου να προκύψουν οι εναλλακτικές δημογραφικές προβολές κατά Eurostat –όπως άλλωστε και κατά ΕΣΥΕ– είναι η γεννητικότητα, η θνησιμότητα και η μετανάστευση. Στον Πίνακα 3.1 αναφέρονται επιγραμματικά τα βασικά χαρακτηριστικά των επτά σεναρίων δημογραφικών προβολών έως το έτος 2050 κατά Eurostat, τα οποία λαμβάνονται με αφετηρία τα δεδομένα της Απογραφής του 2001 και με βάση διαφορετικές παραδοχές ως προς τις τιμές των τριών μεταβλητών που μόλις αναφέρθηκαν.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1

Υποθέσεις για τις μεταβλητές των σεναρίων δημογραφικών προβολών της Eurostat

A/a	Σενάριο	Κωδ.	Γεννητικότητα	Προσδόκιμο ζωής	Καθαρή μετανάστευση
1.	Αναφοράς	BL	Μέση	Μέσο	Μέση
2.	Μηδενικής μετανάστευσης	ZM	Μέση	Μέσο	Μηδενική
3.	Υψηλού πληθυσμού	HP	Υψηλή	Υψηλό	Υψηλή
4.	Χαμηλού πληθυσμού	LP	Χαμηλή	Χαμηλό	Χαμηλή
5.	Υψηλότερης γεννητικότητας	HF	Υψηλή	Μέσο	Μέση
6.	Νεανικότερου πληθυσμού	YP	Υψηλή	Χαμηλό	Υψηλή
7.	Γηραιότερου πληθυσμού	OP	Χαμηλή	Υψηλό	Χαμηλή

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά τη γεννητικότητα, στις δημογραφικές προβολές κατά Eurostat γίνονται υπολογισμοί ως προς τον αριθμό γεννήσεων ανά

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2

Υποθέσεις για τη γεννητικότητα των σεναρίων της EUROSTAT – Ελλάδα

Έτος	Σενάριο ΥΡ	Σενάριο ΒΛ	Σενάριο ΟΡ
2004	1,32	1,29	1,25
2005	1,36	1,32	1,25
2006	1,39	1,34	1,24
2007	1,42	1,36	1,24
2008	1,46	1,37	1,23
2009	1,49	1,39	1,23
2010	1,52	1,41	1,22
2011	1,54	1,42	1,22
2012	1,57	1,44	1,22
2013	1,59	1,45	1,21
2014	1,61	1,46	1,21
2015	1,63	1,47	1,21
2016	1,65	1,48	1,20
2017	1,67	1,48	1,20
2018	1,69	1,49	1,20
2019	1,70	1,49	1,20
2020	1,71	1,49	1,20
2021	1,72	1,50	1,20
2022	1,73	1,50	1,19
2023	1,74	1,50	1,19
2024	1,74	1,50	1,19
2025	1,74	1,50	1,19
2026	1,74	1,50	1,19
2027	1,75	1,50	1,19
2028	1,75	1,50	1,19
2029	1,75	1,50	1,19
2030	1,75	1,50	1,20
2031	1,75	1,50	1,20
2032	1,75	1,50	1,20
2033	1,75	1,50	1,20
2034	1,75	1,50	1,20
2035	1,75	1,50	1,20
2036	1,75	1,50	1,20
2037	1,75	1,50	1,20
2038	1,75	1,50	1,20

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2 (συνέχεια)

Έτος	Σενάριο ΥΡ	Σενάριο ΒΛ	Σενάριο ΟΡ
2039	1,75	1,50	1,20
2040	1,75	1,50	1,20
2041	1,75	1,50	1,20
2042	1,75	1,50	1,20
2043	1,75	1,50	1,20
2044	1,75	1,50	1,20
2045	1,75	1,50	1,20
2046	1,75	1,50	1,20
2047	1,75	1,50	1,20
2048	1,75	1,50	1,20
2049	1,75	1,50	1,20
2050	1,75	1,50	1,20

μητέρα για εναλλακτικές τιμές έως το 2050 που δίνονται στον Πίνακα 3.2. Όπως φαίνεται από τον πίνακα αυτό, οι καταληκτικές τιμές για το 2050 καλύπτουν το φάσμα από 1,20 γεννήσεις ανά μητέρα έως και 1,75. Αν ληφθεί υπόψη ότι την τελευταία 25ετία οι γεννήσεις ανά μητέρα κυμάνθηκαν μεταξύ 1,3-1,4, χωρίς ακόμη καμιά ένδειξη για αυξητική τάση, είναι προφανές ότι είναι ελάχιστα πιθανό ο μέσος αριθμός γεννήσεων ανά μητέρα να υπερβεί το άνω όριο που μόλις αναφέρθηκε (1,75). Μικρή επίσης μπορεί να θεωρηθεί και η πιθανότητα η γεννητικότητα, που φαίνεται να έχει σταθεροποιηθεί εδώ και αρκετά χρόνια, να υποχωρήσει στο μέλλον σε βαθμό που ο αριθμός των γεννήσεων ανά μητέρα να υπολειφθεί των 1,20.

Η γεννητικότητα προσδιορίζεται από πλήθος κοινωνικών, οικονομικών και άλλων παραγόντων και με τρόπους που δεν μας είναι επαρκώς κατανοητοί. Ως εκ τούτου δεν είναι δυνατό να αποκλείσει κανείς ούτε το ενδεχόμενο αύξησής της στο χρονικό ορίζοντα της μελέτης και πέρα από το άνω όριο που αναφέρθηκε, ούτε βέβαια και το αντίθετο. Είναι από την άλλη πλευρά γνωστό ότι οι τάσεις αναφορικά με τη γεννητικότητα διαφοροποιούνται βραδέως και παλινδρομούν. Με βάση αυτό το δεδομένο δεν παρουσιάζει πρακτικό ενδιαφέρον η εξέταση ενδεχόμενων, τα οποία, με τα σημερινά δεδομένα, εμφανίζονται ως απίθανα.

Ως προς το προσδόκιμο ζωής, οι καταληκτικές τιμές για το 2050 καλύπτουν, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 3.3, το φάσμα από 78,8 έως και 82 έτη για τους άνδρες και αντίστοιχα το φάσμα από 84 έως 86,5 έτη για τις γυ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3

Υποθέσεις για το προσδόκιμο ζωής των σεναρίων της EUROSTAT,
κατά φύλο – Ελλάδα

Έτος	Σενάριο ΥΡ		Σενάριο ΒΛ		Σενάριο ΟΡ	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
2004	76,4	81,3	76,4	81,4	76,5	81,5
2005	76,4	81,4	76,5	81,5	76,7	81,6
2006	76,5	81,5	76,7	81,6	76,8	81,8
2007	76,5	81,6	76,8	81,8	77,0	81,9
2008	76,6	81,7	76,9	81,9	77,2	82,1
2009	76,7	81,8	77,0	82,0	77,3	82,3
2010	76,7	81,8	77,1	82,1	77,5	82,4
2011	76,8	81,9	77,2	82,2	77,6	82,6
2012	76,9	82,0	77,3	82,3	77,8	82,7
2013	76,9	82,1	77,4	82,5	77,9	82,9
2014	77,0	82,2	77,5	82,6	78,1	83,0
2015	77,0	82,2	77,6	82,7	78,2	83,2
2016	77,1	82,3	77,7	82,8	78,4	83,3
2017	77,2	82,4	77,8	82,9	78,5	83,4
2018	77,2	82,5	77,9	83,0	78,7	83,6
2019	77,3	82,5	78,0	83,1	78,8	83,7
2020	77,3	82,6	78,1	83,2	78,9	83,9
2021	77,4	82,7	78,2	83,3	79,1	84,0
2022	77,4	82,7	78,3	83,4	79,2	84,1
2023	77,5	82,8	78,4	83,5	79,3	84,2
2024	77,6	82,9	78,4	83,5	79,5	84,4
2025	77,6	82,9	78,5	83,6	79,6	84,5
2026	77,7	83,0	78,6	83,7	79,7	84,6
2027	77,7	83,0	78,7	83,8	79,8	84,7
2028	77,8	83,1	78,8	83,9	80,0	84,8
2029	77,8	83,2	78,8	83,9	80,1	84,9
2030	77,9	83,2	78,9	84,0	80,2	85,0
2031	77,9	83,3	79,0	84,1	80,3	85,1
2032	78,0	83,3	79,1	84,2	80,4	85,2
2033	78,0	83,3	79,1	84,2	80,5	85,3
2034	78,0	83,4	79,2	84,3	80,6	85,4
2035	78,1	83,4	79,3	84,3	80,7	85,4
2036	78,1	83,5	79,4	84,4	80,8	85,5

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3 (συνέχεια)

Έτος	Σενάριο ΥΡ		Σενάριο ΒΛ		Σενάριο ΟΡ	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
2037	78,2	83,5	79,4	84,5	80,9	85,6
2038	78,2	83,6	79,5	84,5	81,0	85,7
2039	78,3	83,6	79,6	84,6	81,1	85,8
2040	78,3	83,7	79,6	84,6	81,2	85,8
2041	78,4	83,7	79,7	84,7	81,3	85,9
2042	78,4	83,7	79,8	84,7	81,3	86,0
2043	78,4	83,8	79,8	84,8	81,4	86,0
2044	78,5	83,8	79,9	84,8	81,5	86,1
2045	78,5	83,8	79,9	84,9	81,6	86,2
2046	78,6	83,9	80,0	84,9	81,7	86,2
2047	78,6	83,9	80,1	85,0	81,8	86,3
2048	78,7	84,0	80,1	85,0	81,9	86,4
2049	78,7	84,0	80,2	85,1	82,0	86,4
2050	78,8	84,0	80,3	85,1	82,0	86,5

ναίκες. Σε σχέση με τις υφιστάμενες τιμές πρόκειται για αύξηση από 2,4-5,6 έτη για τους άνδρες και για 2,6-4,9 έτη για τις γυναίκες. Τα περιθώρια σφάλματος εν προκειμένω είναι μικρότερα απ' ό,τι στην περίπτωση της γεννητικότητας, διότι η θνησιμότητα εξαρτάται κατά βάση από βιολογικά δεδομένα και παράγοντες, που μεταβάλλονται βραδέως και λίγο συνδέονται με ατομικές ή κοινωνικές επιλογές ή νοοτροπίες (όπως μπορεί να συμβαίνει με τη γεννητικότητα). Για τους λόγους αυτούς μπορεί να θεωρηθεί ως ελάχιστα πιθανό οι εξελίξεις στον παράγοντα αυτό να κλιμακωθούν εκτός του φάσματος των τιμών που χρησιμοποιούνται στις δημογραφικές προβολές κατά Eurostat.

Οι εναλλακτικές υποθέσεις που υιοθετούνται για την καθαρή εισροή μεταναστών δίνονται στον Πίνακα 3.4. Σε όρους συνολικής καθαρής μεταναστευτικής εισροής στην περίοδο έως και το 2050 με τις υποθέσεις αυτές καλύπτεται ένα ευρύ φάσμα, όπως φαίνεται και από την τελευταία γραμμή του εν λόγω πίνακα.

Η μετανάστευση δεν συνδέεται με πρότυπα συμπεριφοράς ή βιολογικά δεδομένα που εξελίσσονται βραδέως και παρουσιάζουν σχετική ευστάθεια. Συνδέεται κατά κύριο λόγο με:

- οικονομικές δυνάμεις, οι οποίες μπορεί να κλιμακωθούν εντός ευρύτερων ορίων,

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4

Υποθέσεις για τη μετανάστευση των σεναρίων της EUROSTAT – Ελλάδα

Έτος	Σενάριο ΥΡ	Σενάριο ΒΛ	Σενάριο ΟΡ
2004	53.198	42.861	32.658
2005	52.694	41.905	31.183
2006	52.007	40.992	29.977
2007	51.579	40.459	29.473
2008	51.001	40.046	29.157
2009	50.704	39.953	29.137
2010	50.240	39.652	28.998
2011	49.954	39.611	29.001
2012	51.054	40.497	29.807
2013	50.545	40.179	29.547
2014	51.162	40.524	29.687
2015	51.108	40.401	29.427
2016	50.650	40.008	28.832
2017	50.124	39.480	28.170
2018	49.862	39.218	27.641
2019	49.599	38.955	27.244
2020	49.336	38.691	26.713
2021	49.005	38.293	25.981
2022	48.606	37.961	25.050
2023	48.208	37.563	23.984
2024	47.675	37.030	22.652
2025	47.143	36.431	21.719
2026	46.610	35.832	20.987
2027	46.144	35.299	20.254
2028	45.744	34.899	19.587
2029	45.478	34.833	18.921
2030	45.278	34.833	18.321
2031	45.079	34.833	17.788
2032	44.945	34.833	17.255
2033	44.879	34.834	16.855
2034	44.812	34.834	16.522
2035	44.746	34.834	16.255
2036	44.679	34.834	15.989
2037	44.679	34.834	15.789
2038	44.612	34.834	15.655

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4 (συνέχεια)

Έτος	Σενάριο ΥΡ	Σενάριο ΒΛ	Σενάριο ΟΡ
2039	44.612	34.834	15.522
2040	44.546	34.834	15.455
2041	44.546	34.834	15.322
2042	44.479	34.834	15.255
2043	44.479	34.834	15.255
2044	44.412	34.834	15.189
2045	44.412	34.834	15.189
2046	44.412	34.901	15.122
2047	44.346	34.901	15.122
2048	44.346	34.901	15.122
2049	44.279	34.901	15.122
2050	44.279	34.901	15.055

- κοινωνικούς παράγοντες και αντοχές που διαφοροποιούνται σε αρκετά μεγάλο βαθμό ανάλογα με τις συνθήκες και είναι δύσκολο να ποσοτικοποιηθούν,
- πολιτικές σε σχέση με τις οποίες υπάρχουν περιθώρια επιλογών.

Επειδή, σε αντιδιαστολή με τη γεννητικότητα και τη θνησιμότητα, η δημογραφική διάσταση των προσδιοριστικών παραγόντων της μετανάστευσης είναι σχετικά περιορισμένης σημασίας και επειδή η εξέλιξη των παραγόντων αυτών δεν είναι επιδεκτική συστηματικής πρόβλεψης, οι εναλλακτικές υποθέσεις εργασίας για την καθαρή μεταναστευτική εισροή υπόκεινται σε αυξημένη αβεβαιότητα. Για τους λόγους αυτούς, ως προς το στοιχείο αυτό των δημογραφικών προβλέψεων κατά Eurostat, ακολουθεί περαιτέρω διερεύνηση.

Το φάσμα των τιμών για τον πληθυσμό της χώρας το έτος 2050 που προκύπτει από τις εναλλακτικές αυτές υποθέσεις –κατά Eurostat πάντοτε– έχει ως κάτω όριο τα 8.868.665 άτομα (σενάριο χαμηλού πληθυσμού) και ως άνω όριο τα 12.061.795 άτομα (σενάριο υψηλού πληθυσμού). Τιμή παραπλήσια με το σενάριο χαμηλού πληθυσμού δίδει και το σενάριο μηδενικής καθαρής μεταναστευτικής εισροής (8.857.602). Αν ληφθεί υπόψη ότι ο πληθυσμός της χώρας το 2001 σύμφωνα με την απογραφή ήταν 10.934.097 άτομα, το σενάριο χαμηλού πληθυσμού καθώς και το σενάριο μηδενικής καθαρής μεταναστευτικής εισροής οδηγεί έως και το 2050 σε μια μείωση του πληθυσμού κατά 19% περίπου. Ακόμη όμως και με τις ευνοϊκότερες υποθέσεις ο πληθυσμός του 2050 εμφανίζεται υψηλότερος από τον πληθυσμό του 2001

μόνο κατά 10,3%, σε αντίθεση με αύξηση κατά το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα (1951-2001) κατά 43,5% παρά την κατά περιόδους μεγάλη μεταναστευτική εκροή.

Από την άποψη της ενδεδειγμένης διερεύνησης του πλήρους φάσματος των πιθανών εξελίξεων ως προς την οικονομική υγεία του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος, δεν είναι ανάγκη να γίνουν χωριστοί υπολογισμοί με βάση την καθεμία από τις εναλλακτικές δημογραφικές προβολές, και ιδιαίτερα με βάση εκείνες που οδηγούν σε ενδιάμεσα αποτελέσματα. Είναι αρκετό να γίνουν υπολογισμοί με τη δημογραφική προβολή που παρουσιάζεται ως ευνοϊκότερη από την άποψη του συσχετισμού μεταξύ δαπανών και εισπράξεων του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος –και η οποία δεν συμπίπτει κατανάγκην με τον υψηλότερο τελικό πληθυσμό– καθώς και με εκείνη που παρουσιάζεται ως η δυσμενέστερη. Χρήσιμο είναι επίσης να γίνουν υπολογισμοί και με βάση τη δημογραφική προβολή που κρίνεται ως η πιθανότερη (σενάριο αναφοράς) και προκύπτει με βάση την κεντρική τιμή του φάσματος για κάθε δημογραφική παράμετρο (γεννητικότητα, θνησιμότητα, μετανάστευση). Ειδικότερα επιλέγονται:

- Η προβολή με την υψηλότερη γεννητικότητα και καθαρή μεταναστευτική εισροή και το σχετικά χαμηλότερο προσδόκιμο ζωής (σενάριο νεανικότερου πληθυσμού, ΥΡ, Πίνακας 3.1). Αυτή συνιστά την ευνοϊκότερη περίπτωση από την άποψη του συσχετισμού δαπανών και εισπράξεων του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος, διότι η μεν συγκριτικά υψηλή γεννητικότητα και καθαρή μεταναστευτική εισροή τείνουν να αυξάνουν το εργατικό δυναμικό, ενώ το σχετικά χαμηλό προσδόκιμο ζωής τείνει σε περιορισμό του αριθμού των συνταξιούχων.
- Η προβολή με το συγκριτικά υψηλότερο προσδόκιμο ζωής, που οδηγεί σε αυξημένο εξαρτημένο ηλικιωμένο πληθυσμό και άρα και σε αυξημένο αριθμό συνταξιούχων και με τα συγκριτικά χαμηλά επίπεδα γεννητικότητας και καθαρής μεταναστευτικής εισροής, που οδηγούν σε χαμηλότερο εργατικό δυναμικό (σενάριο γηραιότερου πληθυσμού, ΟΡ, Πίνακας 3.1).
- Η προβολή βάσης στην οποία υιοθετούνται υποθέσεις ως προς τη γεννητικότητα, το προσδόκιμο ζωής και την εισροή μεταναστών που βρίσκονται πλησιέστερα στις τάσεις και με την έννοια αυτή μπορεί να θεωρηθούν ως η πιθανότερη εκδοχή (σενάριο αναφοράς, ΒΛ, Πίνακας 3.1).

Τα αποτελέσματα δίνονται στους Πίνακες 3.5-3.7 και τα Διαγράμματα 3.1-3.2. Στους πίνακες αυτούς συμπεριλαμβάνονται και τα αποτελέσματα με βάση το σενάριο μηδενικής μετανάστευσης (ΖΜ, Πίνακας 3.1) για λόγους που αναφέρονται στα επόμενα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5

Προβλεπόμενος πληθυσμός σύμφωνα με 4 σενάρια της Eurostat, κατά κλιμάκια ηλικιών – Άνδρες
2005, 2010, 2015, 2020, 2025, 2030, 2035, 2040, 2045, 2050

Έτος	16-19	20-24	25-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65+	Σύνολο
Σενάριο ΥΡ									
2005	258.291	400.870	887.165	841.151	737.498	327.038	264.124	891.814	5.489.683
2010	240.192	326.392	860.461	903.314	787.850	348.788	317.424	929.503	5.613.432
2015	228.293	307.136	756.436	919.380	855.020	377.941	338.750	994.688	5.716.712
2020	230.511	291.757	663.141	892.313	914.691	397.041	367.253	1.059.366	5.787.379
2025	252.176	298.569	627.928	788.620	929.404	442.092	385.918	1.138.914	5.827.300
2030	260.728	324.240	618.055	694.886	901.341	454.114	429.517	1.227.610	5.845.003
2035	254.148	332.493	649.310	658.627	798.862	455.777	441.394	1.341.972	5.845.876
2040	243.490	323.289	682.587	648.287	707.555	427.307	443.424	1.443.657	5.832.819
2045	236.769	310.375	681.524	679.051	672.212	357.983	416.333	1.523.884	5.806.067
2050	237.486	302.849	659.536	711.841	662.296	339.323	349.920	1.557.150	5.761.464
Σενάριο BL									
2005	257.977	400.431	886.234	840.336	736.869	326.825	263.918	891.574	5.483.893
2010	238.323	323.825	854.667	898.122	783.731	347.441	316.319	929.725	5.570.850
2015	225.169	302.770	746.388	909.795	847.990	375.347	336.908	998.307	5.630.054
2020	226.299	285.837	649.279	878.232	903.411	393.092	364.513	1.068.053	5.650.841
2025	236.795	290.287	610.756	770.357	914.214	436.802	382.154	1.153.070	5.637.093
2030	234.356	301.721	596.990	672.839	882.040	447.283	424.778	1.247.292	5.599.796
2035	220.257	296.842	612.039	633.557	775.698	447.235	435.435	1.368.140	5.545.218
2040	204.513	278.702	618.475	619.820	680.956	416.936	435.966	1.476.525	5.471.624
2045	195.223	259.740	595.674	634.848	642.900	345.628	407.098	1.562.963	5.377.151
2050	192.773	249.175	558.924	641.335	629.874	325.556	338.528	1.601.354	5.259.464

Σενάριο OP										
2005	257.665	399.999	885.318	839.535	736.250	326.614	263.721	891.371	5.477.587	
2010	236.465	321.274	848.909	892.970	779.657	346.127	315.253	930.422	5.518.236	
2015	222.028	298.382	736.297	900.188	839.781	372.793	335.127	1.003.143	5.517.304	
2020	221.969	279.756	635.062	863.855	891.950	389.123	361.799	1.078.939	5.472.098	
2025	213.619	280.758	592.169	750.815	898.042	431.211	378.172	1.170.122	5.390.634	
2030	193.904	267.663	571.981	647.631	860.143	439.534	419.318	1.269.922	5.282.490	
2035	171.490	241.962	557.684	602.183	747.181	436.662	427.807	1.396.300	5.149.327	
2040	154.356	214.191	517.850	580.494	645.381	402.996	425.525	1.509.541	4.986.601	
2045	144.540	193.776	464.190	565.605	600.535	327.861	393.252	1.599.491	4.794.247	
2050	138.176	182.135	416.172	525.961	579.463	304.356	320.637	1.639.368	4.574.830	
Σενάριο ZM										
2005	256.664	398.603	882.347	836.916	734.156	325.852	262.975	889.194	5.462.413	
2010	231.219	313.992	832.354	877.889	766.942	341.388	310.938	915.142	5.445.837	
2015	213.228	285.936	707.337	871.925	815.397	362.979	326.717	970.290	5.400.237	
2020	210.313	263.172	595.672	822.597	855.401	373.729	348.295	1.025.147	5.315.487	
2025	216.439	262.944	545.291	699.072	849.744	410.109	359.362	1.093.344	5.200.110	
2030	209.365	269.295	522.581	588.892	801.692	413.227	395.155	1.168.814	5.068.319	
2035	190.974	258.768	528.761	539.194	681.202	405.388	398.730	1.268.419	4.922.531	
2040	171.751	235.363	524.664	516.872	574.324	367.697	391.688	1.353.017	4.759.579	
2045	159.717	212.173	491.005	523.111	526.077	290.065	355.618	1.413.187	4.577.712	
2050	154.778	198.220	444.779	519.131	504.619	264.523	280.864	1.423.743	4.374.962	

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.6

Προβλεπόμενος πληθυσμικός σύμφωνα με 4 σενάρια της Eurostat, κατά κλιμάκια ηλικιών – Γυναίκες
2005, 2010, 2015, 2020, 2025, 2030, 2035, 2040, 2045, 2050

Έτος	16-19	20-24	25-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65+	Σύνολο
Σενάριο ΥΡ									
2005	239.182	367.392	829.409	830.491	749.374	345.818	297.290	1.113.811	5.604.465
2010	226.056	302.841	797.552	870.893	801.157	361.017	345.677	1.186.793	5.740.298
2015	216.349	289.781	705.488	868.537	855.170	395.858	361.035	1.271.263	5.846.205
2020	215.698	277.030	627.765	836.400	894.913	412.386	395.791	1.339.545	5.912.176
2025	236.214	280.245	601.157	744.048	892.202	449.323	412.301	1.425.589	5.946.516
2030	244.302	304.610	590.163	665.136	859.228	451.494	448.873	1.521.460	5.963.243
2035	238.119	312.439	616.599	637.190	766.725	446.359	451.189	1.640.517	5.967.141
2040	228.084	303.749	648.316	625.640	688.965	419.043	446.346	1.739.985	5.957.468
2045	221.751	291.541	647.316	651.841	660.636	355.407	419.528	1.811.024	5.930.836
2050	222.423	284.418	626.375	683.351	649.225	341.700	356.785	1.833.275	5.881.697
Σενάριο ΒL									
2005	238.905	366.957	828.418	829.715	748.760	345.583	297.048	1.113.404	5.598.680
2010	224.421	300.444	791.367	865.755	797.086	359.501	344.259	1.185.907	5.697.867
2015	213.633	285.802	695.036	858.645	847.488	392.889	358.517	1.272.759	5.759.950
2020	212.073	271.699	613.814	821.518	883.211	407.800	391.936	1.344.923	5.776.202
2025	222.075	272.807	584.254	724.878	875.888	442.991	406.943	1.434.621	5.756.442
2030	219.780	283.709	569.764	642.440	838.042	443.118	441.869	1.533.162	5.716.611
2035	206.493	279.089	580.922	611.755	741.451	435.632	442.274	1.654.970	5.662.928
2040	191.649	261.931	587.081	597.127	659.884	406.088	435.160	1.756.930	5.590.829
2045	182.884	243.991	565.363	608.332	629.632	340.657	406.131	1.829.564	5.495.222
2050	180.555	233.978	530.372	614.544	615.309	325.585	341.545	1.852.275	5.372.310

Σενάριο OP										
2005	238.631	366.529	827.442	828.945	748.159	345.352	296.810	1.113.033	5.592.410	
2010	222.797	298.056	785.212	860.647	793.051	358.001	342.861	1.185.457	5.645.910	
2015	210.902	281.797	684.524	848.720	839.798	389.928	356.009	1.275.428	5.648.980	
2020	208.344	266.214	599.473	806.332	871.291	403.148	388.030	1.352.427	5.600.274	
2025	200.613	264.197	565.860	704.419	858.579	436.294	401.251	1.446.380	5.512.951	
2030	182.054	251.946	545.343	616.574	814.326	433.762	433.994	1.547.304	5.401.112	
2035	160.989	227.682	528.633	579.978	711.002	422.846	431.518	1.670.187	5.267.022	
2040	144.916	201.515	490.774	557.711	622.711	389.595	420.828	1.771.821	5.104.208	
2045	135.717	182.308	439.816	540.226	585.875	320.604	388.017	1.842.328	4.909.802	
2050	129.740	171.361	394.318	502.214	563.699	302.162	319.770	1.860.876	4.684.718	
Σενάριο ZM										
2005	237.752	365.155	824.304	826.465	746.177	344.576	296.003	1.110.312	5.577.194	
2010	218.228	291.347	767.846	846.042	781.160	353.381	338.416	1.167.003	5.572.818	
2015	203.286	270.606	655.115	820.511	817.042	380.627	347.702	1.236.660	5.530.037	
2020	198.362	251.506	560.884	764.508	836.822	388.749	375.113	1.290.275	5.440.669	
2025	204.358	248.730	521.188	652.395	811.950	416.714	383.604	1.359.920	5.319.116	
2030	197.641	254.927	499.413	558.717	756.782	409.064	411.665	1.436.918	5.184.472	
2035	180.246	244.902	502.879	519.273	645.930	392.735	404.430	1.534.749	5.038.974	
2040	162.079	222.697	499.083	497.665	553.435	355.055	388.542	1.609.524	4.876.511	
2045	150.704	200.710	466.920	501.192	514.484	283.618	351.435	1.651.149	4.692.168	
2050	146.029	187.476	422.813	497.445	493.210	263.692	280.869	1.640.339	4.482.640	

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.7

Προβλεπόμενος πληθυσμός σύμφωνα με 4 σενάρια της Eurostat, κατά κλιμάκια ηλικιών – Σύνολο
2005, 2010, 2015, 2020, 2025, 2030, 2035, 2040, 2045, 2050

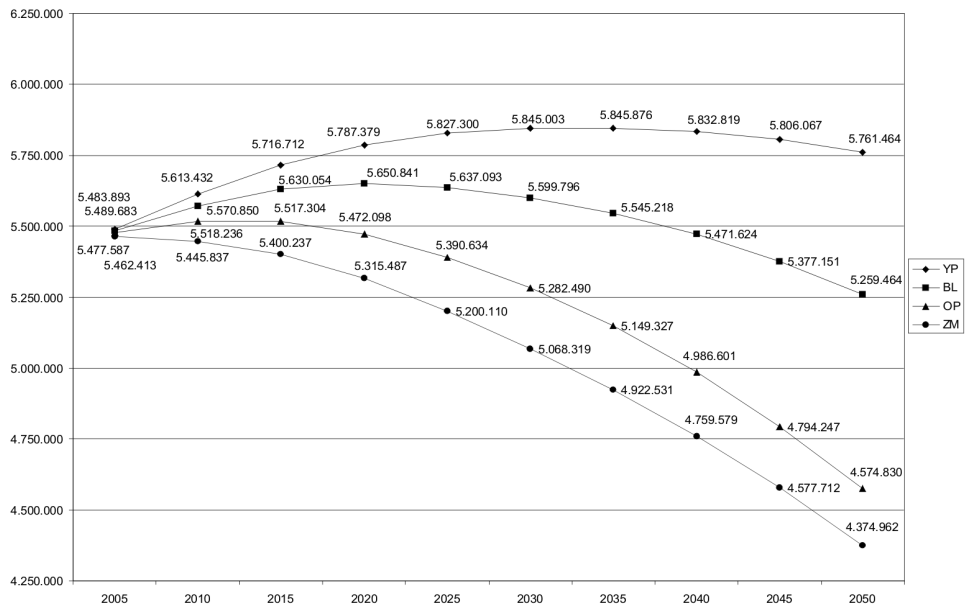
Έτος	16-19	20-24	25-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65+	Σύνολο
Σενάριο ΥΡ									
2005	497.473	768.262	1.716.574	1.671.642	1.486.872	672.856	561.414	2.005.625	11.094.148
2010	466.248	629.233	1.658.013	1.774.207	1.589.007	709.805	663.101	2.116.296	11.353.730
2015	444.642	596.917	1.461.924	1.787.917	1.710.190	773.799	699.785	2.265.951	11.562.917
2020	446.209	568.787	1.290.906	1.728.713	1.809.604	809.427	763.044	2.398.911	11.699.555
2025	488.390	578.814	1.229.085	1.532.668	1.821.606	891.415	798.219	2.564.503	11.773.816
2030	505.030	628.850	1.208.218	1.360.022	1.760.569	905.608	878.390	2.749.070	11.808.246
2035	492.267	644.932	1.265.909	1.295.817	1.565.587	902.136	892.583	2.982.489	11.813.017
2040	471.574	627.038	1.330.903	1.273.927	1.395.920	846.350	889.770	3.183.642	11.790.287
2045	458.520	601.916	1.328.840	1.330.892	1.332.848	713.390	835.861	3.334.908	11.736.903
2050	459.909	587.267	1.285.911	1.395.192	1.311.521	681.023	706.705	3.390.425	11.643.161
Σενάριο ΒL									
2005	496.882	767.388	1.714.652	1.670.051	1.485.629	672.408	560.966	2.004.978	11.082.573
2010	462.744	624.269	1.646.034	1.763.877	1.580.817	706.942	660.578	2.115.632	11.268.717
2015	438.802	588.572	1.441.424	1.768.440	1.694.878	768.236	695.425	2.271.066	11.390.004
2020	438.372	557.536	1.263.093	1.699.750	1.786.622	800.892	756.449	2.412.976	11.427.043
2025	458.870	563.094	1.195.010	1.495.235	1.790.102	879.793	789.097	2.587.691	11.393.535
2030	454.136	585.430	1.166.754	1.315.279	1.720.082	890.401	866.647	2.780.454	11.316.407
2035	426.750	575.931	1.192.961	1.245.312	1.517.149	882.887	877.709	3.023.110	11.208.146
2040	396.162	540.633	1.205.556	1.216.947	1.340.840	823.024	871.126	3.233.455	11.062.453
2045	378.107	503.731	1.161.037	1.243.180	1.272.532	686.285	813.229	3.392.527	10.872.373
2050	373.328	483.153	1.089.296	1.255.879	1.245.183	651.141	680.073	3.453.629	10.631.774

Σεράφιο OP										
2005	496.296	766.528	1.712.760	1.668.480	1.484.409	671.966	560.531	2.004.404	11.069.997	
2010	459.262	619.330	1.634.121	1.753.617	1.572.708	704.128	658.114	2.115.879	11.164.146	
2015	432.930	580.179	1.420.821	1.748.908	1.679.579	762.721	691.136	2.278.571	11.166.284	
2020	430.313	545.970	1.234.535	1.670.187	1.763.241	792.271	749.829	2.431.366	11.072.372	
2025	414.232	544.955	1.158.029	1.455.234	1.756.621	867.505	779.423	2.616.502	10.903.585	
2030	375.958	519.609	1.117.324	1.264.205	1.674.469	873.296	853.312	2.817.226	10.683.602	
2035	332.479	469.644	1.086.317	1.182.161	1.458.183	859.508	859.325	3.066.487	10.416.349	
2040	299.272	415.706	1.008.624	1.138.205	1.268.092	792.591	846.353	3.281.362	10.090.809	
2045	280.257	376.084	904.006	1.105.831	1.186.410	648.465	781.269	3.441.819	9.704.049	
2050	267.916	353.496	810.490	1.028.175	1.143.162	606.518	640.407	3.500.244	9.259.548	
Σεράφιο ZM										
2005	494.416	763.758	1.706.651	1.663.381	1.480.333	670.428	558.978	1.999.506	11.039.607	
2010	449.447	605.339	1.600.200	1.723.931	1.548.102	694.769	649.354	2.082.145	11.018.655	
2015	416.514	556.542	1.362.452	1.692.436	1.632.439	743.606	674.419	2.206.950	10.930.274	
2020	408.675	514.678	1.156.556	1.587.105	1.692.223	762.478	723.408	2.315.422	10.756.156	
2025	420.797	511.674	1.066.479	1.351.467	1.661.694	826.823	742.966	2.453.264	10.519.226	
2030	407.006	524.222	1.021.994	1.147.609	1.558.474	822.291	806.820	2.605.732	10.252.791	
2035	371.220	503.670	1.031.640	1.058.467	1.327.132	798.123	803.160	2.803.168	9.961.505	
2040	333.830	458.060	1.023.747	1.014.537	1.127.759	722.752	780.230	2.962.541	9.636.090	
2045	310.421	412.883	957.925	1.024.303	1.040.561	573.683	707.053	3.064.336	9.269.880	
2050	300.807	385.696	867.592	1.016.576	997.829	528.215	561.733	3.064.082	8.857.602	

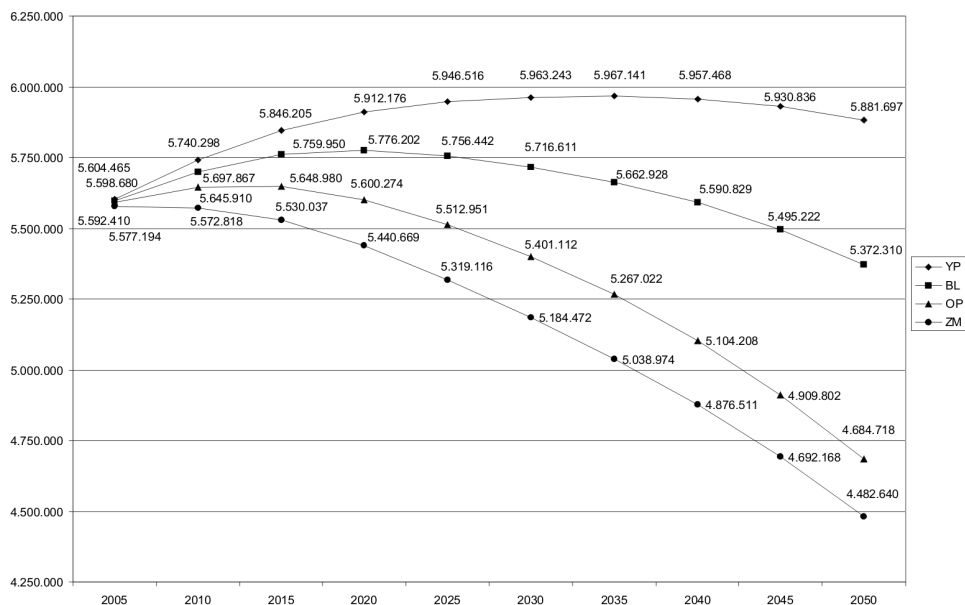
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1

Προβλεπόμενος πληθυσμός σύμφωνα με 4 σενάρια της Eurostat κατά φύλο, 2005, 2010, 2015, 2020, 2025, 2030, 2035, 2040, 2045, 2050

Άνδρες

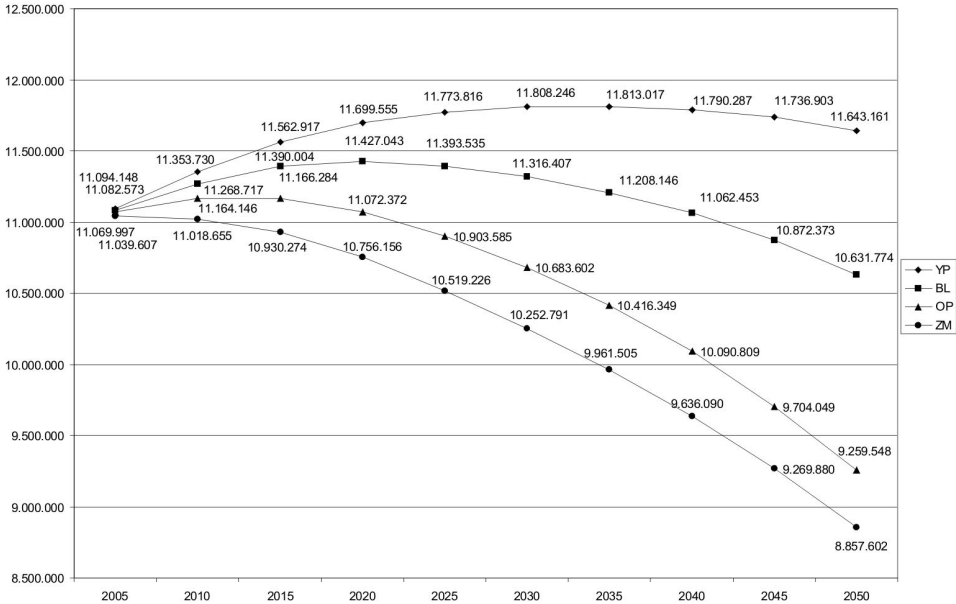
Γυναίκες

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2

Προβλεπόμενος πληθυσμός σύμφωνα με 4 σενάρια της Eurostat,
2005, 2010, 2015, 2020, 2025, 2030, 2035, 2040, 2045, 2050

Σύνολο

3.3. Εναλλακτικές εκτιμήσεις για το εργατικό δυναμικό έως το 2050

3.3.1. Εναλλακτικές εκτιμήσεις για το εργατικό δυναμικό έως το 2050 με βάση τα δημογραφικά σενάρια

Η πιθανή εξέλιξη στο εργατικό δυναμικό και το πλήθος των εργαζομένων έως το 2050 είναι συνάρτηση της πορείας της ζήτησης και της προσφοράς. Ανάλογα με τις συνθήκες που είναι πιθανό να επικρατήσουν ως προς το καθένα από τα δύο αυτά σκέλη, περιοριστικός παράγοντας μπορεί να αποβεί η ζήτηση εργατικού δυναμικού –όπως συνέβαινε σε ολόκληρη την έως τώρα ιστορία του νεοελληνικού κράτους με αποτέλεσμα την εξωτερική μετανάστευση– ή η προσφορά. Ως προς την πιθανή εξέλιξη της ζήτησης εργατικού δυναμικού έχουν διαμορφωθεί εναλλακτικά σενάρια στο προηγούμενο κεφάλαιο (Πίνακας 2.6). Η προσφορά, εξάλλου, θα εξαρτηθεί από τις δημογραφικές εξελίξεις κατά τις τελευταίες δεκαετίες καθώς και στο μέλλον, όπως επίσης και από τις εξελίξεις στα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό κατά φύλο και ηλικία. Ως προς τα ποσοστά αυτά έχουν επί-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.8

Προβλέψεις εργατικού δυναμικού κατά κλιμάκια ηλικιών – Άνδρες
Σενάριο ποσοτών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, Α

Έτος	Κλιμάκια ηλικιών						Σύνολο		
	16-19	20-24	25-34	35-44	45-54	55-59		60-64	65+
Σενάριο ΥΡ									
2005	35.144	248.710	833.086	812.695	677.086	243.400	121.497	72.958	3.044.575
2010	35.722	206.113	808.101	873.139	723.481	259.810	146.015	77.920	3.130.302
2015	36.843	197.351	710.487	889.060	785.345	281.767	155.825	85.395	3.142.072
2020	40.119	190.697	622.929	863.265	840.348	296.260	168.936	93.089	3.115.644
2025	47.082	198.453	589.918	763.283	854.063	330.158	177.522	102.381	3.062.861
2030	51.979	219.103	580.709	672.857	828.467	339.426	197.578	112.836	3.002.954
2035	53.885	228.359	610.144	638.027	734.443	340.960	203.041	126.060	2.934.919
2040	54.708	225.614	641.487	628.287	650.650	319.935	203.975	138.530	2.863.184
2045	56.195	220.036	640.560	658.391	618.292	268.259	191.513	149.308	2.802.554
2050	59.372	218.051	619.964	690.486	609.312	254.492	160.963	155.715	2.768.355
Σενάριο ΒL									
2005	35.101	248.438	832.211	811.908	676.508	243.241	121.402	72.938	3.041.748
2010	35.444	204.492	802.660	868.121	719.699	258.807	145.507	77.939	3.112.667
2015	36.338	194.546	701.049	879.791	778.337	279.833	154.978	85.706	3.110.578
2020	39.386	186.828	609.908	849.643	829.985	293.314	167.676	93.852	3.070.591
2025	44.210	192.948	573.786	745.607	840.104	326.207	175.791	103.654	3.002.308
2030	46.722	203.886	560.917	651.509	810.726	334.320	195.398	114.645	2.918.122
2035	46.699	203.874	575.121	613.741	713.147	334.570	200.300	128.518	2.815.970
2040	45.950	194.498	581.235	600.698	626.190	312.170	200.544	141.684	2.702.969
2045	46.334	184.139	559.870	615.532	591.331	259.000	187.265	153.137	2.596.610
2050	48.193	179.406	525.389	622.095	579.484	244.167	155.723	160.135	2.514.592

Σενάριο OP											
2005	35.059	248.170	831.351	811.134	675.940	243.084	121.312	72.922	3.038.971		
2010	35.168	202.881	797.252	863.141	715.957	257.828	145.016	77.997	3.095.241		
2015	35.832	191.726	691.571	870.501	771.348	277.929	154.158	86.121	3.079.186		
2020	38.632	182.853	596.553	835.734	819.455	290.352	166.428	94.809	3.024.816		
2025	39.883	186.614	556.324	726.693	825.243	322.032	173.959	105.186	2.935.935		
2030	38.657	180.872	537.419	627.100	790.600	328.528	192.886	116.725	2.812.786		
2035	36.360	166.182	524.045	583.349	686.930	326.660	196.791	131.163	2.651.479		
2040	34.681	149.478	486.669	562.585	593.476	301.733	195.742	144.852	2.469.214		
2045	34.305	137.375	436.289	548.396	552.364	245.686	180.896	156.716	2.292.028		
2050	34.544	131.137	391.202	510.182	533.106	228.267	147.493	163.937	2.139.868		
Σενάριο ZM											
2005	34.923	247.303	828.561	808.603	674.018	242.517	120.969	72.744	3.029.638		
2010	34.388	198.283	781.704	848.564	704.281	254.298	143.031	76.716	3.041.265		
2015	34.411	183.729	664.370	843.170	748.951	270.612	150.290	83.300	2.978.834		
2020	36.603	172.014	559.551	795.819	785.877	278.865	160.216	90.082	2.879.028		
2025	40.410	174.774	512.283	676.612	780.860	306.273	165.307	98.285	2.754.804		
2030	41.739	181.975	491.004	570.223	736.874	308.865	181.771	107.431	2.619.883		
2035	40.491	177.724	496.867	522.330	626.271	303.265	183.416	119.150	2.469.513		
2040	38.589	164.253	493.073	500.926	528.134	275.303	180.176	129.832	2.310.287		
2045	37.907	150.417	461.492	507.195	483.879	217.364	163.584	138.462	2.160.301		
2050	38.695	142.718	418.092	503.557	464.249	198.392	129.197	142.374	2.037.276		

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.9

Προβλέψεις εργατικού δυναμικού κατά κλιμάκια ηλικιών – Γυναίκες
Σενάριο ποσοτών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, Α

Έτος	Κλιμάκια ηλικιών						Σύνολο		
	16-19	20-24	25-34	35-44	45-54	55-59		60-64	65+
Σενάριο ΥΡ									
2005	21.501	189.129	599.292	568.180	414.228	113.568	61.577	28.556	1.996.031
2010	23.087	158.766	581.365	607.031	460.410	123.437	71.710	32.321	2.058.125
2015	24.742	154.663	518.759	616.569	510.191	140.698	75.011	36.650	2.077.282
2020	27.306	150.480	465.615	604.521	553.513	152.144	82.358	40.756	2.076.695
2025	32.794	154.880	449.717	547.350	571.389	171.842	85.925	45.649	2.059.546
2030	36.905	171.230	445.259	497.861	569.101	178.772	93.690	51.147	2.043.967
2035	38.884	178.589	469.140	485.146	524.636	182.770	94.318	57.767	2.031.249
2040	40.036	176.498	497.410	484.405	486.103	177.246	93.448	64.046	2.019.192
2045	41.637	172.164	500.775	513.082	480.999	155.131	87.967	69.551	2.021.307
2050	44.485	170.651	488.573	546.681	486.919	153.765	74.925	73.331	2.039.328
Σενάριο ΒΙ									
2005	21.476	188.905	598.576	567.649	413.889	113.491	61.527	28.546	1.994.058
2010	22.920	157.509	576.856	603.450	458.070	122.919	71.415	32.297	2.045.436
2015	24.431	152.539	511.073	609.547	505.608	139.643	74.488	36.693	2.054.022
2020	26.848	147.585	455.267	593.765	546.275	150.452	81.556	40.920	2.042.668
2025	30.831	150.769	437.072	533.248	560.941	169.420	84.809	45.938	2.013.028
2030	33.201	159.481	429.869	480.873	555.069	175.456	92.228	51.540	1.977.717
2035	33.720	159.526	441.995	465.780	507.342	178.377	92.454	58.276	1.937.470
2040	33.641	152.199	450.429	462.329	465.990	171.767	91.106	64.670	1.892.129
2045	34.339	144.084	437.374	478.835	458.426	148.693	85.158	70.263	1.857.173
2050	36.111	140.387	413.690	491.635	461.482	146.513	71.724	74.091	1.835.634

Σενάριο OP										
2005	21.451	188.684	597.871	567.122	413.557	113.415	61.478	28.536	1.992.114	
2010	22.754	156.257	572.369	599.889	455.751	122.406	71.125	32.285	2.032.837	
2015	24.119	150.402	503.344	602.501	501.020	138.590	73.967	36.770	2.030.712	
2020	26.375	144.605	444.630	582.789	538.903	148.736	80.743	41.148	2.007.931	
2025	27.851	146.011	423.311	518.198	549.856	166.859	83.622	46.315	1.962.024	
2030	27.502	141.626	411.444	461.512	539.361	171.751	90.585	52.016	1.895.796	
2035	26.289	130.142	402.211	441.585	486.507	173.142	90.206	58.812	1.808.894	
2040	25.437	117.093	376.539	431.811	439.740	164.790	88.105	65.218	1.708.733	
2045	25.483	107.659	340.249	425.227	426.567	139.940	81.360	70.753	1.617.238	
2050	25.948	102.817	307.568	401.771	422.774	135.973	67.152	74.435	1.538.438	
Σενάριο ZM										
2005	21.372	187.977	595.603	565.425	412.461	113.160	61.310	28.467	1.985.777	
2010	22.287	152.740	559.711	589.709	448.918	120.826	70.203	31.782	1.996.177	
2015	23.248	144.429	481.719	582.476	487.444	135.285	72.241	35.653	1.962.493	
2020	25.112	136.616	416.009	552.560	517.583	143.424	78.055	39.257	1.908.617	
2025	28.371	137.463	389.893	479.927	519.994	159.371	79.945	43.546	1.838.509	
2030	29.856	143.302	376.791	418.206	501.247	161.972	85.924	48.305	1.765.603	
2035	29.434	139.985	382.616	395.366	441.981	160.812	84.543	54.043	1.688.780	
2040	28.450	129.401	382.913	385.320	390.819	150.181	81.346	59.244	1.607.674	
2045	28.297	118.526	361.217	394.502	374.588	123.796	73.689	63.411	1.538.027	
2050	29.206	112.486	329.794	397.956	369.908	118.661	58.982	65.614	1.482.606	

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.10

Προβλέψεις εργατικού δυναμικού κατά κλιμάκια ηλικιών – Σύνολο
Σενάριο ποσοστών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, Α

Έτος	Κλιμάκια ηλικιών						Σύνολο		
	16-19	20-24	25-34	35-44	45-54	55-59		60-64	65+
Σενάριο ΥΡ									
2005	56.645	437.839	1.432.378	1.380.875	1.091.314	356.968	183.074	101.514	5.040.607
2010	58.809	364.879	1.389.466	1.480.170	1.183.891	383.247	217.725	110.241	5.188.427
2015	61.585	352.014	1.229.245	1.505.629	1.295.536	422.465	230.836	122.045	5.219.355
2020	67.425	341.178	1.088.544	1.467.787	1.393.861	448.404	251.295	133.845	5.192.339
2025	79.875	353.333	1.039.635	1.310.634	1.425.452	502.000	263.448	148.030	5.122.407
2030	88.884	390.333	1.025.968	1.170.718	1.397.568	518.198	291.268	163.983	5.046.921
2035	92.769	406.948	1.079.284	1.123.173	1.259.079	523.730	297.359	183.827	4.966.168
2040	94.744	402.112	1.138.897	1.112.692	1.136.752	497.181	297.423	202.576	4.882.376
2045	97.832	392.200	1.141.335	1.171.473	1.099.291	423.390	279.480	218.859	4.823.861
2050	103.856	388.702	1.108.536	1.237.167	1.096.231	408.257	235.888	229.046	4.807.683
Σενάριο ΒΙ									
2005	56.577	437.342	1.430.788	1.379.556	1.090.397	356.732	182.929	101.484	5.035.806
2010	58.364	362.001	1.379.516	1.471.571	1.177.769	381.725	216.922	110.236	5.158.103
2015	60.770	347.085	1.212.122	1.489.338	1.283.944	419.476	229.465	122.399	5.164.600
2020	66.233	334.413	1.065.175	1.443.408	1.376.260	443.766	249.232	134.772	5.113.259
2025	75.041	343.718	1.010.857	1.278.855	1.401.045	495.628	260.599	149.592	5.015.336
2030	79.922	363.367	990.785	1.132.382	1.365.795	509.776	287.626	166.185	4.895.839
2035	80.419	363.400	1.017.116	1.079.521	1.220.489	512.947	292.754	186.794	4.753.441
2040	79.591	346.697	1.031.663	1.063.027	1.092.180	483.936	291.650	206.354	4.595.098
2045	80.674	328.224	997.245	1.094.367	1.049.757	407.694	272.423	223.400	4.453.783
2050	84.304	319.793	939.079	1.113.730	1.040.966	390.680	227.447	234.226	4.350.226

Σεράφιο OP										
2005	56.510	436.854	1.429.222	1.378.256	1.089.497	356.499	182.789	101.458	5.031.086	
2010	57.922	359.139	1.369.621	1.463.030	1.171.709	380.234	216.142	110.282	5.128.078	
2015	59.951	342.128	1.194.914	1.473.002	1.272.368	416.519	228.125	122.891	5.109.898	
2020	65.008	327.458	1.041.183	1.418.523	1.358.358	439.088	247.171	135.957	5.032.746	
2025	67.734	332.625	979.635	1.244.891	1.375.099	488.891	257.582	151.501	4.897.959	
2030	66.159	322.498	948.863	1.088.612	1.329.961	500.280	283.471	168.740	4.708.583	
2035	62.649	296.324	926.256	1.024.934	1.173.436	499.802	286.997	189.975	4.460.373	
2040	60.118	266.571	863.207	994.396	1.033.216	466.523	283.847	210.070	4.177.948	
2045	59.788	245.034	776.538	973.623	978.931	385.627	262.256	227.469	3.909.266	
2050	60.492	233.954	698.770	911.953	955.880	364.240	214.645	238.372	3.678.306	
Σεράφιο ΖΜ										
2005	56.295	435.281	1.424.165	1.374.028	1.086.479	355.677	182.279	101.210	5.015.414	
2010	56.675	351.023	1.341.415	1.438.273	1.153.199	375.124	213.235	108.498	5.037.442	
2015	57.660	328.158	1.146.089	1.425.646	1.236.395	405.897	222.530	118.953	4.941.327	
2020	61.715	308.630	975.560	1.348.379	1.303.460	422.289	238.271	129.339	4.787.644	
2025	68.781	312.237	902.176	1.156.539	1.300.854	465.644	245.251	141.831	4.593.313	
2030	71.596	325.276	867.795	988.428	1.238.122	470.837	267.695	155.736	4.385.486	
2035	69.924	317.709	879.483	917.695	1.068.252	464.077	267.959	173.193	4.158.293	
2040	67.039	293.654	875.986	886.246	918.953	425.484	261.522	189.076	3.917.961	
2045	66.204	268.943	822.710	901.697	858.467	341.160	237.273	201.873	3.698.328	
2050	67.900	255.204	747.886	901.513	834.157	317.054	188.180	207.988	3.519.882	

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.11

Προβλέψεις εργατικού δυναμικού κατά κλιμάκια ηλικιών – Άνδρες
Σενάριο ποσοστών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, Β

Έτος	Κλιμάκια ηλικιών						Σύνολο		
	16-19	20-24	25-34	35-44	45-54	55-59		60-64	65+
Σενάριο ΥΡ									
2005	35.694	249.392	833.086	812.695	677.086	243.400	121.947	74.096	3.047.395
2010	37.511	208.058	808.101	873.139	723.481	259.810	147.906	82.073	3.140.079
2015	39.757	200.488	710.487	889.060	785.345	281.767	159.285	93.014	3.159.202
2020	44.288	194.919	622.929	863.265	840.348	296.260	174.250	104.584	3.140.843
2025	52.984	204.043	589.918	763.283	854.063	330.158	184.748	118.374	3.097.572
2030	59.468	226.554	580.709	672.857	828.467	339.426	207.448	133.992	3.048.920
2035	62.537	237.414	610.144	638.027	734.443	340.960	215.062	153.470	2.992.058
2040	64.292	235.795	641.487	628.287	650.650	319.935	217.938	172.625	2.931.007
2045	66.774	231.130	640.560	658.391	618.292	268.259	206.395	190.161	2.879.962
2050	71.246	230.165	619.964	690.486	609.312	254.492	174.960	202.430	2.853.055
Σενάριο ΒΙ									
2005	35.650	249.119	832.211	811.908	676.508	243.241	121.852	74.077	3.044.566
2010	37.219	206.421	802.660	868.121	719.699	258.807	147.391	82.093	3.122.410
2015	39.213	197.638	701.049	879.791	778.337	279.833	158.418	93.352	3.127.632
2020	43.478	190.963	609.908	849.643	829.985	293.314	172.950	105.442	3.095.682
2025	49.752	198.383	573.786	745.607	840.104	326.207	182.946	119.846	3.036.632
2030	53.453	210.820	560.917	651.509	810.726	334.320	205.159	136.141	2.963.043
2035	54.197	211.958	575.121	613.741	713.147	334.570	212.159	156.463	2.871.356
2040	54.000	203.275	581.235	600.698	626.190	312.170	214.273	176.555	2.768.394
2045	55.057	193.423	559.870	615.532	591.331	259.000	201.817	195.038	2.671.069
2050	57.832	189.373	525.389	622.095	579.484	244.167	169.264	208.176	2.595.780

Σενάριο OP										
2005	35.607	248.850	831.351	811.134	675.940	243.084	121.761	74.060	3.041.787	
2010	36.929	204.795	797.252	863.141	715.957	257.828	146.894	82.154	3.104.951	
2015	38.666	194.774	691.571	870.501	771.348	277.929	157.581	93.805	3.096.174	
2020	42.646	186.901	596.553	835.734	819.455	290.352	171.662	106.517	3.049.820	
2025	44.883	191.871	556.324	726.693	825.243	322.032	181.040	121.618	2.969.704	
2030	44.227	187.022	537.419	627.100	790.600	328.528	202.522	138.611	2.856.028	
2035	42.197	172.771	524.045	583.349	686.930	326.660	208.442	159.683	2.704.078	
2040	40.757	156.223	486.669	562.585	593.476	301.733	209.141	180.503	2.531.085	
2045	40.763	144.301	436.289	548.396	552.364	245.686	194.953	199.596	2.362.350	
2050	41.453	138.423	391.202	510.182	533.106	228.267	160.319	213.118	2.216.069	
Σενάριο ZM										
2005	35.469	247.982	828.561	808.603	674.018	242.517	121.416	73.879	3.032.445	
2010	36.110	200.153	781.704	848.564	704.281	254.298	144.884	80.805	3.050.799	
2015	37.133	186.649	664.370	843.170	748.951	270.612	153.627	90.732	2.995.245	
2020	40.407	175.821	559.551	795.819	785.877	278.865	165.255	101.206	2.902.802	
2025	45.475	179.697	512.283	676.612	780.860	306.273	172.035	113.638	2.786.875	
2030	47.753	188.163	491.004	570.223	736.874	308.865	190.851	127.575	2.661.308	
2035	46.992	184.771	496.867	522.330	626.271	303.265	194.275	145.059	2.519.829	
2040	45.350	171.665	493.073	500.926	528.134	275.303	192.510	161.786	2.368.747	
2045	45.044	158.001	461.492	507.195	483.879	217.364	176.296	176.348	2.225.618	
2050	46.433	150.647	418.092	503.557	464.249	198.392	140.432	185.087	2.106.890	

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.12

Προβλέψεις εργατικού δυναμικού κατά κλιμάκια ηλικιών – Γυναίκες
Σενάριο ποσοτών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, Β

Έτος	Κλιμάκια ηλικιών						Σύνολο		
	16-19	20-24	25-34	35-44	45-54	55-59		60-64	65+
Σενάριο ΥΡ									
2005	22.010	189.598	599.292	568.180	414.228	115.040	62.083	29.978	2.000.408
2010	24.770	160.119	581.365	607.031	460.410	128.814	73.769	37.624	2.073.901
2015	27.504	156.883	518.759	616.569	510.191	150.805	78.698	46.388	2.105.796
2020	31.207	153.486	465.615	604.521	553.513	167.060	88.085	55.292	2.118.780
2025	38.322	158.815	449.717	547.350	571.389	192.874	93.645	65.668	2.117.780
2030	43.922	176.479	445.259	497.861	569.101	204.709	104.005	77.368	2.118.706
2035	46.991	184.971	469.140	485.146	524.636	213.160	106.605	91.276	2.121.923
2040	49.014	183.671	497.410	484.405	486.103	210.235	107.503	105.140	2.123.480
2045	51.545	179.980	500.775	513.082	480.999	186.891	102.963	118.102	2.134.337
2050	55.606	179.183	488.573	546.681	486.919	187.935	89.196	128.329	2.162.422
Σενάριο ΒΙ									
2005	21.984	189.373	598.576	567.649	413.889	114.961	62.032	29.967	1.998.432
2010	24.591	158.852	576.856	603.450	458.070	128.273	73.466	37.596	2.061.153
2015	27.159	154.728	511.073	609.547	505.608	149.674	78.149	46.442	2.082.380
2020	30.683	150.533	455.267	593.765	546.275	165.202	87.227	55.514	2.084.466
2025	36.028	154.600	437.072	533.248	560.941	190.156	92.428	66.084	2.070.558
2030	39.514	164.370	429.869	480.873	555.069	200.912	102.382	77.963	2.050.951
2035	40.749	165.227	441.995	465.780	507.342	208.037	104.499	92.080	2.025.709
2040	41.184	158.385	450.429	462.329	465.990	203.735	104.809	106.163	1.993.024
2045	42.511	150.626	437.374	478.835	458.426	179.135	99.675	119.311	1.965.892
2050	45.139	147.406	413.690	491.635	461.482	179.072	85.386	129.659	1.953.469

Σενάριο OP											
2005	21.959	189.152	597.871	567.122	413.557	114.885	61.983	29.957	1.996.486		
2010	24.413	157.589	572.369	599.889	455.751	127.738	73.168	37.582	2.048.499		
2015	26.811	152.560	503.344	602.501	501.020	148.546	77.602	46.540	2.058.924		
2020	30.143	147.494	444.630	582.789	538.903	163.318	86.357	55.824	2.049.458		
2025	32.546	149.721	423.311	518.198	549.856	187.282	91.135	66.626	2.018.675		
2030	32.731	145.968	411.444	461.512	539.361	196.670	100.557	78.682	1.966.925		
2035	31.770	134.793	402.211	441.585	486.507	201.931	101.958	92.926	1.893.681		
2040	31.142	121.852	376.539	431.811	439.740	195.461	101.357	107.063	1.804.964		
2045	31.547	112.546	340.249	425.227	426.567	168.590	95.229	120.143	1.720.098		
2050	32.435	107.957	307.568	401.771	422.774	166.189	79.943	130.261	1.648.899		
Σενάριο ZM											
2005	21.878	188.443	595.603	565.425	412.461	114.627	61.814	29.884	1.990.136		
2010	23.912	154.042	559.711	589.709	448.918	126.089	72.219	36.996	2.011.597		
2015	25.843	146.501	481.719	582.476	487.444	145.003	75.792	45.125	1.989.902		
2020	28.699	139.345	416.009	552.560	517.583	157.485	83.483	53.258	1.948.422		
2025	33.154	140.956	389.893	479.927	519.994	178.877	87.127	62.643	1.892.570		
2030	35.533	147.695	376.791	418.206	501.247	185.471	95.384	73.069	1.833.396		
2035	35.570	144.987	382.616	395.366	441.981	187.552	95.557	85.391	1.769.020		
2040	34.830	134.661	382.913	385.320	390.819	178.132	93.581	97.256	1.697.512		
2045	35.031	123.906	361.217	394.502	374.588	149.141	86.251	107.676	1.632.312		
2050	36.507	118.110	329.794	397.956	369.908	145.031	70.217	114.824	1.582.346		

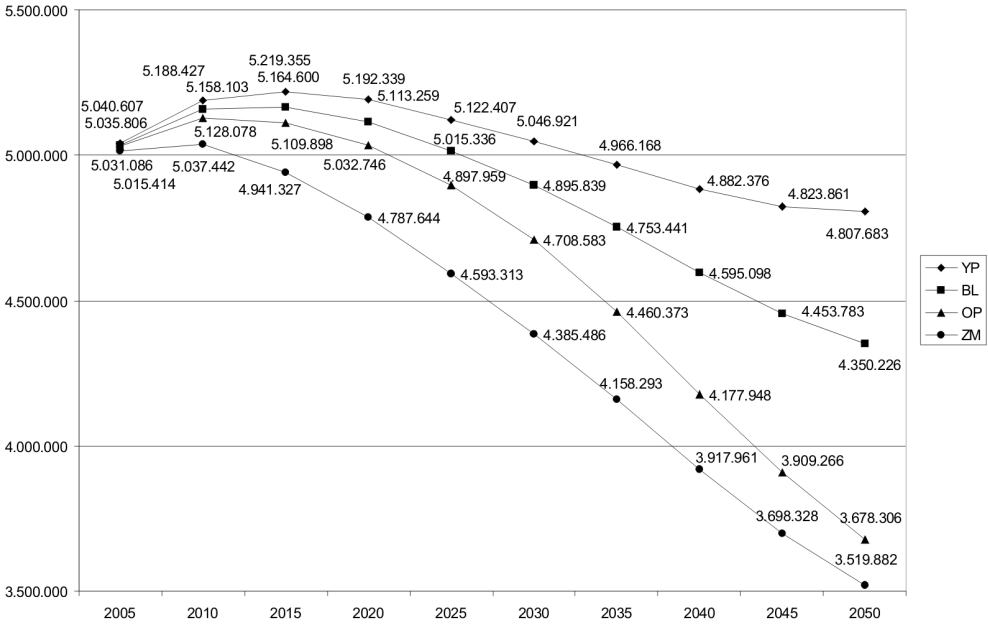
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.13

Προβλέψεις εργατικού δυναμικού κατά κλιμάκια ηλικιών – Σύνολο
Σενάριο ποσοστών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, Β

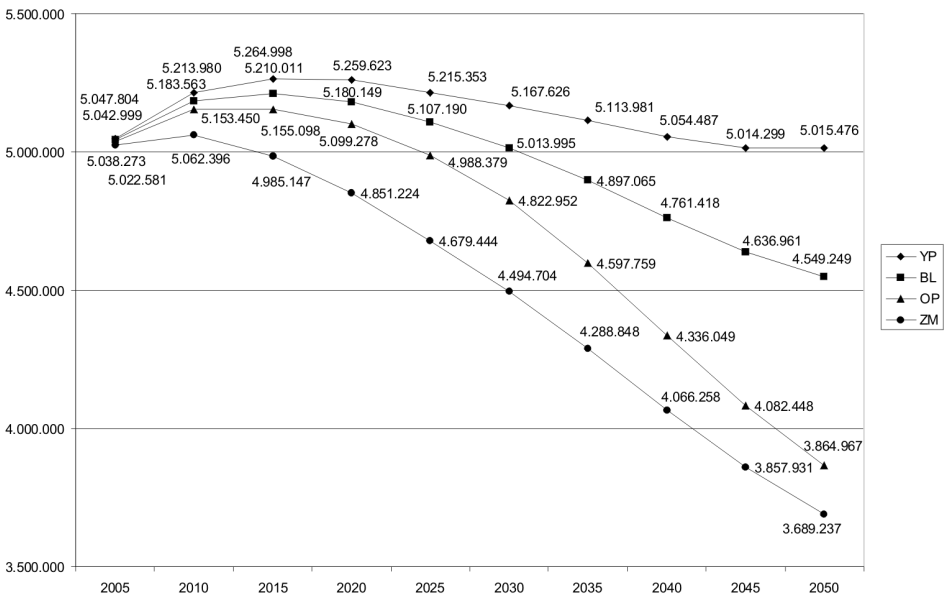
Έτος	Κλιμάκια ηλικιών						Σύνολο		
	16-19	20-24	25-34	35-44	45-54	55-59		60-64	65+
Σενάριο ΥΡ									
2005	57.703	438.990	1.432.378	1.380.875	1.091.314	358.439	184.030	104.075	5.047.804
2010	62.281	368.177	1.389.466	1.480.170	1.183.891	388.624	221.675	119.697	5.213.980
2015	67.261	357.370	1.229.245	1.505.629	1.295.536	432.572	237.983	139.401	5.264.998
2020	75.495	348.405	1.088.544	1.467.787	1.393.861	463.320	262.334	159.876	5.259.623
2025	91.306	362.859	1.039.635	1.310.634	1.425.452	523.032	278.393	184.042	5.215.353
2030	103.391	403.033	1.025.968	1.170.718	1.397.568	544.135	311.452	211.360	5.167.626
2035	109.527	422.385	1.079.284	1.123.173	1.259.079	554.120	321.668	244.746	5.113.981
2040	113.306	419.466	1.138.897	1.112.692	1.136.752	530.170	325.441	277.764	5.054.487
2045	118.319	411.110	1.141.335	1.171.473	1.099.291	455.150	309.358	308.263	5.014.299
2050	126.852	409.349	1.108.536	1.237.167	1.096.231	442.427	264.156	330.759	5.015.476
Σενάριο ΒΙ									
2005	57.635	438.492	1.430.788	1.379.556	1.090.397	358.203	183.884	104.044	5.042.999
2010	61.810	365.273	1.379.516	1.471.571	1.177.769	387.080	220.858	119.689	5.183.563
2015	66.372	352.366	1.212.122	1.489.338	1.283.944	429.507	236.568	139.794	5.210.011
2020	74.161	341.496	1.065.175	1.443.408	1.376.260	458.516	260.176	160.956	5.180.149
2025	85.780	352.984	1.010.857	1.278.855	1.401.045	516.364	275.374	185.930	5.107.190
2030	92.967	375.190	990.785	1.132.382	1.365.795	535.232	307.541	214.104	5.013.995
2035	94.947	377.184	1.017.116	1.079.521	1.220.489	542.607	316.658	248.543	4.897.065
2040	95.184	361.659	1.031.663	1.063.027	1.092.180	515.905	319.081	282.718	4.761.418
2045	97.568	344.049	997.245	1.094.367	1.049.757	438.135	301.492	314.349	4.636.961
2050	102.971	336.779	939.079	1.113.730	1.040.966	423.239	254.650	337.835	4.549.249

Σενάριο OP										
2005	57.566	438.003	1.429.222	1.378.256	1.089.497	357.969	183.743	104.017	5.038.273	
2010	61.342	362.384	1.369.621	1.463.030	1.171.709	385.566	220.062	119.736	5.153.450	
2015	65.477	347.334	1.194.914	1.473.002	1.272.368	426.475	235.183	140.344	5.155.098	
2020	72.790	334.395	1.041.183	1.418.523	1.358.358	453.670	258.019	162.340	5.099.278	
2025	77.429	341.592	979.635	1.244.891	1.375.099	509.314	272.175	188.244	4.988.379	
2030	76.958	332.990	948.863	1.088.612	1.329.961	525.198	303.079	217.293	4.822.952	
2035	73.967	307.564	926.256	1.024.934	1.173.436	528.592	310.400	252.610	4.597.759	
2040	71.898	278.075	863.207	994.396	1.033.216	497.193	310.498	287.566	4.336.049	
2045	72.310	256.847	776.538	973.623	978.931	414.276	290.182	319.739	4.082.448	
2050	73.888	246.380	698.770	911.953	955.880	394.456	240.261	343.379	3.864.967	
Σενάριο ZM										
2005	57.347	436.425	1.424.165	1.374.028	1.086.479	357.144	183.230	103.763	5.022.581	
2010	60.022	354.195	1.341.415	1.438.273	1.153.199	380.387	217.103	117.802	5.062.396	
2015	62.977	333.151	1.146.089	1.425.646	1.236.395	415.615	229.418	135.857	4.985.147	
2020	69.106	315.166	975.560	1.348.379	1.303.460	436.350	248.737	154.464	4.851.224	
2025	78.629	320.653	902.176	1.156.539	1.300.854	485.150	259.162	176.281	4.679.444	
2030	83.286	335.858	867.795	988.428	1.238.122	494.337	286.235	200.644	4.494.704	
2035	82.562	329.759	879.483	917.695	1.068.252	490.817	289.832	230.449	4.288.848	
2040	80.179	306.325	875.986	886.246	918.953	453.435	286.091	259.043	4.066.258	
2045	80.074	281.908	822.710	901.697	858.467	366.504	262.547	284.024	3.857.931	
2050	82.941	268.757	747.886	901.513	834.157	343.423	210.649	299.910	3.689.237	

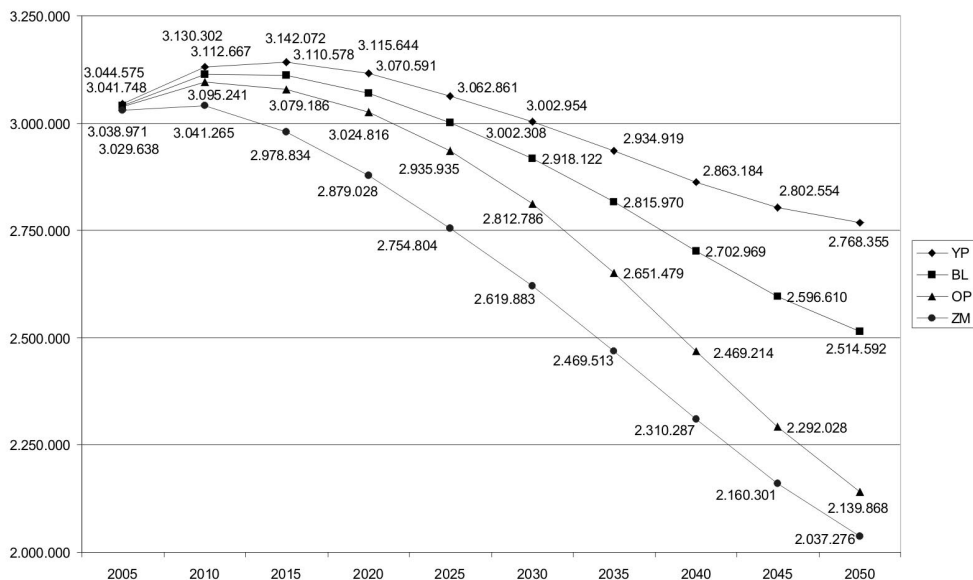
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3
Προβλέψεις εργατικού δυναμικού – Σύνολο
Σενάριο A

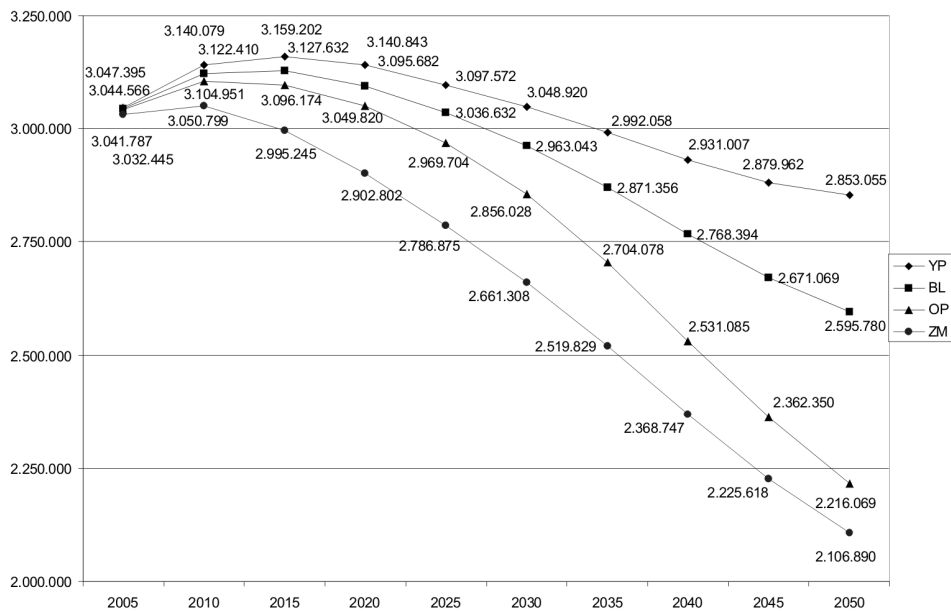
Σενάριο B

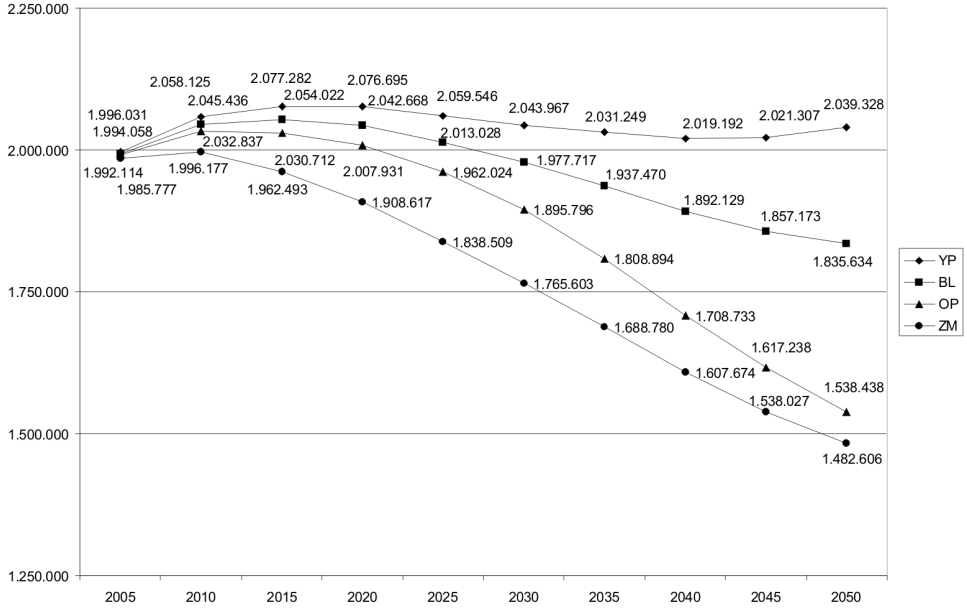
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.4
Προβλέψεις εργατικού δυναμικού – Άνδρες
Σενάριο A

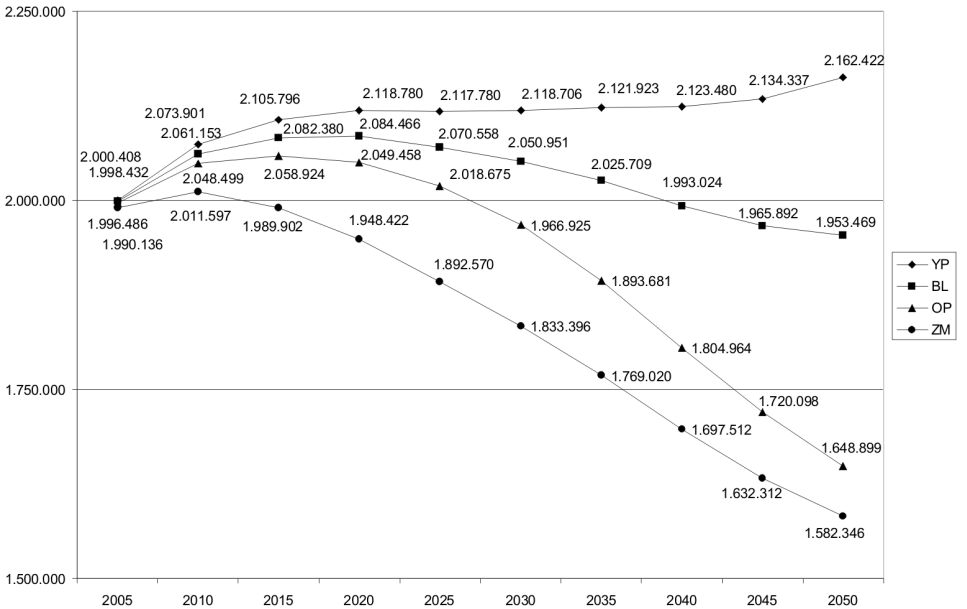
Σενάριο B

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.5
Προβλέψεις εργατικού δυναμικού – Γυναίκες
Σενάριο A

Σενάριο B

σης διαμορφωθεί εναλλακτικές υποθέσεις εργασίας στο προηγούμενο κεφάλαιο (Πίνακες 2.17, 2.18, 2.19, 2.20)

Με βάση τις υποθέσεις εργασίας για τα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού κατά φύλο και ομάδα ηλικιών στο εργατικό δυναμικό που έγιναν δεκτές σύμφωνα με την ανάλυση του προηγούμενου κεφαλαίου (Πίνακες 2.17-2.20) και τις δημογραφικές προβολές που έχουν επιλεγεί, όπως μόλις αναφέρθηκε, έχουν υπολογιστεί και δίνονται στους Πίνακες 3.8-3.13 και τα Διαγράμματα 3.3-3.5 (πιο πάνω, σελ. 108-122) οι πιθανές εξελίξεις στο εργατικό δυναμικό έως και το 2050 με τη μορφή εναλλακτικών σεναρίων. Σημειώνεται ότι η μετάβαση από τα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό του 2005 στα αντίστοιχα για το 2050 έχει γίνει με γραμμικές παρεμβολές.

Για διευκόλυνση του αναγνώστη τα συγκριτικά αποτελέσματα δίνονται συνοπτικά στον Πίνακα 3.14.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.14
Εναλλακτικές εκτιμήσεις εργατικού δυναμικού, 2050

Προσφορά εργατικού δυναμικού με βάση τις δημογραφικές εκτιμήσεις				
Δημογραφικό σενάριο	Υπόθεση για τα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό			
	Υπόθεση Α		Υπόθεση Β	
	Αριθμός ατόμων	% εργ. δυναμικού 2004	Αριθμός ατόμων	% εργ. δυναμικού 2004
ΥΡ (νεανικότερου πληθυσμού)	4.807.683	99,8	5.015.476	104,1
ΒΛ (σενάριο αναφοράς)	4.350.226	90,3	4.549.249	94,4
ΟΡ (γηραιότερου πληθυσμού)	3.678306	76,3	3.864.967	80,2
Ζήτηση εργατικού δυναμικού με βάση τις αναπτυξιακές δυνατότητες				
Σενάριο	Αριθμός απασχολουμένων	% απασχόλησης 2005		
Αισιόδοξο	6.837.000	156,4		
Ενδιάμεσο	5.980.000	136,8		
Απαισιόδοξο	5.468.000	125,1		

Από τη σύγκριση των στοιχείων σχετικά με την προσφορά εργατικού δυναμικού και τη ζήτησή του, όπως δίνονται στον Πίνακα 3.14, προκύπτει ότι τα δημογραφικά δεδομένα θέτουν ισχυρό περιοριστικό φραγμό στην ικανοποίηση της πιθανής ζήτησης. Ειδικότερα, από τη σύγκριση αυτή καθίσταται

σαφές ότι από τα τρία σενάρια για την πιθανή εξέλιξη της απασχόλησης με βάση τις αναπτυξιακές δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας (Πίνακας 2.6, Κεφ. 2) μόνο το απαισιόδοξο μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο περαιτέρω εξέτασης και αυτό υπό την αίρεση ότι η ελληνική κοινωνία θα επιδείξει αυξημένες αντοχές ως προς την ένταξη μεταναστών και αυξημένη προσαρμοστικότητα ως προς την αξιοποίηση του πληθυσμού στην παραγωγική διαδικασία. Τα δύο άλλα σενάρια προϋποθέτουν αύξηση του εργατικού δυναμικού πολύ μεγαλύτερη από το φάσμα των τιμών που προκαθορίζουν οι δημογραφικές εξελίξεις, ώστε η πραγματοποίησή τους να είναι πρακτικά αδύνατη. Για το λόγο αυτό δεν θα εξεταστούν περαιτέρω.

Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει σαφώς η απειλητική έκταση που έχει λάβει η δημογραφική συρρίκνωση των τελευταίων δεκαετιών, την οποία δεν ήταν σε θέση να αντισταθμίσει η μαζική εισροή μεταναστών την τελευταία δεκαπενταετία. Οι συνέπειες αυτής της εξέλιξης προδικάζουν τις εξελίξεις για τα επόμενα 20 χρόνια, αφού ακόμη και μια άμεση αύξηση στη γεννητικότητα δεν θα αρχίσει να επηρεάζει το εργατικό δυναμικό παρά μόνο μετά την πάροδο μιας τέτοιας περιόδου.

Κατά το απαισιόδοξο σενάριο σε ό,τι αφορά τις δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας να δημιουργήσει θέσεις εργασίας στο μέλλον (Πίνακας 2.6), η απασχόληση από 4.369.000 άτομα το 2005 αναμένεται να φθάσει τις 5.468.000 άτομα το 2050. Το μέγεθος αυτό της απασχόλησης υπερβαίνει κατά 450 περίπου χιλ. άτομα το εργατικό δυναμικό που αναμένεται να αποδώσει ο πληθυσμός σύμφωνα με τις πιο ευνοϊκές υποθέσεις για τις δημογραφικές μεταβλητές και για τα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό (Πίνακας 3.14). Είναι χρήσιμο να εξεταστεί με ποιους τρόπους και κάτω από ποιες προϋποθέσεις θα ήταν δυνατό να καλυφθεί το υπερβάλλον, έτσι ώστε να προκύψει σημείο επαφής μεταξύ της εικόνας που προκύπτει από την οικονομική ανάλυση, σύμφωνα με το Κεφ. 2, και εκείνης που προκύπτει με βάση τις δημογραφικές προβολές. Το υπερβάλλον αυτό θα μπορούσε να εξασφαλιστεί από δύο πηγές: από αυξημένη σε σύγκριση με τις προβολές κατά Eurostat καθαρή εισροή μεταναστών ή/και από αυξημένα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό σε σύγκριση με εκείνα που έγιναν δεκτά σύμφωνα με τους Πίνακες 2.17-2.20 και την ανάλυση στην οποία το περιεχόμενο τους έχει στηριχθεί.

3.3.2. Πρόσθετες πηγές εργατικού δυναμικού

3.3.2.1. Αυξημένα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό

Περιθώρια αύξησης των ποσοστών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, πέρα από εκείνα που αναφέρονται στους Πίνακες 2.17-2.20,

υπάρχουν μόνο για τις ηλικίες 55 ετών και άνω. Για τις νεότερες ηλικίες οποιαδήποτε ουσιώδης αύξηση πέρα από τα μεγέθη των προαναφερθέντων πινάκων δεν φαίνεται πιθανή, είτε διότι τα εν λόγω ποσοστά είναι ήδη υψηλά (προσεγγίζουν το 100% για τις ηλικίες 25-55), είτε διότι να μην δεν είναι υψηλά αλλά θα είναι δύσκολο να αυξηθούν περαιτέρω, λόγω της τάσης αύξησης του μέσου όρου των ετών εκπαίδευσης (ηλικίες κάτω των 25). Για τις ηλικίες 55 ετών και άνω υπάρχουν δυνατότητες διαφοροποίησης προς τα άνω, χωρίς όμως να είναι βέβαιο ότι αυτές θα καταστεί δυνατό να αξιοποιηθούν. Στο σημείο αυτό αξίζει να παρατηρηθεί ότι στην ομάδα μελέτης έχει αναπτυχθεί προβληματισμός, με την έννοια ότι οι αυξήσεις στα ποσοστά συμμετοχής που γίνεται δεκτό ότι θα επιτευχθούν έως το 2050 (Πίνακες 2.17-2.20) θα είναι δύσκολο να επιτευχθούν. Ο προβληματισμός αυτός συνδέεται με τις ισχυρές κοινωνικές αντιστάσεις που αναπτύσσονται για ρυθμίσεις που θα οδηγούσαν σε αύξηση των ποσοστών συμμετοχής, καθώς και στο γεγονός ότι έως τώρα οι τάσεις, αν δεν κινούνται προς την αντίθετη κατεύθυνση, πάντως δεν παρουσιάζουν σημάδια αναστροφής. Επειδή όμως τα ποσοστά συμμετοχής επηρεάζονται αποφασιστικά από τις κοινωνικοασφαλιστικές ρυθμίσεις (ελάχιστη ηλικία συνταξιοδότησης) και επειδή, όπως προκύπτει και από τα επόμενα, η δημογραφική πραγματικότητα θα ασκήσει στην ελληνική κοινωνία εντονότερες πιέσεις για μεταβολή των εν λόγω ρυθμίσεων με τρόπους που θα ευνοούν την αύξηση των ποσοστών συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, αξίζει να διερευνηθούν οι συνέπειες από

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.15

Εναλλακτικές υποθέσεις για τα ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό

Έτος	Άνδρες		Γυναίκες	
	55-59 ετών	60-64 ετών	55-59 ετών	60-64 ετών
2003	74,4	46,0	32,3	20,7
2004	74,5	46,2	32,9	20,9
2005	74,6	46,4	33,5	21,1
2010	75,2	47,3	36,4	22,1
2015	75,8	48,3	39,4	23,1
2020	76,4	49,3	42,3	24,1
2025	77,0	50,2	45,3	25,1
2030	77,6	51,2	48,2	26,0
2035	78,2	52,1	51,2	27,0
2040	78,8	53,1	54,1	28,0
2045	79,4	54,0	57,1	29,0
2050	80,0	55,0	60,0	30,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.16
Προβλέψεις εργατικού δυναμικού κατά κλιμάκια ηλικιών και φύλο

Έτος	Κλιμάκια ηλικιών											
	Άνδρες					Γυναίκες					Σύνολο	
	55-59	60-64	Σύνολο	55-59	60-64	Σύνολο	55-59	60-64	Σύνολο	55-59	60-64	Σύνολο
	Σενάριο ΥΡ											
2005	244.096	122.509	3.048.653	115.775	62.716	2.001.777	359.871	185.224	5.050.430			
2010	262.407	150.270	3.145.040	131.502	76.343	2.079.163	393.910	226.613	5.224.204			
2015	286.592	163.609	3.168.351	155.859	83.307	2.115.458	442.450	246.916	5.283.809			
2020	303.441	180.892	3.154.665	174.518	95.242	2.133.396	477.959	276.134	5.288.061			
2025	340.505	193.780	3.116.951	203.390	103.295	2.137.946	543.895	297.075	5.254.897			
2030	352.470	219.785	3.074.301	217.678	116.898	2.144.567	570.148	336.683	5.218.868			
2035	356.476	230.088	3.022.600	228.355	121.965	2.152.478	584.831	352.053	5.175.078			
2040	336.754	235.392	2.965.280	226.729	125.072	2.157.543	563.483	360.464	5.122.823			
2045	284.254	224.997	2.914.559	202.771	121.708	2.168.962	487.025	346.705	5.083.521			
2050	271.458	192.456	2.887.517	205.020	107.036	2.197.346	476.478	299.492	5.084.863			
	Σενάριο ΒL											
2005	243.937	122.413	3.045.823	115.697	62.664	1.999.800	359.633	185.078	5.045.623			
2010	261.394	149.747	3.127.353	130.950	76.030	2.066.394	392.344	225.777	5.193.747			
2015	284.625	162.719	3.136.724	154.690	82.726	2.091.972	439.314	245.445	5.228.696			
2020	300.423	179.542	3.109.384	172.577	94.315	2.098.930	473.000	273.857	5.208.313			
2025	336.430	191.890	3.055.799	200.524	101.952	2.090.450	536.955	293.842	5.146.249			
2030	347.168	217.360	2.988.092	213.639	115.074	2.076.371	560.807	332.434	5.064.463			
2035	349.795	226.982	2.901.405	222.867	119.555	2.055.595	572.662	346.537	4.957.000			
2040	328.581	231.433	2.801.966	219.720	121.937	2.026.137	548.301	353.370	4.828.103			
2045	274.443	220.006	2.704.702	194.356	117.821	1.999.259	468.799	337.827	4.703.961			
2050	260.445	186.190	2.628.984	195.351	102.464	1.986.826	455.796	288.654	4.615.809			

Σενάριο OP										
2005	243.779	122.322	3.043.043	115.619	62.614	1.997.852	359.399	184.936	5.040.895	
2010	260.405	149.242	3.109.876	130.404	75.721	2.053.718	390.809	224.963	5.163.594	
2015	282.688	161.859	3.105.211	153.524	82.147	2.068.447	436.212	244.006	5.173.658	
2020	297.389	178.205	3.063.400	170.609	93.375	2.063.767	467.998	271.580	5.127.167	
2025	332.124	189.891	2.988.647	197.493	100.526	2.038.277	529.617	290.417	5.026.924	
2030	341.153	214.566	2.880.697	209.129	113.023	1.991.850	550.282	327.589	4.872.547	
2035	341.525	223.006	2.733.506	216.326	116.648	1.922.766	557.852	339.653	4.656.272	
2040	317.595	225.890	2.563.697	210.796	117.921	1.836.863	528.391	343.812	4.400.561	
2045	260.336	212.523	2.394.570	182.915	112.566	1.751.760	443.250	325.090	4.146.330	
2050	243.485	176.350	2.247.318	181.297	95.931	1.679.995	424.782	272.281	3.927.314	
Σενάριο ZM										
2005	243.210	121.976	3.033.698	115.360	62.444	1.991.499	358.570	184.420	5.025.197	
2010	256.840	147.199	3.055.657	128.721	74.740	2.016.749	385.561	221.939	5.072.405	
2015	275.246	157.797	3.004.050	149.862	80.230	1.999.200	425.108	238.028	5.003.249	
2020	285.624	171.554	2.915.860	164.515	90.267	1.962.237	450.140	261.820	4.878.096	
2025	315.871	180.446	2.804.883	188.630	96.105	1.911.301	504.501	276.551	4.716.184	
2030	320.734	202.202	2.684.528	197.221	107.208	1.856.970	517.956	309.410	4.541.498	
2035	317.065	207.849	2.547.203	200.922	109.325	1.796.157	517.987	317.174	4.343.360	
2040	289.777	207.928	2.398.637	192.107	108.874	1.726.781	481.884	316.802	4.125.418	
2045	230.324	192.185	2.254.468	161.813	101.954	1.660.687	392.137	294.139	3.915.155	
2050	211.618	154.475	2.134.160	158.215	84.261	1.609.574	369.834	238.736	3.743.734	

μια ευνοϊκότερη εξέλιξη ως προς τα ποσοστά συμμετοχής για τις ηλικίες 55 ετών και άνω σε σύγκριση με τους Πίνακες 2.17-2.20. Οι εναλλακτικές υποθέσεις εμφανίζονται στον Πίνακα 3.15 και τα αποτελέσματα των υπολογισμών με βάση τις υποθέσεις αυτές δίνονται στον Πίνακα 3.16 (πιο πάνω, σελ. 125-127).

Όπως προκύπτει από τη σύγκριση των Πινάκων 3.8-3.13 με τον Πίνακα 3.16, από τα αυξημένα ποσοστά συμμετοχής προκύπτει μια αύξηση του εργατικού δυναμικού το 2050 της τάξης των 70.000 χιλ. (69.386). Το υπόλοιπο, προκειμένου να εξασφαλιστεί το υπερβάλλον που αναφέρθηκε πιο πάνω, δηλ. 380.000 χιλ., μπορεί να εξασφαλιστεί από αύξηση της καθαρής μεταναστευτικής εισροής πέρα από τις εκτιμήσεις κατά Eurostat.

3.3.2.2. Αυξημένη καθαρή εισροή μεταναστών

Το σενάριο αναφοράς (BL) και το σενάριο μηδενικής μετανάστευσης (ZM) στηρίζονται στις ίδιες υποθέσεις ως προς τη γεννητικότητα και τη θνησιμότητα και διαφέρουν μεταξύ τους μόνο ως προς τη μετανάστευση. Ως εκ τούτου η διαφορά μεταξύ τους (1.774.172 άτομα) ισούται με τη συνολική συμβολή της καθαρής μεταναστευτικής εισροής κατά την περίοδο 2004-2050 στον προβλεπόμενο πληθυσμό το 2050 σύμφωνα με το σενάριο BL. Η αντίστοιχη συμβολή της εν λόγω συνολικής καθαρής μεταναστευτικής εισροής στο εργατικό δυναμικό ανέρχεται σε 830-872 χιλ. άτομα (δηλ. στο 46,8%-49,2% του αντίστοιχου πληθυσμιακού συνόλου) ανάλογα με το σενάριο ως προς τα ποσοστά συμμετοχής (A, B ή B1), ενώ η συμβολή του συνολικού πληθυσμού του σεναρίου αυτού στο εργατικό δυναμικό ανέρχεται στο 40,9%-43,4% (Πίνακας 3.17).

Στην περίπτωση που ισχύσουν οι υποθέσεις του σεναρίου νεανικότερου πληθυσμού (YP), η συνολική συμβολή της καθαρής μεταναστευτικής εισροής στην περίοδο 2004-2050 στον προβλεπόμενο πληθυσμό ανέρχεται το 2050 σε 2.270 χιλ. άτομα περίπου (Πίνακας 3.18). Η αντίστοιχη συνολική συμβολή στο εργατικό δυναμικό με βάση τα ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό των μεταναστών του σεναρίου BL ανέρχεται σε 1.062-1.115 χιλ. άτομα (Πίνακας 3.18).

Σε σύγκριση με τις δημογραφικές προβολές κατά Eurostat, ένα από τα σενάρια των δημογραφικών προβολών της ΕΣΥΕ προβλέπει υψηλότερη μεταναστευτική εισροή. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 3.4, κατά την υψηλότερη υπόθεση για τη μετανάστευση που αντιστοιχεί στο σενάριο YP, ο καθαρός ετήσιος αριθμός μεταναστών από 53 χιλ. άτομα περίπου το 2004 κλιμακώνεται μειούμενος στις 44 περίπου χιλ. άτομα το 2050. Κατά την υψηλότερη υπόθεση ως προς την καθαρή μεταναστευτική εισροή που ενσωματώνεται

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.17
Ποσοστό συμμετοχής του πληθυσμού και των μεταναστών
στο εργατικό δυναμικό

Έτος	Σενάριο ΒL		Σενάριο ΥΡ
	Συνολικός πληθυσμός	Μετανάστες	Συνολικός πληθυσμός
Σενάριο Α			
2005	45,4	47,5	45,4
2010	45,8	48,3	45,7
2015	45,3	48,6	45,1
2020	44,7	48,5	44,4
2025	44,0	48,3	43,5
2030	43,3	48,0	42,7
2035	42,4	47,7	42,0
2040	41,5	47,5	41,4
2045	41,0	47,1	41,1
2050	40,9	46,8	41,3
Σενάριο Β			
2005	45,5	47,5	45,5
2010	46,0	48,5	45,9
2015	45,7	48,9	45,5
2020	45,3	49,0	45,0
2025	44,8	48,9	44,3
2030	44,3	48,8	43,8
2035	43,7	48,8	43,3
2040	43,0	48,7	42,9
2045	42,6	48,6	42,7
2050	42,8	48,5	43,1
Σενάριο Β1			
2005	45,5	47,5	45,5
2010	46,1	48,5	46,0
2015	45,9	49,0	45,7
2020	45,6	49,2	45,2
2025	45,2	49,2	44,6
2030	44,8	49,2	44,2
2035	44,2	49,2	43,8
2040	43,6	49,3	43,4
2045	43,3	49,2	43,3
2050	43,4	49,2	43,7

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.18
 Προβλεπόμενος πληθυσμός μεταναστών ΕΣΥΕ και
 αντίστοιχο εργατικό δυναμικό

Έτος	Μετανάστες		
	Σενάριο ΥΡ	ΕΣΥΕ	Διαφορά
2005	55.013	52.200	-2.813
2010	321.787	313.200	-8.587
2015	586.778	574.200	-12.578
2020	847.330	887.400	40.070
2025	1.098.555	1.200.600	102.045
2030	1.337.896	1.513.800	175.904
2035	1.572.234	1.827.000	254.766
2040	1.805.179	2.140.200	335.021
2045	2.037.290	2.453.400	416.110
2050	2.268.705	2.766.600	497.895
	Εργατικό δυναμικό		
	Σενάριο Α		
2005	26.110	24.775	-1.335
2010	155.270	151.127	-4.143
2015	284.975	278.867	-6.109
2020	411.252	430.699	19.448
2025	530.265	579.521	49.256
2030	641.961	726.364	84.404
2035	750.586	872.212	121.626
2040	856.972	1.016.017	159.044
2045	960.429	1.156.594	196.165
2050	1.061.794	1.294.817	233.024
	Σενάριο Β		
2005	26.142	24.805	-1.337
2010	155.921	151.761	-4.161
2015	287.007	280.854	-6.152
2020	415.432	435.077	19.646
2025	537.455	587.379	49.924
2030	653.203	739.084	85.882
2035	767.069	891.365	124.297
2040	879.782	1.043.059	163.277
2045	990.401	1.192.688	202.286
2050	1.099.732	1.341.082	241.350

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.18 (συνέχεια)

Έτος	Εργατικό δυναμικό		
	Σενάριο Β1		
2005	26.153	24.816	-1.337
2010	156.146	151.979	-4.167
2015	287.750	281.582	-6.168
2020	417.064	436.787	19.723
2025	540.369	590.564	50.195
2030	657.825	744.314	86.489
2035	773.908	899.312	125.405
2040	889.305	1.054.350	165.045
2045	1.002.829	1.207.653	204.825
2050	1.115.158	1.359.893	244.735

στις προβολές της ΕΣΥΕ, ο καθарός ετήσιος αριθμός μεταναστών διατηρείται σταθερός στις 50 χιλ. άτομα έως το 2020 και στη συνέχεια κλιμακώνεται αυξανόμενος και φθάνει τις 60 χιλ. άτομα το 2050. Με βάση τις υποθέσεις αυτές της ΕΣΥΕ, η συνολική επιπλέον συμβολή της καθαρής μεταναστευτικής εισροής σε σύγκριση πάντοτε με το σενάριο ΥΡ (Πίνακας 3.4) στον προβλεπόμενο πληθυσμό το 2050 ανέρχεται σε 497 χιλ. άτομα περίπου (Πίνακας 3.18). Όπως προκύπτει και από τον πίνακα αυτό, η αντίστοιχη συνολική επιπλέον συμβολή στο εργατικό δυναμικό ανέρχεται σε 233-245 χιλ. άτομα περίπου (ανάλογα πάντοτε με το σενάριο ως προς τα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό).

Είναι σαφές ότι, ενώ η υψηλή υπόθεση για την καθαρή μεταναστευτική εισροή κατά την ΕΣΥΕ, σε σύγκριση με την αντίστοιχη υψηλή υπόθεση κατά Eurostat, περιορίζει πολύ σημαντικά την επιπλέον μετανάστευση που θα χρειαζόταν για να υπάρξει επαρκές εργατικό δυναμικό για την πραγματοποίηση του απαισιόδοξου αναπτυξιακού σεναρίου έως το 2050, αυτή δεν αρκεί.

Στον Πίνακα 3.19 δίνεται η πρόσθετη μετανάστευση πέρα από τις υποθέσεις του σεναρίου ΥΡ κατά Eurostat, που χρειάζεται για την εξασφάλιση του αναγκαίου εργατικού δυναμικού για την πραγματοποίηση του απαισιόδοξου αναπτυξιακού σεναρίου ως το 2050. Το εν λόγω μέγεθος κλιμακώνεται μεταξύ 773-812 χιλ. ατόμων στην περίοδο 2004-2050, ανάλογα με τα ποσοστά συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό. Η αντίστοιχη αύξηση με βάση τις εκτιμήσεις της ΕΣΥΕ για τη μετανάστευση είναι 275-314 χιλ. άτομα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.19
Πρόσθετη απαιτούμενη μετανάστευση

Έτος	Πρόσθετο εργατικό δυναμικό			Πρόσθετη απαιτούμενη μετανάστευση (ΥΡ)			Πρόσθετη απαιτούμενη μετανάστευση (ΕΣΥΕ)		
				Σενάριο Α	Σενάριο Β	Σενάριο Β1	Σενάριο Α	Σενάριο Β	Σενάριο Β1
2005	9.344	9.033	8.912	19.688	19.009	18.746	22.501	21.821	21.559
2010	55.569	53.877	53.208	115.163	111.190	109.652	123.750	119.777	118.239
2015	101.988	99.172	98.053	209.999	202.755	199.950	222.577	215.333	212.528
2020	147.181	143.548	142.118	303.247	292.785	288.735	263.177	252.716	248.666
2025	189.774	185.712	184.136	393.156	379.593	374.343	291.112	277.549	272.298
2030	229.748	225.707	224.160	478.813	462.295	455.900	302.910	286.391	279.997
2035	268.624	265.052	263.716	562.679	543.268	535.753	307.913	288.501	280.986
2040	306.698	303.999	303.039	646.047	623.759	615.131	311.026	288.739	280.110
2045	343.723	342.222	341.723	729.115	703.962	694.225	313.005	287.852	278.114
2050	380.000	380.000	380.000	811.935	783.925	773.081	314.040	286.030	275.186

Στον Πίνακα 3.20 δίνεται η μέγιστη καθαρή μεταναστευτική εισροή κατά Eurostat και ΕΣΥΕ, καθώς και η αυξημένη μεταναστευτική εισροή που απαιτείται για να καλυφθεί το υπερβάλλον στην περίοδο 2005-2050.

Στο σημείο αυτό προκύπτουν δύο καίρια ερωτήματα. Το πρώτο, αν είναι εφικτή μια καθαρή εισροή μεταναστών της τάξης που φαίνεται ότι θα απαιτηθεί για τη μικρή αύξηση του εργατικού δυναμικού που είναι αναγκαία

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.20
Καθαρή μεταναστευτική εισροή, 2005-2050

Έτος	Σενάριο ΥΡ	ΕΣΥΕ	ΥΡ + απαιτούμενο πρόσθετο εργατικό δυναμικό		
2005	55.013	52.200	74.701	74.021	73.759
2010	321.787	313.200	436.950	432.977	431.439
2015	586.778	574.200	796.777	789.533	786.728
2020	847.330	887.400	1.150.577	1.140.116	1.136.066
2025	1.098.555	1.200.600	1.491.712	1.478.149	1.472.898
2030	1.337.896	1.513.800	1.816.710	1.800.191	1.793.797
2035	1.572.234	1.827.000	2.134.913	2.115.501	2.107.986
2040	1.805.179	2.140.200	2.451.226	2.428.939	2.420.310
2045	2.037.290	2.453.400	2.766.405	2.741.252	2.731.514
2050	2.268.705	2.766.600	3.080.640	3.052.630	3.041.786

έως το 2050 για την πραγματοποίηση του απαισιόδοξου αναπτυξιακού σεναρίου και το δεύτερο, αν μια τέτοια εισροή είναι επιθυμητή.

Η εφικτότητα είναι θέμα προσφοράς μεταναστών αφενός και κοινωνικών αντοχών απορρόφησής τους αφετέρου. Σε ό,τι αφορά την προσφορά, τα απόλυτα μεγέθη που απαιτούνται σε σχέση με την παγκόσμια προσφορά είναι συγκριτικά μικρά, λόγω και του μικρού μεγέθους της χώρας μας και ως εκ τούτου, σε γενικό ποσοτικό επίπεδο, φραγμός από την πλευρά αυτή δεν πρέπει να αναμένεται. Διαφοροποιήσεις όμως επί το δυσμενέστερον μπορεί να υπάρξουν από άλλες απόψεις. Οι γειτονικές βαλκανικές χώρες είτε έχουν ήδη χαμηλή γεννητικότητα είτε ταχέως φθίνουσα. Και καθώς οι οικονομίες τους αναπτύσσονται, από κάποιο χρονικό σημείο και μετά δεν θα έχουν πλέον σημαντικά πλεονάσματα εργατικού δυναμικού. Έτσι η χώρα μας μπορεί να βρεθεί στην ανάγκη να απορροφήσει μετανάστες από άλλες περιοχές, οι οποίοι θα είναι λιγότερο πρόσφοροι από την άποψη της κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Σε ό,τι αφορά τις κοινωνικές αντοχές, είναι εξαιρετικά δύσκολο να κάνει κανείς εκτιμήσεις. Η απορροφητικότητα μιας κοινωνίας σε μετανάστες εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Για τη συναρτησιακή σχέση αρκετών από αυτούς με την απορροφητικότητα αυτή οι γνώσεις μας είναι περιορισμένες. Τα όρια αντοχής εξαρτώνται τόσο από τα χαρακτηριστικά των μεταναστών όσο και από τα χαρακτηριστικά και τις συνθήκες της αναδόχου κοινωνίας.

Σε ό,τι αφορά τους μετανάστες, η πείρα δείχνει ότι η κοινωνική και οικονομική ενσωμάτωση διευκολύνεται περισσότερο όσο η διαφοροποίηση της κουλτούρας, των ηθών και εθίμων τους ως προς την κουλτούρα της αναδόχου κοινωνίας είναι μικρότερη. Οι σχετικά μεγάλοι αριθμοί μεταναστών από τις μεσογειακές χώρες στη λοιπή Ευρώπη στις δεκαετίες του '60 και του '70 δεν οδήγησαν σε σοβαρά προβλήματα, λόγω της σχετικής συγγένειας της κουλτούρας. Η έντονη διαφοροποίηση όμως, και όταν ακόμη πρόκειται για άτομα ή ομάδες με υψηλό επίπεδο μόρφωσης, τείνει να δημιουργήσει προβλήματα, τα οποία μπορεί να λαμβάνουν ιδιαίτερα σοβαρή έκταση ή μορφή. Αυτό αποτέλεσε έκπληξη. Πολλοί ανέμεναν ότι οι σπουδές δυτικού τύπου και η οικονομική άνεση θα επηρέαζε τη νοοτροπία και τη συμπεριφορά του ατόμου και θα διευκόλυνε την ενσωμάτωση και ότι, τουλάχιστον, θα οδηγούσε σε μια συγκράτηση των αντιπαλοτήτων σε ανεκτά όρια. Η εκτίμηση αυτή αποδεικνύεται υπεραισιόδοξη. Η πρόσφατη συμμετοχή πολιτών του Ηνωμένου Βασιλείου, με μουσουλμανική κουλτούρα και σχετικά ικανοποιητική κοινωνική θέση, σε τρομοκρατικές ενέργειες έχει συγκλονίσει την Αγγλία και έχει αποτελέσει τη βασική αιτία για την αναθεώρηση της πολιτικής ενσωμάτωσης

των μεταναστών. Έως τώρα στο Ηνωμένο Βασίλειο, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στην ηπειρωτική Ευρώπη, είχε επικρατήσει η λεγόμενη πολιτική “πολυπολιτισμικότητας”. Σύμφωνα με την πολιτική αυτή, η κάθε κοινωνική ομάδα θα αφηνόταν ελεύθερη να διατηρήσει την κουλτούρα της στο πλαίσιο μιας ισονομίας. Η πολιτεία δεν θα παρενέβαινε με πολιτικές αφομοίωσης ή περιορισμού της έκτασης της διαφοροποίησης της κουλτούρας των διάφορων κοινωνικών ομάδων στο εσωτερικό της χώρας. Η πολιτική αυτή αμφισβητείται πλέον, δεδομένου ότι θεωρείται σε κάποιο βαθμό υπεύθυνη για τη δημιουργία θυλάκων, οι οποίοι, κάτω από την προστασία της ισονομίας, εκτρέφουν έντονα εχθρικά αισθήματα απέναντι στην επικρατούσα κουλτούρα και τους γηγενείς. Στη Γαλλία η επίσημη πολιτική απέναντι στους μετανάστες έχει στόχο τη βαθμιαία απορρόφησή τους και το σταδιακό περιορισμό της πολιτιστικής διαφοροποίησης. Και εκεί όμως, όπως μαρτυρούν οι πρόσφατες βιαιότητες από την πλευρά νέων Γάλλων που κατάγονται από μουσουλμάνους μετανάστες, τα αποτελέσματα από την άποψη της ομαλής οικονομικής και κοινωνικής ένταξης δεν είναι ικανοποιητικά. Οι εξελίξεις αυτές αποτελούν μια πρώτη ένδειξη ότι, από την άποψη της ομαλής απορρόφησης, ανεξάρτητα από τη μεταναστευτική πολιτική, οι αριθμοί σε συνδυασμό και με την πολιτισμική διαφοροποίηση διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο. Ανεξάρτητα από την πολιτική ενσωμάτωσης, όπου η εισροή είναι συγκριτικά περιορισμένη δημιουργούνται μεν τριβές, όχι όμως και σοβαρά προβλήματα. Όσο η εισροή μεγαλώνει, τόσο αυξάνει και η πιθανότητα όξυνσης των αντιπαλοτήτων. Όπου δε πρόκειται για αυξημένη εισροή σε συνδυασμό και με αυξημένη πολιτισμική διαφοροποίηση, η χωρική συγκέντρωση των μεταναστών σε ορισμένες περιοχές μπορεί να υπερβεί το όριο εκείνο πέρα από το οποίο ανακλύπουν συνθήκες γκετοποίησης. Και η γκετοποίηση συντελεί στη μετάπτωση της στάσης των μεταναστών από την εξωστρέφεια σε σχέση με την περιβάλλουσα κοινωνία και τη συμβίωση με αυτήν στην εσωστρέφεια και την ενίσχυση της διαφοροποίησης και των αντιπαλοτήτων.

Από την άποψη του χαρακτήρα και των συνθηκών της αναδόχου κοινωνίας, αυξημένη σημασία έχουν η οικονομική απορροφητικότητα και η ευκολία οικονομικής ένταξης, η νοοτροπία απέναντι στους μετανάστες καθώς και η πολιτική ενσωμάτωσης. Όταν επικρατεί υψηλή ανεργία, είναι σχεδόν αναπόφευκτο να δημιουργείται στους γηγενείς η αίσθηση ότι οι μετανάστες τούς στερούν ευκαιρίες απασχόλησης. Αυτό δε ακόμη και όταν η προσεκτική ανάλυση των δεδομένων πείθει ότι το τελικό αποτέλεσμα της παραγωγικής συμβολής των μεταναστών από την άποψη της δημιουργίας θέσεων απασχό-

λησης δεν είναι αρνητικό για τους γηγενείς. Η αίσθηση αυτή δημιουργεί αντιπαλότητα, η οποία με τη σειρά της ασκεί δυσμενή επιρροή στη συμπεριφορά εκατέρωθεν, ενισχύοντας έτσι περαιτέρω την αντιπαλότητα.

Απέναντι στους μετανάστες, σε όλες τις ανάδοχες κοινωνίες, είναι φυσικό να υπάρχουν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, κάποια αρνητικά αντανακλαστικά. Πρακτική σημασία από την άποψη της ομαλής απορρόφησης έχει η έκτασή τους και οι τρόποι με τους οποίους εκδηλώνονται. Και αυτό είναι συνάρτηση της κουλτούρας και των εμπειριών της κάθε κοινωνίας. Σε κοινωνίες λ.χ. όπως η αμερικανική, που έχουν προκύψει από τη μετανάστευση, τα αλληπάλληλα κύματα της οποίας έχουν διαμορφώσει συνθήκες “σύντηξης” (melting pot), τα αρνητικά αντανακλαστικά απέναντι στους μετανάστες είναι περιορισμένα. Η πείρα από την ομαλή και εν πολλοίς καρποφόρα ενσωμάτωση όλων των προηγούμενων κυμάτων καθησυχάζει. Στην Ευρώπη, ίσως και επειδή, για διάφορους λόγους, οι εμπειρίες δεν είναι τόσο ενθαρρυντικές, τα αρνητικά αντανακλαστικά είναι εντονότερα. Αυτό μεταξύ άλλων και διότι οι ευρωπαϊκοί λαοί δεν έχουν ακόμη συνειδητοποιήσει τη σημασία των δημογραφικών τάσεων και το ρόλο που θα κληθεί να διαδραματίσει η μετανάστευση στη μελλοντική τους εξέλιξη.

Η μεταναστευτική πολιτική μπορεί να διαδραματίσει πολύ σπουδαίο ρόλο στη διαχείριση του θέματος και στα αποτελέσματά του. Μπορεί εν πολλοίς να αποσοβήσει ή να προλάβει τις αρνητικές επιπτώσεις και να ενισχύσει τις θετικές. Μια αποτελεσματική μεταναστευτική πολιτική μπορεί να ελέγχει την έκταση της εισροής και το βαθμό προσαρμογής της στις ανάγκες της οικονομίας από άποψη ειδικοτήτων και μπορεί επίσης να επιβάλει κανόνες υποδοχής και μεταχείρισης των μεταναστών, έτσι ώστε να διευκολύνεται η ενσωμάτωση και να αποτρέπονται εμπειρίες που συμβάλλουν στη δημιουργία αμοιβαίας εχθρότητας.

Παρά την απότομη, ουσιαστικά ανεξέλεγκτη και μεγάλη εισροή μεταναστών στη χώρα μας την τελευταία 15ετία, δεν έχουν έως τώρα προκύψει σοβαρά προβλήματα. Και αυτό παρά το γεγονός ότι στη χώρα επικρατεί υψηλή ανεργία, που δεν ευνοεί την ομαλή ένταξη. Από την τροπή όμως που έχουν λάβει έως τώρα τα πράγματα δεν συνάγεται ότι το ενδεχόμενο δημιουργίας σοβαρών προβλημάτων στο μέλλον μπορεί να αποκλειστεί. Η πείρα άλλων χωρών δεικνύει ότι τα προβλήματα μπορεί να εκδηλώνονται με μεγάλη υστέρηση χρόνου και μερικές φορές να εκκολάπτονται χωρίς να γίνονται αντιληπτά. Ως προς την εκκόλαψη τέτοιων προβλημάτων αποτρεπτικοί παράγοντες είναι γεγονότα όπως:

- Η προέλευση πολλών μεταναστών από γειτονικές χώρες, η κουλτούρα των πληθυσμών των οποίων δεν διαφοροποιείται ριζικά από την ελληνική.
- Η γρήγορη από την πλευρά τους εκμάθηση της γλώσσας και η φοίτηση των παιδιών τους σε ελληνικά σχολεία.
- Η διασπορά τους σε όλη τη χώρα και η έως τώρα αποφυγή δημιουργίας χωρικών συγκεντρώσεων.
- Η γεινίαση με τις χώρες προέλευσης μεγάλου μέρους των μεταναστών, η οποία, σε συνδυασμό και με τη σταδιακή βελτίωση των οικονομικών συνθηκών εκεί, μπορεί να δημιουργήσει αμφίδρομα ρεύματα και πολλαπλές διεξόδους που απομακρύνουν τον κίνδυνο γκετοποίησης.

Στοιχείο που μπορεί να σωρεύσει προβλήματα είναι ο αποσπασματικός και αναποτελεσματικός χαρακτήρας της μεταναστευτικής πολιτικής. Ο έλεγχος των μετακινήσεων είναι πλημμελής, όπως συνάγεται και από τους μεγάλους αριθμούς παράνομων μεταναστών. Και η πλημμέλεια δεν είναι πάντοτε αποτέλεσμα ανεπάρκειας. Μερικές φορές μπορεί να υποκρύπτει και σκοπιμότητες. Η μεταχείριση είναι συχνά άνιση και δεν χαρακτηρίζεται από τη σταθερή εφαρμογή κανόνων. Αυτό προδιαθέτει τους μετανάστες, είτε νόμιμους είτε παράνομους, αρνητικά απέναντι στην ελληνική κοινωνία και δεν συμβάλλει στην ομαλή απορρόφηση. Ως ένα βαθμό η κακή μεταχείριση είναι αναπόφευκτο αποτέλεσμα των εντονότατων πιέσεων για εισδοχή που ασκούνται από την πλευρά των μεταναστών και αφήνεται να λειτουργήσει και ως αποτρεπτικό. Η τακτική αυτή όμως σίγουρα δεν αποτελεί ικανοποιητική λύση.

Στον Πίνακα 3.21, δίνονται εκτιμήσεις για την καθαρή εισροή μεταναστών ως ποσοστό του πληθυσμού κατά χώρα στην Ε.Ε.-15 για την περίοδο 1992-2003. Με βάση τα στοιχεία αυτά, με εξαίρεση το Λουξεμβούργο, η χώρα μας είχε την υψηλότερη εισροή στην περίοδο 1992-1997. Πρόκειται για την περίοδο της πρώτης μαζικής εισροής, κυρίως από γειτονικές χώρες, μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Για την περίοδο 1998-2003 η καθαρή μεταναστευτική εισροή στη χώρα μας ως ποσοστό του πληθυσμού (2,21%) ήταν παραπλήσια του μέσου όρου της Ε.Ε.-15 (2,09%).

Σύμφωνα πάντοτε με τα στοιχεία της Eurostat, σε χώρες οι οποίες αποτέλεσαν μεταναστευτικό προορισμό για αρκετές δεκαετίες, το εκ μεταναστών τμήμα του πληθυσμού είναι πολύ υψηλότερο απ' ό,τι εμφανίζεται στη χώρα μας. Στον Πίνακα 3.22 εμφανίζεται ο πληθυσμός με ξένα ιθαγένεια ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού το έτος 2000 για τις χώρες της Ε.Ε.-15

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.21

Καθαρή μεταναστευτική εισροή ως ποσοστό % του πληθυσμού

Χώρα	1992-1997	1998-2003	1992-2003
Ε.Ε.-15	1,34	2,09	3,43
Βέλγιο	0,88	1,48	2,36
Δανία	1,75	1,11	2,86
Γερμανία	2,86	1,28	4,14
Ελλάδα	4,44	2,21	6,65
Ισπανία	0,98	6,28	7,26
Γαλλία	0,00	0,46	0,46
Ιρλανδία	0,95	4,53	5,48
Ιταλία	0,40	2,02	2,42
Λουξεμβούργο	5,73	4,51	10,24
Ολλανδία	1,14	1,48	2,62
Αυστρία	1,47	2,01	3,48
Πορτογαλία	0,97	3,07	4,04
Φινλανδία	0,68	0,54	1,22
Σουηδία	1,45	1,54	2,99
Ην. Βασίλειο	0,90	1,88	2,78

Πηγή: Eurostat, "Europe in Figures", Eurostat Yearbook, 2005.

(στήλη 2). Εμφανίζεται επίσης το σωρευτικό αλγεβρικό άθροισμα της ετήσιας καθαρής εισόδου μεταναστών της περιόδου 1960-2002 και πάλι ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού κάθε χώρας, για τις χώρες που αποτέλεσαν τόπο προορισμού επί μακρόν (στήλη 3). Το άθροισμα αυτό δεν θα είχε νόημα για χώρες που στην περίοδο αυτή μετατράπηκαν από χώρες προέλευσης σε χώρες προορισμού όπως η χώρα μας, οι εξελίξεις στην οποία καλύπτονται επαρκώς από τον Πίνακα 3.21 και τη στήλη (2) του Πίνακα 3.22.

Οι αποκλίσεις μεταξύ των στηλών (2) και (3) του Πίνακα 3.22 μπορεί να είναι αποτέλεσμα διάφορων παραγόντων, όπως η απόκτηση από μετανάστες της ιθαγένειας της χώρας προορισμού σε κάποιο χρονικό σημείο, η γέννηση τέκνων στη χώρα προορισμού από μετανάστες που επιλέγουν τα παιδιά τους να διατηρήσουν τη γονική ιθαγένεια, καθώς και σφάλματα και αδυναμίες των στοιχείων. Εύλογα μπορεί κανείς να υποθέσει ότι τα πραγματικά μεγέθη θα είναι σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό υψηλότερα από ό,τι προκύπτει από τα στοιχεία, λόγω της παράνομης μετανάστευσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.22
Μετανάστευση και συνολικός πληθυσμός, 2002

Χώρα	Πληθυσμός με ξένη ιθαγένεια % συνόλου 2000	Αλγεβρικό άθροισμα καθαρής μεταναστευτικής εισροής % συνολικού πληθυσμού, 1960-2002
(1)	(2)	(3)
Βέλγιο	8,32	4,82
Δανία	4,85	4,84
Γερμανία	8,93	11,45
Ελλάδα	1,57	-
Ισπανία	2,03	-
Γαλλία	5,48	7,05
Ιρλανδία	3,31	-
Ιταλία	2,20	-
Λουξεμβούργο	34,67	27,69
Ολλανδία	4,08	7,60
Αυστρία	9,06	7,20
Πορτογαλία	1,90	-
Φινλανδία	1,69	-
Σουηδία	5,48	8,85
Ην. Βασίλειο	3,84	2,80

Πηγή: Eurostat, *European Social Statistics, Migration 2002*.
Eurostat, *Yearbook, 2002*.

Το πολύ υψηλό ποσοστό ατόμων με ξένη ιθαγένεια στο Λουξεμβούργο, χωρίς να δημιουργούνται προβλήματα, μαρτυρεί τον κρίσιμο ρόλο που παίζει η πολιτιστική συγγένεια μεταξύ μεταναστών και αυτοχθόνων. Μεγάλο μέρος της εισροής προέρχεται από γειτονικές χώρες. Με εξαίρεση το Λουξεμβούργο, ο ξένος πληθυσμός ως ποσοστό του συνόλου δεν φαίνεται να υπερβαίνει ουσιαστικά το 10% σε καμιά άλλη χώρα του Πίνακα 3.22. Όμως στο σημείο αυτό πρέπει να παρατηρηθεί ότι τα διαθέσιμα στοιχεία ούτε απόλυτα συγκρίσιμα είναι μεταξύ χωρών ούτε και ακριβή. Εκτός από τον παράγοντα της παράνομης μετανάστευσης –για τον οποίο δεν υπάρχουν στοιχεία και μόνο πολύ προσεγγιστικές εκτιμήσεις μπορεί να γίνουν– ποικίλλει και η νομοθεσία από χώρα σε χώρα σε ό,τι αφορά θέματα ιθαγένειας, ενώ και οι πολιτικές διαφέρουν. Εξαιτίας όλων αυτών των παραγόντων είναι εξαιρετικά δύσκολο να συναχθούν συμπεράσματα από τη διεθνή εμπειρία ως προς τα όρια αντοχής μιας κοινωνίας στην απορρόφηση μεταναστών.

Πάντως, αν αληθεύει ότι οι ξένοι στη χώρα μας προσεγγίζουν ήδη το ένα δέκατο του πληθυσμού, δεν είναι εύλογο να θεωρεί κανείς ότι υπάρχουν ακόμη μεγάλα περιθώρια αύξησης του ξένου πληθυσμού χωρίς αυτό να εγκυμονεί κινδύνους σοβαρών προβλημάτων. Όσο δεν μπορεί να θεωρηθεί βέβαιο ότι δεν θα προκύψουν τέτοια προβλήματα, άλλο τόσο και δεν μπορεί να αποκλειστεί.

Έστω όμως και αν θα αποδειχθεί εφικτή η συνεχής και ουσιώδης αύξηση του ξένου πληθυσμού στη χώρα, παραμένει το ερώτημα αν αυτή είναι επιθυμητή. Επειδή είναι πρακτικά βέβαιο ότι η συνεχής αύξηση του ειδικού βάρους των ξένων στην οικονομία και την κοινωνία, έστω και αν αποδειχθεί εφικτή, δεν θα είναι απαλλαγμένη συνεπειών σε διάφορα επίπεδα, είναι θεμιτό για την ελληνική κοινωνία να διερωτηθεί περί του πρακτέου και να κάνει τις επιλογές της. Το θέμα όμως αυτό είναι αξιολογικό και εκφεύγει του αντικειμένου της παρούσας μελέτης. Για την προσέγγισή του όμως είναι χρήσιμο να έχει κανείς υπόψη και την οικονομική διάσταση σε σχέση με την οποία είναι χρήσιμο να παρατηρηθούν και τα ακόλουθα.

Θεωρητικά, η συρρίκνωση του πληθυσμού και του εργατικού δυναμικού σε μια οικονομία δεν είναι ασύμβατη με τη συνέχιση της οικονομικής προόδου και της βελτίωσης του επιπέδου ζωής. Η κάμψη του εργατικού δυναμικού είναι δυνατό να συμβαδίζει με την αύξηση της παραγωγικότητας και τη βελτίωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Στην ελληνική όμως περίπτωση συντρέχουν λόγοι που θα δυσχεράνουν τη συνέχιση της ανόδου κάτω από συνθήκες συρρικνούμενου εργατικού δυναμικού. Ο πρώτος, που ισχύει για πολλές ευρωπαϊκές χώρες, συνδέεται με το βάρος συντήρησης του υψηλού εξαρτημένου ηλικιωμένου πληθυσμού. Το πρόβλημα είναι διττό. Από τη μια πλευρά πρόκειται για το υψηλό κόστος που θα απαιτηθεί για την εξασφάλιση στον πληθυσμό αυτό ενός αποδεκτού επιπέδου διαβίωσης. Των πόρων που θα απαιτηθούν γι' αυτό, θα αποστραφηθεί η αναπτυξιακή διαδικασία, με αποτέλεσμα την αποδυνάμωσή της. Πρόκειται όμως επίσης και για τις τριβές και τα προβλήματα που θα προκύψουν κατά τη διαχείριση της αναπόφευκτης συρρίκνωσης των κοινωνικοασφαλιστικών δικαιωμάτων του ηλικιωμένου πληθυσμού, τα οποία έχουν διαμορφωθεί σε μη βιώσιμα επίπεδα. Οι τριβές αυτές και τα προβλήματα μοιραία θα απορροφούν ενέργεια που θα μπορούσε να στραφεί προς την ανάπτυξη.

Το δεύτερο επιβαρυντικό στοιχείο συνδέεται με το στάδιο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Σε άλλες χώρες με ώριμες ανεπτυγμένες οικονομίες, οι μηχανισμοί μακροχρόνιας αύξησης της παραγωγικότητας μέσα από

την καινοτομία, την έρευνα και την ανάπτυξη και την επιχειρηματικότητα έχουν ωριμάσει και μπορούν να στηρίξουν τη διαδικασία της ανόδου, έστω και αν οι ρυθμοί ανόδου είναι χαμηλοί λόγω στασιμότητας ή συρρίκνωσης του συντελεστή εργασίας. Στη χώρα μας, οι υψηλότεροι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης για τους οποίους χρειάζονται και αυξημένες ποσότητες συντελεστών αποτελούν προϋπόθεση για την περαιτέρω ενίσχυση των μηχανισμών αύξησης της παραγωγικότητας, που είναι ακόμη ασθενικοί. Η οικονομική άνοδος λειτουργεί ως απαραίτητο ερέθισμα για την καινοτομία και την πραγματοποίηση όλων εκείνων των διαρθρωτικών αλλαγών που απαιτούνται για τη μετάβαση σε στάδιο όπου οι ενδογενείς δυνάμεις αύξησης της παραγωγικότητας θα έχουν πλήρως βελτιωθεί.

Για τους λόγους αυτούς, μια από τις μεγαλύτερες ίσως προκλήσεις για το μέλλον της χώρας είναι η διαμόρφωση πολιτικών και συμπεριφοράς η οποία θα διευκολύνει στο μέγιστο δυνατό βαθμό την αξιοποίηση εισαγόμενου εργατικού δυναμικού, που να επιτρέπει την άνετη οικονομική πορεία της χώρας προς τα εμπρός.

3.4. Εναλλακτικές εκτιμήσεις για το πλήθος των συνταξιούχων έως και το 2050

Στοιχεία για το πλήθος των συνταξιούχων των διάφορων κατηγοριών (γήρατος, αναπηρίας, αιτία θανάτου) δεν υπάρχουν. Τα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν στον αριθμό των συντάξεων, ο οποίος υπερβαίνει τον αριθμό των συνταξιούχων, επειδή μέρος από αυτούς λαμβάνουν σύνταξη από περισσότερα από ένα ταμεία.

Η εξέλιξη του αριθμού των συντάξεων στην περίοδο 1974-2006 δίνεται στον Πίνακα 3.23 με βάση στοιχεία από τον Κοινωνικό Προϋπολογισμό. Όπως όμως αναφέρεται και στον πίνακα αυτό, τα μεγέθη του δεν καλύπτουν το σύνολο των συντάξεων. Συνολικότερη εικόνα για τον αριθμό των συντάξεων στην περίοδο 1995-2005 δίνεται στον Πίνακα 3.24 στον οποίο έχει γίνει προσπάθεια να συμπεριληφθούν και οι κατηγορίες συντάξεων που δεν καλύπτονται στον Πίνακα 3.23. Στον Πίνακα 3.24 δίνεται επίσης ο πληθυσμός των ηλικιών 60 ετών και άνω, καθώς και οι διαφορές του εν λόγω συνόλου από το σύνολο των συντάξεων. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία αυτά, εδώ και αρκετά χρόνια ο αριθμός των συντάξεων είναι παραπλήσιος με τον αριθμό των ατόμων των ηλικιών 60 ετών και άνω. Επειδή μέρος των ατόμων των ηλικιών

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.23

Εξέλιξη του αριθμού των συνταξιούχων φορέων κοινωνικής ασφάλισης
κατά κατηγορία σύνταξης, 1974-2006

Έτος	Κύριας σύνταξης	Επικουρικής σύνταξης
1974	867.091	138.098
1975	893.789	146.535
1976	934.482	152.995
1977	980.901	158.901
1978	1.012.562	166.209
1979	1.049.938	173.956
1980	1.104.256	194.942
1981	1.156.702	220.450
1982	1.300.450	224.086
1983	1.360.450	242.202
1984	1.386.163	257.804
1985	1.432.787	278.655
1986	1.487.626	300.758
1987	1.532.095	349.078
1988	1.567.987	378.264
1989	1.609.672	1.160.141
1990	1.635.118	1.185.105
1991	1.668.699	1.212.139
1992	1.713.053	1.263.984
1993	1.751.690	629.351
1994	1.786.101	684.331
1995	1.830.454	737.799
1996	1.828.182	848.835
1997	1.942.616	925.023
1998	1.981.279	975.793
1999	2.352.821	684.294
2000	2.036.622	774.905
2001	2.065.323	815.516
2002	2.096.158	836.631
2003	2.154.061	867.810
2004	2.190.255	908.028
2005	2.229.040	926.357
2006*	2.268.349	960.311

Σημειώσεις:

Δεν περιλαμβάνονται οι συνταξιούχοι για κύρια σύνταξη του Δημοσίου, του ΝΑΤ και του ΟΛΠ.

- Ο αριθμός των συνταξιούχων επικουρικής σύνταξης εμφανίζεται για τα έτη 1989-1992 αυξημένος λόγω χορήγησης επικουρικής σύνταξης στους συνταξιούχους του ΟΓΑ, η οποία μετά το 1990 ενσωματώθηκε στην κύρια σύνταξη.
- Ο αριθμός των συνταξιούχων επικουρικής σύνταξης εμφανίζεται για τα έτη 1999-2006 μειωμένος λόγω κατάργησης του κλάδου πρόσθετης ασφάλισης του ΟΓΑ (Ν.2458/97).
- Ο αριθμός των συνταξιούχων κύριας σύνταξης εμφανίζεται σε σχέση με το έτος 1999 μειωμένος λόγω του ότι δεν απαριθμούνται δύο φορές οι συνταξιούχοι κύριας ασφάλισης αγροτών, οι οποίοι αναφέρονται και στον κλάδο της βασικής σύνταξης του ΟΓΑ.

* Εκτιμήσεις 31/12/2006.

Πηγή: Κοινωνικός Προϋπολογισμός Έτους 2006.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.24

Άτομα ηλικίας 60 ετών και άνω και συνταξιούχοι, 1995-2005

Έτος	Άτομα ηλικίας 60+	Συνταξιούχοι					Διαφορά
		ΥΑΚΠ*	Δημοσίου**	NAT	ΟΛΠ	Σύνολο	
1995	2.233.165	1.820.413	306.975	58.600	1.801	2.187.789	45.376
1996	2.274.485	1.848.742	346.454	58.600	1.842	2.255.638	18.847
1997	2.316.029	1.886.315	347.610	61.930		2.295.855	20.174
1998	2.358.029	1.923.938	350.264	62.321	1.896	2.338.419	19.610
1999	2.397.977	1.993.438	351.345	63.909		2.408.692	-10.715
2000	2.437.439	2.061.094	354.430	64.681		2.480.205	-42.766
2001	2.477.359	2.105.475	363.374	65.291		2.534.140	-56.781
2002	2.493.516	2.496.394***	366.595	65.641		2.524.030	-30.514
2003	2.515.754	2.146.165	366.031	66.342		2.578.538	-62.784
2004	2.529.550	2.197.929	363.655	66.825		2.628.409	-98.859
2005	2.567.861	2.217.895	365.518	67.467		2.650.880	-83.019

Σημειώσεις:

* Τα στοιχεία των συνταξιούχων των φορέων κοινωνικής ασφάλισης αρμοδιότητας Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας (ΥΑΚΠ) είναι της 31/8 του προηγούμενου έτους.

** Τα στοιχεία των συνταξιούχων του Δημοσίου είναι του Οκτωβρίου.

*** Το 2002 έχουν υπολογισθεί 2 φορές 404.600 συνταξιούχοι του ΟΓΑ.

Πηγή: Κοινωνικός Προϋπολογισμός Έτους 2006.

Στοιχεία ατόμων ηλικίας 60 ετών και άνω από την Eurostat.

60 και άνω δεν έχουν θεμελιώσει ή δεν έχουν ασκήσει δικαίωμα για σύνταξη, θα ανέμενε κανείς ο αριθμός των συνταξιούχων να είναι αρκετά μικρότερος από τον πληθυσμό των ηλικιών 60 ετών και άνω. Η προσδοκία αυτή δεν επαληθεύεται για τρεις λόγους:

- Μέρος των συνταξιούχων λαμβάνει περισσότερες από μια συντάξεις.
- Υπάρχει πολύ σημαντικός αριθμός συνταξιούχων με ηλικίες κάτω των 60 ετών.
- Ο αριθμός των γυναικών συνταξιούχων αιτία θανάτου είναι, όπως φαίνεται και από τους Πίνακες 3.26 και 3.27, πολύ υψηλός, τόσο λόγω του υψηλότερου προσδόκιμου ζωής των γυναικών όσο και λόγω της διαφοράς ηλικίας μεταξύ συζύγων.

Για το σύνολο των συντάξεων δεν υπάρχουν στοιχεία κατανομής κατά ηλικίες. Τέτοια στοιχεία όμως υπάρχουν για ορισμένα μεγάλα Ταμεία. Στον Πίνακα 3.25 δίνεται η κατανομή των συντάξεων κατά ηλικία συνταξιοδοτούμενου για το 1998 και για το σύνολο όλων των μεγάλων ταμείων με βάση τη

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.25
Συντάξεις κατά κατηγορία και κλιμάκιο ηλικίας, 1998

Κλιμάκιο ηλικίας	Συντάξεις								
	Γήρατος + Αναπηρίας			Γήρατος + Αναπηρίας + Θανάτου			Γήρατος + Αναπηρίας + Θανάτου + Δημοσίου		
	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
-44	17.064	10.674	27.738	20.538	17.852	38.390	20.538	17.852	38.390
45-49	9.409	9.191	18.600	10.451	13.703	24.154	14.832	18.000	32.832
50-54	26.683	16.101	42.784	28.309	23.459	51.768	36.460	30.695	67.155
55-59	44.315	27.500	71.815	46.059	37.151	83.210	58.033	44.731	102.764
45-59	80.407	52.792	133.199	84.819	74.313	159.132	109.325	93.426	202.751
-59	97.471	63.466	160.937	105.357	92.165	197.522	129.863	111.278	241.141
60-64	108.307	54.779	163.086	110.662	71.038	181.700	131.749	80.236	211.985
65-69	185.861	119.972	305.833	188.797	145.486	334.283	216.373	153.243	369.616
70-74	202.761	176.822	379.583	206.054	212.556	418.610	230.310	217.410	447.720
75-79	123.594	116.419	240.013	130.198	146.805	277.003	155.054	149.418	304.472
80-84	62.209	75.839	138.048	62.463	97.707	160.170	78.235	99.279	177.514
85-89	41.096	52.595	93.691	41.332	71.840	113.172	51.529	72.774	124.303
90+	25.765	33.155	58.920	28.075	134.137	162.212	32.223	134.520	166.743
A							43.385		43.385
60+	749.593	629.581	1.379.174	767.581	879.569	1.647.150	938.858	906.880	1.845.738
Σύνολο	847.064	693.047	1.540.111	872.938	971.734	1.844.672	1.068.721	1.018.158	2.086.879
	%								
-44	2,0	1,5	1,8	2,4	1,8	2,1	1,9	1,8	1,8
45-49	1,1	1,3	1,2	1,2	1,4	1,3	1,4	1,8	1,6
50-54	3,2	2,3	2,8	3,2	2,4	2,8	3,4	3,0	3,2
55-59	5,2	4,0	4,7	5,3	3,8	4,5	5,4	4,4	4,9
45-59	9,5	7,6	8,6	9,7	7,6	8,6	10,2	9,2	9,7
-59	11,5	9,2	10,4	12,1	9,5	10,7	12,2	10,9	11,6
60-64	12,8	7,9	10,6	12,7	7,3	9,8	12,3	7,9	10,2
65-69	21,9	17,3	19,9	21,6	15,0	18,1	20,2	15,1	17,7
70-74	23,9	25,5	24,6	23,6	21,9	22,7	21,6	21,4	21,5
75-79	14,6	16,8	15,6	14,9	15,1	15,0	14,5	14,7	14,6
80-84	7,3	10,9	9,0	7,2	10,1	8,7	7,3	9,8	8,5
85-89	4,9	7,6	6,1	4,7	7,4	6,1	4,8	7,1	6,0
90+	3,0	4,8	3,8	3,2	13,8	8,8	3,0	13,2	8,0
A							4,1	0,0	2,1
60+	88,5	90,8	89,6	87,9	90,5	89,3	87,8	89,1	88,4
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγή: Review of Retirement Pension System, Government Actuary's Department, 2001.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.26
Συνταξιούχοι ΙΚΑ κατά κατηγορία και φύλο, 2000-2003

Έτος	Γήρατος	Αναπηρίας	Γήρατος+ Αναπηρίας	Θανάτου	Σύνολο	Γήρατος	Αναπηρίας	Γήρατος+ Αναπηρίας	Θανάτου	Σύνολο
Άνδρες										
2000	306.808	95.838	402.646	7.242	409.888	74,9	23,4	98,2	1,8	100,0
2001	312.819	92.777	405.596	8.742	414.338	75,5	22,4	97,9	2,1	100,0
2002	313.741	93.220	406.961	10.147	417.108	75,2	22,3	97,6	2,4	100,0
2003	322.939	88.812	411.751	10.947	422.698	76,4	21,0	97,4	2,6	100,0
Γυναίκες										
2000	181.827	44.452	226.279	211.328	437.607	41,6	10,2	51,7	48,3	100,0
2001	187.950	43.497	231.447	215.555	447.002	42,0	9,7	51,8	48,2	100,0
2002	192.052	43.785	235.837	217.501	453.338	42,4	9,7	52,0	48,0	100,0
2003	199.400	42.133	241.533	219.160	460.693	43,3	9,1	52,4	47,6	100,0
Σύνολο										
2000	488.635	140.290	628.925	218.570	847.495	57,7	16,6	74,2	25,8	100,0
2001	500.769	136.274	637.043	224.297	861.340	58,1	15,8	74,0	26,0	100,0
2002	505.793	137.005	642.798	227.648	870.446	58,1	15,7	73,8	26,2	100,0
2003	522.339	130.945	653.284	230.107	883.391	59,1	14,8	74,0	26,0	100,0

Πηγή: ΙΚΑ, Στατιστικό Δελτίο Έτους 2003.

μελέτη της Αναλογιστικής Υπηρεσίας του Ηνωμένου Βασιλείου. Όπως φαίνεται από τα στοιχεία αυτά, ποσοστό του συνόλου των συντάξεων της τάξης του 11,6% αφορά άτομα με ηλικίες κάτω των 60 ετών. Το αντίστοιχο ποσοστό για το ΙΚΑ ανερχόταν σε 13,0% το έτος 2003 (Πίνακας 3.28).

Είναι ενδεχόμενο στο μέλλον το τμήμα των συνταξιούχων που λαμβάνει περισσότερες από μια συντάξεις να τείνει να μειωθεί. Αυτό κυρίως διότι οι τάσεις από την άποψη της δομής της οικονομίας και των θέσεων απασχόλησης ευνοούν τις μεγαλύτερες οικονομικές μονάδες και τις μονιμότερες μονοταμειακές σταδιοδρομίες. Στο βαθμό όμως που αυτό θα συμβεί, περισσότερες συντάξεις μικρότερου μεγέθους θα τείνουν να υποκατασταθούν από λιγότερες μεγαλύτερου μεγέθους. Η κάθε σύνταξη ατόμων που λαμβάνουν περισσότερες από μια τείνει να είναι συγκριτικά μικρή, διότι με βάση τα ισχύοντα είναι πολύ δύσκολο για έναν εργαζόμενο να αποκτήσει πλήρη συνταξιοδοτικά δικαιώματα από περισσότερα από ένα Ταμεία. Έτσι, τηρουμένων των αναλογιών, η επίπτωση από ενδεχόμενο περιορισμό των συντάξεων στο μέλλον θα αντισταθμίζεται σε μεγάλο βαθμό από την αύξηση του ύψους τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.27
Συνταξιούχοι ΙΚΑ κατά κατηγορία και φύλο, 2000-2003

Έτος	Γήρατος					
	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
2000	306.808	181.827	488.635	62,8	37,2	100,0
2001	312.819	187.950	500.769	62,5	37,5	100,0
2002	313.741	192.052	505.793	62,0	38,0	100,0
2003	322.939	199.400	522.339	61,8	38,2	100,0
	Αναπηρίας					
2000	95.838	44.452	140.290	68,3	31,7	100,0
2001	92.777	43.497	136.274	68,1	31,9	100,0
2002	93.220	43.785	137.005	68,0	32,0	100,0
2003	88.812	42.133	130.945	67,8	32,2	100,0
	Θανάτου					
2000	7.242	211.328	218.570	3,3	96,7	100,0
2001	8.742	215.555	224.297	3,9	96,1	100,0
2002	10.147	217.501	227.648	4,5	95,5	100,0
2003	10.947	219.160	230.107	4,8	95,2	100,0
	Σύνολο					
2000	409.888	437.607	847.495	48,4	51,6	100,0
2001	414.338	447.002	861.340	48,1	51,9	100,0
2002	417.108	453.338	870.446	47,9	52,1	100,0
2003	422.698	460.693	883.391	47,8	52,2	100,0

Πηγή: ΙΚΑ, Στατιστικό Δελτίο Έτους 2003.

Είναι επίσης ενδεχόμενο οι συνταξιούχοι των ηλικιών κάτω των 60 ως ποσοστό του συνόλου να τείνουν να μειωθούν στο μέλλον. Προς αυτή την κατεύθυνση θα ασκείται συνεχώς πίεση από τα χρηματοοικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα, καθώς και από το γεγονός ότι η μέση ηλικία συνταξιοδότησης τείνει να αυξηθεί σε πολλές χώρες. Ο παράγοντας αυτός θα τείνει να περιορίσει τον αριθμό των συντάξεων σε σύγκριση με τον πληθυσμό των ηλικιών 60+. Θα τείνει όμως επίσης και να αυξησει το μέσο επίπεδό τους λόγω περισσότερων ετών υπηρεσίας. Εκ παραλλήλου και η αύξουσα συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό τις τελευταίες δεκαετίες και η πιθανή συνέχιση της τάσης αυτής και στο μέλλον θα οδηγήσει σε αύξηση του ποσοστού των γυναικών των ηλικιών 60+ που θα λαμβάνουν κύρια σύνταξη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.28
Συντάξεις ΙΚΑ κατά κατηγορία, φύλο και κλιμάκια ηλικιών, 2003

Κλιμάκιο ηλικίας	Συντάξεις								
	Γήρατος			Αναπηρίας			Σύνολο		
	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
έως 39				4.347	2.178	6.525	4.347	2.178	6.525
40-44	32	48	80	2.942	1.426	4.368	2.974	1.474	4.448
έως 44	32	48	80	7.289	3.604	10.893	7.321	3.652	10.973
45-49	188	495	683	4.364	2.233	6.597	4.552	2.728	7.280
50-54	1.300	4.243	5.543	6.913	3.262	10.175	8.213	7.505	15.718
55-59	10.211	19.191	29.402	12.000	4.742	16.742	22.211	23.933	46.144
45-59	11.699	23.929	35.628	23.277	10.237	33.514	34.976	34.166	69.142
έως 60	11.731	23.977	35.708	30.566	13.841	44.407	42.297	37.818	80.115
60-64	47.875	30.178	78.053	12.118	3.821	15.939	59.993	33.999	93.992
65-69	77.461	42.625	120.086	12.924	5.072	17.996	90.385	47.697	138.082
70-74	73.132	40.376	113.508	12.180	6.046	18.226	85.312	46.422	131.734
75-79	53.110	29.222	82.332	9.051	5.712	14.763	62.161	34.934	97.095
80-84	25.881	13.156	39.037	4.535	3.311	7.846	30.416	16.467	46.883
85-89	10.093	5.148	15.241	2.153	1.568	3.721	12.246	6.716	18.962
90-94	3.699	2.087	5.786	839	537	1.376	4.538	2.624	7.162
95+	627	660	1.287	141	61	202	768	721	1.489
A	599	406	1.005	674	441	1.115	1.273	847	2.120
90+	4.925	3.153	8.078	1.654	1.039	2.693	6.579	4.192	10.771
60+	292.477	163.858	456.335	54.615	26.569	81.184	347.092	190.427	537.519
Σύνολο	304.208	187.835	492.043	85.181	40.410	125.591	389.389	228.245	617.634
Μέση ηλικία	71,08	69,4	70,44	63,28	64,63	63,71			
	%								
έως 39				5,1	5,4	5,2	1,1	1,0	1,1
40-44	0,0	0,0	0,0	3,5	3,5	3,5	0,8	0,6	0,7
έως 44	0,0	0,0	0,0	8,6	8,9	8,7	1,9	1,6	1,8
45-49	0,1	0,3	0,1	5,1	5,5	5,3	1,2	1,2	1,2
50-54	0,4	2,3	1,1	8,1	8,1	8,1	2,1	3,3	2,5
55-59	3,4	10,2	6,0	14,1	11,7	13,3	5,7	10,5	7,5
45-59	3,8	12,7	7,2	27,3	25,3	26,7	9,0	15,0	11,2
έως 59	3,9	12,8	7,3	35,9	34,3	35,4	10,9	16,6	13,0
60-64	15,7	16,1	15,9	14,2	9,5	12,7	15,4	14,9	15,2

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.28 (συνέχεια)

Κλιμάκιο ηλικίας	Συντάξεις								
	Γήρατος			Αναπηρίας			Σύνολο		
	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
	%								
65-69	25,5	22,7	24,4	15,2	12,6	14,3	23,2	20,9	22,4
70-74	24,0	21,5	23,1	14,3	15,0	14,5	21,9	20,3	21,3
75-79	17,5	15,6	16,7	10,6	14,1	11,8	16,0	15,3	15,7
80-84	8,5	7,0	7,9	5,3	8,2	6,2	7,8	7,2	7,6
85-89	3,3	2,7	3,1	2,5	3,9	3,0	3,1	2,9	3,1
90-94	1,2	1,1	1,2	1,0	1,3	1,1	1,2	1,1	1,2
95+	0,2	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
A	0,2	0,2	0,2	0,8	1,1	0,9	0,3	0,4	0,3
90+	1,6	1,7	1,6	1,9	2,6	2,1	1,7	1,8	1,7
60+	96,1	87,2	92,7	64,1	65,7	64,6	89,1	83,4	87,0
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγή: ΙΚΑ, Στατιστικό Δελτίο Έτους 2003.

Από όσα μόλις αναφέρθηκαν είναι σαφές ότι οι δυνάμεις που είναι πιθανόν να επενεργήσουν στη σχέση μεταξύ του πλήθους των συντάξεων και του μέσου ύψους τους –και επομένως και στο ύψος των συνταξιοδοτικών δαπανών του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος– θα είναι εν πολλοίς αντίρροπες. Ως εκ τούτου, προκειμένου να χρησιμοποιήσει κανείς τη σχέση συνταξιούχων προς εργαζόμενους ως κριτήριο για την πιθανή πορεία των χρηματοοικονομικών ελλειμμάτων του ισχύοντος κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος, η υπόθεση ότι το σύνολο των συντάξεων στην περίοδο έως και το 2050 θα ισοδυναμεί περίπου με τον συνολικό πληθυσμό των ηλικιών 60 ετών και άνω, όπως ήδη συμβαίνει, εμφανίζεται ως η περισσότερο πρόσφορη. Στατιστικά στοιχεία που να επιτρέπουν αξιόπιστη πρόβλεψη για ουσιώδη διαφοροποίηση των δύο μεγεθών στο μέλλον δεν υπάρχουν.

Πριν όμως χρησιμοποιηθεί ο συνολικός πληθυσμός των ηλικιών 60 ετών και άνω ως υποκατάστατο του αριθμού των συνταξιούχων, είναι ανάγκη να ληφθεί υπόψη ότι οι εισερχόμενοι μετανάστες από το 2005 και μετά δεν θα έχουν θεμελιώσει δικαίωμα συνταξιοδότησης παρά μόνο μετά την πάροδο τριών τουλάχιστον δεκαετιών. Ως εκ τούτου, από τον εκάστοτε συνολικό πληθυσμό των ηλικιών 60 ετών και άνω πρέπει να αφαιρεθεί το τμήμα εκείνο το

οποίο σύμφωνα με τις δημογραφικές προβολές θα αποτελείται από άτομα των ηλικιών αυτών.

Από τη σύγκριση της δημογραφικής πυραμίδας για το σενάριο βάσης κατά Eurostat (BL) με τη δημογραφική πυραμίδα κατά το σενάριο μηδενικής μετανάστευσης (ZM) προκύπτει η εκάστοτε πυραμίδα ηλικιών των μεταναστών. Όπως θα ανέμενε κανείς, οι ηλικιωμένοι αποτελούν μικρότερο ποσοστό μεταξύ των μεταναστών σε σύγκριση με τον εκάστοτε αυτόχθονα πληθυσμό. Με βάση την ηλικιακή πυραμίδα των μεταναστών που αναμένεται να εισέλθουν στη χώρα στην περίοδο 2005-2050, κατά Eurostat, υπολογίζεται και αφαιρείται σε κάθε σενάριο ο πληθυσμός εκ μεταναστών των ηλικιών 60 ετών και άνω ο οποίος για τρεις τουλάχιστον δεκαετίες δεν θα έχει θεμελιώσει δικαίωμα συνταξιοδότησης, και αφαιρείται από τον εκάστοτε συνολικό πληθυσμό των ηλικιών άνω των 60 ετών. Τα αποτελέσματα δίνονται στον Πίνακα 3.29.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.29

Προβλεπόμενος πληθυσμός ηλικίας 60 ετών και άνω και συντάξεις σύμφωνα με τα 4 σενάρια της Eurostat, ανά 5ετία 2005-2050

Έτος	Πληθυσμός ηλικίας 60 ετών και άνω				Συντάξεις		
	Σενάριο ΥΡ	Σενάριο BL	Σενάριο ΟΡ	Σενάριο ΖΜ	Σενάριο ΥΡ	Σενάριο BL	Σενάριο ΟΡ
2005	2.567.039	2.565.944	2.564.935	2.558.484	2.557.487	2.558.484	2.559.283
2010	2.779.397	2.776.210	2.773.993	2.731.499	2.721.862	2.731.499	2.740.780
2015	2.965.736	2.966.491	2.969.707	2.881.369	2.857.090	2.881.369	2.906.807
2020	3.161.955	3.169.425	3.181.195	3.038.830	2.997.014	3.038.830	3.086.900
2025	3.362.722	3.376.788	3.395.925	3.196.230	3.135.854	3.196.230	3.270.147
2030	3.627.460	3.647.101	3.670.538	3.412.552	3.332.427	3.412.552	3.513.652
2035	3.875.072	3.900.819	3.925.812	3.606.328	3.503.667	3.606.328	3.736.869
2040	4.073.412	4.104.581	4.127.715	3.742.771	3.615.512	3.742.771	3.904.065
2045	4.170.769	4.205.756	4.223.088	3.771.389	3.618.547	3.771.389	3.962.532
2050	4.097.130	4.133.702	4.140.651	3.625.815	3.447.675	3.625.815	3.842.898

3.5. Εναλλακτικές εκτιμήσεις για τη σχέση συνταξιούχων προς εργαζόμενους έως το 2050

Με βάση τα δεδομένα αυτά και τις εκτιμήσεις για το εργατικό δυναμικό υπολογίζεται το κλάσμα «συντάξεις προς εργαζόμενους» για κάθε εναλλακτική λύση και δίνεται στους Πίνακες 3.30 και 3.31.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.30
Σχέση συντάξεων προς εργατικό δυναμικό

Έτος	Άτομα ηλικίας 60 ετών και άνω/ εργατικό δυναμικό				Συντάξεις/ εργατικό δυναμικό		
	ΥΡ	ΒΛ	ΟΡ	ΖΜ	ΥΡ	ΒΛ	ΟΡ
	Σενάριο Α						
2005	0,51	0,51	0,51	0,51	0,51	0,51	0,51
2010	0,54	0,54	0,54	0,54	0,52	0,53	0,53
2015	0,57	0,57	0,58	0,58	0,55	0,56	0,57
2020	0,61	0,62	0,63	0,63	0,58	0,59	0,61
2025	0,66	0,67	0,69	0,70	0,61	0,64	0,67
2030	0,72	0,74	0,78	0,78	0,66	0,70	0,75
2035	0,78	0,82	0,88	0,87	0,71	0,76	0,84
2040	0,83	0,89	0,99	0,96	0,74	0,81	0,93
2045	0,86	0,94	1,08	1,02	0,75	0,85	1,01
2050	0,85	0,95	1,13	1,03	0,72	0,83	1,04
	Σενάριο Β						
2005	0,51	0,51	0,51	0,51	0,51	0,51	0,51
2010	0,53	0,54	0,54	0,54	0,52	0,53	0,53
2015	0,56	0,57	0,58	0,58	0,54	0,55	0,56
2020	0,60	0,61	0,62	0,63	0,57	0,59	0,61
2025	0,64	0,66	0,68	0,68	0,60	0,63	0,66
2030	0,70	0,73	0,76	0,76	0,64	0,68	0,73
2035	0,76	0,80	0,85	0,84	0,69	0,74	0,81
2040	0,81	0,86	0,95	0,92	0,72	0,79	0,90
2045	0,83	0,91	1,03	0,98	0,72	0,81	0,97
2050	0,82	0,91	1,07	0,98	0,69	0,80	0,99
	Σενάριο Β1						
2005	0,51	0,51	0,51	0,51	0,51	0,51	0,51
2010	0,53	0,53	0,54	0,54	0,52	0,53	0,53
2015	0,56	0,57	0,57	0,58	0,54	0,55	0,56
2020	0,60	0,61	0,62	0,62	0,57	0,58	0,60
2025	0,64	0,66	0,68	0,68	0,60	0,62	0,65
2030	0,70	0,72	0,75	0,75	0,64	0,67	0,72
2035	0,75	0,79	0,84	0,83	0,68	0,73	0,80
2040	0,80	0,85	0,94	0,91	0,71	0,78	0,89
2045	0,82	0,89	1,02	0,96	0,71	0,80	0,96
2050	0,81	0,90	1,05	0,97	0,68	0,79	0,98

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.31

Σχέση συντάξεων προς εργατικό δυναμικό, Σενάριο ΥΡ με αύξηση του εργατικού δυναμικού κατά 380.000 άτομα

Έτος	Συντάξεις	Εργατικό δυναμικό			Συντάξεις/εργατικό δυναμικό		
		Σενάριο A	Σενάριο B	Σενάριο B1	Σενάριο A	Σενάριο B	Σενάριο B1
2005	2.557.487	5.049.951	5.056.837	5.059.342	0,51	0,51	0,51
2010	2.721.862	5.243.996	5.267.857	5.277.412	0,52	0,52	0,52
2015	2.857.090	5.321.343	5.364.169	5.381.863	0,54	0,53	0,53
2020	2.997.014	5.339.520	5.403.170	5.430.179	0,56	0,55	0,55
2025	3.135.854	5.312.181	5.401.064	5.439.033	0,59	0,58	0,58
2030	3.332.427	5.276.669	5.393.333	5.443.028	0,63	0,62	0,61
2035	3.503.667	5.234.792	5.379.033	5.438.794	0,67	0,65	0,64
2040	3.615.512	5.189.074	5.358.485	5.425.862	0,70	0,67	0,67
2045	3.618.547	5.167.584	5.356.521	5.425.244	0,70	0,68	0,67
2050	3.447.675	5.187.683	5.395.476	5.464.863	0,66	0,64	0,63

Το φάσμα των πιθανών εξελίξεων στη σχέση αριθμός συντάξεων προς εργατικό δυναμικό, όπως φαίνεται στον Πίνακα 3.30, είναι ευρύ. Αυτό είναι αναπόφευκτο, αν ληφθεί υπόψη η μακρά περίοδος χρόνου στην οποία αναφέρονται και η κρίσιμη καμπή στις δημογραφικές εξελίξεις που αυξάνει την αβεβαιότητα. Αν στο φάσμα αυτό η τρέχουσα σχέση συντάξεων προς εργαζόμενους (περίπου 0,5) κατείχε ενδιάμεση θέση, θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει ότι οι χρηματοοικονομικές συνθήκες του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος δεν αναμένεται να χειροτερεύσουν αποφασιστικά στην περίοδο έως και το 2050. Καθώς όμως το εν λόγω φάσμα καλύπτει τιμές ως προς τη σχέση συνταξιούχων προς εργαζόμενους από αρκετά έως και πολύ υψηλότερες από την τρέχουσα, μπορεί να θεωρηθεί πρακτικά βέβαιο ότι το χρηματοοικονομικό πρόβλημα του ισχύοντος κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος θα βαίνει οξυνόμενο.

Στη χειρότερη περίπτωση οδεύουμε προς σχέση συντάξεων προς εργαζόμενους που θα τείνει στη μονάδα. Είναι προφανές ότι με τέτοια σχέση όχι μόνο το ισχύον κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα αλλά και οποιοδήποτε άλλο παρόμοιας μορφής δεν είναι δυνατόν να επιβιώσει. Δεν είναι δυνατόν ο μέσος εργαζόμενος να μοιράζεται τις αποδοχές του με ένα συνταξιούχο και, αν ήταν δυνατό, αυτό θα οδηγούσε σε έντονο υποβιβασμό του βιοτικού επιπέ-

δου και των δύο. Αν η ελληνική κοινωνία τηρήσει απέναντι στο πρόβλημα παθητική στάση και αφεθούν οι δημογραφικές εξελίξεις να λάβουν την τροπή του σεναρίου ΟΡ-γηράσκοντος πληθυσμού ή σε μικρότερο βαθμό του σεναρίου ΒL-πιθανότερης εξέλιξης, σύντομα τα κοινωνικοασφαλιστικά πράγματα θα εισέλθουν σε μια μακρά φάση όπου η κοινωνικοασφαλιστική πραγματικότητα όπως την γνωρίζουμε θα αποτελεί παλιό καλό καιρό.

Στο άλλο άκρο, που δεν είναι το πιθανότερο αλλά δεν είναι και αδύνατο να συμβεί, η σχέση συντάξεων προς εργατικό δυναμικό θα τείνει από 0,5 περίπου που είναι σήμερα στο 0,65-0,70. Πρόκειται και πάλι για μια πολύ ουσιαστική και προϊούσα χειροτέρευση, η οποία όμως θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με παραμετρικές μεταβολές (αύξηση ορίων ηλικίας και μείωση ποσοστών αναπλήρωσης), χωρίς να είναι απαραίτητο να εγκαταλειφθεί το ισχύον κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα. Αυτό όμως προϋποθέτει πλήρη συνειδητοποίηση από την πλευρά της ελληνικής κοινωνίας της έκτασης και της φύσης του προβλήματος που έχει δημιουργηθεί με τις μεταβολές στα πρότυπα συμπεριφοράς των τελευταίων 25-30 ετών και ετοιμότητα να ληφθούν τα αναγκαία μέτρα. Ειδικότερα προϋποθέτει αναστροφή στην κάμψη της γεννητικότητας, πλήρη παραγωγική κινητοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και την υιοθέτηση μιας πολιτικής για αυξημένη απορρόφηση μεταναστών.

Για λόγους παρόμοιους με εκείνους που ισχύουν στην ελληνική περίπτωση, προβλήματα επερχόμενης οικονομικής ασφυξίας αντιμετωπίζουν και τα κοινωνικοασφαλιστικά συστήματα πολλών άλλων ευρωπαϊκών χωρών, αρκετές από τις οποίες έχουν ήδη προβεί σε μεταρρυθμίσεις για την αντιμετώπισή τους. Είτε διότι αυτό είναι αρκετό, είτε διότι ελλείπει η σχετική κοινωνική βούληση, σε αρκετές περιπτώσεις η μεταρρύθμιση λαμβάνει κατά κύριο λόγο παραμετρικό χαρακτήρα. Κατά βάση αυξάνουν τα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης και μειώνονται τα ποσοστά αναπλήρωσης, χωρίς όμως κατά τα άλλα να μεταβάλλεται ο χαρακτήρας του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος. Η αύξηση των ορίων ηλικίας επιδρά μειωτικά στον αριθμό των συνταξιούχων, ενώ η μείωση των ποσοστών αναπλήρωσης οδηγεί σε μείωση της σύνταξης σε σύγκριση με τις εν ενεργεία απολαβές. Και με τους δύο τρόπους μειώνονται οι δαπάνες του συστήματος. Με τον πρώτο τρόπο μπορεί να αυξάνουν και τα έσοδά του, ιδίως αν οι αναπτυξιακές δυνατότητες επιτρέπουν τη δημιουργία αυξημένου αριθμού θέσεων απασχόλησης. Έτσι επιδιώκεται να περιοριστούν τα χρηματοοικονομικά ελλείμματα σε ανεκτά όρια.

Σε αρκετές άλλες όμως περιπτώσεις, με διαφορετικό τρόπο σε κάθε μια, μεταβάλλεται ο χαρακτήρας του συστήματος. Όπου το σύστημα ήταν

αναδιανεμητικό ορισμένων παροχών όπως το ελληνικό, ουσιαστικά επιχειρείται η κατάργησή του και η αντικατάστασή του με άλλα συστήματα, που γενικά θεωρείται ότι είναι προσφορότερα από την άποψη της χαλιναγώγησης των δαπανών αλλά και της κοινωνικοασφαλιστικής δικαιοσύνης, ιδιαίτερα μεταξύ γενεών.

Το αναδιανεμητικό σύστημα ορισμένων παροχών που ισχύει στη χώρα μας προβλέπει την καταβολή στους συνταξιούχους συντάξεων το μέγεθος των οποίων προσδιορίζεται με βάση προκαθορισμένους κανόνες και δεν συναρτάται προς την κεφαλαιοποίηση των εισφορών τους κατά τη διάρκεια του ενεργού βίου τους. Πρόκειται ασφαλώς για την ευνοϊκότερη για τους εκάστοτε συνταξιούχους ρύθμιση εξ ου και οι έντονες αντιδράσεις σε κάθε σκέψη μεταβολής του. Τα νέα συστήματα αποκλίνουν από τις αρχές του αναδιανεμητικού συστήματος ορισμένων παροχών, με την έννοια ότι δίδουν μεγαλύτερη σημασία στην κεφαλαιοποίηση των εισφορών κατά τον προσδιορισμό των συντάξεων (συστήματα καθορισμένων εισφορών σε αντιδιαστολή με τα συστήματα καθορισμένων παροχών) και στηρίζονται στην αρχή ότι από ένα σημείο και μετά αν το άτομο επιθυμεί να λάβει, όταν συνταξιοδοτηθεί, μεγαλύτερες παροχές, πρέπει να το φροντίσει το ίδιο, με τη δημιουργία, μέσα από ασφαλιστικές ή άλλες ρυθμίσεις, αποθέματος αποταμιεύσεων για το σκοπό αυτό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΞΙΟΔΟΤΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

4.1. Γενικά

Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες δομήθηκαν, αναπτύχθηκαν και λειτούργησαν τα κοινωνικοασφαλιστικά συστήματα έχουν αλλάξει. Η εξέλιξη των συστημάτων σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο χαρακτηρίζεται από την επέκταση της ασφάλισης, τη βελτίωση των παροχών και τις ευνοϊκότερες προϋποθέσεις χορήγησης των συντάξεων. Η ποσοτική και ποιοτική βελτίωση της ασφάλισης συνοδεύθηκε με υστέρηση των εσόδων λόγω της μείωσης του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης τις τελευταίες δεκαετίες και της χειροτέρευσης της αναλογιστικής βάσης (ασφαλισμένοι/συνταξιούχοι), με αποτέλεσμα τα συνταξιοδοτικά προγράμματα διανεμητικού χαρακτήρα να παρουσιάζουν προβλήματα.

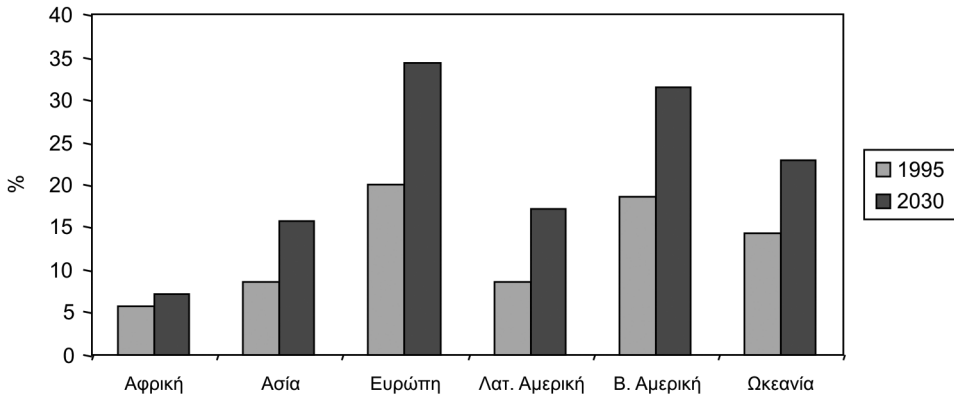
Οι προκλήσεις των συνταξιοδοτικών συστημάτων που συνδέονται με την αύξηση του αριθμού των συνταξιούχων προέρχονται κυρίως από τη γήρανση των πληθυσμών και από τις αλλαγές στην απασχόληση και στο όριο ηλικίας συνταξιοδότησης. Η τάση αυτή παρατηρείται στις ανεπτυγμένες χώρες αλλά και σε πολλές αναπτυσσόμενες, όπως φαίνεται και από το Διάγραμμα 4.1 που δείχνει την προβλεπόμενη αύξηση του δείκτη εξάρτησης στις έξι μεγάλες γεωγραφικές περιοχές μεταξύ των ετών 1995 και 2030. Αύξηση στο ποσοστό των ηλικιωμένων έχει ήδη παρατηρηθεί σε πολλές χώρες της Ευρώπης και στην Ιαπωνία και μετά το 2010 προβλέπεται μεγάλη αύξηση στον αριθμό των ατόμων ηλικίας 65 και άνω και στο δείκτη εξάρτησης σε πολλές χώρες του ΟΟΣΑ.

Οι ανεπτυγμένες οικονομίες αντιμετωπίζουν και θα συνεχίσουν να αντιμετωπίζουν τις όλο και περισσότερο αυξανόμενες δαπάνες συντάξεων των δημόσιων συνταξιοδοτικών συστημάτων των αποκαλούμενων συντάξεων πρώτου πυλώνα. Τα χρηματοδοτικά προβλήματα και οι δυσμενείς δημογραφικές εξελίξεις έχουν οδηγήσει σε αναθεώρηση του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης. Πολλές χώρες έχουν ήδη ανταποκριθεί στις προκλήσεις των δημόσιων συνταξιοδοτικών συστημάτων με την εφαρμογή ή τη θεσμοθέτηση σημαντικών μεταρρυθμίσεων.

Το ελληνικό συνταξιοδοτικό σύστημα αντιμετωπίζει τα σοβαρότερα προβλήματα, δηλαδή το δημογραφικό μαζί με το πρόβλημα της ανεργίας, που

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1

Δείκτης εξάρτησης ηλικιωμένων κατά περιοχές (Ηνωμένα Έθνη 1994)

Πηγή: ISSA, *Social Security at the dawn of the 21st Century*.

αντιμετωπίζουν τα συνταξιοδοτικά συστήματα των κρατών μελών της Ε.Ε., καθώς και τα ενδογενή προβλήματα του κατακερματισμού και των διακρίσεων των ασφαλιστικών φορέων του. Βάσει αυτών προβλέπεται ότι θα αντιμετωπίσει, στις επόμενες δεκαετίες, δυσμενείς δημογραφικές τάσεις, τουλάχιστον ανάλογες, αν όχι μεγαλύτερες, με αυτές που αντιμετωπίζουν τα περισσότερα άλλα κράτη μέλη της Ε.Ε. Γι' αυτό εκτιμάται ότι οι πολιτικές κοινωνικής προστασίας της Ε.Ε. και οι εμπειρίες από τις σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις άλλων κρατών, οι οποίες συνοπτικά αναφέρονται παρακάτω, θα βοηθήσουν στον προβληματισμό και θα συμβάλουν στην προαγωγή του διαλόγου, που πρέπει να υπάρχει με τους κοινωνικούς εταίρους, όσον αφορά το μέλλον του ελληνικού ασφαλιστικού συστήματος, ώστε η Κυβέρνηση να προχωρήσει στη λήψη αποφάσεων για τις αναγκαίες και απαραίτητες μεταρρυθμίσεις.

4.2. Η Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η κοινωνική προστασία είναι μια θεμελιώδης συνιστώσα του ευρωπαϊκού μοντέλου της κοινωνίας, γι' αυτό και η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει δεσμευθεί να εκσυγχρονίσει το κοινωνικό πρότυπό της με βάση τις κοινές αξίες της κοινωνικής δικαιοσύνης και την ενεργό συμμετοχή όλων των πολιτών στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Οι πολιτικές όμως κοινωνικής προστασίας και κοινωνικής ένταξης δεν ενσωματώνονται στο κοινοτικό δίκαιο. Η νομοθεσία της Ε.Ε. αναφέρεται κυρίως στον τρόπο με τον οποίο οι θεμελιώδεις αρχές

της συνθήκης εφαρμόζονται στο πλαίσιο των εθνικών συστημάτων, ενώ τα κράτη μέλη διατηρούν την πλήρη αρμοδιότητα για τη χρηματοδότηση και την οργάνωση των συστημάτων τους.

Η νομοθεσία της Ε.Ε. όσον αφορά την κοινωνική ασφάλιση περιορίζεται στους κανονισμούς 1408/71 και 574/72 που καλύπτουν τους διακινούμενους εργαζόμενους, στους οποίους εξασφαλίζουν ότι δεν χάνουν τα ασφαλιστικά τους δικαιώματα όταν ασκούν το δικαίωμά τους για ελεύθερη κυκλοφορία, και στις οδηγίες 79/7/ΕΟΚ και 86/378/ΕΟΚ που ασχολούνται με την εφαρμογή της αρχής της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών και με την επαγγελματική κοινωνική ασφάλιση.

Στο πεδίο των συντάξεων εφαρμόζεται η ανοιχτή μέθοδος συντονισμού που αποφασίσθηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη Λισαβόνα το 2000. Η Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού (ΑΜΣ) περιλαμβάνει τον καθορισμό κοινών γενικών στόχων και τη μετατροπή των στόχων αυτών σε εθνικές στρατηγικές, την εκπόνηση εθνικών σχεδίων δράσης και εκθέσεων που σκιαγραφούν τις πολιτικές τις οποίες τα κράτη μέλη προτίθενται να υλοποιήσουν για να επιτύχουν τους κοινούς στόχους, καθώς και την αξιολόγηση αυτών των σχεδίων και στρατηγικών με άλλες κοινές εκθέσεις της Επιτροπής και του Συμβουλίου. Επίσης, στο πλαίσιο της διαδικασίας ανταλλαγής εμπειριών μεταξύ των κρατών μελών περιλαμβάνεται και η περιοδική παρακολούθηση των παραμέτρων και μεγεθών των ασφαλιστικών συστημάτων με βάση κοινά καθορισμένους δείκτες.

Η ΑΜΣ βασίζεται στους έντεκα στόχους για τις συντάξεις, που έθεσε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Λάακεν το Δεκέμβριο του 2001, που αποσκοπούν στην εξασφάλιση του μέλλοντος των συνταξιοδοτικών συστημάτων και στην υποστήριξη ολοκληρωμένων εθνικών στρατηγικών που έχουν ως κύριο μέλημα τους παρακάτω κοινούς σκοπούς:

- Την εξασφάλιση επαρκών εισοδημάτων συνταξιοδότησης για όλους και πρόσβαση σε συντάξεις που θα επιτρέπουν στους ανθρώπους να διατηρήσουν, σε έναν λογικό βαθμό, το βιοτικό επίπεδό τους μετά τη συνταξιοδότηση, στο πλαίσιο του πνεύματος αλληλεγγύης και δικαιοσύνης μεταξύ και εντός των γενεών.
- Την εξασφάλιση οικονομικής βιωσιμότητας των δημόσιων και ιδιωτικών συνταξιοδοτικών προγραμμάτων, στο πλαίσιο των υγιών δημόσιων οικονομικών που θα επιτευχθεί με τη στήριξη της παράτασης του επαγγελματικού βίου και της ενεργού γήρανσης, με την εξασφάλιση κατάλληλης και δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των εισφορών και των παροχών

και, τέλος, με την προώθηση της χρηστής διαχείρισης και την εγγύηση της ασφάλειας των χρηματοδοτούμενων και των ιδιωτικών συνταξιοδοτικών προγραμμάτων.

- Την εξασφάλιση ότι τα συνταξιοδοτικά συστήματα χαρακτηρίζονται από διαφάνεια, είναι καλά προσαρμοσμένα στις ανάγκες και τις προσδοκίες των γυναικών και των ανδρών και στις απαιτήσεις των σύγχρονων κοινωνιών, στη γήρανση του πληθυσμού και στις δομικές αλλαγές και, επίσης, ότι οι άνθρωποι λαμβάνουν τις πληροφορίες που χρειάζονται για να προγραμματίσουν τη συνταξιοδότησή τους και ότι οι μεταρρυθμίσεις πραγματοποιούνται με βάση την ευρύτερη δυνατή συναίνεση.

Ο εξορθολογισμός της ΑΜΣ, με σκοπό τον καλύτερο συντονισμό των κοινωνικών πολιτικών και την καλύτερη ευθυγράμμιση με τη στρατηγική της Λισαβόνας, αποφασίστηκε το 2003. Η εξορθολογισμένη ΑΜΣ πρέπει να λειτουργεί παράλληλα και σε στενή αλληλεπίδραση με την αναθεωρημένη στρατηγική της Λισαβόνας: θα τροφοδοτεί τους στόχους της ανάπτυξης και της απασχόλησης, ενώ τα προγράμματα της Λισαβόνας θα συμβάλλουν στην προώθηση των στόχων κοινωνικής συνοχής.

Στο πλαίσιο της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού, τα κράτη μέλη υπέβαλαν εκθέσεις εθνικής στρατηγικής για τις συντάξεις τον Ιούλιο του 2005. Ο ρόλος των εκθέσεων αυτών ήταν ο καθορισμός της στρατηγικής για τον εκσυγχρονισμό του συνταξιοδοτικού συστήματος, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι τρέχουσες και οι μελλοντικές προκλήσεις. Ο ρόλος αυτός συνεχίζεται με την υποβολή νέων εκθέσεων εθνικής στρατηγικής από τα κράτη μέλη το Σεπτέμβριο του 2006.

Η διαδικασία της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού δημιούργησε συναίνεση ως προς το ότι η μεταρρύθμιση των συντάξεων πρέπει να συνοδεύεται από τη μέριμνα για επαρκή, βιώσιμα και εκσυγχρονισμένα συστήματα, γι' αυτό και οι πολιτικές κοινωνικής προστασίας θα πρέπει να εξακολουθήσουν να προωθούν την κοινωνική συνοχή, τις ίσες ευκαιρίες και την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών, ενώ παράλληλα θα πρέπει να ανταποκρίνονται καλύτερα στις οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές και να προωθούν την ανάπτυξη και την απασχόληση.

Τέλος, επισημαίνεται ότι οι προτάσεις μέτρων για την επίτευξη των κοινών στόχων της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού δεν είναι μεν δεσμευτικές για τα κράτη μέλη, τα οποία διατηρούν την αρμοδιότητα για τη διαμόρφωση

των συνταξιοδοτικών τους συστημάτων, αλλά η πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων εθνικών συστημάτων ανεξάρτητα από τις διεθνείς εξελίξεις ή/και μεταρρυθμίσεις και τις ευρωπαϊκές δεσμεύσεις των κρατών μελών δεν είναι δυνατή.

4.3. Παραμετρικές και δομικές μεταρρυθμίσεις

Η συνταξιοδοτική μεταρρύθμιση είναι κοινά αποδεκτό ότι αποτελεί ένα παγκόσμιο ζήτημα. Οι σημαντικότεροι λόγοι που την επιβάλλουν, αν και μπορεί να διαφέρουν κάπως μεταξύ των χωρών, είναι:

- Η γήρανση του πληθυσμού, που ασκεί βραχυπρόθεσμα φορολογικές πιέσεις, και θα δημιουργήσει μακροπρόθεσμα μεγάλα προβλήματα στα περισσότερα συνταξιοδοτικά συστήματα.
- Οι αρχές και η δομή των συνταξιοδοτικών συστημάτων (μερικά από τα οποία χρονολογούνται ήδη εδώ και πάνω από 100 έτη), που λόγω των κοινωνικοοικονομικών αλλαγών χρειάζονται επανεξέταση και εκσυγχρονισμό.
- Οι κίνδυνοι λόγω της παγκοσμιοποίησης, που πρέπει να περιορισθούν ή/και να εξαλειφθούν.

Ο αριθμός και οι τρόποι μεταρρυθμίσεων που έγιναν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 και στην αρχή της δεκαετίας του '90 και συνεχίζουν να υλοποιούνται στην τρέχουσα δεκαετία στις χώρες της Ε.Ε. και στις άλλες ανεπτυγμένες χώρες είναι μια ένδειξη για το πόσο σημαντικό θεωρείται το πρόβλημα της κοινωνικής ασφάλισης από τις κυβερνήσεις των χωρών αυτών και τη σημασία που δίνουν στην επίλυσή του. Δηλαδή πιστεύεται ότι πρέπει να δοθεί περισσότερη προσοχή στα οικονομικά των συνταξιοδοτικών συστημάτων, ώστε να εξασφαλιστούν τα ασφαλιστικά δικαιώματα των εργαζομένων και συνταξιούχων. Οι μεταρρυθμίσεις που έχουν αποδειχθεί πολιτικά εφικτές, αν και κάθε χώρα τις έχει χειριστεί διαφορετικά, διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: τις *παραμετρικές* και τις *δομικές*.

4.3.1. Παραμετρικές μεταρρυθμίσεις

Στις δυτικές ευρωπαϊκές και άλλες βιομηχανικές χώρες, όπου τα συνταξιοδοτικά συστήματα είναι σχετικά γενναιόδωρα και ώριμα και οι πληθυσμοί γερασμένοι, η επίπτωση της αύξησης των συνταξιούχων στο συνταξιοδοτικό σύστημα τείνει να αντιμετωπισθεί με παραμετρικές αλλαγές, δηλαδή με την προσαρμογή του υπάρχοντος συστήματος στις μελλοντικές απαιτήσεις, παρά με δομική μεταρρύθμιση.

Οι παραμετρικές μεταρρυθμίσεις διατηρούν τη δομή του συστήματος καθορισμένων παροχών, όπου η σύνταξη καθορίζεται με οικονομικά και κοινωνικά κριτήρια και δεν είναι ιδιαίτερα συνδεδεμένη με τη συνολική συμβολή των εισφορών στο συνταξιοδοτικό σύστημα.

Πολλές βιομηχανικές χώρες στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και νωρίς στη δεκαετία του 1990 εισήγαγαν παραμετρικές μεταρρυθμίσεις, που περιλαμβάνουν αλλαγές:

- στο όριο ηλικίας συνταξιοδότησης, περιορισμό της πρόωρης συνταξιοδότησης και αύξηση της μέσης ηλικίας συνταξιοδότησης,
- στον υπολογισμό των συντάξεων –ανάλογα με τα έτη πληρωμής εισφορών– και τις παροχές πρόωρης συνταξιοδότησης,
- στα ποσοστά ασφαλιστικών εισφορών και τη διεύρυνση της βάσης υπολογισμού των συντάξεων.

4.3.1.1. Όριο ηλικίας συνταξιοδότησης

Η αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης έχει αποτελέσματα μόνο όταν υπάρχουν ευκαιρίες απασχόλησης για τα άτομα μεγάλης ηλικίας. Εάν δεν υπάρχουν ευκαιρίες απασχόλησης, τότε παρατηρείται μεταφορά κόστους από το συνταξιοδοτικό σύστημα σε επιδόματα ανεργίας, σε συντάξεις αναπηρίας και επιδόματα πρόνοιας ή απλά παρατηρείται αύξηση του επιπέδου φτώχειας των ηλικιωμένων.

Το 65ο έτος είναι το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης των ανδρών στις περισσότερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης και λίγες μόνο χώρες έχουν υψηλότερο όριο ηλικίας συνταξιοδότησης –67 ετών είναι το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης στην Δανία, Ισλανδία και Νορβηγία. Πολλές χώρες έχουν αυξήσει τα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης των γυναικών (είναι τα ίδια με αυτά των ανδρών), όπως συνέβη και στη χώρα μας με τις γυναίκες που ασφαλίστηκαν για πρώτη φορά μετά το 1992. Πάρα πολύ περιορισμένος αριθμός χωρών μείωσε το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης για άνδρες και γυναίκες –το Λιχτενστάιν από τα 65 στα 64 έτη. Στις ΗΠΑ, στα μέσα της δεκαετίας του '90, προτάθηκε η αυτόματη αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης σε σχέση με την αύξηση του προσδόκιμου χρόνου επιβίωσης. Επισημαίνεται ότι χώρες που αύξησαν το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης, όπως η Ν. Ζηλανδία, έδωσαν κάποια σύνταξη ως βοήθημα στους άνεργους μεγάλης ηλικίας μέχρι να φθάσουν το νέο όριο ηλικίας συνταξιοδότησης.

4.3.1.2. Πρόωρη συνταξιοδότηση

Η πρόωρη συνταξιοδότηση παρατηρείται κυρίως στην Ευρώπη. Πρέπει να αναφερθεί ότι δεν αναπτύχθηκε μόνο για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης (περισσότερο ελεύθερο χρόνο) ή για να προστατεύσει αυτούς που δουλεύουν στα βαρέα και ανθυγιεινά επαγγέλματα και τις μητέρες, αλλά και γιατί ο τομέας της κοινωνικής πρόνοιας ήταν περιορισμένος, καθώς επίσης και για οικονομικούς λόγους – αντιμετώπιση της ανεργίας, της χαμηλής οικονομικής ανάπτυξης και της βιομηχανικής αναδιάρθρωσης.

Ο θεσμός της πρόωρης συνταξιοδότησης ηλικιωμένων και πρόσληψη νέων στη θέση τους, με στόχο τον περιορισμό της ανεργίας των νέων, παρατηρείται σε χώρες της Ε.Ε. (Γαλλία Βέλγιο Λουξεμβούργο και Ισπανία). Όμως σε μελέτη του ΟΟΣΑ για τη γήρανση του πληθυσμού (σε κάποιες χώρες το έτος 1996), συμπεραίνεται ότι η πρόωρη συνταξιοδότηση απέτυχε να μειώσει την ανεργία και δεν διαπιστώνεται κάποια σχέση ανάμεσα στη μείωση του ποσοστού συμμετοχής των ηλικιωμένων και στο επίπεδο ανεργίας.

Σε κάποιες από τις χώρες με αυξημένη ανεργία, ειδικότερα στα άτομα μεγάλης ηλικίας, οι άνεργοι ηλικιωμένοι έχουν δικαίωμα για πρόωρη σύνταξη γήρατος (πέντε χρόνια – Αυστρία), και μάλιστα σε ορισμένες χώρες ονομάζεται σύνταξη ανεργίας ή έχουν ευνοϊκότερες προϋποθέσεις για τα επιδόματα ανεργίας από τους άνεργους νέους. Οι παροχές από τα σχήματα αυτά έχουν περιορισθεί μετά την τροποποίηση (στα μέσα της δεκαετίας του '90) προς το αυστηρότερο των σχετικών διατάξεων κυρίως ως προς το όριο ηλικίας σε χώρες της Ε.Ε. – Φινλανδία, Γερμανία. Σε ορισμένες χώρες, όπως η Δανία, η Σουηδία και η Γερμανία, στην αντιμετώπιση του προβλήματος της ανεργίας των ηλικιωμένων κατά τις δεκαετίες '70 και '80 συνέβαλαν οι ευνοϊκές προϋποθέσεις παροχής αναπηρικών συντάξεων, που ελάμβαναν υπόψη και τους παράγοντες της αγοράς εργασίας ή της καταλληλότητας για απασχόληση.

Οι αναθεωρήσεις όμως των συνταξιοδοτικών συστημάτων που ακολούθησαν στις επόμενες δεκαετίες έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στην αυστηροποίηση των προϋποθέσεων (ποσοστά αναπηρίας, όριο ηλικίας και χρόνος ασφάλισης) παροχής αναπηρικών συντάξεων, με στόχο τον περιορισμό των αναπηρικών συντάξεων, που παρέχονται πλέον ανάλογα με τα ποσοστά αναπηρίας και όχι με κοινωνικά και οικονομικά κριτήρια.

Επίσης Κυβερνήσεις κρατών μελών της Ε.Ε., λόγω του μακροχρόνιου κόστους, λαμβάνουν μέτρα για περιορισμό της πρόωρης συνταξιοδότησης τα τελευταία χρόνια, όπως η σταδιακή αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότη-

σης ή/και αύξηση του ποσοστού με το οποίο μειώνεται (ανάλογα με τα χρόνια πρόωρης συνταξιοδότησης) η σύνταξη γήρατος, ή/και σταδιακή κατάργηση του δικαιώματος για κάποιες κατηγορίες. Επισημαίνεται όμως ότι οι λόγοι για τους οποίους θεσμοθετήθηκε η πρόωρη συνταξιοδότηση δεν έχουν εκλείψει, γι' αυτό και συνεχίζει να υπάρχει και σε κάποιες περιπτώσεις επεκτείνεται, όπως συνέβη στη Σουηδία –μείωση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης ένα ή δύο χρόνια με ανάλογη μείωση της σύνταξης γήρατος.

4.3.1.3. Μερική σύνταξη και απασχόληση

Η σχετικά νέα πρόταση του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, ότι δηλαδή οι απασχολούμενοι που βρίσκονται σε μια μεγάλη ηλικία (μεταξύ 60-70) έχουν τη δυνατότητα να παίρνουν μερικώς συντάξεις, ενώ παράλληλα θα εργάζονται με μειωμένη απασχόληση, προκαλεί αυξανόμενο ενδιαφέρον σε αρκετές χώρες. Τα ασφαλιστικά συστήματα των σκανδιναβικών χωρών, όπως της Σουηδίας από το 1976, παρείχαν τη δυνατότητα σταδιακής αποχώρησης.

Η παραμονή των ηλικιωμένων στην αγορά εργασίας με μερική σύνταξη και απασχόληση συμβάλλει στον περιορισμό των δαπανών για συντάξεις και στην αύξηση των εσόδων από εισφορές. Η βαθμιαία μετάβαση από την εργασία στη σύνταξη βοηθάει τους ηλικιωμένους οικονομικά και ψυχολογικά, αλλά και την οικονομία να μην στερηθεί την εμπειρία τους. Η μερική συνταξιοδότηση πριν από το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης αντί της πρόωρης συνταξιοδότησης περιορίζει την οικονομική επιβάρυνση, αφού η σύνταξη είναι μικρότερη και οι εισφορές εισπράττονται εάν εργάζονται, ή εάν δεν εργάζονται δίδεται η μερική σύνταξη αντί να δίνονται επιδόματα ανεργίας.

Η μερική συνταξιοδότηση και η βαθμιαία μετάβαση των ηλικιωμένων από την αγορά εργασίας στη σύνταξη ενθαρρύνεται με τον περιορισμό των ελέγχων εισοδήματος και με τη μη σημαντική μείωση των συντάξεων και των φορολογικών ελαφρύνσεων, όπως συνέβη στην Αγγλία. Για να μπορεί να εφαρμοσθεί ο θεσμός της μερικής σύνταξης και απασχόλησης, θα πρέπει στον υπολογισμό της σύνταξης να λαμβάνεται υπόψη ο συνολικός χρόνος εισφορών και όχι ο τελευταίος μισθός ή τα τελευταία πέντε χρόνια που πιθανόν τα εισοδήματα να είναι μικρότερα.

Κάποιες χώρες ενθαρρύνουν τη μερική απασχόληση και συνταξιοδότηση πριν ή και μετά το καθορισμένο όριο ηλικίας συνταξιοδότησης, ενώ κάποιες άλλες αυστηροποιούν τις προϋποθέσεις μερικής συνταξιοδότησης. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η Φινλανδία μείωσε το όριο ηλικίας μερικής

συνταξιοδότησης από 58 στα 56, ενώ η Σουηδία, αν και είχε τη μερική συνταξιοδότηση από τα μέσα της δεκαετίας του '70, στο τέλος της δεκαετίας του '90 αυστηροποίησε τις προϋποθέσεις παροχής μερικής σύνταξης (αύξησε το όριο ηλικίας από 60 σε 61 και μείωσε το ποσοστό αναπλήρωσης από 65 σε 55).

Επίσης, στα άτομα μεγάλης ηλικίας με μερική απασχόληση κάποιες χώρες δίνουν επιπλέον είτε κάποιο επίδομα ανεργίας ή μερική σύνταξη (ή και τα δύο). Η Αυστραλία στα άτομα που συνεχίζουν να δουλεύουν πέραν του καθορισμένου ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης δίνει κάποιο εφάπαξ ποσό, όταν σταματήσουν να εργάζονται.

Επισημαίνεται ότι η μερική συνταξιοδότηση μπορεί να εφαρμοσθεί μόνο εάν υπάρχουν ευκαιρίες μερικής απασχόλησης ηλικιωμένων, διαφορετικά καταλήγει σε πρόωρη συνταξιοδότηση με αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των συνταξιούχων.

4.3.1.4. Αύξηση της μέσης ηλικίας συνταξιοδότησης

Οι στρατηγικές για την αύξηση της μέσης ηλικίας συνταξιοδότησης που θα περιορίσει την αύξηση των συνταξιούχων είναι:

- η παραμονή των ασφαλισμένων στο εργατικό δυναμικό για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα ή/και η μερική αποχώρηση,
- ο περιορισμός στην πρόσβαση στις εναλλακτικές πηγές εισοδήματος πρόωρης συνταξιοδότησης – πρόωρες συντάξεις, επιδόματα ανεργίας, αναπηρικές συντάξεις και
- η αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης και του χρόνου ασφάλισης.

Η συνταξιοδότηση πέραν του καθορισμένου ορίου συνταξιοδότησης ή/και του χρόνου ασφάλισης θα έχει αποτέλεσμα μόνο όταν καταλήγει σε μια αξιόλογη αύξηση της σύνταξης. Η ενθάρρυνση των εργαζομένων για παραμονή στην αγορά εργασίας πέραν του ορίου συνταξιοδότησης μπορεί να επιτευχθεί με τον περιορισμό των αντικινήτρων για μεγαλύτερο εισόδημα μετά τη συνταξιοδότηση και με την αύξηση της σύνταξης από τις εισφορές μετά από την ηλικία της μερικής συνταξιοδότησης.

4.3.1.5. Ποσοστά ασφαλιστικών εισφορών

Η αύξηση του ποσοστού εισφορών, του ανώτατου επιπέδου μισθού ή ημερομισθίου υπολογισμού των εισφορών και η επέκταση της βάσης των

εισφορών αυξάνουν τα έσοδα του συστήματος και συμβάλλουν στην αντιμετώπιση της αύξησης των συνταξιούχων. Η ασφαλιστική βάση αυξάνεται με την αύξηση του ποσοστού συμμετοχής του εργατικού δυναμικού (άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, γυναίκες) στην απασχόληση και την επέκταση της ασφαλιστικής βάσης με την ασφάλιση των οικονομικών μεταναστών, δηλαδή με την αύξηση των εργαζομένων σε σχέση με τον συνολικό πληθυσμό. Τα προηγούμενα χρόνια η αύξηση της ασφαλιστικής βάσης επιτεύχθηκε με την κάλυψη των κενών ασφάλισης.

Αύξηση του ποσοστού εισφορών στις χώρες με μεγάλη εισφοροδιαφυγή είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί επιτυχώς και δεν έχει θετική επίδραση στα έσοδα, εκτός και εάν υπάρχει απόλυτη σχέση μεταξύ εισφορών και συντάξεων και αυτή η αύξηση δεν ακυρώνεται από μια μικρή σχετικά επακόλουθη αύξηση των συντάξεων. Ορισμένες χώρες με υψηλά ποσοστά εισφορών, τα οποία δεν επιτρέπουν την περαιτέρω αύξησή τους, προγραμματίζουν αύξηση για μεταγενέστερο χρόνο (στις ΗΠΑ έχει προγραμματισθεί αύξηση του ποσοστού για το 2045).

Η φορολογία αντί των εισφορών είναι ένας τρόπος αύξησης των εσόδων του συνταξιοδοτικού συστήματος. Στη Γερμανία αυξήθηκε ο φόρος προστιθέμενης αξίας (από 15% σε 16% το 1997), προκειμένου να αποφευχθεί η αύξηση των εισφορών και στις ΗΠΑ αποφασίσθηκε αύξηση της φορολογίας εισοδήματος και θεσμοθετήθηκε ποσοστό 1,5% επί των αποδοχών για το νέο σύστημα των ατομικών λογαριασμών.

4.3.1.6. Η αναπροσαρμογή των συντάξεων

Η αναπροσαρμογή των καταβαλλόμενων συντάξεων ως απάντηση στις αλλαγές στο κόστος ζωής ή στο βιοτικό επίπεδο, δηλαδή η τιμαριθμική αναπροσαρμογή, αποτελεί, από καιρό, κεντρικό θέμα του διαλόγου για τη χρηματοοικονομική βιωσιμότητα των συστημάτων παροχής συντάξεων.

Οι αλλαγές στον τρόπο αύξησης των συντάξεων επηρεάζουν τις συνολικές δαπάνες σύνταξης. Οι συντάξεις συνήθως αυξάνουν ανάλογα με την αύξηση των μισθών ή σύμφωνα με τον πληθωρισμό. Η αλλαγή στον τρόπο αύξησης των συντάξεων ανάλογα με την αύξηση των μισθών, η οποία είναι συνήθως μεγαλύτερη του πληθωρισμού, κοστίζει περισσότερο και σημαίνει ότι και οι συνταξιούχοι ωφελούνται από την ανάπτυξη της οικονομίας, ενώ μια αύξηση μεταξύ της αύξησης μισθών και τιμών είναι καλύτερη από μόνο την αύξηση των τιμών και προστατεύει κάπως τους συνταξιούχους από τη σχετική

μείωση των συντάξεων, καθώς οι μισθοί αυξάνουν γρηγορότερα. Συνήθως οι αλλαγές που θεσμοθετήθηκαν τα τελευταία χρόνια, όσον αφορά τον τρόπο αύξησης των συντάξεων, είχαν ως στόχο τον περιορισμό του κόστους παρά τη βελτίωση της θέσης των συνταξιούχων. Σχεδόν όλες οι χώρες του ΟΟΣΑ συνδέουν σήμερα τις συντάξεις με τις τιμές καταναλωτή. Εντούτοις μερικές από αυτές εξακολουθούν να αναπροσαρμόζουν τις συντάξεις σύμφωνα με τις μέσες αποδοχές. Το κόστος της πρακτικής αυτής ίσως να είναι 20% υψηλότερο από το κόστος που θα προέκυπτε εάν οι συντάξεις ήταν τιμαριθμοποιημένες με βάση το δείκτη τιμών σύμφωνα με μελέτη του ΟΟΣΑ (*Pensions at a Glance*, 2005).

4.3.1.7. Αναπροσαρμογή των προηγούμενων αποδοχών και βάση υπολογισμού της σύνταξης

Οι περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ αναπροσαρμόζουν τις προηγούμενες αποδοχές σύμφωνα με τις αυξήσεις των αποδοχών στο σύνολο της οικονομίας. Όμως υπάρχουν ορισμένες εξαιρέσεις, όπως το Βέλγιο, η Γαλλία, η Ισπανία και η Κορέα, όπου οι προηγούμενες αποδοχές αναπροσαρμόζονται με βάση τις τιμές. Οι μισθοί συνήθως αυξάνονται γρηγορότερα από τις τιμές, οπότε η αναπροσαρμογή με βάση τις τιμές οδηγεί ουσιαστικά σε χαμηλότερα ποσοστά αναπλήρωσης απ' ό,τι με βάση τα εισοδήματα. Σύμφωνα με την παραπάνω μελέτη του ΟΟΣΑ, η αναπροσαρμογή με βάση τις τιμές όσον αφορά τους εργαζόμενους με πλήρη σταδιοδρομία μπορεί να οδηγήσει σε σύνταξη 40% χαμηλότερη σε σχέση με αυτή που θα διαμορφωνόταν με αναπροσαρμογή επί τη βάσει των αποδοχών.

Οι αλλαγές στη βάση υπολογισμού της σύνταξης που συνήθως παρατηρούνται είναι αυτές που θεσμοθετήθηκαν και στη χώρα μας, δηλαδή αντί του τελευταίου μισθού οι παροχές των τελευταίων 5 ή των 5 καλύτερων χρόνων. Πολλές χώρες λαμβάνουν υπόψη στον υπολογισμό της σύνταξης περισσότερα χρόνια, εάν οι αποδοχές αυξάνουν τα τελευταία χρόνια, συνήθως 10-20 (στην Αυστρία από το 2003, τα 18 αντί τα 5 καλύτερα χρόνια για τους Δ.Υ.), ενώ ορισμένες χώρες λαμβάνουν υπόψη τις αποδοχές όλου του χρόνου ασφάλισης (στην Ιταλία το ποσοστό όλων των αποδοχών αντί των τελευταίων σύμφωνα με τη μεταρρύθμιση του 1995). Ένας άλλος τρόπος υπολογισμού των συντάξεων είναι η χρήση ενός δημογραφικού παράγοντα που θα λαμβάνει υπόψη τον αυξανόμενο χρόνο επιβίωσης. Μια τέτοια αλλαγή που έχει επιπτώσεις μόνο στους νέους συναντάμε στο σουηδικό σύστημα.

4.3.1.8. Συνδυασμός παραμετρικών μεταρρυθμίσεων

Σε μελέτη του ΔΝΤ σε επτά ανεπτυγμένες χώρες (Chand and Jaeger, 1996), αναφέρεται ότι ένας συνδυασμός μεταρρυθμίσεων, όπως η επέκταση της ηλικίας συνταξιοδότησης και η αλλαγή στον τρόπο αύξησης των συντάξεων, θα ήταν επαρκής για να συγκρατήσει τις ενδεχομένως δυσμενείς φορολογικές εξελίξεις, ενώ στην ίδια μελέτη δίδεται εξήγηση γιατί μια άλλη στρατηγική, όπως η μεταφορά της ασφαλιστικής κάλυψης στον ιδιωτικό τομέα, είναι προτιμότερη στη Λατινική Αμερική και στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης παρά στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης.

Στην έκθεση του ΟΟΣΑ το 1996, που αφορά τη γήρανση του πληθυσμού, ως τρόποι μείωσης των συντάξεων και επομένως των δαπανών του συνταξιοδοτικού συστήματος αναφέρονται η μείωση του ποσοστού αναπλήρωσης ή του επιπέδου των παροχών, ο μεγαλύτερος ασφαλιστικός χρόνος ο απαιτούμενος για συνταξιοδότηση και οι χαμηλότερες αυξήσεις των συντάξεων σε σχέση με τον πληθωρισμό.

Πολλές βιομηχανικές χώρες στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και νωρίς στη δεκαετία του 1990 προώθησαν παράλληλες αλλαγές στις παραμέτρους του συνταξιοδοτικού τους συστήματος – όριο ηλικίας συνταξιοδότησης, ύψος συντάξεων, ποσοστά εισφορών – και στο ρόλο του ιδιωτικού τομέα όσον αφορά το δημόσιο συνταξιοδοτικό σύστημα. Στη Γαλλία θεσμοθετήθηκε αύξηση του χρόνου ασφάλισης (πλήρης σύνταξη από 37,5 στα 40 συντάξιμα χρόνια), μείωση του βαθμού αναπλήρωσης και ύψους σύνταξης, και υπολογισμός της σύνταξης στα 25 καλύτερα χρόνια αντί για τα 10. Στην Αγγλία, η βασική σύνταξη περιορίστηκε στο 20% των απολαβών στο σύνολο των χρόνων εργασίας αντί στο 25% για τα τελευταία 20 χρόνια. Επίσης, μειώθηκε το ποσοστό αναπλήρωσης κατ' έτος από 1,5% των μέσων αποδοχών στο 0,75%. Δηλαδή, για κάθε χρόνο εργασίας αυξάνει η σύνταξη κατά 0,75% του μέσου μισθού, όπου για τα 30 χρόνια παρέχεται σύνταξη ίση με το 22,5% του μέσου μισθού και για τα 40 χρόνια το 30%. Στην Ιταλία θεσμοθετήθηκε αύξηση του χρόνου ασφάλισης (από 18 στα 20 χρόνια) και του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης με παράλληλη ευελιξία στο όριο (57-65 χρόνια) για τους νέους, ως κίνητρο για να πληρώνουν περισσότερες εισφορές.

Επισημαίνεται όμως ότι τέτοιου είδους μέτρα δεν είναι δημοφιλή, αυξάνουν τη φτώχεια των ηλικιωμένων και δεν συμφωνούν με το στόχο της επάρκειας. Επίσης επισημαίνεται ότι οι προϋποθέσεις συνταξιοδότησης (όρια ηλικίας συνταξιοδότησης και χρόνος ασφάλισης) γενικά αλλάζουν σταδιακά,

ώστε να περιορισθούν οι δυσμενείς επιπτώσεις στους εργαζόμενους μεγάλης ηλικίας, κοντά στο όριο ηλικίας συνταξιοδότησης, και για να δοθεί ο απαραίτητος χρόνος προσαρμογής στους νέους εργαζόμενους.

Τέλος, σημειώνεται ότι χώρες που στοχεύουν στη μείωση του ποσοστού του χρέους ως προς το ΑΕΠ συνήθως δεν υιοθετούν νέα συστήματα για τους ήδη ασφαλισμένους αλλά περιορισμένα μη δημοφιλή μέτρα, όπως αυστηροποίηση των προϋποθέσεων παροχής των συντάξεων και παράλληλα εισαγωγή του ελέγχου με βάση τα εισοδήματα, όπως στη χώρα μας με το ΕΚΑΣ, με αποτέλεσμα χαμηλότερες συντάξεις για τους υψηλά αμειβόμενους.

4.3.2. Δομικές μεταρρυθμίσεις

Στη δεκαετία του 1990, πολλές χώρες και όχι μόνο οι ανεπτυγμένες προέβησαν σε μεταρρυθμίσεις των συνταξιοδοτικών συστημάτων τους, αλλά επειδή το περιβάλλον ήταν δύσκολο για παραμετρικές αλλαγές, είχαμε και δομικές αλλαγές. Στις δομικές μεταρρυθμίσεις εντάσσονται εκείνες που αλλάζουν τη φύση του συνταξιοδοτικού συστήματος:

- το σύστημα καθορισμένων συντάξεων αλλάζει σε σύστημα καθορισμένων εισφορών, ή/και
- η ευθύνη από το δημόσιο σύστημα μεταβιβάζεται και στον ιδιωτικό τομέα ή/και
- το διανεμητικό σύστημα αναπτύσσει προγράμματα κεφαλαιοποιητικού χαρακτήρα, ή/και
- το συνταξιοδοτικό δημόσιο σύστημα με έναν πυλώνα μετατρέπεται σε σύστημα δημόσιο, επαγγελματικό και ιδιωτικό με τρεις πυλώνες.

4.3.2.1. Σύστημα καθορισμένων εισφορών

Τα συστήματα καθορισμένων εισφορών θεωρούνται περισσότερο κατάλληλα στο να εξασφαλίσουν την ασφαλιστική κάλυψη για τις νέες γενιές, ενώ στα συστήματα καθορισμένων παροχών υποτίθεται ότι οι μελλοντικοί εργαζόμενοι θα πληρώσουν το λογαριασμό ανεξάρτητα από το μέγεθός του. Αρκετές χώρες έχουν προχωρήσει σε αλλαγή του συστήματος καθορισμένων συντάξεων σε ένα σύστημα καθορισμένων εισφορών, όπου οι συντάξεις καθορίζονται από τις συνολικές ασφαλιστικές εισφορές και τις αποδόσεις του σωρευμένου κεφαλαίου. Οι επιπτώσεις από τις μεταρρυθμίσεις αυτές είναι πολλές, όπως περιορισμένη βεβαιότητα για το ποσό των συντάξεων και περιορισμός στις μακροπρόθεσμες υποχρεώσεις του Δημοσίου.

Στο σύστημα καθορισμένων εισφορών (NDC –non-financial defined contribution) και διανεμητικό σύστημα (PAYG –pay as you go), οι εισφορές των ασφαλισμένων σημειώνονται σε ατομικούς λογαριασμούς, τα χρήματα από τις εισφορές δεν επενδύονται στη χρηματιστηριακή αγορά, και οι αποδόσεις τους δεν σχετίζονται με την αγορά αλλά με την οικονομική ανάπτυξη. Επίσης στο “NDC-PAYG” σύστημα οι παροχές δίνονται συνήθως μετά από ένα ελάχιστο όριο ηλικίας και καθορίζονται με βάση τις αποδοχές κατά τη διάρκεια της ζωής, και τελευταία αφού ληφθεί υπόψη και ο χρόνος επιβίωσης. Το σύστημα αυτό θεωρείται ένα αναλογιστικά δίκαιο σύστημα, δεν προβαίνει σε ανακατανομή των εσόδων του συνταξιοδοτικού συστήματος και πρέπει να συμπληρώνεται με σχήματα ελάχιστου εισοδήματος που θα χρηματοδοτούνται από φόρους. Τα διανεμητικά συστήματα καθορισμένων εισφορών αντιμετωπίζουν τα δημογραφικά και οικονομικά προβλήματα των διανεμητικών συστημάτων καθορισμένων συντάξεων χωρίς ιδιαίτερη δημοσιονομική επιβάρυνση. Ένα τέτοιο σύστημα αναπτύχθηκε στη Σουηδία στα μέσα της δεκαετίας του '90 και περιγράφεται παρακάτω.

4.3.2.2. Μεταβίβαση της ευθύνης για την ασφαλιστική κάλυψη του πληθυσμού από το δημόσιο σύστημα και στον ιδιωτικό τομέα

Η μεταφορά μέρους της ευθύνης από το ένα δημόσιο διανεμητικό συνταξιοδοτικό σύστημα ορισμένων παροχών και σε ένα ιδιωτικό (ως προς τη διοίκηση), κεφαλαιοποιητικό, ορισμένων εισφορών σύστημα θεωρείται ότι αυξάνει το ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης λόγω της αύξησης της αποταμίευσης και των κεφαλαίων της ιδιωτικής ασφάλισης. Επίσης, θεωρείται ότι με την ανάπτυξη της επαγγελματικής ή/και της ιδιωτικής ασφάλισης αυξάνεται η υπευθυνότητα των ασφαλισμένων λόγω των ατομικών λογαριασμών των συστημάτων ορισμένων εισφορών, και ότι περιορίζονται οι πολιτικές πιέσεις που συνήθως ασκούνται από διεκδικήσεις των ασφαλισμένων για μείωση των ποσοστών εισφορών ή του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης ή για αύξηση των συντάξεων στα δημόσια συνταξιοδοτικά συστήματα.

Η μεταβίβαση μέρους της ασφαλιστικής ευθύνης στον ιδιωτικό τομέα δεν σημαίνει μια αυτόματη συνολική μείωση του κρατικού προϋπολογισμού ή της επιβάρυνσης της οικονομίας γενικά, διότι μπορεί να υπάρξουν συμπληρωματικές δαπάνες του κρατικού προϋπολογισμού από τις ρυθμίσεις μετάβασης (π.χ. φορολογικά κίνητρα όπως στην Ιταλία κατά την αναθεώρηση του 1995) και από την κρατική εποπτεία και επίβλεψη του συστήματος. Επίσης οι

οικονομική επιβάρυνση μπορεί να υπάρξει εάν κάτι πάει στραβά με την ιδιωτική ασφάλιση (S. Devereux, 2001).

Στα πλαίσια της οικονομίας συνολικά παρατηρείται μείωση του κόστους συνταξιοδότησης τότε μόνο όταν το εισόδημα των συνταξιούχων σε σχέση με το εισόδημα του υπόλοιπου πληθυσμού μειωθεί. Κατά τη μεταβίβαση της ασφαλιστικής ευθύνης από το δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα οι αποταμιεύσεις αυξάνονται τότε μόνο όταν οι συντάξεις μειώνονται ή αυξάνεται το όριο ηλικίας ή όταν οι εισφορές και τα κεφάλαια που συγκεντρώνονται στους ατομικούς λογαριασμούς προέρχονται από νέες εισφορές (όπως στην Αυστραλία) και όχι από μεταφορά των υπαρχουσών εισφορών.

Η μεταφορά της ευθύνης του Δημοσίου για την ασφαλιστική κάλυψη του πληθυσμού στον ιδιωτικό τομέα είναι ένα θέμα που συζητείται και είναι ασαφές μέχρι ποιο σημείο αυτή η προσέγγιση θα υιοθετηθεί στις δυτικές ευρωπαϊκές και άλλες ανεπτυγμένες χώρες. Στη δεκαετία του '90, επισημαίνεται ότι η ανάπτυξη της ιδιωτικής ασφάλισης με θεσμοθετημένους κανόνες και εποπτεία από το κράτος αφορά κυρίως τη Λατινική Αμερική και τις πρώην σοβιετικές χώρες και ο σημαντικότερος λόγος της ανάπτυξης στις χώρες αυτές ήταν η έλλειψη εμπιστοσύνης για την ικανότητα του δημόσιου συστήματος να συλλέξει εισφορές και να πληρώσει συντάξεις.

Καταλήγοντας, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η μεταφορά και σε ποια έκταση της ασφαλιστικής κάλυψης από το δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα θα συνεχίσει να συζητείται και στο μέλλον σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.

4.3.2.3. Συστήματα με προγράμματα κεφαλαιοποιητικού χαρακτήρα

Η ανάπτυξη προγραμμάτων κεφαλαιοποιητικού χαρακτήρα σε ένα σύστημα προσδιορισμένης παροχής (defined benefit schemes) ή προσδιορισμένης εισφοράς (defined contribution schemes) έχει ως αποτέλεσμα συνήθως το σταδιακό περιορισμό του ρόλου του δημόσιου συνταξιοδοτικού συστήματος. Στις χώρες του ΟΟΣΑ περίπου το 1/3 του εργατικού δυναμικού ασφαλίζεται με επαγγελματικά προγράμματα κεφαλαιοποιητικού χαρακτήρα συνήθως προσδιορισμένης εισφοράς, που έχουν εξ ορισμού και ανταποδοτικό χαρακτήρα και που μπορεί να καλύπτουν έναν ολόκληρο βιομηχανικό κλάδο ή μόνο μια επιχείρηση. Στα προγράμματα αυτά οι εισφορές επενδύονται σε καταθέσεις, μετοχές ή κρατικούς τίτλους και με τις αποδόσεις του συσσωρευμένου κεφαλαίου πιστώνονται οι δικαιούχοι. Το συνολικό ποσό, κεφάλαιο και αποδόσεις, αποδίδεται εφάπαξ ή μετατρέπεται σε συνταξιοδοτική παροχή.

4.3.2.4. Πολυαξονικό συνταξιοδοτικό σύστημα

Μια άλλη δομική μεταρρύθμιση είναι αυτή που, από ένα διανεμητικό σύστημα με έναν πυλώνα με συντάξεις ανάλογες με τα εισοδήματα, δημιουργείται συνταξιοδοτικό σύστημα που περιλαμβάνει: i) τον πρώτο πυλώνα, ο οποίος χορηγεί μια ελάχιστη σύνταξη ικανή να αντιμετωπίσει τη φτώχεια των ηλικιωμένων, ii) τον δεύτερο επαγγελματικό κεφαλαιοποιητικό πυλώνα και iii) έναν τρίτο ιδιωτικό πυλώνα. Συνταξιοδοτικό σύστημα με τρεις πυλώνες είναι η πρόταση της Διεθνούς Τράπεζας, στα μέσα της δεκαετίας του '90.

4.4. Η πρόταση της Διεθνούς Τράπεζας: Σύστημα τριών πυλώνων

Η Διεθνής Τράπεζα στην έκθεσή της για τις συντάξεις το 1994 προτείνει την υιοθέτηση διαρθρωτικών αλλαγών που θα προσανατολίζονται προς τη θεσμοθέτηση πλήρως αυτοχρηματοδοτούμενων και ιδιωτικά διαχειριζόμενων συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης. Δηλαδή την αναμόρφωση και τον ανασχεδιασμό του εθνικού διανεμητικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης και τη μετάβαση σε ένα συνταξιοδοτικό σύστημα με διανεμητικά και κεφαλαιοποιητικά προγράμματα που θα βασίζεται σε τρεις άξονες:

- Δημόσιο πρόγραμμα συνταξιοδότησης διανεμητικού χαρακτήρα με υποχρεωτική ασφάλιση για το σύνολο του πληθυσμού, που θα εξασφαλίζει ένα ελάχιστο όριο διαβίωσης και όχι ένα υψηλό βαθμό αναπλήρωσης του μισθού, με στόχο την καταπολέμηση της φτώχειας των ηλικιωμένων μέσω της αναδιανομής του εισοδήματος υπέρ των ασθενέστερων.
- Συνταξιοδοτικά προγράμματα κεφαλαιοποιητικού χαρακτήρα, μετά τη διαμόρφωση του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, υποχρεωτικά για το σύνολο των εργαζομένων, που μπορούν να εγγυηθούν ένα εισόδημα μετά τη συνταξιοδότηση ανάλογο με το ύψος της αποταμίευσης. Τα προγράμματα αυτά θα συμβάλλουν θετικά στις αναπτυξιακές διαδικασίες της οικονομίας μέσω της αύξησης της ροπής προς αποταμίευση, γεγονός που θα διευκολύνει τη χρηματοδότηση και του δημόσιου συνταξιοδοτικού συστήματος.
- Ιδιωτική ασφάλιση για όσους επιθυμούν μεγαλύτερο βαθμό αναπλήρωσης του εισοδήματος μετά τη συνταξιοδότηση.

Στην έκθεση της Διεθνούς Τράπεζας υποστηρίζεται ότι η παραπάνω προτεινόμενη αναδιάρθρωση δεν θα είναι απλώς ωφέλιμη για τους συντα-

ξιούχους και τους υπόλοιπους ασφαλισμένους, αλλά ταυτόχρονα θα ενισχύσει την εθνική αποταμίευση, θα τονώσει τη συνολική επενδυτική δραστηριότητα και κατά συνέπεια θα συμβάλει στην εθνική οικονομική ανάπτυξη.

Η υιοθέτηση της πρότασης της Διεθνούς Τράπεζας για τη δημιουργία ενός πολυαξονικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης απαιτεί προσεκτικούς χειρισμούς, διότι το κόστος, ιδιαίτερα για τους ήδη συνταξιούχους και όσους πλησιάζουν σε ηλικία συνταξιοδότησης, εκτιμάται ότι είναι μεγάλο. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Stiglitz, επικεφαλής οικονομολόγος της Διεθνούς τράπεζας, επισημαίνει (στους *Financial Times*, 10/3/2000) ότι η υιοθέτηση της παραπάνω πρότασης από ορισμένες χώρες συνοδεύτηκε από:

- υψηλό κόστος διαχείρισης το οποίο σε μερικές περιπτώσεις (Αγγλία) προσέγγισε το 40% των πραγματοποιημένων αποδόσεων,
- υψηλή διακύμανση των αποδόσεων με επικίνδυνες επιπτώσεις στο επίπεδο των παρεχόμενων ασφαλιστικών υπηρεσιών,
- προβλήματα ρύθμισης της λειτουργίας του συστήματος ιδιαίτερα σε χώρες με άπειρο επενδυτικό κοινό, και
- έλλειψη προστασίας στην καταβολή ασφαλιστικών παροχών που οδήγησε σε προβλήματα νομιμοποίησης του συστήματος.

Οι προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις είχαν ως αποτέλεσμα όχι μόνο να μην συμβάλουν στην τόνωση της οικονομικής ανάπτυξης αλλά και να την περιορίσουν.

Επίσης το 2006 ο Vinod Thomas, επικεφαλής της ομάδας που πραγματοποίησε την αξιολόγηση των συνταξιοδοτικών προγραμμάτων της Παγκόσμιας Τράπεζας, υποστήριξε ότι «οι μεταρρυθμίσεις που προτάθηκαν από την Παγκόσμια Τράπεζα συνέβαλαν στη δημοσιονομική ικανότητα υποστήριξης των συνταξιοδοτικών συστημάτων. Αλλά, παρά τις προσδοκίες, σε πολλές χώρες με τα συστήματα πολυ-στυλοβατών, οι αυτοχρηματοδοτούμενες συντάξεις παραμένουν ως ασφαλιστική κάλυψη κακώς διαφοροποιημένη και δεν συνέβαλαν στην αύξηση της συνταξιοδοτικής κάλυψης. Επίσης, οι δευτεροβάθμιοι στόχοι των αυτοχρηματοδοτούμενων στυλοβατών – αύξηση της αποταμίευσης, ανάπτυξη της κεφαλαιαγοράς, και βελτίωση της ευελιξίας της αγοράς εργασίας – παρέμειναν κατά ένα μεγάλο μέρος απραγματοποίητοι».

Η εφαρμογή και τα προβλήματα του προτύπου των τριών πυλώνων σε εθνικά συνταξιοδοτικά συστήματα

Η εφαρμογή του προτύπου των τριών πυλώνων, που προτείνεται από τη Διεθνή Τράπεζα, από τα εθνικά συνταξιοδοτικά συστήματα σημαίνει ότι θα

πρέπει σε κάθε περίπτωση να συνεκτιμηθούν οι εθνικές ιδιομορφίες και οι συγκεκριμένες συγκυρίες.

Οι μεταρρυθμίσεις του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης της Χιλής, η οποία άρχισε στη δεκαετία του 1980, αποτελούν το αγαπημένο παράδειγμα εφαρμογής της Παγκόσμιας Τράπεζας, καθώς περιλαμβάνουν την υιοθέτηση πολιτικών αυτοχρηματοδότησης και ιδιωτικής διαχείρισης των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης των εργαζομένων. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι, κατά το έτος 1993, το 93% του εργατικού δυναμικού της Χιλής επέλεξαν τα ιδιωτικά ταμεία συνταξιοδότησης (τα λεγόμενα AFPs)⁶. Το κόστος μετάβασης προς το νέο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης ήταν σημαντικά υψηλό, ιδιαίτερα για το κράτος –εκτιμήθηκε στο 5% του ΑΕΠ. Το σύστημα αυτό χαρακτηρίζεται από υψηλό διοικητικό κόστος –15% των συμβολαίων. Η αντικατάσταση του διανεμητικού δημόσιου ασφαλιστικού συστήματος της χώρας αυτής από το κεφαλαιοποιητικό σύστημα, που το διαχειρίζονται ιδιωτικοί φορείς, δεν βασίστηκε στη δημογραφική γήρανση αλλά μάλλον στις βαθιές διορθωτικές κρίσεις που είχε υποστεί η χώρα, δηλαδή η αντικατάσταση αυτή έγινε δυνατή λόγω των ιδιαίτερων πολιτικών συνθηκών που επικράτησαν την εποχή των μεταρρυθμίσεων.

Το παραπάνω προτεινόμενο πρότυπο προσομοιάζει με το σημερινό συνταξιοδοτικό σύστημα της Αγγλίας, που λειτουργεί για δεκαετίες και στηρίζεται περισσότερο σε επαγγελματικά συνταξιοδοτικά προγράμματα κεφαλαιοποιητικού χαρακτήρα, γι' αυτό και το βρετανικό δημόσιο συνταξιοδοτικό σύστημα –πρώτου πυλώνα– βρίσκεται σε περισσότερο βελτιωμένη θέση από τα συνταξιοδοτικά συστήματα των περισσότερων κρατών μελών και οπωσδήποτε από το ελληνικό συνταξιοδοτικό σύστημα. Όμως η Μεγάλη Βρετανία, που έχει πολύ πιο ανεπτυγμένο τον ιδιωτικό τομέα ασφάλισης από όλες τις άλλες χώρες της Ε.Ε., αντιμετώπισε τη χρεοκοπία του συνταξιοδοτικού ταμείου των επιχειρήσεων Maxwell και την υπερβολική αύξηση των ιδιωτικών συντάξεων στις αρχές της δεκαετίας του '90, γι' αυτό και αναγκάστηκε να θεσμοθετήσει νέους αυστηρότερους κανόνες όσον αφορά τον ιδιωτικό τομέα συντάξεων.

Η διεθνής εμπειρία, όπως η χρεοκοπία της Barings, της τράπεζας BCCI και του σκανδάλου Maxwell, αποδεικνύει ότι οι κίνδυνοι είναι υπαρκτοί στα αυτοχρηματοδοτούμενα και ιδιωτικά διαχειριζόμενα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης. Για να προστατευθούν τα κεφαλαιοποιητικά προγράμματα από

6. *International Labour Review*, 1994.

τυχόν κίνδυνους χρεοκοπίας, θα πρέπει να αναπτυχθούν οι απαραίτητοι μηχανισμοί ελέγχου από τις αρμόδιες εποπτικές αρχές. Επισημαίνεται ότι, παρά την ανάπτυξη δικλίδων για τη χρηματοδότηση και διαχείριση των κεφαλαίων των ταμείων συνταξιοδότησης ο κίνδυνος παραμένει, η εταιρεία κηρύσσει χρεοκοπία και το ταμείο αδυνατεί να πληρώσει. Γι' αυτό οι ΗΠΑ, Ιαπωνία, Σουηδία και Φινλανδία έχουν δημιουργήσει δημόσιους φορείς που εγγυώνται την καταβολή των συντάξεων μέχρι ενός ορισμένου ύψους και στην Αγγλία, μετά την αποκάλυψη της απάτης στις εταιρείες Maxwell, ξεκίνησε η δημιουργία ενός ειδικού αποθεματικού που θα εγγυάται την καταβολή των συντάξεων.

Η πολιτική της Ε.Ε. όσον αφορά το πρότυπο με πολλούς ασφαλιστικούς πυλώνες

Η Επιτροπή της Ε.Ε. (3/7/2001) ανακοινώνει την αξιοποίηση και των “τριών πυλώνων” συνταξιοδότησης και την προώθηση των ιδιωτικών μορφών ασφάλισης, ενώ ήδη από το 1997 επισημαίνει ότι η εκ βάρθρων μετατροπή των δημοσίων συστημάτων από διανεμητικά σε κεφαλαιοποιητικά δεν είναι ρεαλιστική λόγω του τεράστιου κόστους της μετάβασης και ότι το βάρος της μετάβασης κατανέμεται σε όλες τις νέες γενιές οι οποίες καλούνται να καταβάλουν διπλά τις εισφορές τους και τους αντίστοιχους φόρους.

Οι τρεις πυλώνες, σύμφωνα με την Πράσινη Βίβλο της Επιτροπής για την “Ανάπτυξη των συμπληρωματικών συντάξεων στην ενιαία αγορά”, είναι:

- πρώτον, οι κρατικές συντάξεις,
- δεύτερον, τα συστήματα που συνδέονται με την απασχόληση, δηλαδή τα επαγγελματικά συστήματα, είτε αυτά είναι υποχρεωτικά είτε προαιρετικά όπως το ελληνικό και
- τρίτον, τα προσωπικά συνταξιοδοτικά προγράμματα που προσφέρουν οι ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Δηλαδή, για την επίτευξη του πρώτου στόχου της Ε.Ε. για τις συντάξεις (της επάρκειας) προτείνεται ο συνδυασμός των τριών πυλώνων και του δεύτερου στόχου (της βιωσιμότητας) τονίζεται η ανάγκη αξιοποίησης του δεύτερου και τρίτου πυλώνα.

Η οδηγία 2003/41 αναφέρεται στις δραστηριότητες και την εποπτεία των ιδρυμάτων που προσφέρουν υπηρεσίες επαγγελματικών συνταξιοδοτικών παροχών και εξασφαλίζει το νομικό διαχωρισμό μεταξύ μιας χρηματοδοτούσας επιχείρησης και ενός επαγγελματικού ταμείου, ώστε σε περίπτωση πτώχευσης να διαφυλάσσονται τα περιουσιακά στοιχεία του ταμείου προς το συμφέρον

των δικαιούχων. Βασική λειτουργία των επαγγελματικών ταμείων κατά το κοινοτικό δίκαιο είναι η χορήγηση παροχών γήρατος και μόνο συμπληρωματικά η χορήγηση παροχών για την αντιμετώπιση άλλων κινδύνων.

«Ένα σύστημα με πολλούς πυλώνες και με ένα σχήμα καθορισμένων εισφορών στον πυρήνα του και με συντονισμένες τις συμπληρωματικές αυτοχρηματοδοτημένες συντάξεις, είναι ένα ιδανικό σύστημα το οποίο θα μπορούσε να εξετασθεί για να καλύψει την ανάγκη μεταρρύθμισης των συνταξιοδοτικών συστημάτων στις χώρες της Ε.Ε. Αυτή η προσέγγιση θα επέτρεπε την εισαγωγή μιας εναρμονισμένης δομής στα συνταξιοδοτικά συστήματα και παράλληλα θα επέτρεπε στα κράτη μέλη τις συγκεκριμένες προτιμήσεις ως προς τα ποσοστά αναπλήρωσης –ύψος συντάξεων– και εισφορών» (Robert Holzmann et al. (eds), 2003).

Η εφαρμογή του προτύπου των τριών πυλώνων στο ελληνικό συνταξιοδοτικό σύστημα

Η σκοπιμότητα δημιουργίας ενός συνταξιοδοτικού συστήματος τριών πυλώνων στο ελληνικό ασφαλιστικό σύστημα, παρά τον καθαρά δημόσιο χαρακτήρα του, συζητείται από τις αρχές της δεκαετίας του '90. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στην έκθεση για το Ελληνικό Ασφαλιστικό Σύστημα το 1992, διατυπώνει την άποψη ότι «η Ελλάδα θα πρέπει να στοχεύσει την επίτευξη των διεθνών προτύπων, επισημαίνοντας ταυτόχρονα ότι το σύστημα τριών πυλώνων είναι κατά κάποια έννοια βέλτιστο, αν και κάποιες κινήσεις μπορούν να γίνουν προς τη θεμελίωση ενός τέτοιου συστήματος». Το 2002, θεσμοθετήθηκε η δημιουργία Ταμείων Επαγγελματικής Ασφάλισης στο ελληνικό ασφαλιστικό σύστημα με προαιρετική ασφαλιστική κάλυψη για συντάξεις.

4.4.1. Η μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος της Πολωνίας

Στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η πιο πρόσφατη μεταρρύθμιση, διανεμητικού συνταξιοδοτικού συστήματος με έναν πυλώνα, όπου αντικαθίσταται με ένα σύστημα –κοινωνικής και ιδιωτικής ασφάλισης– τριών πυλώνων, το οποίο κατά ένα μέρος είναι κεφαλαιοποιητικό, παρατηρείται στην Πολωνία. Τον Ιούνιο του 1997, η Βουλή της Πολωνίας ενέκρινε ένα πρόγραμμα μεταρρύθμισης του συνταξιοδοτικού συστήματος, για την ολοκλήρωση του οποίου θα απαιτηθούν μερικές δεκαετίες. Το πρόγραμμα αυτό δεν αφορά τους ασφαλισμένους του γενικού συστήματος ηλικίας 50 χρόνων και άνω κατά το έτος 1999, τους ασφαλισμένους των ειδικών συστημάτων που είχαν ή ήταν πολύ

κοντά στο να συμπληρώσουν τις προϋποθέσεις συνταξιοδότησης το 1999, και τους αγρότες.

Οι τρεις πυλώνες του συστήματος

Πρώτος πυλώνας: ενιαίο, υποχρεωτικό, διανεμητικό και καθορισμένων εισφορών σχήμα. Ένα ανταποδοτικό σύστημα με παροχές ανάλογες των εισφορών και με σημαντικά κίνητρα για παραμονή των ασφαλισμένων στην εργασία και για συνταξιοδότησή τους σε μεγάλη ηλικία.

Δεύτερος πυλώνας: καινούργιο κεφαλαιοποιητικό σχήμα στο πλαίσιο του οποίου ιδρύονται ιδιωτικά συνταξιοδοτικά ταμεία στα οποία αποδίδεται το ένα πέμπτο των συνολικών (45%) εισφορών. Οι διαχειριστές των ταμείων αυτών, οι οποίοι αποφασίζουν για τις επενδυτικές δραστηριότητες, είναι υποχρεωμένοι να καταθέτουν τα κεφάλαια στο Ταμείο Παρακαταθηκών ή σε συγκεκριμένες τράπεζες. Μια ελάχιστη απόδοση των κεφαλαίων εξασφαλίζεται από ειδικό αποθεματικό. Μια καινούργια υπηρεσία, το Γραφείο Επιθεώρησης των Συνταξιοδοτικών Ταμείων, παρακολουθεί τη διαχείριση των ταμείων αυτών. Οι ασφαλισμένοι κατά τη συνταξιοδότησή τους εισπράττουν τα κεφάλαια που τους αναλογούν από τα συνταξιοδοτικά ταμεία, για να αγοράσουν μια ισόβια σύνταξη από ασφαλιστικές εταιρείες. Οι εταιρείες αυτές θα αρχίσουν να λειτουργούν γύρω στο 2010, όταν το νέο σύστημα θα έχει τους πρώτους συνταξιούχους. Εάν μία ασφαλιστική εταιρεία πτωχεύσει, ειδικό ταμείο καλύπτει τις συντάξεις. Το νέο σύστημα καλύπτει: α) υποχρεωτικά, όσους εισήλθαν για πρώτη φορά στο εργατικό δυναμικό το 1999 ή θα εισέλθουν στα επόμενα χρόνια, και β) προαιρετικά, αυτούς που εργάζονταν το 1999. Σημειώνεται ότι έχουν ασφαλισθεί σχεδόν όλοι οι ηλικίας κάτω των 30 ετών και ένα σημαντικό ποσοστό από αυτούς που ήταν ηλικίας από 30 έως 50 ετών το 1999.

Τρίτος πυλώνας: περιλαμβάνει όλες τις άλλες μορφές εθελοντικών συνταξιοδοτικών αποταμιεύσεων, τις οποίες διαχειρίζονται ασφαλιστικές εταιρείες. Οι εταιρείες αυτές δεν υπόκεινται στους αυστηρούς ελέγχους και περιορισμούς που έχουν οι ασφαλιστικές εταιρείες του δεύτερου πυλώνα, ενώ οι φορολογικές ελαφρύνσεις είναι μικρότερες για τις εταιρείες του τρίτου πυλώνα.

Το νέο σύστημα ασφάλισης εξασφαλίζει μια ελάχιστη σύνταξη στους συνταξιούχους 65 χρονών και άνω και με τουλάχιστον 25 χρόνια ασφάλισης. Εάν το άθροισμα της σύνταξης από τον πρώτο και δεύτερο πυλώνα είναι μικρότερο από την ελάχιστη σύνταξη, η διαφορά καλύπτεται από τον κρατικό προϋπολογισμό.

Τέλος, σημειώνεται ότι το πολωνικό σύστημα του 1997 περιλαμβάνει βασικά χαρακτηριστικά του σουηδικού (περιγράφεται παρακάτω) συστήματος

του 1994. Αναφέρονται ορισμένα από τα σημαντικότερα: ο πρώτος πυλώνας καθορισμένων παροχών αντικαθίσταται από ένα διανεμητικό καθορισμένων εισφορών σχήμα, στο δεύτερο πυλώνα, με το κεφαλαιοποιητικό σχήμα, αποδίδεται ένα σχετικά χαμηλό (περίπου 13%, στο σουηδικό λίγο μεγαλύτερο του 11%) ποσοστό των συνολικών εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, και τα οφέλη (στην ηλικία των 65 χρόνων του συνταξιούχου) από τους δύο πυλώνες συμπληρώνονται –μέχρι την ελάχιστη κατώτατη σύνταξη για τους Πολωνούς και μέχρι το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα για τους Σουηδούς– από τον κρατικό προϋπολογισμό.

4.5. Μεταρρυθμίσεις συστημάτων καθορισμένων συντάξεων σε καθορισμένων εισφορών

Το πρότυπο διανεμητικό σύστημα καθορισμένων εισφορών μαζί με προγράμματα οικονομικού απολογισμού βοηθά στο να μετατοπισθεί ο κίνδυνος της κοινωνίας που γερνά στους εργαζόμενους, ενώ είναι ακόμα ενεργοί. Η Διεθνής Τράπεζα στην έκθεσή της για τις συντάξεις το 2006 προτείνει στα κράτη να ρίξουν μια ματιά στο πρότυπο αυτό, δηλαδή στο νέο σύστημα της Σουηδίας.

4.5.1. Η μεταρρύθμιση της κοινωνικής ασφάλειας της Σουηδίας

Στην Σουηδία, σύμφωνα με ασφαλιστικούς υπολογισμούς, προέβλεπαν ότι το ποσοστό αύξησης των κατά κεφαλήν αμοιβών θα παρουσίαζε επιβράδυνση και η αύξηση του εργατικού δυναμικού θα περιοριζόταν, με αποτέλεσμα η βάση υπολογισμού των εισφορών να μην αυξάνει αρκετά γρήγορα στο μέλλον για να υποστηρίξει την αναμενόμενη αύξηση στους συνταξιούχους γήρατος. Γι' αυτό προχώρησαν στη μεταρρύθμιση του παλαιού ασφαλιστικού συστήματος, τον Ιούνιο του 1994, προκειμένου να πληρωθούν οι μελλοντικές υποχρεώσεις του συνταξιοδοτικού συστήματος.

Τα χαρακτηριστικά της μεταρρύθμισης του σουηδικού συστήματος είναι:

- Η καθολική ασφαλιστική κάλυψη για όλα τα πρόσωπα που εργάζονται και που κατοικούν στη Σουηδία, μια σύνταξη ανάλογη των εισφορών, υποστηριζόμενη από ένα δίκτυ ασφαλείας που εγγυάται ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο για τους ηλικιωμένους.
- Η διαφανής ανακατανομή, η χρηματοδότηση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος από πόρους των γενικών προϋπολογισμών που καθορίζονται συγκεκριμένα για την προστασία των χαμηλοσυνταξιούχων.

- Η δίκαιη μεταχείριση των προσώπων με διαφορετική συνεισφορά στο σύστημα. Δύο άτομα που έχουν καταβάλει το ίδιο συνολικό ποσό εισφορών και που αποσύρονται συγχρόνως και στην ίδια ηλικία πρέπει να έχουν δικαίωμα για ίδιο όφελος-σύνταξη και όχι ανάλογα του αριθμού των ετών πληρωμής εισφορών, όπου υπολογίζεται η σύνταξη με βάση τις αποδοχές ενός αριθμού των καλύτερων ετών ή/και την αρχαιότητα.
- Η οικονομική σταθερότητα παρά τις αλλαγές στη δημογραφία και την οικονομία, δηλαδή στο νέο σύστημα οι μεμονωμένες αποφάσεις για την εργασία και την αποχώρηση απεικονίζονται στο μέγεθος του μεμονωμένου ετήσιου επιδόματος. Τα μακροπρόθεσμα ποσοστά συνολικών εισφορών που οι μελλοντικοί εργαζόμενοι θα πληρώσουν για να χρηματοδοτήσουν το σύστημα είναι τα ίδια με αυτά που πληρώνονται χωριστά από τους εργαζόμενους σήμερα.
- Η δημιουργία αποταμίευσης διαχειριζόμενης από ιδιωτικά οικονομικά όργανα. Η δημόσια οικονομική αποταμίευση θα διατηρηθεί μέσω της δημιουργίας και της αύξησης της νέας αποταμίευσης –δεύτερος πυλώνας– από τους νεότερους εργαζόμενους.

Στη θέση του παλαιού σουηδικού συστήματος καθορισμένων συντάξεων αναπτύχθηκε ένα ασφαλιστικό σχήμα που συνδυάζει ένα διανεμητικό (pay as you go) καθορισμένων εισφορών σύστημα, το λεγόμενο εν συντομία «NDC» σύστημα και ένα κεφαλαιοποιητικό σύστημα, με το συνολικό ποσοστό εισφορών να παραμένει στο 18,5% των αποδοχών. Η συσσώρευση στο κεφαλαιοποιητικό σύστημα επιτυγχάνεται μόνον από ένα μέρος (2,5% από το 18,5%) της εισφοράς προς την κοινωνική ασφάλιση.

Στο σουηδικό σύστημα ελήφθησαν μέτρα ώστε η σχέση εισφορές/συντάξεις να γίνει περισσότερο αναλογιστική, ενισχύοντας τα κίνητρα για παραμονή στην εργασία. Δεν υπάρχει καμία μέγιστη ηλικία συνταξιοδότησης, και το σύστημα προσφέρει μια ευρεία σειρά επιλογών για την έξοδο από την εργασία για τους παλαιότερους εργαζόμενους. Υπάρχει μια ευελιξία ως προς το χρόνο συνταξιοδότησης μετά το 60ό έτος και όσο μεγαλύτερη είναι η ηλικία συνταξιοδότησης, τόσο μεγαλύτερη είναι η σύνταξη. Συνολική, μερική ή καμία αποδοχή από την εργασία μπορεί να συνδυαστεί ελεύθερα και με πλήρη ή μερικά ετήσια επιδόματα από το ένα ή τα δύο από τα δημόσια προγράμματα από την ελάχιστη συνταξιοδοτική ηλικία των 61 ετών.

Το PAYG-NDC σύστημα και τα προγράμματα οικονομικού απολογισμού λειτουργούν αυτόνομα από την κοινωνική πολιτική. Η νέα τεχνολογία πληρο-

φοριών εισήχθη στη διοίκηση της κοινωνικής ασφάλειας καθιστώντας το συνταξιοδοτικό σύστημα ικανό να δημιουργήσει τα απαραίτητα στοιχεία οικονομικού απολογισμού. Κατά τη διάρκεια της περιόδου συσσώρευσης, οι ασφαλισμένοι μπορούν να επιλέξουν από περίπου 500 ιδιαιτέρως διοικούμενα κεφάλαια για την επένδυση του συσσωρευμένου κεφαλαίου τους. Οι πρώτες επιλογές ιδιωτικών κεφαλαίων έγιναν το έτος 2000. Το σύστημα οικονομικού απολογισμού οργανώνεται χρησιμοποιώντας έναν προμηθευτή κρατικού μονοπώλιου των ετήσιων επιδομάτων.

Εάν οι συντάξεις από τα NDC και τα οικονομικού απολογισμού συστήματα μαζί δεν επαρκούν σε ένα κατώτατο επίπεδο κατά την ηλικία 65 ετών, και το άτομο επιλέγει να αποσυρθεί σε αυτήν την ηλικία, τα οφέλη από αυτά τα συστήματα συμπληρώνονται μέχρι το εγγυημένο κατώτατο επίπεδο εισοδήματος. Για να αντιμετωπισθεί τυχόν μείωση της δημόσιας σύνταξης, χρειάστηκε μέρος του κόστους να καλυφθεί από τα αποθεματικά του φορέα των ανταποδοτικών συντάξεων του παλαιού καθεστώτος.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο της σουηδικής διαδικασίας μεταρρύθμισης είναι ότι προέκυψε από πολιτική συναίνεση μεταξύ των πέντε από τα επτά κόμματα του Κοινοβουλίου που αντιπροσώπευαν πάνω από 80% των ψηφοφόρων. Στην ομάδα συνταξιοδοτικής εργασίας συμμετείχαν ένας αντιπρόσωπος από κάθε ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη του Κοινοβουλίου και εμπειρογνώμονες που συζήτησαν για μια διετία τα συνταξιοδοτικά θέματα και επιπλέον αυτή η ευρεία πολιτική υποστήριξη της μεταρρύθμισης συνεχίστηκε.

4.5.2. Η μεταρρύθμιση συνταξιοδοτικών συστημάτων κρατών-μελών της Ε.Ε. – Ιταλία, Αυστρία και Τσεχία

Άλλα κράτη μέλη της Ε.Ε. που μεταρρύθμισαν πρόσφατα τα δημόσια συστήματα τους από καθορισμένων συντάξεων σε καθορισμένων εισφορών είναι η Ιταλία, η Αυστρία και η Τσεχία.

Στην Ιταλία, η μεταρρύθμιση “Amato”, κατά το έτος 1992, επιδίωξε να εναρμονίσει τις συνταξιοδοτικές παραμέτρους, ενώ η μεταρρύθμιση “Dini” το 1995 αναφέρεται σε μια δομική αλλαγή, που θα αρχίσει να έχει επιπτώσεις στους εργαζόμενους που αποσύρονται περίπου το 2017 ή αργότερα. Η αλλαγή αυτή αφορά την παροχή συντάξεων σε σχέση με τις εισφορές, μέσω ενός τύπου κεφαλαιοποίησης, ώστε η Ιταλία, που έχει τις υψηλότερες συνταξιοδοτικές δαπάνες στην ΕΕ, προβλέπεται να έχει ελάχιστη περαιτέρω αύξηση μέχρι το 2050.

Η μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού συστήματος της Αυστρίας σε ένα σύστημα καθορισμένων εισφορών μπορεί να βάλει το δημόσιο αυτό σύστημα σε βιώσιμη βάση, αλλά τα ποσοστά αναπλήρωσης προβλέπεται να μειωθούν, γι' αυτό συστήνεται, από τους Bernhard Felderer, Reinhard Koman και Ulrich Schuh, ένας πρόσθετος πλήρως χρηματοδοτούμενος υποχρεωτικός δεύτερος πυλώνας στο μεταρρυθμισμένο σχήμα, ώστε να παρασχεθούν τα αποδεκτά επίπεδα συντάξεων για τους μελλοντικά συνταξιούχους.

Μια μόνη κίνηση από το τρέχον δύο επιπέδων σύστημα PAYG της Τσεχίας σε ένα σχέδιο καθορισμένων εισφορών εκτιμάται, από τον Marek Mora το 2003, ότι δεν οδηγεί στην οικονομική βιωσιμότητα του συστήματος, διότι μια τέτοια κίνηση θα έπρεπε να συνδυαστεί μαζί με άλλες αλλαγές, όπως μια αύξηση και μια εξίσωση των ηλικιών συνταξιοδότησης για τους άνδρες και γυναίκες και χαμηλότερη αύξηση των συντάξεων.

Συμπέρασμα: Τα τελευταία χρόνια ένα κύμα μεταρρυθμίσεων των συντάξεων έλαβε χώρα στο ελληνικό συνταξιοδοτικό σύστημα και στα συστήματα όλων των χωρών της Ε.Ε. και του ΟΟΣΑ⁷. Οι εμπειρίες από τις μεταρρυθμίσεις των συνταξιοδοτικών συστημάτων των άλλων κρατών παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες στους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής του κάθε κράτους.

Η μεταρρύθμιση όμως των συνταξιοδοτικών συστημάτων δεν είναι ούτε απλή, ούτε εύκολη, ούτε στιγμιαία (Kalisch and Aman, 1977). Γι' αυτό και οι προτάσεις της Διεθνούς Τράπεζας και των υποστηρικτών της, τόσο για σύστημα τριών πυλώνων όσο και για σύστημα διανεμητικό καθορισμένων εισφορών μαζί με οικονομικού απολογισμού προγράμματα, αποτελούν ένα τρόπο και ίσως όχι τον καλύτερο για την αναθεώρηση του συνταξιοδοτικού συστήματος κάθε κράτους. Διότι, εάν σε ένα καθορισμένων παροχών συνταξιοδοτικό σύστημα θεσμοθετηθούν αποτελεσματικά μέτρα που θα αφορούν τις παραμέτρους του, πιθανόν τα μέτρα αυτά να είναι ικανά να αντιμετωπίσουν τις επιδράσεις από τους δημογραφικούς παράγοντες, χωρίς να απαιτηθεί αλλαγή της δομής του συστήματος. Όμως, από τις μεταρρυθμίσεις συνταξιοδοτικών συστημάτων που αναφέρονται στο παρόν κεφάλαιο προκύπτει ότι το νέο σουηδικό σύστημα που εφαρμόστηκε και στην Ιταλία, και που βασικά χαρακτηριστικά του συναντάμε στο πολωνικό και σε άλλα συνταξιοδοτικά συστήματα, έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα δημοφιλές.

7. Έκθεση του ΟΟΣΑ (2007) αναφέρεται περιληπτικά σε μεταρρυθμίσεις της τελευταίας δεκαετίας.

Τέλος, συμπεραίνεται ότι υπάρχουν εμπειρίες από μεταρρυθμίσεις που έχουν ήδη εφαρμοσθεί για σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα και έχουν γίνει ιδιαίτερα αποδεκτές από τους νεότερους (κυρίως τους αφορούν), οι οποίες μπορούν να εφαρμοσθούν και να ανταποκριθούν στις προκλήσεις –που συνδέονται με τη χειροτέρευση της αναλογιστικής βάσης– διανεμητικών συνταξιοδοτικών συστημάτων.

4.6. Σκέψεις για τη μεταρρύθμιση του ελληνικού συνταξιοδοτικού συστήματος

Οι μεταρρυθμίσεις κοινωνικής ασφάλισης είναι από τη φύση τους πολιτικές και πρέπει να αντιπροσωπεύουν το συμβιβασμό μεταξύ των διαφόρων εμπλεκόμενων - ενδιαφερόμενων ομάδων. Είναι πολύ σημαντικό να είναι σαφές το περιεχόμενο της μεταξύ των γενεών υποχρέωσης. Αυτό και μόνο απαιτεί συμφωνία για τη μεταρρύθμιση, η οποία πρέπει να τύχει ευρέος φάσματος πολιτικής υποστήριξης επί μεγάλο χρονικό διάστημα, ώστε το περιεχόμενο της ίδιας της μεταρρύθμισης να είναι επαρκές για να εγγυηθεί ότι θα εξυπηρετήσει το σκοπό της καλά. Για την εφαρμογή και ολοκλήρωση συνταξιοδοτικών μεταρρυθμίσεων απαιτείται μεγάλο μεταβατικό διάστημα, διότι έτσι μόνο αποφεύγονται αδικίες ή/και η χειροτέρευση της θέσης των εργαζομένων στο σημείο της αποχώρησής τους. Με αυτό τον τρόπο δίδεται ο απαραίτητος χρόνος και στους νεότερους εργαζόμενους να ρυθμίσουν τη συμπεριφορά τους.

Τα προβλήματα της κοινωνικής ασφάλισης στη χώρα μας πρέπει να αντιμετωπισθούν με προγραμματισμό και αποφασιστικότητα. Για να αντιμετωπιστεί η οικονομική πρόκληση της γήρανσης, πρέπει να συνεχιστεί η διαδικασία της μεταρρύθμισης και να αξιοποιηθεί ο εκσυγχρονισμός του συνταξιοδοτικού συστήματος που άρχισε από τη δεκαετία του 1990. Μπορεί να είναι πιθανόν να συνεχισθούν οι αλλαγές που έγιναν με στόχο την αύξηση της μέσης ηλικίας συνταξιοδότησης, τη μείωση της μέσης σύνταξης χωρίς τη μείωση αλλά με αύξηση των χαμηλών συντάξεων, και την αύξηση των εσόδων από εισφορές. Επίσης παραμετρικές μεταρρυθμίσεις που έχουν ξεκινήσει θα πρέπει να επιταχυνθούν και ολοκληρωθούν όπως οι παρακάτω:

- Ελαχιστοποίηση και σταδιακά εξάλειψη των συνταξιοδοτικών διακρίσεων που συνεχίζουν να παραμένουν, με την εναρμόνιση ή θέσπιση ενιαίων συνταξιοδοτικών προϋποθέσεων και ελάχιστων κοινωνικών παροχών.
- Συνέχιση της ομαδοποίησης και συγχώνευσης των ταμείων κύριας και επικουρικής ασφάλισης.

- Επανεξέταση του θεσμού των βαρέων και ανθυγιεινών επαγγελματιών σύμφωνα με τις επικρατούσες σημερινές αντιλήψεις για την υγιεινή και ασφάλεια των εργαζομένων.
- Ενιαίοι όροι και διαδικασίες και αυστηροί έλεγχοι στην παροχή των αναπηρικών συντάξεων, ώστε να παρέχονται σε αυτούς που πραγματικά τις δικαιούνται.
- Αποδοτικότερη αξιοποίηση και αποτελεσματικότερη διαχείριση της παρουσίας όλων των ασφαλιστικών φορέων.
- Εξόφληση των οφειλών και γενικά τήρηση των υποχρεώσεων του κράτους προς τα ασφαλιστικά ταμεία και ειδικότερα προς το ΙΚΑ.
- Στελέχωση με το κατάλληλο προσωπικό και ενίσχυση με τα απαραίτητα μέσα της Εθνικής Αναλογιστικής Αρχής, ώστε να ανταποκριθεί στο σκοπό για τον οποίο συστήθηκε, δηλαδή να παρακολουθεί την πορεία των αναλογιστικών δεδομένων όλων των ασφαλιστικών οργανισμών και να προτείνει μέτρα για τη διατήρηση της αναλογιστικής ισορροπίας του συστήματος.
- Ενίσχυση των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης. Οι περισσότερες από τις πρόσφατες μεταρρυθμίσεις είχαν ως στόχο την ενίσχυση των κινήτρων για παράταση του επαγγελματικού βίου, εντούτοις απαιτούνται επιπρόσθετα μέτρα για την αύξηση των ποσοστών απασχόλησης, ιδίως των γυναικών και των μεγαλύτερης ηλικίας εργαζομένων.

Η αύξηση των ποσοστών απασχόλησης (ιδιαίτερα των γυναικών), η ορθή διαχείριση των δημόσιων οικονομικών και η μείωση της εισφοροδιαφυγής εκτιμάται ότι θα μπορούσαν να συμβάλουν σημαντικά στην απορρόφηση των δημοσιονομικών επιπτώσεων από τη γήρανση του πληθυσμού και στη βελτίωση της επάρκειας και της βιωσιμότητας του συνταξιοδοτικού συστήματος μεσοπρόθεσμα. Για τη σταθεροποίηση της αύξησης των δαπανών, προκειμένου να διασφαλιστεί η μακροπρόθεσμη οικονομική σταθερότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος, θα χρειαστούν όμως σημαντικές περαιτέρω προσπάθειες. Στον προβληματισμό και την προαγωγή του διαλόγου που πρέπει να υπάρξει από τους κοινωνικούς εταίρους και φορείς σχετικά με το μέλλον του ασφαλιστικού συστήματος και στη λήψη των αποφάσεων για τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις θα μπορούσαν να συμβάλουν κάποιες σκέψεις που θα βασίζονται στην επικρατούσα οικονομική και δημογραφική κατάσταση:

- Διατήρηση των δημόσιων δαπανών για τις συντάξεις σε ένα ποσοστό του ΑΕΠ που θα αποφασισθεί και θα είναι συμβατό με την ανάπτυξη

και λήψη μέτρων για την εξασφάλιση της δίκαιης κατανομής των δημοσιονομικών επιπτώσεων τόσο εντός όσο και μεταξύ των γενεών.

- Δίκαιη εξισορρόπηση του επιπέδου εισφορών και φόρων που καταβάλλει ο ενεργός πληθυσμός και του επιπέδου συνταξιοδοτικών παροχών που λαμβάνουν οι συνταξιούχοι, αποφεύγοντας από τη μια την υπερβολική επιβάρυνση της ενεργού γενιάς και από την άλλη τη μείωση των επιπέδων συντάξεων κάτω από ένα όριο επάρκειας, δηλαδή να μην υπάρξει μείωση των χαμηλότερων συντάξεων αλλά αύξηση.
- Σύστημα ασφάλισης τριών πυλώνων όπου περιλαμβάνει: ο πρώτος πυλώνας την κύρια και επικουρική σύνταξη, ο δεύτερος τα επαγγελματικά συμπληρωματικά συστήματα και ο τρίτος προγράμματα ιδιωτικής ασφάλισης –ομαδικά ή ατομικά συμβόλαια. Η αναπλήρωση του συνολικού επιπέδου αποδοχών που απολάμβανε ο ασφαλισμένος πριν την επέλευση του ασφαλιστικού κινδύνου θα επιτυγχάνεται με συμπληρωματικές παροχές πέραν της δημόσιας συνταξιοδοτικής κάλυψης. Μεγαλύτερη συμβολή του δεύτερου πυλώνα και θέσπιση κατάλληλων ρυθμιστικών πλαισίων για ορθή διαχείριση των επαγγελματικών και των ιδιωτικών συστημάτων κεφαλαιοποίησης, ώστε να παρέχουν τις συντάξεις που δικαιούνται τα μέλη τους με αποτελεσματικότητα.
- Κίνητρα για την ενίσχυση του θεσμού των αυτοχρηματοδοτούμενων επαγγελματικών ταμείων που θα παρέχουν ασφαλιστική κάλυψη και θα λειτουργούν πέραν της κύριας και επικουρικής ασφάλισης.
- Αποτελεσματικός τρόπος είσπραξης των εισφορών μετά τη λήψη των απαραίτητων μέτρων, όπως ενοποίηση των μηχανισμών ελέγχου και διασταύρωση των στοιχείων που θα επιτευχθεί με την ολοκλήρωση της μηχανοργάνωσης των υπηρεσιών των ασφαλιστικών φορέων και του Υπουργείου Οικονομικών, ώστε να περιορισθεί το φαινόμενο της εισφοροδιαφυγής.
- Εκσυγχρονισμός των συνταξιοδοτικών συστημάτων για την κάλυψη των μεταβαλλόμενων αναγκών της κοινωνίας και των ατόμων. Τα οικογενειακά πρότυπα και τα πρότυπα απασχόλησης, οι ρόλοι ανδρών και γυναικών στο νοικοκυριό και στην αγορά εργασίας αλλάζουν και απαιτούνται μέτρα που θα συμβάλλουν στη συμφιλίωση του οικογενειακού βίου με τον εργασιακό χρόνο.

Η μακροπρόθεσμη οικονομική σταθερότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος, ώστε να αποφευχθεί μια μελλοντική οικονομική κρίση του συστήματος, και αν ακόμη προχωρήσουν τα παραπάνω μέτρα, εκτιμάται ότι θα

συνεχίσει να μας προβληματίζει και να καθιστά απαραίτητη μια ιδιαίτερα σημαντική μεταρρύθμιση.

Ένας άλλος νέος κύκλος παραμετρικών μεταρρυθμίσεων πριν ολοκληρωθούν, με την εφαρμογή χωρίς διακρίσεις μεταξύ των ασφαλιστικών φορέων, οι παραμετρικές μεταρρυθμίσεις που έχουν ξεκινήσει, εκτιμάται ότι θα αντιμετωπίσει αυξανόμενη πολιτική και κοινωνική αντίσταση. Μια κίνηση προς έναν υποχρεωτικό αυτοχρηματοδοτούμενο πυλώνα δεν φαίνεται μια βιώσιμη επιλογή, δεδομένου ότι τα δημόσια οικονομικά δεν θα ήταν σε θέση να επιβαρυνθούν με τις δαπάνες χρηματοδότησης της μετάβασης. Η ανάπτυξη των εθελοντικών συνταξιοδοτικών κεφαλαίων φαίνεται να μην είναι ιδιαίτερα σημαντική (υπάρχει γενικά μικρή υποστήριξη μεταξύ των πολιτικών και της κοινωνίας για την εισαγωγή ενός αυτοχρηματοδοτούμενου συνταξιοδοτικού συστήματος).

Μπροστά σε αυτή την κατάσταση θα πρέπει να αναζητηθούν λύσεις οι οποίες μπορούν να ανταποκριθούν στην έκταση των προβλημάτων του συνταξιοδοτικού μας συστήματος. Από την παρακολούθηση των μεταρρυθμίσεων συνταξιοδοτικών συστημάτων άλλων κρατών προκύπτει ότι υπάρχουν συστηματικές λύσεις, οι οποίες έχουν δοκιμαστεί ήδη εδώ και πάνω από δέκα χρόνια σε χώρες που μοιάζουν με τη χώρα μας (όπως η Ιταλία και η Σουηδία) και οι οποίες συνήθως αναφέρονται στις νεότερες ομάδες του πληθυσμού, δίνοντας το περιθώριο στους παλαιότερους να εισέλθουν, αν το επιθυμούν, στο νέο καθεστώς.

Γι' αυτό, είναι σκόπιμο να συζητηθεί μια δομική μεταρρύθμιση που να εξασφαλίσει τη συνταξιοδότηση μακροπρόθεσμα της νέας γενιάς. Αντικείμενο μιας τέτοιας μεταρρύθμισης θα πρέπει να είναι η αναλογιστικά αποτελεσματικότερη σχέση ασφαλιστικών εισφορών και συντάξεων. Δηλαδή, η εισαγωγή ενός σχεδίου καθορισμένων εισφορών με προγράμματα οικονομικού απολογισμού. Μια μεταρρύθμιση που ενώνει τα μικροοικονομικά κίνητρα του αυτοχρηματοδοτημένου συνταξιοδοτικού προγράμματος με τη χρηματοδότηση του PAYG δημόσιου συνταξιοδοτικού συστήματος, χωρίς δαπάνες μετάβασης, θα εξασφαλίσει τη συνταξιοδότηση και των ήδη ασφαλισμένων.

Επισημαίνεται ότι σε κράτη μέλη περισσότερο ανεπτυγμένα και με συστήματα κοινωνικής ασφάλειας αναλογιστικά δικαιότερα και με περιορισμένα προβλήματα βιωσιμότητας συγκριτικά με το ελληνικό συνταξιοδοτικό σύστημα, για μια δομική μεταρρύθμιση απαιτήθηκε μεγάλο χρονικό διάστημα και ευρεία πολιτική και κοινωνική συναίνεση. Γι' αυτό επιβάλλεται να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί σε τυχόν δομική μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού

μας συστήματος και να λάβουμε πολύ σοβαρά υπόψη ότι πρόκειται για ένα σύστημα που αναπτύχθηκε άναρχα και απρογραμματίστα, και το οποίο έχει ανισότητες και πολλά προβλήματα. Επομένως, η κοινωνία μας είναι δύσκολο να αντιληφθεί τα πλεονεκτήματα ενός αναλογιστικά δικαιότερου συστήματος. Τέλος, στις αποφάσεις για τυχόν δομική μεταρρύθμιση πρέπει να κυριαρχεί η σκέψη ότι η νέα μας γενιά δικαιούται ένα αναλογιστικά δικαιότερο σύστημα και οφείλουμε να της το εξασφαλίσουμε.

Τέλος, το συνταξιοδοτικό σύστημα είναι απαραίτητο να καταστεί πιο διαφανές και προβλέψιμο. Απαιτείται επαρκής ενημέρωση, αξιόπιστες και εύκολα κατανοητές πληροφορίες για τη μελλοντική εξέλιξη του συστήματος και για τα δικαιώματα κάθε ατόμου, προκειμένου να διατηρηθεί η εμπιστοσύνη στο σύστημα και να μπορούν τα άτομα να τροποποιήσουν ανάλογα τον προγραμματισμό όσον αφορά τη ζωή τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Στα Ελληνικά

- Αθανασίου, Λ. 2008. *Μακροχρονιότερες εξελίξεις στην οικονομική συμπεριφορά και στις οικονομικές συνθήκες και αναπτυξιακή διαδικασία*. Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Αθανασίου, Λ. 2002. *Το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα και η προοπτική οικονομικής ανάπτυξης – Αλληλεπιδράσεις*. Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Γενική Γραμματεία Κοινωνικών Ασφαλίσεων. *Κοινωνικός Προϋπολογισμός, έτη 1980-2006*. Αθήνα: Γ.Γ.Κ.Α.
- Επιτροπή για την εξέταση της Μακροπρόθεσμης Οικονομικής Πολιτικής. 1997. *Οικονομία και Συντάξεις – Συνεισφορά στον Κοινωνικό Διάλογο*. Αθήνα: Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. 2003. *Κοινή έκθεση της Επιτροπής και του Συμβουλίου σχετικά με επαρκείς και βιώσιμες συντάξεις*.
- ΕΣΥΕ. *Απογραφή Πληθυσμού, 1951,1961,1971,1981, 1991, 2001*.
- ΕΣΥΕ. *Εθνικοί Λογαριασμοί, 1980-2004*. Αθήνα.
- ΕΣΥΕ. 1980-2004. *Ετήσια Έρευνα των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης (ΟΚΑ)*. Αθήνα.
- ΕΣΥΕ. Δικτυακός τόπος, <http://www.statistics.gr>
- ΕΣΥΕ. *Στατιστικές Επετηρίδες της Ελλάδος, διάφορα έτη*.
- ΕΣΥΕ. *Αποτελέσματα Ερευνών Εργατικού Δυναμικού, διάφορα έτη*.
- ΕΣΥΕ. 2002. *Στατιστική της Φυσικής Κινήσεως του Πληθυσμού της Ελλάδος έτους 1996*.
- Ζερβού, Φ. 2004. *Η χρηματοδότηση του συνταξιοδοτικού συστήματος 1981-2000*. Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων. 2007. *Στατιστικό Δελτίο Έτους 2003*. Αθήνα: ΙΚΑ.
- Κικίλιας, Ε., Μπάγκαβος, Κ., Τήνιος, Π. και Μ. Χλέτσος. 2001. *Δημογραφική γήρανση, αγορά εργασίας και κοινωνική προστασία: Τάσεις, προκλήσεις και πολιτικές*. Αθήνα: Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας.

- Ρούπας, Θ. 2003. *Το ασφαλιστικό σύστημα στην Ελλάδα, Διοικητική Λειτουργία, Οργάνωση και Χρηματοοικονομική Διαχείριση*. Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Π.Ο.Π.Ο.Κ.Π. Έρευνα: 4 δισ. ευρώ η εισφοροδιαφυγή, πάνω από 1.000.000 οι ανασφάλιστοι. Αθήνα: *Περιοδικό*, Μάιος-Ιούνιος 2005 (σελίδες 10-15).
- Τήνιος, Π. 2003. *Ανάπτυξη με Αλληλεγγύη*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας. 2006. *Κοινωνικός Προϋπολογισμός Έτους 2006*. Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. 2002. *Η Ελληνική Έκθεση Στρατηγικής για τις Συντάξεις*. Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών και Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. 2005. *Η Ελληνική Έκθεση Στρατηγικής για τις Συντάξεις*. Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, Διεύθυνση Μακροοικονομικής Ανάλυσης και Προβλέψεων. *Μακροοικονομικά Μεγέθη για τα έτη 1995-2005 και εκτιμήσεις για το 2006*.

B. Ξενόγλωσση

- Chand, S. and A. Jaeger. 1996. *Aging populations and public pension schemes*. International Monetary Fund.
- Chloή-Domiήczak, A. and Marek, Mora. 2006. "The NDC Reform in the Czech Republic" στο *Pension Reform: Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contribution (NDC) Schemes*. Washington D.C.: World Bank.
- Devereux, S. 2001. "Can social safety nets reduce chronic poverty?" *Development Policy Review*, 20(5).
- European Commission. *European Social Statistics – Social protection Expenditure and receipts 1995-2003*.
- European Commission Directorate – General for Employment. *Social Affairs and Equal Opportunities, Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2005*.
- European Commission Directorate – General for Economic and Financial Affairs. *European Economy* No. 6, 2003, No. 6, 2004.

- Eurostat. 2006. *European social statistics, social protection, social expenditure and receipts, Data 1995-2003*. Luxembourg.
- Eurostat, 2002. *European Social Statistics, Migration*.
- Eurostat. "Europe in Figures", *Eurostat Yearbook, 2005*.
- Eurostat. *Eurostat Yearbook, 2002*.
- Eurostat Website/Home page/Population and social conditions/Data/population projections.
- Felderer, Bernhard, Reinhard Koman and Ulrich Schuh. 2006. "Investigating the Introduction of NDCs in Austria" στο *Pension Reform: Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contribution (NDC) Schemes*. Washington D.C.: World Bank.
- Government Actuary's Department of the United Kingdom. 2001. *Review of Retirement Pension System*.
- Holzmann, R. and E. Palmer (eds). 2006. *Pension Reform: Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contribution (NDC) Schemes*. Washington D.C.: World Bank.
- Holzmann, R., Orenstein, M. and M. Rutkowski (eds). 2003. *Pension reform in Europe: process and progress*. Washington D.C.: World Bank.
- Hoskins, D., Dobbernack, D. and Ch. Kuptsch. 2001. *Social Security at the Dawn of the 21st Century*. New Brunswick, USA: ISSA.
- Independent Evaluation Group. 2006. *Pension reform and the development of pension systems, an evaluation of World Bank assistance*. Washington D.C.: World Bank.
- Kalisch, D. W. and A. Aman. 1998. *Retirement income systems: the reform process across OECD countries*. Paris: OECD.
- Mora, Marek. 2005. *Pension reform in the Czech Republic: ageing rapidly, reforming slowly*. DG ECFIN. Country Focus Vol. II, Issue 7. Brussels: European Commission.
- Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). 2007. *Pensions at a Glance: Public Policies across OECD Countries*. Paris: OECD.

- OECD. 2006. *Live longer, work longer*. Paris.
- OECD. 2006. *Insurance statistics Yearbook, 1995-2004*. Paris.
- OECD. 2006. *Ageing and Employment policies*.
- OECD. 2005. *Labour Force Statistics*.
- OECD. 2004. *Social expenditure Database 1980-2001*. Paris.
www.oecd.org/els/social/expenditure
- OECD. 2000. *Historical Statistics, 1970-99*. Paris.
- OECD. 1998. *Reforming Public Pensions*. Paris.
- OECD. 1982. *Historical Statistics, 1960-80*. Paris.
- OECD. 1969. *National Accounts of OECD countries 1950-68*. Paris.
- World Bank Group. 1994. *Averting the old age crisis*. Washington D.C.: World Bank.
- World Bank Group. 2001. *Social protection sector strategy*. Washington D.C.: World Bank.

ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ ΣΕΙΡΑ

- No 1 *Πρόγραμμα Αμβρακικού: Α Φάση: Η Προγραμματική Σύμβαση* (Τόμος 1). Αθήνα, 1990.
Β Φάση: Πενταετές Πρόγραμμα Ανάπτυξης-Τελική Έκθεση (Τόμος 2). Αθήνα, 1989.
Β Φάση: Πενταετές Πρόγραμμα Ανάπτυξης-Τομεακή Ανάλυση (Τόμος 3). Αθήνα, 1990.
Ειδικές Μελέτες (Τόμος 4). Αθήνα, 1990.
Επισκόπηση της Παγκόσμιας Αγοράς Χελιών (Τόμος 5). Αθήνα, 1990.
- No 2 *Προστασία και ανάπτυξη περιοχής λίμνης Καστοριάς*. Αθήνα, 1990.
- No 3 *Μεταφορά και ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφόρησης στην Ελλάδα*, του Δ. Ουζουνίδη. Αθήνα, 1990.
- No 4 *Χωροταξική κατανομή και κλαδική σύνθεση των επενδύσεων του Ν.1262/1982*, του Γ. Γεωργίου. Αθήνα, 1991.
- No 5 *Το ελληνικό ισοζύγιο πληρωμών: Επιπτώσεις από την ένταξη και την ενοποίηση της εσωτερικής αγοράς της ΕΟΚ*, του Δ. Μαρούλη. Αθήνα, 1991.
- No 6 *Shipbuilding and Shiprepairing Industry in Greece*, των Φρ. Τζαμουζάκη και Σ. Σπαθή. Αθήνα, 1991.
- No 7 *ΚΑΠΗ Μελισσίων*, των Α. Ριτσατάκη, Α. Κώτση και Χρ. Αυγουστή. Αθήνα, 1992.
- No 8 *Εξελίξεις στο διεθνές νομισματοπιστωτικό σύστημα και η ενοποίηση της ευρωπαϊκής αγοράς: Επιπτώσεις για την Ελλάδα*, του Δ. Μαρούλη. Αθήνα, 1992.
- No 9 *Δημοσιονομικές εξελίξεις στη δεκαετία του '80*, του Α. Μπαλφούσια σε συνεργασία Ν. Μανωλά. Αθήνα, 1993.
- No 10 *Ανθρώπινοι πόροι: Πληθυσμός, αγορά εργασίας, εκπαίδευση*, του Κ. Καυελλόπουλου. Αθήνα, 1994.
- No 11 *Χωροταξική ανάλυση*, του Π. Κομίλη. Αθήνα, 1994.
- No 12 *Αξιολόγηση της συμβολής των Κοινοτικών χρηματοδοτήσεων στην προστασία του ελληνικού περιβάλλοντος*, των Δ. Κατοχιανού και Σ. Σπαθή. Αθήνα, 1994.

- No 13 *Ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων στην Κοινότητα και η πολιτική απασχόλησης στην Ελλάδα*, του Κ. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 1994.
- No 14 *Ο ελληνικός κλάδος ζάχαρης: Ανάλυση-προοπτικές*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1994.
- No 15 *Παραοικονομία και φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και οικονομικές επιπτώσεις*, των Κ. Κανελλόπουλου, Ι. Κουσουλάκου, Β. Ράπανου, σε συνεργασία Κ. Κωτσή, Α. Μακροπούλου. Αθήνα, 1995.
- No 16 *Σύγκλιση, απόκλιση και περιφερειακή πολιτική*, των Λ. Αθανασίου, Κ. Κανελλόπουλου, Η. Πούπου. Αθήνα, 1995.
- No 17 *Πρωτογενής τομέας: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης, 1994-1999*, της Α. Λαμπροπούλου. Αθήνα, 1995.
- No 18 *Ήπειρος: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης, 1994-1999*, του Γ. Κωστελένου. Αθήνα, 1995.
- No 19 *Διαπεριφερειακή ανάλυση και πολιτική και βασικά στοιχεία κατά περιφέρεια και νομό*, των Λ. Αθανασίου, Π. Καββαδία, Δ. Κατοχιανού, Π. Τονικίδου. Αθήνα, 1995.
- No 20 *Η ελληνική εκπαίδευση στον ορίζοντα του 2000*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 1995.
- No 21 *Εσωτερική μετανάστευση*, του Κ. Κανελλόπουλου. Αθήνα, 1995.
- No 22 *The European Observatory for Small and Medium-Sized Enterprises: Research Environment and Innovation in Greek Manufacturing*, του Δ. Σακκά. Αθήνα, 1995.
- No 23 *Θέματα γεωργίας, αγροτικής και τοπικής ανάπτυξης*, της Κ. Καραμπάτσου-Παχάκη. Αθήνα, 1996.
- No 24 *Οικονομία και αθλητισμός*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1996.
- No 25 *Διαρθρωτικά και θεσμικά προβλήματα των ελληνικών εξαγωγών: Υφιστάμενη κατάσταση και προτάσεις πολιτικής*, των Δ. Μαρούλη και Κλ. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 1996.
- No 26 *Δυτική Ελλάδα: Αναπτυξιακές δυνατότητες και προοπτικές*, του Δ. Σακκά. Αθήνα, 1996.
- No 27 *Βόρειο Αιγαίο: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης 1994-1999*, του Μ. Παπαδημητρίου. Αθήνα, 1996.

- No 28 *Μελέτη αξιολόγησης των ΠΕΠ του ΚΠΣ 1994-1999*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1997.
- No 29 *Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα*, της Σ. Σπαθή. Αθήνα, 2000.
- No 30 *Η κοινωνικοοικονομική ταυτότητα των υδατικών διαμερισμάτων*, των Β. Δεδεγιάν, Δ. Κατοχιανού, Α. Λαμπροπούλου. Αθήνα, 2000.
- No 31 *Αλληλόχρεοι λογαριασμοί του Δημοσίου*, των Θ. Μπαλφούσια, Β. Ράπα-νου, σε συνεργασία Κ. Κωτσή, Ν. Μανωλά. Αθήνα, 2000.
- No 32 *Ο πολιτισμός ως κλάδος οικονομικής δραστηριότητας*, των Καλλ. Πα-χάκη, Φ. Αγγελίδου, Ζ. Αναστασάκου, Β. Δεδεγιάν, Εμ. Κουνάρη, Σ. Λέρτα, Π. Μπαλτζάκη, Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2000.
- No 33 *Το «μέγεθος» και ο ρόλος του δημόσιου τομέα στην Ελλάδα: Εξελίξεις και συγκρίσεις με άλλες χώρες*, των Λ. Αθανασίου, Δ. Αθανασακόπουλου, Χ. Δημητριάδου, Εμ. Κουνάρη, Α. Κώτση, Ν. Μανωλά, Π. Παπακωνστα-ντίνου, Θ. Τερροβίτη. Αθήνα, 2000.
- No 34 *Διαχειριστικό κόστος του ελληνικού φορολογικού συστήματος*, του Αθ. Μπαλφούσια. Αθήνα, 2000.
- No 35 *Ελληνικές φορολογικές δαπάνες*, του Αθ. Μπαλφούσια, σε συνεργασία Ζ. Αναστασάκου, Χ. Κόλλια, Εμ. Κουνάρη, Μ. Χλέτσου. Αθήνα, 2001.
- No 36 *Διερεύνηση των εξελίξεων στην κατοικία τις τελευταίες 10ετίες. Πα-ρατηρήσεις και ενδείξεις για τις αστικές κυρίως περιοχές*, της Στ. Χει-μωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2001.
- No 37 *Μελέτη τουριστικής ανάπτυξης Νομού Ευβοίας*, των Π. Κομίλη, Ν. Βα-γιονή, Κ. Κάρμα, Α. Μυλωνά, Μ. Παπαδημητρίου και Γ. Παπαπολυμέρου. Αθήνα, 2001.
- No 38 *Απελευθέρωση της αγοράς των τηλεπικοινωνιών: Επιπτώσεις στην απασχόληση του κλάδου*, του Θ. Τερροβίτη. Αθήνα, 2002.
- No 39 *Το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα και η αναπτυξιακή διαδικασία στην Ελλάδα: Αλληλεπιδράσεις*, του Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2002.
- No 40 *Συμμετοχή ιδιωτών στα έργα υποδομής και αυτοχρηματοδότηση*, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2003.
- No 41 *Η εγκληματικότητα των αλλοδαπών: τα στατιστικά δεδομένα*, των Θ. Π. Λιανού και Θ. Μπένου, σε συνεργασία Αγγ. Δαρίτση. Αθήνα, 2003.

- No 42 *Franchising: Αξιολόγηση και προοπτικές της δικαιόχρησης στον ελληνικό χώρο*, των Δ. Κάζη και Θ. Τσαγκούρη. Αθήνα, 2004.
- No 43 *Εξελίξεις στην αγορά κατοικιών*, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2005.
- No 44 *Ο συστημικός μετασχηματισμός των βαλκανικών χωρών και οι εξελίξεις στις οικονομικές ανταλλαγές με την Ελλάδα*, των Ν. Βαγιονή, Β. Καφούρου και Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2005.
- No 45 *Europe and the international economic environment in 2005: Recent developments and outlook*, των Στ. Σάββα-Μπαλφούσια, Ε. Αθανασίου, Στ. Καραγιάννη και Κ. Τσούμα. Αθήνα, 2006.
- No 46 *Η ελληνική γεωργία ενώπιον των νέων συνθηκών και θεσμικού πλαισίου*, της Κ. Παχάκη, σε συνεργασία Π. Τονικίδου. Αθήνα, 2006.
- No 47 *Μέθοδοι και στρατηγικές αναδιάρθρωσης και ιδιωτικοποίησης του σιδηροδρόμου και των λιμένων Πειραιώς και Θεσσαλονίκης*, του Δ. Θ. Αθανασακόπουλου. Αθήνα, 2006.
- No 48 *Η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Εξελίξεις και προοπτικές*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 2006.
- No 49 *Αγροτικό εμπόριο Ελλάδας-Βαλκανικών χωρών: Συγκριτικό πλεονέκτημα και ανταγωνιστικότητα*, του Π. Παρασκευαΐδη. Αθήνα, 2006.
- No 50 *Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην ΕΕ-15 και δυνατότητες εφαρμογής του στην Ελλάδα*, των Α. Θ. Μπαλφούσια και Κ. Ν. Κωτσή. Αθήνα, 2007.
- No 51 *Ο ενεργειακός τομέας στην Ελλάδα: Τάσεις και προοπτικές*, του Νικηφ. Μανωλά. Αθήνα, 2007.
- No 52 *Χρηματοδότηση και ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων*, του Κλ. Β. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 2007.
- No 53 *Τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και τη Μεσόγειο: Μια συγκριτική ανάλυση*, των Ν. Βαγιονή και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2007.
- No 54 *Αναπτυξιακή διαδικασία και μακροχρονιότερες εξελίξεις στην οικονομική συμπεριφορά και τις οικονομικές συνθήκες στην Ελλάδα*, του Λουκί Αθανασίου. Αθήνα 2008.
- No 55 *FYROM's transition: From Yugoslavia to the European Union?* της Ελευθερίας Παναγιώτου. Αθήνα 2008.
- No 56 *Πολυμερείς Εμπορικές Διαπραγματεύσεις: Εμπόριο Υπηρεσιών*, του Βασίλη Νότη. Αθήνα, 2008.

Επιμέλεια έκδοσης: Ελένη Σουλτανάκη
Μακέτα εξωφύλλου: Βικτώρια Δεδεγιάν

Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία:

ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ Α.Β.Ε.Ε.

γραφικές τέχνες, χωροσυνθέσεις, διαδίκτυο

Ασκληπιού 80, 114 71 Αθήνα,

Τηλ.: 210-36.24.728, Fax: 210-36.01.679

www.papanikolaou.gr

info@papanikolaou.gr

ISBN: 978-960-341-085-0
ISSN: 1108-5797